

TEORIJA in PRAKSA

Revija za družbena vprašanja

UDK 3

letnik 9

1972

4

iz vsebine

- FRANC UREVC: Stabilizacija gospodarstva in zamrznitev cen
- FRANCE ČERNE: Nekatera odprta vprašanja našega tržnega sistema
- ADOLF BIBIČ: Položaj politične znanosti na Slovenskem
- DOKUMENT ČASA: Dva dokumenta iz zapuščine B. Kidriča s spremno besedo Borisa Ziherla in zapisom Vladimirja Krivica
- OKROGLA MIZA: Dileme o vlogi subjektivnih sil v družbenem razvoju (II)
- BOŠTJAN MARKIČ: Kandidiranje kot temeljna sestavina volilnega procesa
- SVETO KOVAČEVIČ: Samoupravljanje in splošni ljudski odpor
- BRANKO PRIBIČEVIČ: Problemi in perspektive sindikatov v sodobnem svetu

TEORIJA in PRAKSA

IZDAJA:

Fakulteta za sociologijo, politične vede
in novinarstvo Univerze v Ljubljani

UREJUJE UREDNIŠKI ODBOR:

Vlado Benko, Adolf Bibič, Rudi Crnkovič, Zvone Dragan, Lojze Filipič, Mitja Gorjup, France Hočevar, Peter Klinar, Jože Knez, Božo Kovač, Stane Kranjc, Milan Kučan, Boris Majer, Boštjan Markič, Zdravko Mlinar, Mojca Murko-Drčar, Milan Osredkar, Zdenko Roter, Lojze Skok, Majda Strobl, Mitja Svab, Zvonimir Tanko, Ivo Tavčar, Niko Toš, Franc Urevc, France Vreg, Boris Ziherl

GLAVNI UREDNIK:

Stane Kranjc

ODGOVORNI UREDNIK:

Zdenko Roter

SEKRETARIAT UREDNIŠTVA:

Adolf Bibič, Zvone Dragan, Albin Mahkovec, Boštjan Markič, Mojca Murko-Drčar, Zdenko Roter, Ivo Tavčar

OBLIKOVALEC:

Jure Cihlař

LEKTORJA:

Mojca Močnik, Rastko Močnik

UREDNIŠTVO IN UPRAVA:

Ljubljana, Titova cesta 102, tel. 341-589
in 341-461 int. 232

1972

4

NAROČNINA:

Letna naročnina za posameznike 30 din, polletna 15 din, posamezen izvod 3 din, za organizacije letna naročnina 40 din, posamezen izvod 4 din. Cena dvojne številke za nenaročnike je 6 din. Celoletna naročnina za tujino 80 din, za posamezen izvod 8 din

TEKOČI RAČUN:

501-3-386/2. Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo — za revijo Teorija in praksa; devizni račun FSPN: 501-620-7-32040-10-646 — za revijo Teorija in praksa

ROKOPISI:

Rokopise sprejema uredništvo do 20. v mesecu. Maksimalni obseg uvodniških člankov je do 10 novinarskih strani, za članke in razprave do 20 strani, za poglede, glose, komentarje do 10 strani, za prispevke v rubriki »Brez ovin-kov« do 5 strani; rokopisov ne vračamo

TISK:

ČGP »Delo«, Ljubljana, Titova cesta 35, april 1972

TEORIJA IN PRAKSA

revija za družbena vprašanja, let. 9,
št. 4, str. 529—704, Ljubljana,
april 1972

vsebina

FRANC UREVC: Stabilizacija gospodarstva in zamrznitev cen 531

ČLANKI, RAZPRAVE:

FRANCE ČERNE: Nekatera odprta vprašanja našega tržnega sistema 537

ADOLF BIBIČ: Položaj politične znanosti na Slovenskem 554

DOKUMENT ČASA:

BORIS ZIHERL: Dva dokumenta iz zapuščine Borisa Kidriča 568

Govor tovariša Romiča, delegata SKOJ na VI. kongresu KMI 572

BORIS KIDRIČ: Boj birokratizmu, karierizmu in drugim nezdravim pojavom 578

VLADIMIR KRIVIC: Še (neka) o Kidriču 585

OKROGLA MIZA:

Dileme o vlogi subjektivnih sil v družbenem razvoju (II) 588

POGLEDI, KOMENTARJI:

MARJAN DOLENC: Sedanji gospodarski trenutak 619

JOSIP GLOBEVNIK: Premoženski spori o zahtevkih manjše vrednosti 625

VPRAŠANJA POLITIČNEGA SISTEMA:

BOSTJAN MARKIČ: Kandidiranje kot temeljna sestavina volilnega procesa 631

DRUŽBA IN ARMADA:

SVETO KOVAČEVIČ: Samoupravljane in splošni ljudski odpor 644

MEDNARODNO DELAVSKO GIBANJE:

BRANKO PRIBIČEVIČ: Problemi in perspektive sindikatov v sodobnem svetu 657

BREZ OVINKOV:

Z. ROTER: Čas spraševanja vesti 672

D. NEČAK: Čisti računi 675

P. KEJŽAR: Za kakšno angažiranost in kako? 678

I. RAVNIKAR: TOZD je preveč resna stvar, da bi se z njo igrali 679

S. PREGL: O besedah z mnogimi priokusmi 681

M. D. MURKO: Dvojnost našega časa 683

Z. ROTER: Variacija na temo: mladi in religija 685

PRIKAZI, RECENZIJE:

JANKO PLETERSKI: Komunistična partija Jugoslavije in nacionalno vprašanje 1919—1941 (M. D. Murko) 687

VLADO VODOPIVEC: Simpozij o mestu in vlogi sindikatov 689

Kronika 692

BIBLIOGRAFIJA KNJIG IN ČLANKOV

Iz domačih revij 700

Avtorski sinopsisi 701

TEORIJA IN PRAKSA

revija za družbena vprašanja, let. 9, št. 4, str. 529—704, Ljubljana, april 1972

CONTENTS

FRANC UREVC: Stabilization of Economy and Freezing of Prices 531

ARTICLES, STUDIES:

FRANCE ČERNE: Some Open Questions of Our Market System 537
ADOLF BIBIČ: The Position of Political Science in Slovenia 554

DOCUMENT OF TIME:

BORIS ZIHERL: Two Documents from the Inheritance of Boris Kidrič 568
The Speech of Comrade Romić, the SKOJ Delegate to the 6th Congress of KMI 572
BORIS KIDRIČ: The Struggle against Bureaucratism, Careerism and other Harmful Phenomena 578
VLADIMIR KRIVIC: More about Kidrič 585

ROUND TABLE:

Dilemmas about the Role of Subjective Forces in Social Development II 588

VIEWS, COMMENTS:

MARJAN DOLENC: Our Present Economic Moment 619
JOSIP GLOBEVNIK: Property Conflicts about Demands of Smaller Value 625

QUESTIONS OF THE POLITICAL SYSTEM:

BOSTJAN MARKIČ: Candidating as a Fundamental Element of Electoral Process 631

SOCIETY AND ARMY:

SVETO KOVAČEVIČ: Self-Management and the General Resistance of People 644

INTERNATIONAL LABOUR MOVEMENT:

BRANKO PRIBICEVIČ: The Problems and Perspectives of Trade-unions in the Contemporary World 657

STRAIGHT AWAY:

Z. ROTER: The Time of Examination of Conscience 672
D. NEČAK: Even Reckonings 675
P. KEJŽAR: For What Kind of Engagement and How, 678
I. RAVNIKAR: Fundamental Organization of United Labour is too Serious to play With 679
S. PREGI: About Words with many Additional Tastes 681
M. D. MURKO: Duplicity of Our Time 683
Z. ROTER: Variations to the Theme: Youth and Religion 685

REVIEWS, NOTES:

JANKO PLETERSKI: The Communist Party of Yugoslavia and the National Problem 1919—1941 (M. D. Murko) 687
VLADO VODOPIVEC: Symposium about The Role of Trade-unions Chronicle 689

BIBLIOGRAPHY OF BOOKS AND ARTICLES 694

From Domestic Reviews 700
Authors' Synopses 701

СОДЕРЖАНИЕ

ФРАНЦ УРЕВЦ: Стабилизация хозяйства и замёрзнутые цены 531

СТАТЬИ, ОБСУЖДЕНИЯ:

ФРАНЦЕ ЧЕРНЕ: Некоторые открытые вопросы нашей рыночной системы 537
АДОЛФ БИБИЧ: Положение политической науки в Словении 554

ДОКУМЕНТ ВРЕМЕНИ:

БОРИС ЗИХЕРА: Два документа из наследия Бориса Кидрича 568
Речь товарища Ромича, делегата СКМЮ на VI съезде КИМ-а 572
БОРИС КИДРИЧ: Бой против бюрократизма, карьеризма и других нездоровых явлений 578
ВЛАДИМИР КРИВИЦ: Ещё (кое-что) о Кидриче 585

ЗА КРУГЛЫМ СТОЛОМ:

Дилеммы роли субъективных сил в развитии общества (II) 588

ВЗГЛЯДЫ, КОММЕНТАРИИ:

МАРЯН ДОЛЕНЦ: Данный хозяйственный момент 619
ИОСИП ГЛОБЕВНИК: Имущественные споры по поводу требований касающихся небольших ценностей 625

ВОПРОСЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ:

БОШТЯН МАРКИЧ: Кандидатура — основная составная часть в ходе выборов 631

ОБЩЕСТВО И АРМИЯ:

СВЕТО КОВАЧЕВИЧ: Самоуправление и всенародное сопротивление 644

МЕЖНАРОДНОЕ РАБОЧЕЕ ДВИЖЕНИЕ:

БРАНКО ПРИБИЧЕВИЧ: Проблемы и перспективы профсоюзов в современном мире 657

БЕЗ ОБИНЯКОВ:

З. РОТЕР: Пришло время испытать совесть 672
Д. НЕЧАК: Начистоту... 675
П. КЕЈЖАР: О каком активном участии речь и каким образом его осуществлять 678
И. РАВНИКАР: Основная организация объединенного труда дело слышком серьёзное чтобы забавляться им 679
С. ПРЕГА: О словах имеющих всевозможные привкусы 681
М. Д. МУРКО: Двойственность нашего времени 683
З. РОТЕР: Вариации к теме: молодёжь и вера 685

ОБОЗРЕНИЯ, РЕЦЕНЗИИ:

ЯНКО ПЛЕТЕРСКИ: Коммунистическая Партия Югославии и национальный вопрос 1919—1941 (М. Д. Мурко) 687
ВЛАДО ВОДОПИВЕЦ: Симпозиум о роли и месте профсоюзов Хроника 689

БИБЛИОГРАФИЯ КНИГ И СТАТЕЙ 694

По страницам наших журналов 700
Авторские синопсисы 701

Franc Urevc

Stabilizacija gospodarstva in zamrznitev cen

Akcijski program II. konference zveze komunistov Jugoslavije ponovno ugotavlja, da »brez tržnega gospodarjenja, spoštovanja gospodarskih zakonitosti in gospodarske odgovornosti za ravnanje in odločanje naš samoupravni sistem ne more uspešno delovati«. Ponuja se vprašanje, ali se zamrznitev vseh cen za daljše obdobje ujema z zgoraj citiranim stališčem II. konference ZKJ ali ne. Mislim, da je nesporno, da popolna zamrznitev cen v veliki meri izključi tržno gospodarjenje in delovanje številnih ekonomskih zakonitosti, s tem pa številna ravnanja in odločanja gospodarskih subjektov preidejo na državo. V teoriji in praksi je znano, da so zamrznitve upravičene samo za zelo kratek čas, to je za čas, ki je potreben, da se sprejmejo drugi gospodarski ukrepi, ki se bolje ujemajo s tržnimi zakonitostmi in ki spodbujajo k boljšemu gospodarjenju, zakaj za zamrznitve je značilno, da ne spodbujajo, temveč predvsem omejujejo. Torej je zamrznitev cen lahko samo izrazito kratkoročen ukrep, ki naj bi z njim dosegli stabilizacijo gospodarskih gibanj.

Posebnost sedanje zamrznitve ni samo v tem, da traja nenavadno dolgo, temveč tudi v tem, da se je začela skoraj hkrati z devalvacijo dinarja, da smo jo predpisali tudi povsod tam, kjer bi cenovna razmerja lahko uspešno urejalo tržišče in da hkrati nismo sprejeli tudi odloka o zamrznitvi potrošnje

(zamrznitev osebnih dohodkov, radikalna omejitev ostalih oblik potrošnje, zlasti splošne). Zdaj ko skoraj nemoteno rastejo vse oblike potrošnje — investicijska, splošna in osebna — blokirane pa so cene, se neskladje med blagovnimi in denarnimi skladi lahko samo še povečuje, kar pomeni, da se tudi inflacija potencialno povečuje. Zlasti še, ker se stroški gospodarstva niso zmanjšali in zato tudi potencialna stroškovna inflacija ni upadala. Administrativno blokiranje cen pač ne more odpraviti delovanja tržnih zakonitosti, lahko samo začasno prepreči, da bi se uveljavile. Če pa bi danes oblikovanje cen prepuščili trgu, bi bilo divjanje cen vsaj takšno, kot je bilo pred zamrznitvijo.

Zato se vedno bolj zdi, da zvezni izvršni svet ne drži bika za roge, temveč medveda za rep. Nobena skrivnost ni, kakšne posledice nastanejo, če dalj časa administrativno zadržujemo cene na nižji ravni, kot bi jih priznal trg. Rezultat takega zadrževanja je, kot vemo, vedno manjša izbira na trgu, vedno večjega števila predmetov ni moč dobiti — ali vsaj ne dobiti v zadostni količini. Namesto normalne trgovine se začne uveljavljati neka oblika administrativne distribucije dobrin, pri proizvajalcih pa začne upadati interes za dobro gospodarjenje, začne upadati težnja, da bi proizvajali čimbolj kvalitetno in čimbolj po željah potrošnikov.

Seveda vse te posledice ne nastanejo čez noč, zakaj upo-

štovati moramo, da ima proizvodnja zaloge, da so mnogi trendi nekaj časa taki, kot bi ukrepov ne bilo. Med drugim moramo upoštevati tudi, da naše gospodarstvo relativno počasi reagira na spremembe, če je treba opuščati nerentabilno proizvodnjo. Zakaj delovna sila je relativno konstanten proizvodni faktor in gospodarstvo se za zmanjševanje delovne sile odloča res samo v skrajnem primeru, ko že dalj časa proizvaja z zgubo in ko res ni nobenega drugega izhoda.

V zadnjih letih smo lahko opazovali, da se finančna sredstva zelo hitro selijo iz rok družbenega gospodarstva v roke zasebnega sektorja. Ta trend je bil izredno hiter in verjetno danes ni v naši moči, da bi razumeli do konca vse posledice tega procesa. Z zamrznitvijo cen, ko hkrati niso bili zamrznjeni tudi osebni dohodki in drugi prejemki prebivalstva, se bo ta proces nadaljeval še mnogo bolj pospešeno, zakaj zaradi zamrznitve cen se realna kupna moč prebivalstva z administrativnimi ukrepi povečuje. Tudi ne gre prezreti dejstva, da jugoslovanski delavci, zaposleni v tujini, del svoje kupne moči realizirajo doma. Ta moč pa se je po dveh devalvacijah dinarja in po nekaterih revalvacijah tujih valut zelo povečala.

Kot rečeno, je posebnost sedanje zamrznitve med drugim v tem, da smo kmalu po zamrznitvi izvršili še drugo devalvacijo v lanskem letu. De-

valvacija je bil realističen ukrep, ki je priznal dejansko stanje, ki so ga povzročila hitra inflacijska gibanja pri nas. Toda vztrajati skoraj v celoti pri zamrznjenih cenah tudi ob devalvaciji v državi, v kateri je precejšen del gospodarstva popolnoma odvisen od uvoza reprodukcijskega materiala, je strašansko hud udarec po precejšnjem delu tega gospodarstva, kar bo seveda imelo ustrezne posledice. Stevilna podjetja, ki bi po kriterijih tržnega gospodarstva lahko poslovala rentabilno in ki popolnoma opravičujejo svojo družbenoekonomsko funkcijo, bodo zaradi takih ukrepov postala gospodarski invalidi in pozneje jih bomo seveda le stežka spet sanirali. Administrativne klešče, v katerih so se znašla nekatera naša podjetja, so tako stisnjene, da ne bi omogočale rentabilnega poslovanja niti tovarni, ki bi bila tako opremljena in organizirana, da bi lahko zdržala konkurenčni boj v zahodni Evropi.

Mislím, da je v Jugoslaviji nujna selekcija v gospodarstvu, toda selekcija na podlagi objektivnih tržnih zakonitosti, ne pa selekcija, ki bo odvisna od slučajne muhavosti takšnih ali drugačnih administrativnih ukrepov. V tej zvezi bi rad opozoril na grobo poenostavljanje problema uvoza in izvoza. Danes mnogokrat ves uvoz obravnavamo kot neke vrste nujno ali celo nepotrebno zlo in ves izvoz povečujemo. Gotovo je, da moramo v temeljih težiti k večjemu izvozu. Toda

to mora pospeševati predvsem čim bolj realen kurz dinarja in pa ustrezna finančna in kreditna stimulacija izvoza. Uvoz pa lahko spravi v razumne okvire spet le čimbolj realna pariteta dinarja in pa razumna carinska zaščita našega domačega dela. Administrativno omejevanje pa praviloma zelo moti normalne reprodukcijske tokove in je pri nas praviloma takšno, da nekatere premočno privilegira, druge pa diskriminira. Ko pa govorimo o uvozu, zlasti o uvozu reprodukcijskega materiala, ne moremo mimo dejstva, da Jugoslavija nekaterih surovin preprosto nima doma in da se mora odločiti, ali naj uvažá surovine, ki jih domača industrija predela v potrošno blago, ali pa naj uvažá gotove proizvode in s tem nekajkrat bolj obremenjuje devizno bilanco države.

Primer industrijske veje, za katero nimamo surovin, ali pa jih imamo v zelo majhnih količinah, je tekstilna industrija. Jugoslavija se mora pač sprijazniti z dejstvom, da bomo uvažali bombaž, volno in razna umetna vlakna in jih doma predelali ter deloma tudi izvozili, ali pa da bomo uvažali končne proizvode tekstilne industrije, kar je pa seveda bolj teoretična kot praktična možnost, ker bi za uvoz končnih proizvodov potrebovali trikrat ali štirikrat več deviznih sredstev kot za uvoz surovin, poleg tega pa bi brez dela ostalo čez dvesto tisoč jugoslovanskih delavk in delavcev. Potemtakem je stvar taka, da ne gre z nepremišlje-

nimi ukrepi uničevati del gospodarstva, ki je, gledano tudi z družbenega stališča, nujno potrebno in upravičuje svoj obstoj.

Da ne bo nesporazuma, stabilnejše gospodarsko gibanje, zlasti bolj zmerno naraščanje cen, je nujen imperativ samoupravnega tržnega gospodarstva. Toda treba je vedeti, kako lahko to trajno dosežemo in kakšno ceno lahko za to plačamo. Zadrževanje cen z grobimi administrativnimi sredstvi navsezadnje za nobeno državo ni nekaj posebno težkega, težke pa so posledice takega zadrževanja. Za vodenje smotrne ekonomske politike je pač treba nekaj več kot samo zvrhana mera trme. Mnoga gospodarstva, ki zanje lahko rečemo, da so neuspešna, so imela ali pa imajo relativno stabilne cene. Češka je pred tako imenovano pomladjo dolgo časa imela izredno stabilne cene. Kljub temu pa se je znašla v gospodarski stagnaciji in iz nekdanjega cvetočega češkega gospodarstva je ostala samo še administrativno-planska sivina z relativno nizko življenjsko ravni in z gospodarskimi gibanji, ki so že na prvi pogled kazala, da nekaj ni v redu. Ko so šli v gospodarsko reformo, je bila ena njenih prvih posledic porast cen, ker so se prej prikriti ekonomski problemi začeli vidneje kazati. Razvoj je bil pozneje z zunanjo intervencijo zadušen, toda birokrati so zlasti zviševanje cen hudo očitali avtorjem češke gospodarske re-

forme in ustvarjalcu še posebej glavnemu pobudniku dr. Siku.

Praksa je pokazala, da naša državna uprava ni več usposobljena, da bi vsaj v okviru administrativne logike predlagala do detajlov izdelane kolikor toliko smotrne ukrepe, kar je tudi razumljivo. Zakaj država, ki hoče vse gospodarsko življenje uravnati administrativno, mora imeti za to številni in za delo te vrste usposobljen aparat. Mi ga nimamo več, ker bi radi postali samoupravna družba s tržnim gospodarstvom. Ker pa, kot rečeno, država preprosto ni več sposobna za popolno smotrno administrativno usmerjanje, je prišlo pri sprejemanju posameznih konkretnih ukrepov do tako številnih in grobih nesmislov, da jih je težko opisati. Celó v okviru posameznih gospodarskih vej so ukrepi zamrznitve in vse tisto, kar je potem sledilo, nekatere izredno močno prizadeli, druge pa skoraj nič — ali pa so celo dobili nekatere prednosti. Podrobnejša obdelava vseh teh administrativnih nesmislov bi zahtevala več časa in prostora in jih tu ne morem obravnavati. V taki situaciji pa lahko nekateri spretno pristavijo svoj piskerc in nastajajo novi privilegiji in nove diskriminacije.

Odpira se zelo pomembno vprašanje, kako vskladiti sedanje stanje ali celo stanje, kakršnega prinašajo samoupravna dopolnila, z režimom, s katerim je velik del ekonomskih zakonitosti popolnoma izključen, s katerim je z eno potezo države

odrezan bel ali črn, tenak ali debel kos kruha deset in stotisočem proizvajalcem, ki sicer lahko razpravljajo in sklepajo o manj pomembnih stvareh, temeljne stvari, o katerih bi morali v tržnem gospodarstvu odločati oni, pa je vnaprej odredila država.

Če se ne bomo dokopali do spoznanja, da mora tudi ves gospodarski sistem in gospodarska politika biti prirejena samoupravljanju in ga tudi spodbujati, bo nastalo temeljno in izredno ostro protislovje med političnimi deklaracijami o samoupravljanju in med stvarnostjo administrativno-državnega uravnavanja. Trajno nam ne more prinesiti stabilnega gospodarstva vsesplošno zamrzovanje, temveč spoznanje, da tudi pri nas deluje zakon vrednosti in druge tržne zakonitosti, da se objektivnih ekonomskih zakonitosti ne dá goljufati in da se moramo zato sprijazniti z selekcijo v našem gospodarstvu, toda selekcijo med dobrimi in slabimi. O tem, kdo je dober in kdo je slab, pa mora odločati tržišče in ne administrativno naključje ali celo to, koliko ima kdo vpliva in zvez pri zvezni upravi. Naloga družbe kot celote pa je, da prek države sprejme tak ekonomski sistem, ki bo zagotavljal, da ima vsakdo na voljo samo svoja sredstva. To pomeni, da moramo v najkrajšem možnem času odpraviti fenomen nelikvidnosti, zakaj kdor v tržnem gospodarstvu ne more plačati, ga morajo doleteti ustrezne sankcije. S sistemom pa je

treba zagotoviti tudi, da bodo vse oblike potrošnje — investicijska, splošna in osebna — v skladu z možnostmi in v skladu z ustvarjenim.

Dokler bomo dopuščali, da bo nekdo ustvarjal, drugi pa prek vseh meja nekontrolirano trošil, toliko časa je vse zaman. Z gospodarskim sistemom moramo zagotoviti tudi, da bomo ves čas imeli čim bolj realno pariteto dinarja do konvertibilnih valut, da torej ne bo več tako zelo odločilno, ali nekdo uvaža ali izvaža, ker bo moral tisti, ki bo uvažal, devize plačati po realni ceni, tistemu, ki bo izvažal, pa jih bodo tudi plačali po realni ceni. Iz gospodarskega sistema je treba takoj in radikalno izločiti vse mogoče in nemogoče izjeme, ko je še vedno, kljub številnim deset in stokratnim načelnim sklepom, marsikdaj v našem gospodarskem sistemu prilagojeno posameznim skupinam ali celo posameznim tovarnam. Take izjeme ne škodijo samo drugim gospodarskim subjektom, temveč tudi družbi kot celoti, ker usmerjajo družbo v nesmotrno potrošnjo.

Primer: zaradi pretirane in primitivne zaščite proizvajalcev kemičnih vlaken trošimo preveč dragih naravnih vlaken, ki pa bodo vedno dražja. In poleg tega, da škodi desetim tisočem tekstilnih delavcev, škoduje to tudi žepom potrošnikov in naši devizni bilanci. Uvoz je treba uravnati predvsem s smotrno carinsko zaščito, zaščititi pa nimamo pravzaprav kaj drugega kot naše lastno delo, ki je zaen-

krat praviloma družbeno manj produktivno kot v razvitem svetu. Zato bi moralo biti edino načelo, da je pri uvozu carinska zaščita premo sorazmerna v proizvod vložnemu delu. Prav isto velja za stimulacijo pri izvozu proizvodov. Danes pa je na številnih področjih tako, da je uvozni režim strožji za nekatere polproizvode ali surovine kot za proizvode na višji stopnji predelave in da pri izvozu bolj stimuliramo proizvode na nižji stopnji predelave kot pa proizvode na višji stopnji. Ko bo vse to odpravljeno, potem bo odveč tudi veliko razlogov za razprave, kdo koga izkorišča, ali predelovalna industrija bazično ali narobe. Pokazalo se bo, da številne zahteve po novih vlaganjih v »bazično« industrijo ekonomsko niso upravičene. In da je zahteva, za vsako ceno postaviti domačo surovinsko bazo, v resnici alibi za nove »politične« investicije.

Administrativna zamrznitvena logika ne pelje k razčiščenju situacije, temveč k novim privilegijem in zato k novim težavam. V nasprotju s tržno

administrativno logiko vedno najbolj prizadene najboljše. To celo, če avtorji ukrepov tega izrecno ne želijo.

Danes je stanje v gospodarstvu tako negotovo, nervozno in protislovno, da je vsako dolgoročno in smotrno gospodarjenje izredno težko. Tako stanje pa mora nujno vplivati tudi na samoupravne odnose in na položaj delovnega človeka sploh. To je tudi stanje, v katerem se za rešitelje ponujajo lovci na grešne kozle in preganjanci čarovnic.

Položaj in vlogo delavskega razreda veliko bolj določajo konkretni ukrepi kot razglasi in govori. S takimi — navidez lahko celo manj pomembnimi ukrepi — se lahko čez noč bistveno zboljša ali poslabša položaj posameznih delov delavskega razreda. Taki ukrepi so tudi veliko bolj odločilni za materialni in družbeni položaj delovnega človeka kot pa takšno ali drugačno ravnanje tehno-birokratov, v katerih precejšen del naših politikov vidi skoraj edino nevarnost za naš prihodnji razvoj.

Nekatera odprta vprašanja našega tržnega sistema

Trg ni nikakršna gola tehnika razdelitve, marveč v prvi vrsti družbenoekonomski odnos in s tem na površini družbeni koordinacijski mehanizem nekega določenega tipa.

Sistemska oblikovanje trga

Kot je znano, *sistem* prevajamo z red, ureditev. Sistem je nekaj, kar je pravilno, logično, normalno. Kar ni urejeno, ni sistem v pravem pomenu besede.

Čisto razumljivo, da imamo na voljo več načinov urejanja procesov (odnosov), ali kako »delamo red«. Pa zaradi tega tudi več tipov sistemov.

Ekonomski sistem (praktično-gospodarski sistem) bomo imenovali skupnost temeljnih ekonomskih subjektov z njihovimi tipičnimi razmerji in atributi.

V *zgodovini* je bilo več tipov ekonomskih sistemov-redov glede na temeljne konstrukcijske elemente. *Polarni tipi* so bili: privatni in kolektivni z ene strani ter tržni in neposredno distribucijski (komandni, planski, tradicionalni) z druge strani.

Logično, da so bili med temi polarnimi, ekstremnimi tipi sistemov vedno sistemi, ki so bili iz njih *sestavljani*. Čeprav je v zadnji instanci en tip sistema vedno prevladoval. Tako da imamo namesto čistega ekonomskega sistema praktično (nacionalno) *gospodarsko ureditev*, sestavljeno iz več tipov sistemov, ki postanejo *sektorji* ureditve.

Glede na dosedanje razmišljanje lahko rečemo, da sestoji *naša gospodarska ureditev* iz dveh ali celo iz treh sistemov (sektorjev). Družbeni sektor je pravladujoči sektor. Njegov dodatek je zadružni. Imamo še zasebni sektor, ki se različno povezuje s prvim dvema.

Nas zanima *prevladujoči družbeni (kolektivni) sektor*.¹

¹ Zaradi prevladujočega družbenega sektorja bi druga dva v naši analizi lahko celo zanemarili in govorili o naši gospodarski ureditvi kot o kolektivnem sistemu.

Po tem, kakšno ime nosi, bi morala biti *kolektivnost* prva značilnost tega sektorja (sistema), s tem pa tudi celotne gospodarske ureditve.

Toda tudi sovjetski sistem je kolektivni sistem. Hitlerjev fašizem je bil neke vrste kapitalistično birokratski (nacionalni) kolektivizem. Poznamo celo kolektivno suženjstvo itd. Prav zato moramo točneje opredeliti kolektivizem.

Kolektivnost se začne tam, kjer neka dejavnost izhaja iz kolektivnega (skupnega) cilja (interesa) neke skupine ali skupnosti, kjer s sredstvi ne razpolagajo posamezniki, ampak ožje ali širše skupine (kolektivi). Odločilno vprašanje je, kje se začne *kolektiv-skupnost*?

Z vidika posameznika je vsako združevanje dveh ali več oseb zaradi delovanja v nekem skupnem interesu kolektiv. Družina je na primer takšen majhen kolektiv. Potem delovna zadružna skupnost, krajevna skupnost, občinska pa tudi republiška in zvezna skupnost.

Vsiljuje se vprašanje, ali je tudi delniška družba kolektiv? Le v delnem pomenu besede. Če z njo razumemo delniško podjetje, v katerem delajo tudi delavci-nedelničarji, potem to ni kolektiv. Da je neka organizacija kolektivna institucija, je potrebno 1. *identifikacija vseh njenih članov* z organizacijo-skupnostjo na temelju pglavitnih skupnih interesov. Toda ali je ta značilnost dovolj za kolektivno karakteristiko neke institucije-organizacije?

Z vidika notranjih odnosov bo verjetno zadoščalo. Z vidika graditve širše (npr. nacionalne, državne) skupnosti pa ne. Nacionalna (državna) skupnost lahko sestoji iz čisto privatnih ali pa kolektivnih celic, ki pa so navzven (do drugih celic, do širše skupnosti) še vedno privatne. Zato bo potreben še 2. drugi pogoj za kolektivno organizacijo neke širše skupnosti, to je *identifikacija interesov posameznih ožjih skupnosti-delov* (organiziranih po bioloških, delovno proizvodnih, teritorialnih itd. funkcijah) z *interesi širše skupnosti*.²

Ta indentifikacija interesov: posameznik-ožja skupnost-širša skupnost pa lahko nastane predvsem *iz treh razlogov*: 1. iz naravne ali tehnološko organizacijske nujnosti, 2. iz zavesti pripadnosti širši skupnosti (na primer narodna zavest, zavest pripadnosti neki državi med vojno itd), 3. zaradi odsotnosti privatne lastnine (individualne ali skupinsko-kolektivne) pglavitnih proizvajalnih sredstev (vključno z naravnim bogastvom) v tisti širši skupnosti. Seveda je ta identifikacija možna le z vzpostavljanjem nekih skupin organov-institucij ter pravil (norm) skupnega delovanja.

Recimo konkretno, da se čvrsteje (najširše) organizirana skupnost zaustavi v okviru neke *državne (nacionalne ali pa mnogona-*

² »Zadružne tovarne samih delavcev so v okviru stare oblike njeno prvo prebitje. Čeprav reproducirajo in morajo reproducirati v njihovi dejanski organizaciji vse pomanjkljivosti danega (to je kapitalističnega — op. F. Č.) sistema. Ukinjeno je v njihovem okviru nasprotje med kapitalom in delom, čeprav najprej sprva le tako, da so delavci kot asociacija svoj lastni kapitalist, to je, da zaposlujejo proizvajalna sredstva zaradi oplojevanja vrednosti svojega lastnega dela.« (»Kapital III«, Beograd, Kultura, 1948, str. 396.)

cionalne) skupnosti, na primer jugoslovanske državne skupnosti.³ V okviru te najširše državne skupnosti bomo imeli različne ožje gospodarske in negospodarske skupnosti. Tako *totalna skupnost* (kolektiv Jugoslovancev) sestoji iz *skupinskih (parcialnih) kolektivov*, kot so npr. gospodarske organizacije in njihova združenja.

Zanima nas, kakšne narave sta v tem primeru 1. lastnina nad proizvodnimi sredstvi ter 2. organizacija gospodarskih funkcij v takšni družbi?

Popolnoma razumljivo, da bi obstajala samo v totalno kolektivizirani družbeni skupnosti brez samostojnosti skupinsko — kolektivnega tudi *totalna kolektivna lastnina* te skupnosti. Ne da bi govorili o političnih implikacijah takšne ureditve, bi se z ekonomskega stališča takšna družba morala prej ali slej spremeniti v totalno birokratsko (tehnokratsko) družbo, danes najbrž z manjšo učinkovitostjo kot neka družbena organizacija, ki bi dopuščala relativno samostojnost posameznih kolektivov-grup na temelju delitve dela.

S takšnega vidika je *totalna kolektivnost samo modelni ekstrem*, ki še nima nikjer zgodovinsko družbene klime, da bi zaživel kot učinkovit sistem.⁴ Prav zato zgodovinsko lahko razlagamo družbeno kolektivnost sredstev, družbeno organizacijo dela (gospodarstva) kot tisto, ki z ene strani zanika privatnost sredstev in organizacije v najvišji zgodovinski meri na nacionalni ravni, s tem da, z druge strani, še ohrani — in zagotavlja — takšno samostojnost skupin-kolektivov in posameznikov, ki nadalje spodbuja ljudi k vedno večji produktivnosti učinkovitosti.

Sodeč po *naravi proizvodjalnih sil v Jugoslaviji*, je pri nas objektivno možno le takšno podružbljenje produkcijskih odnosov in s tem lastnine (če je ta pojem dovolj konsistenten), ki ne zanika popolnoma 1. kolektivno upravne narave lastnine (predvsem z vidika ekonomsko smotrnega razpolaganja) in 2. kolektivne podjetniške poslovne samostojnosti, ki se kaže v delnem tveganju na svoj račun, v samostojnem določanju proizvodnje, prodaje, nabave itd.

Ali, še drugače povedano, mešana narava lastnine proizvodjalnih sredstev (končna družbena razpolagalna pravica, kombinirana s kolektivno skupinsko upravno) omogoča šele tisto samostojnost gospodarskim celicam, da postanejo ne samo formalno, ampak tudi v resnici *blagovni proizvajalci*, čeprav ne z enakimi atributi, ki jih imajo individualna ali delniška kapitalistična podjetja. Tedaj pa dobi tudi *delo dvojno naravo*: privatno (zdaj skupinsko-kolektivno) in družbeno in zato je blago enotnost uporabne in menjalne vrednosti.

³ 1. Če bi se nacionalna ali državna skupnost zgradila na zadržnem načelu (to je kot skupnost samostojnih ožjih kolektivnih gospodarstev), bi bil celoten sistem zato mešane narave: deloma kolektivističen — deloma privaten. 2. Z vidika človeštva je vsak kolektivism, omejen na državo, še vedno del celote — torej tudi »privatni« sistem.

⁴ Joseph Schumpeter je še posebej diskutiral, kaj bi se zgodilo s socializmom, če bi do njegove graditve prišlo v razmerah nezrelosti (»Kapitalizam, socijalizam i demokratija«, Beograd, Kultura, 1960, str. 320—326).

Kar vse je pogoj, da imajo ekonomski zakoni obliko tržnih (blagovnih) zakonov.

Da je to stara resnica marksistične politične ekonomije, naj o tem spregovori kar sam Karl Marx: »... blago ne more samo hoditi na trg in se ne more samo menjavati. Zato si moramo ogledati njegove varuhe, *posestnike blaga*...«. ⁵ Dalje: »Da bi bila odtujitev obojestranska, je treba samo, da se ljudje molče priznavajo za privatne lastnike teh stvari, ki se dajo odtujiti, in da se prav zato srečujejo kot med seboj neodvisne osebe.« ⁶ »Samo produkti samostojnih in *med seboj neodvisnih privatnih del* nastopajo drug proti drugemu *kot blago*.« ⁷ In še: »kompleks (celota) teh zasebnih del tvori družbeno celotno delo...«. ⁸

Na podlagi tega, kar smo do zdaj povedali, bomo rekli, da mora imeti tudi pri nas delo, porabljeno na produkt, najprej naravo zasebnega dela kolektiva, če smo se odločili za *bazično tržni tip gospodarjenja*. Nič nam ne pomagajo izjave nekaterih, da je to blago tudi »socialistično«.

Torej šele ko se produkt realizira, to je dobi vrednost (ceno), se tudi realizira zasebno (zdaj kolektivno) delo kot družbeno. V kolikšni meri (kot družbeno potrebno), to pa je odvisno od tržnih razmer.

Z drugo besedo, razvito tržno gospodarstvo omogoča le tisti (takšen) kolektivni sistem, ki dopušča veliko samostojnost (kot neko vrsto zasebnosti) delu kolektivov. Le v tem primeru si »kolektivno« in »tržno« ne izključujeta. ⁹

Razumljivo je, da se bomo morali po takšni razlagi vprašati, ali zaradi takšnega ohranjanja skupinsko kolektivne samoupravnosti ne spreminjamo družbene lastnine pravzaprav v neki kvazi tip *skupinsko zasebne lastnine* (brez lastninskih pravic nekih fizičnih lastnikov) oziroma ali razvita tržna oblika gospodarjenja ne zahteva sama po sebi zasebne oblike lastnine.

Odgovor je *negativen*, če (nacionalni) družbeni tip lastnine razumemo realistično zgodovinsko, oziroma če pravilno razumemo tržni sistem gospodarjenja v novih zgodovinskih razmerah. Odgovor je *pozitiven*, kolikor zasebno razumemo kot decentralizirano in kolektivno-samoupravno.

Tržno ali blagovno gospodarstvo namreč ne more konsistentno delovati, če ni točno urejena dolgotrajna odgovornost za gospodarske odločitve, če ne nosi tveganja vsaj delno (v pozitivnem in negativnem pomenu besede) tisti, ki odloča; če podjetje nima trajno z ustavo zagotovljene pristojnosti, da lahko ekonomsko razpolaga s sredstvi itd.

⁵ »Kapital I«, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1961, str. 98.

⁶ Op. cit., str. 101.

⁷ Op. cit., str. 51.

⁸ Op. cit., str. 85.

⁹ Po rimskem pravu je »res extra commercium«.

Toda do zdaj nismo ničesar rekli, ali je oziroma ali naj bi bil naš sistem tudi *planski sistem*.

Ne glede na različna pojmovanja planiranja v tuji in domači literaturi, moramo to kategorijo vendar prej enotno (analitično) opredeliti, da bi mogli razpravljati o njegovi vlogi v našem sistemu.

Kot vemo, sta *dve nasprotni opredelitvi planiranja* (od tod tudi dva tipa gospodarskega sistema):

1. za nas stara opredelitev, ki je morda točna (aktualna) za tako imenovano gospodarstvo vidnega pomanjkanja, za nerazvito gospodarstvo — zapovedujoče, direktivno distribucijsko, centralistično, administrativno planiranje in

2. za nas nova opredelitev — sistem znanstvenega, *ex ante* usklajevanja tokov informacij ter odločitev (ukrepov) na različnih ravneh v interesu optimalnega funkcioniranja celote in s tem tudi vseh njenih delov.

Za *zadnji tip planiranja*:

— ni poglobljena značilnost prisiljevanje, ampak skupno spoznanje, skupni interes in optimalno organiziranje;

— je možna še vedno velika avtonomija ter iniciativa podsystemov in podcentrov;

— je značilna nova metodologija znanstvenega obvladovanja tržnih oziroma ekonomskih zakonov, ki prepričuje in ne prisiljuje;

— je značilna visoka koherentnost znanja in vrednost (zavesti) članov družbene skupnosti.

(Z drugega zornega kota bi lahko rekli, da so vse te značilnosti novega tipa planiranja hkrati tudi prvi pogoj za njegov obstoj.)

Na temelju takšnega razmišljanja o lastninskih in koordinacijskih značilnostih vsakega, posebej pa *našega gospodarskega sistema* bi dalje ugotovili, da je naš sistem:

— kolektivnoupравни s posredno družbenolastninsko naravo;

— tržnokolektivni ali podjetniškokolektivni (z mnogimi spremembami v primerjavi s klasičnim podjetniškim sistemom);

— Da ima pluralistična družbena in samoorganizirana središča uravnavanja gospodarskih in negospodarskih procesov;

— da je v njem prvo družbeno središče le institucionalno dogovorjena enotnost interesov vseh podsystemov oziroma podcentrov (narodov odnosno republik z ene strani ter gospodarskih združenj (skupnosti) z druge strani);

— da le-ti postopoma ustvarjajo novo metodologijo *ex ante* ali metodologijo planske družbene informatike kot znanstvenega predvidevanja temeljnih procesov in kot sprejemanje poglobitvenih odločitev na vseh integriranih ravneh odločanja.

Šele po tej, vsesplošni, »nevtralni« opredelitvi sistema (ureditve) pride na vrsto tudi *vprašanje zgodovinskega vrednotenja tega sistema kot sistema, ki je bolj ali manj socialističen*.

Glede na moje stališče, da se *socialistična narava odnosov*¹⁰ (institucij) nanaša na posebno, zgodovinsko vrednotenje teh odnosov, na podlagi kriterija emancipacije posameznika in posameznih skupin v ekonomskem, političnem, socialnem, kulturnem itd. pomenu, v prvi vrsti na podlagi etike ustvarjalnega dela — moramo postaviti vse do zdaj obravnavane (in še druge) kategorije pod to lečo, ne glede na večjo ali manjšo ekonomsko učinkovitost.

1. (*Kolektivno*) *družbena narava lastnine* poslovnih sredstev načeloma emancipira (in s tem socializira) vsaj tiste ljudi, ki upravljajo z njimi (v neposredno neemancipiranem položaju so še vedno tisti, ki niso v delovnem razmerju). Čeprav popolnoma in konkretno tudi ne, a) ker kolektivi upravljajo s sredstvi različne kakovosti, v različnih razmerah gospodarjenja (kar vedno ni odvisno od njihovega dela), b) ker so na različnih področjih kolektivi z različno stopnjo samoupravnosti, c) ker je znotraj delovne organizacije delitev dela (funkcij) organizirana hierarhično itd.

2. Vse kar smo do zdaj povedali, velja prav tako za drugo značilnost našega sistema: *kolektivnost upravljanja*. Čeprav je upravljanje v tržnem gospodarstvu vezano še na kategorijo-tržnost (blagovnost).

Razen tega je kolektivnost (kot ožja skupinskost) upravljanja tudi neodvisnost upravljanja (neodvisno od drugih kolektivov, od drugih družbenih struktur). Nastane vprašanje, koliko skupinska neodvisnost tudi ne nasprotuje potencialno možni emancipaciji vseh posameznikov in skupin na temelju družbene lastnine — kolikor prek samostojnih odločitev povzroča škodo drugim kolektivom ali celotni družbi — (znano je protislovje med individualnimi ali kolektivnimi podjetniškimi in širšimi, družbenimi interesi).

3. V razpravi »Robna proizvodnja, socializam i klasici marksizma-lenjinizma«¹¹ sem podrobneje obravnaval, koliko in kako je mogoče združiti *tržnost (blagovnost) gospodarjenja* s pojmom »socialistično« gospodarjenje.

Ne da bi v tem prispevku podrobneje razpravljajal o tem vprašanju, naj le ugotovim:

a) da je tržnost (blagovnost) odnosov nastala po razpadu (pra) kolektivnih odnosov, to je s pojavom zasebnolastninskih odnosov, ter se je kot taka (to je kot zasebnotržna oblika) razvijala do svojega vrha v liberalistični razvojni stopnji kapitalističnega tržnega gospodarjenja in

b) da pride že v državno uredenem kapitalističnem tržnem gospodarstvu do takšnih integracijskih procesov in socialnih reform, ki že transformirajo (deloma tudi zanikajo) klasično, prostokonkurenčno naravo tržnih odnosov. Dodatno transformacijo morajo pre-

¹⁰ Zelo na kratko povedano združuje socializem kot zgodovinsko vrednostna kategorija visokorazviti racionalizem, kolektivism, humanizem in personalni demokratizem.

¹¹ Kulturni radnik, 1971, št. 2, str. 105—129.

trpeti tržni odnosi z ukinjanjem vseh vrst in oblik zasebne lastnine gospodarskih sredstev, z uvajanjem samoupravne kolektivnosti, s krepitevijo socialnih elementov v družbenem življenju itd. na temelju družbene lastnine (v tem primeru se ne sprašujemo, ali je bilo to podružbljenje sredstev opravljeno v razmerah zrelosti ali nezrelosti).

Vsekakor lahko le govorimo, da gre v *pokapitalistični razvojni stopnji* (kot socialistični stopnji) družbenega razvoja za veliko transformacijo tržnih (blagovnih) odnosov v okviru gradeče nove socialistične družbe. In ne za razvite »socialistične tržne odnose« (»za socialistično tržno produkcijo«), ker sta deloma (ne v celoti) kategoriji: »tržno« in »socialistično« izključujoči se kategoriji. Temeljna načela, ki na njih temelji razvito tržno gospodarstvo, so po svoji vsebini tudi že nasprotna družbenim institucijam (odnosom), na katerih naj bi temeljila razvita socialistična družba.

4. Pa bo socialistična narava *pokapitalistične razvojne stopnje* v neki družbi toliko bolj uveljavljena, kolikor bolj bodo tudi transformirane (ne še zanikane) klasične tržne oblike gospodarjenja razvitega konkurenčnega gospodarstva (npr. XIX. stoletja) z vsemi buržoaznimi civilizacijskimi oblikami družbenega življenja.

In narobe, *kapitalizem* bo, hočeš nočeš, bolj navzoč v družbi, kjer bodo bolj navzoče stare oblike načina gospodarjenja in življenja sploh.

Iz tega izhaja, da *ekonomist* ne more v prvi vrsti niti govoriti niti presoјati s svojim analitičnim instrumentarijem o socialistični ali nesocialistični naravi gospodarjenja, ali še širše, družbene ureditve; niti ni v njegovi moči in pristojnosti, da predlaga zamenjavo ene ali druge družbene ureditve v imenu ekonomije kot vede (to pa lahko dela kot občan ali kot politično bitje z nekim svetovnim nazorom ali ideologijo).

Pa še nekaj bomo lahko rekli po takšnem razmišljanju:

a) za krajše zgodovinsko obdobje sistemi niso popolnoma določeni,

b) sistemi so za ekonomista v prvi vrsti bolj ali manj kolektivistični in tržni in ne bolj ali manj socialistični,

c) za njega so različni možni in dejanski kolektivni sistemi z različnim predznakom »socialističnosti« in ekonomske »učinkovitosti«,

č) vprašanje bolj ali manj socialistične narave neke družbene ureditve je z ene strani analitično vprašanje vseh družbenih ved, z druge strani pa predmet zgodovinske presoje.

Pogoji za obstoj tržnega gospodarstva pri nas in njegova narava

V ekonomski teoriji je več vrst razlag, *kako in zakaj je nastala tržna oblika gospodarstva* in zakaj naj bi še bila v družbi prehodnega obdobja, oziroma v *pokapitalistični fazi družbenega razvoja*.

Opredelitev tržnega ali blagovnega gospodarstva, vsaj tako menim, nam je znana. *Tržno gospodarstvo* temelji na menjavi in ne na neposredni distribuciji produktov. Tako proizvajalec kot potrošnik imata svoj lastni (zasebni) cilj, med seboj se povezujeta prek stihijske zveze v obliki blagovno denarnih odnosov. Motiv delovanja vsake tržne stranke je teoretično maksimalizacija njene koristi.

V takšnem gospodarstvu so praviloma vsi proizvodi blago. *Blago* je enotnost uporabne vrednosti in menjalne vrednosti. Proizvajalci so organizirani v samostojnih, med seboj nasprotujočih blagovnih celicah. Prvotni cilj blagovnih proizvajalcev ni uporabna vrednost, marveč menjalna vrednost (dohodek). V tem tipu produciranja produkcijo »določa« *stihijska* družbena delitev dela.

Vsekakor je to splošna opredelitev. Ker se je tržno gospodarstvo samo menjalo, se mora menjati tudi njegova opredelitev. Čeprav ne toliko, da bi s tem menjali vsebino njegove opredelitve. Govorimo o različnih oblikah tržnega gospodarstva glede na jakost konkurenčno tržnih zvez, glede na lastninsko podlago, glede na stopnjo družbenega (državnega) intervencionizma itd.

Ker je tržna oblika gospodarstva nekdanja nastala, mora po dialektični logiki tudi nekoč prenehati obstajati. Kot je nam znano, je Marx povezoval *prenehanje tržnega gospodarstva* z visokim razvojem produkcijskih sil (tehnološko in organizacijsko). Idejo o tem, kakšna naj bi bila videti nasprotna oblika gospodarstva, je razvil takole:

Po Marxu so pogoji za obstoj blagovne produkcije a) stihijska družbena delitev dela ter b) proces produkcije kot proces samostojne (zasebne) porabe delovne sile kot dela občje družbene delovne sile. Zato je za Marxa tržna oblika gospodarstva *posredno* in ne neposredno *družbena produkcija*. Ker pa je Marx pripisoval tržnemu načinu proizvajanja v razvojni stopnji razvitih produkcijskih sil neprogresivno vlogo (neracionalnost in nehumanost-odtujevanje), je zahteval, da nova družba organizira racionalnejšo in humanejšo obliko gospodarstva. In to naj bi bila netržna (neblagovna) oblika gospodarstva.

Tako rekoč *nerešljiv problem* za vse države, ki gradijo novo (socialistično) družbo na temelju Marxovega nauka je, kako se opredeliti do teh Marxovih misli.

Je teorija, ki pravi, da Marx ni imel prav, ko je zanikal tržno obliko gospodarjenja za socialistično stopnjo družbenega razvoja. Čeprav teh ni mnogo, zlasti ne v vrstah marksističnih partij. Bolj razširjena je druga ideja (tudi pri nas), da je ta Marxova teorija pravilna, toda za neko bolj oddaljeno prihodnost (komunizem). Kar je seveda blizu prve trditve.

Nas zdaj ne zanima marksistična avtentičnost takšne ali drugačne trditve, pač pa a) možnost uveljavitve drugih Marxovih idej o socialistični družbi (npr. delitve po delu), ne da bi zanikali tržne oblike gospodarstva, ter b) konsistentnost delovanja sistema, ki se

želi imenovati »marksistični socializem«, pa ohranja razvito tržno obliko gospodarjenja.

K temu poglavitnemu vprašanju pristopamo v primeru Jugoslavije z *dveh vidikov*: a) z vidika konkretne zgodovinske razvitosti (pa tudi zrelosti) glede na preostali svet ter b) z vidika, kako »se producira zgodovina«.

»Vsak narod«, piše K. Marx, »se more in mora učiti pri drugih narodih. Tudi, če katera družba odkrije *naravni zakon svojega razvoja* — in končni smoter tega dela (*»Kapitala«* — op. F. Č.) je, da odkrije zakon ekonomskega razvoja moderne družbe — le-ta naravnih razvojnih faz ne more niti preskočiti niti odpraviti z dekreti. Toda porodne bolečine lahko skrajša in olajša«. ¹²

Menim, da ta ugotovitev ne potrebuje posebne razlage. Jugoslovansko gospodarstvo ni niti danes, a kaj še 1945. leta, zrelo za popolno ukinjanje tržne oblike gospodarjenja, ki temelji na samointeresu proizvajalcev in potrošnikov. *Protislovje* je v tem, da se je jugoslovanska družba formalno organizirala (vsaj politično) kot zelo razvita socialistična družba. Kar bi pomenilo v Marxovem jeziku, da so porodne bolečine v porajanju novega dvojne. Pa je razumljivo, da tržno obliko gospodarjenja lahko »uporabljamo« samo, če smo v stanju znanstveno in zavestno uravnjavati delovanje tržnih zakonov v pozitivni smeri. Kajti, da ponovimo, tržno gospodarstvo in socializem nista kategoriji, ki bi se po intenzivnosti zgodovinsko ujemali. Celo več, v nezadostno razviti državi, ki je pod intenzivnim vplivom kapitalističnega sveta, lahko pomeni, da gre ob neobvladanem delovanju tržnih zakonov za vprašanje restavracije kapitalizma.

Drugače povedano. Tržno gospodarjenje temelji objektivno vse bolj na nasprotju med družbeno naravo produciranja in zasebnim (individualnim, skupinskim) prisvajanjem, na nasprotju med zasebno in družbeno naravo dela, na nasprotju med kolektivi kot blagovnimi proizvajalci, med uporabno vrednostjo in menjalno vrednostjo itd. Ta nasprotja pa obstoje vse dotlej, dokler produkcija in razdelitev nista popolnoma in neposredno podružbljeni.

A to pomeni, da razvita *tržna oblika gospodarjenja* kot posredna oblika družbenega načina proizvodnje hočeš-nočeš lahko obstoji le, kadar gre za *posredno družbeno obliko lastnine* (to je kot kolektivno upravljana sredstva), ki pozna dva oziroma tri subjekte: posameznik — kolektiv — družbena skupnost.

Narobe kot bi nekateri trdili, da je to *degradacija* družbene lastnine, sam menim, da je ta oblika lastnine (in zanikanje lastnine), — zgodovinsko gledano — za Jugoslavijo danes upravičena, saj omočja z ene strani še vse potrebne pobude in spodbude za učinkoviteje gospodarjenje, z druge strani pa tisto demokracijo v ekonomski in politični sferi delovanja, ki je še bistvenega pomena za obstoj demokratično urejene socialistične družbe.

¹² »Kapital I«, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1961, str. 12.

Končno nas takšno razmišljanje navaja *k temeljnim objektivnim trditvam*:

— da je še vedno potrebna delitev dela po ekonomskem računu v okviru trdnih planskih razmerij;

— da je še potrebna velika samostojnost (samoupravnost) gospodarskih subjektov;

— da še nikakor ni izživet boj nasprotij med proizvajalci samimi in med proizvajalci ter potrošniki, kot tudi ne tekma za boljše zadovoljevanje potreb;

— da tržna oblika gospodarjenja še nujno vsebuje neko vrsto odtujitve (alienacije) tako posameznikov kot kolektivov prek proizvoda-bлага. Toda — odtujitev le v tem pomenu, da v okviru optimalnega reševanja ekonomskih problemov spodbuja nadaljnji razvoj proizvodnih sil pa s tem družbeni napredek (prav zato se ne morem strinjati predvsem z nekaterimi filozofi, ki vidijo v tržnem gospodarstvu samo zgodovinsko negativno odtujitev oziroma v njenem ukinjanju popolno ukinjanje človekove odtujitve vseh vrst)

— da je za nas nujno intenzivno vključevanje v svetovno delitev dela, ki je praviloma še stihijska;

— pa moremo pričakovati v prihodnje vse večji pritisk teh svetovnih institucij na zavest naših ljudi, na njihovo vedenje, na naše institucije.

S tem da smo v vseh trditvah podčrtali »nujno«, smo z druge strani hoteli tudi reči:

— da je v takšnih okoliščinah nemogoče imeti čisto plansko organizacijo dela v celotnem gospodarstvu;

— da v takšnem sistemu ne more biti individualno in kolektivno delo avtomatično tudi družbeno delo.

Ne glede na takšno *reafirmacijo tržnega gospodarstva* pa ga vendarle ni treba imeti niti za naš cilj razvoja niti za edino pozitivno (progresivno) gospodarsko ureditev. Že sama genialna Marxova kritična analiza kapitalističnega tržnega gospodarstva nam je odprla oči, v čem je in kolikšno zlo producira čisto tržno gospodarstvo. Želeti tržno gospodarstvo »brez pomanjkljivosti«, brez negativnih ekonomskih in socialnih posledic je podobno želji, da zadržimo kato licizem brez papeža.

Gre torej za to, da nam je čisto *jasno tole*: razvitega tržnega gospodarstva ni brez velike ekonomske in pravne samostojnosti gospodarskih celic. Kar konkretno pomeni posebno (individualno in skupinsko) »privatizacijo« *gospodarjenja* v dvojnem pogledu: a) najprej v obliki neodvisnega razpolaganja s sredstvi in samostojnega odločanja po kolektivih, potem pa tudi b) v obliki krepitev klasične zasebne iniciative (sektorja) tako v sferi produkcije, prometa kot tudi v finančni sferi.

Ker pa smo ugotovili, da je *naša družba ustavno-politično* celo »progresivnejše« organizirana kot ekonomika, se na koncu postavlja vprašanje, ali in kako lahko vpliva ta politično formirana družba na

onemogočanje in odstranjevanje degeneracije sistema v nepotrebnost *klasično privatizacijo* gospodarskega življenja?

Naš odgovor bo — v glavnem *trojen*:

1. z instrumentarijem planskega usmerjanja družbenoekonomskega razvoja v obliki najrazličnejših ekonomskih pa tudi administrativnih ukrepov;

2. z maksimalno podporo organov družbe, da bomo vse znanstvene dosežke čim prej in učinkovito uvedli v gospodarstvo, da bi postalo vse bolj zrelo za »resnično« socializacijo in

3. z delovanjem socialističnega gibanja (v celoti) na spremembo v zavesti (kulturi) naših ljudi.

Čisto razumljivo, da bodo številni dogodki ali procesi v neki majhni deželi odvisni mnogokrat od dogajanja v zunanjem svetu. Končno je Jugoslavija samo majhen kozmos — del velikega makrokozmosa zgodovine.

Različni tipi blaga in različni trgi

Kot nam je znano, je *blago lahko*: končni ali medfazni produkt dela, preprodani produkt, nepremičnina, storitve, pa celo denar, dolgoročna finančna sredstva, devize in ne navsezadnje so blago lahko nekatere človekove lastnosti (sposobnosti), če jih človek prodaja.

Poglavitno načelo, da je blago karkoli, je to, da je dobrina redka, da je v zasebnem ali kolektivnoupornem razpolaganju, kjer nihče ne more uporabljati neke dobrine brez pristanka njenega lastnika oziroma brez odtujevanja neke druge dobrine kot ekvivalenta za lastnika blaga, ki jo prodaja.

Prvo vprašanje je, ali so po takšni razlagi blago tudi *storitve družbenih služb*, tako imenovane javne in državne storitve? Saj vemo, da tudi teh ni v izobilju. Poleg tega moramo tudi njih neposredno, pogosteje pa posredno plačati.

Odgovor bo, da so te storitve samo posebna, degenerirana oblika (kvazi) blaga. Kajti te storitve praviloma ne poznajo tržne (menjalne) vrednosti, ki je prvi pogoj, da je nekaj blago. Za njih ni pravega trga, čeprav so bili pri nas posamezniki, ki so vlagali velike umske napore, da bi oblikovali trg tudi za te vrste dobrin. Trga pa za njih ni, ker gre za bolj ali manj neposredno družbeno organizacijo dela na področju teh dejavnosti brez stranske poti priznavanja osebnega in kolektivnega dela kot družbeno potrebnega dela prek menjave.

(Za obstoj učinkovitega trga snovnega blaga sploh ni odločilen obstoj trga storitev družbenih služb, o čemer nam zgovorno priča že razvita kapitalistična družba.)

Pač pa je še drugo vprašanje, ki je odločilno za učinkovito organizacijo tržnega gospodarstva. Ali morajo biti *vsi trgi oziroma vse vrste blaga*, ki smo jih navedli takoj na začetku tega poglavja.

Na to vprašanje pa bomo morali dati *načeloma pozitiven odgovor*, čeprav, a to je potrebno posebej podčrtati, imajo ti trgi različne dimenzije in vlogo v primerjavi z razvitim kapitalizmom.

Če smo tako pritrdilno odgovorili na vprašanje, ali morajo biti vsi trgi v razvitem tržnem gospodarstvu, pa še nismo dokazali, da so vsi možni v naših družbenoekonomskih razmerah.

Odgovor vsekakor ni lahek. Takoj lahko sicer ugotovimo, da kolektivno upravljana družbena lastnina, podjetniška oblika samoupravnosti z ene strani *omogočata* kompleksno razviti trg, z druge strani pa ga prav tako *onemogočata*. Kako?

Najprej v tem, da je bila že po rimskem pravu stvar v rokah enega lastnika (npr. države) zunaj tržne menjave. Če zdaj uvedemo kolektive kot začasne lastnike »lastnega« blaga, potem je sicer možna neka menjava, čeprav brez tistih posledic, ki jih nosi s seboj zasebno-lastninsko pravo (to je finančno odgovornost za poslovanje, še posebej za investicijske odločitve itd.). Pri tem pa trčimo še na drugo oviro, ki je — v ustavno deklariranem načelu delitve po delu. To načelo namreč z ene strani izključuje trg delovne sile, z druge strani pa tudi vpliv trga na dohodek (zaslužek). Kar seveda lahko zmanjšuje zanimanje proizvajalcev za tržni način gospodarjenja. Če pa bi v nasprotnem primeru dovolili, da trg »nagrajuje«, potem dejansko ukinjamo načelo delitve po delu (delovnem rezultatu), ker se blago samo po naključju prodaja po izenačenem individualnem in družbeno potrebnem delu.

Pa tudi samo kolektivno samoupravljanje z ene strani uvaja trg, z druge strani pa mu nasprotuje. Oblikovanje temeljnih organizacij združenega dela bi namreč zahtevalo njihovo neposredno kooperiranje na temelju samoupravnih in drugih dogovorov ter ne na temelju tržnih (to je blagovno denarnih) konkurenčnih zvez.

Prav zato trdimo, da *formalnopravno* lahko razvijemo celoten kompleks institucij, podobnih klasičnim tržnim kategorijam. Čeprav ostane odprto vprašanje *vsebine teh institucij*. Konkretno se ta »odprtost« institucij kaže v različnih pomanjkljivostih delovanja našega trga, ki jih klasično tržno gospodarstvo ne pozna.

Navedimo samo *kot primer* uvedbo trga vrednostnih papirjev. Formalno je mogoče, da organiziramo neko borzo ali posebne institucije za promet z vrednostnimi papirji kot posebnim blagom. Vsebinsko pa nastopi kolizija z mnogimi drugimi, vgrajenimi načeli. Samo postavimo, da bi na takšnem trgu lahko nastopale tudi fizične osebe. Praktično ne bi bilo težav v njihovem vedenju. Dejansko pa bi prišli v spor z ustavno normo, da je samo delo vir za življenje. Ali pa postavimo, da bodo delovne organizacije prodajalci in kupci papirjev. Vprašamo se, v katerem imenu, na kateri račun itd. bodo nakupovale in prodajale vrednostne papirje. Ali bo mogoče, da se poveča dohodek organizacije s špekulacijami na borzi, ki so tipične za borzno poslovanje?

Z eno besedo, preprosto z *imitacijo tržnih oblik* pri nas ne gre in ne bo šlo, dokler ustavno branimo drugačne institucionalne temelje sistema.

Čisto naravno, da se bomo zato vprašali, kako bomo razvili proces racionalne alokacije produkcijskih faktorjev, vsklajevanja ponudbe in povpraševanja, če ne bomo imeli niti učinkovitega tržnega mehanizma niti učinkovitega planskega mehanizma?

Ne glede na to dejansko sistemsko težavo se nam ponujata *dve možnosti*:

— *Prva možnost* je, da bi razen trga produktov organizirano ne uvedli nobenih drugih trgov. Razumljivo, da bi moral biti v tem primeru plan bolj čvrst, plan, ki bi imel okvirno pristojnost, da bi alocirал *en gros* materialna in finančna sredstva na temelju t. i. »papirnatega«, to je imitacijskega trga.

— *Druga možnost* bi bila, da se kolektivno podjetje (kot podjetje) še bolj osamosvoji »od« družbe, s tem da pridobi nekatere lastninske prerogative, vsekakor na temelju državne zakonodaje. Z dodatno mislijo, da se ob kolektivno podjetniškem sektorju močnejše razvije zasebna iniciativa tako na področju produkcije in prometa kot na finančnem področju.

Ker to vprašanje že načenja vsebino sedanjega sistema oziroma njegovega nadaljnjega razvoja, se na tem vprašanju ne bom dalje zadrževal. Naj bralca samo opozorim, da sem spregovoril o nekaterih vidikih različnih možnosti nadaljnjega izpopolnjevanja naše gospodarske ureditve v »Teoriji in praksi« leta 1971, št. 1.

V tej zvezi lahko rečem ali ponovim samo to:

1. da ekonomist ne more sam in decidivno izbirati med različnimi inačicami sistema;

2. da pa ekonomist vendar lahko nekaj reče o logiki izbranega (družbeno preferiranega) sistema glede na spoznanja ekonomske vede, glede na zgodovinski trend razvoja ter primerjavo z drugimi sistemi.

Pri tem bi še posebej poudaril, da bi bilo vsako pretirano upanje v ekonomsko vedo, ki naj bi iz svojega spoznanja izdelala idealen model sistema, iluzija. Pa bo prav zato »pametna« praksa z visoko iniciativo, samointeresom in težnjo po inovacijah pomembna nadomestitev za pomanjkljivo navzočnost znanosti in za pomanjkljivo znanost v upravljanju z gospodarstvom.

Zato bi si dovolili sklep, da mora iti pri nas za *povezovanje obeh možnih variant*. S tem da je trg v različni meri podružbljen in izpolnjen s planskimi odločitvami na različnih področjih glede na različno razvitost in organiziranost produkcijskih sil. Še enkrat poudarjajoč, da niti trg niti plan nista cilj sistema, marveč samo pripomoček za učinkovito gospodarjenje na mikro in makro ravni ter pripomoček za razvijanje in poglobljanje novih, socialističnih odnosov.

Delovanje tržnega mehanizma določajo tile elementi: tržna struktura, vedenje tržnih strank (ki temelji na nekih motivih), pa tudi tržni rezultati.

Tržna struktura določa statiko ali skelet trga. Njo pa spet določajo: materialno tehnična struktura, demografska struktura v širšem pomenu besede, lastninska struktura in organizacijska struktura gospodarstva.

Tržno strukturo evidentiramo a) po stopnji koncentracije ponudbe in povpraševanja, b) po stopnji homogenosti ali pa diferenciaciji blaga, c) po možnostih ustanavljanja novih podjetij v panogi, č) po možnosti uvajanja novih produktov, izumov, d) po mobilnosti produkcijskih faktorjev itd.

Za nas je zdaj pomembna predvsem tale ugotovitev. Če še tako razvijamo tržni sistem, njegovo delovanje v dobršnem delu določa že objektivna tržna struktura — če to želimo ali pa ne. Pa zato ni prva naloga družbenih organov, da bi to strukturo menjali, ker je dana *na krajši rok*, ampak je njihova naloga, da jo na različne načine obvladajo, da ne bi prišlo do negativnih gospodarskih posledic. S tem da ne pozabimo *na daljši rok*, ko lahko to sedanjo tržno strukturo menjamo samo na podlagi sprememb v materialni in demografski ekonomski strukturi (upoštevajoč pri tem tudi spremembe v svetovni ekonomski strukturi).

Čeprav danes lahko pri nas govorimo o splošni ekonomski strukturi nekega določenega tipa, ki določa splošno tržno strukturo, pa to ni dovolj, brž ko začnemo analizirati *parcialni, konkretni trg blaga*. Tedaj prihajamo do drugega sklepa, da so različne vrste blaga, producirane v kaj različni ekonomski oziroma tržni strukturi (celo različne glede na različno teritorialno območje). Tržna struktura v metalurškem kompleksu je na primer različna od tržne strukture v kmetijstvu ali v tekstilni panogi, itd.

Nekatere razlike v tržni strukturi so vsekakor *dediščina preteklosti*. Vse pa prav gotovo ne. Neenaka dinamika tehnološkega razvoja in potreb sta že dva, prav gotovo zelo pomembna dejavnika, ki bosta onemogočala čisto homogenizacijo tržne strukture. Brez pomena je zato gospodarsko politično iskati takšne rešitve (ukrepe), ki bi avtomatsko zagotavljale enake pogoje gospodarjenja vsem sektorjem in panogam (npr. železniškemu transportu in trgovini na drobno).

Prav zaradi različne tržne strukture pa bomo imeli konkretno tudi *različne vrste trgov*, to je različne organizacijske oblike ponudbe in povpraševanja in njunega medsebojnega usklajevanja prek oblikovanja cen. Enotni trg, o katerem govori ustava, je zato predvsem pravna kategorija in ne ekonomska, ker vemo, da enotnega trga ne more biti, če nimamo enotne tržne strukture. Zakaj pa te ne moremo imeti, smo že povedali.

Zato se bomo pri nas a priori oziroma po pravilu (ne kot izjema) srečevali z *deformiranim, nepopolnim trgom* (nepopolnim v primerjavi s tistim popolnim trgom, ki ga je definirala ekonomska teorija). Prvič zaradi že dokaj spremenjene institucionalne podlage, na kateri temelji tržni mehanizem, in drugič zaradi različnih tehnoloških, inovacijskih itd. struktur za različne vrste blaga.

Tako da bo tudi *klasična kategorizacija trga* (konkurence), ki jo srečujemo danes v vseh meščanskih učbenikih, nekoliko drugačna in je ne bo moč preprosto prilagoditi našim razmeram. Modeli omejene konkurence, monopola itd. bodo morali doživeti dokajšnje spremembe, da bi bili »koristen« nasvet za gospodarsko politiko.

Predvsem pa je fiktivna misel, da bomo po uspešni reformi dosegli stanje, ko bo tržni mehanizem sam avtomatsko produciral same optimalne rezultate.

Oblike družbenega uravnavanja tržnega mehanizma

Glede na naše stališče, da naj bi naše gospodarstvo imelo 1. *kollektivno podjetniško* naravo z vse bolj podružbljenim procesom produkcije in delitve ter 2. *plansko usmerjevalno tržno naravo* smo tudi že nekaj povedali o potrebi, naravi in oblikah družbenega uravnavanja tržnega mehanizma.

Družbeno uravnavanje ima dvojni cilj:

a) da bi tržni mehanizem deloval čimbolj v interesu celotne družbe in

b) da bi se ohranjala, točneje poglobljala socialistična narava družbenoekonomskih odnosov.

Družbeno uravnavanje gospodarstva kot zarodek njegovega vse bolj družbenega upravljanja zahteva nadaljnji razvoj proizvodnih sil zaradi makro in s tem mikro optimalizacije odločitev. O tem piše nizozemski ekonomist Jan Tinbergen: »Kot splošno pravilo bo *optimalna raven* odločanja tista, za katero je značilen *minimum zunanjih učinkov*«. ¹³ Na drugem mestu pa še pravi: »Težko je verjetno, da imajo prav zagovorniki 'laissez faire teorije' samoupravljanja. Prepričljivo lahko dokažemo, da morajo biti nekatere naloge opravljene v optimalnem redu centralistično in ne morejo biti prepuščene najnižjim ravnam, celo če imajo delavci na teh ravneh pravico odločanja, kar je samo po sebi zaželeno«. ¹⁴

Ko govorimo o *družbenem uravnavanju tržnega mehanizma*, z njim razumemo:

1. zavestno avtouravnavanje združenega dela delavskega razreda kot celote zaradi samozavarovanja pred negativno stihijo decentraliziranih odločitev oziroma pred stihijo trga,

¹³ »Does Selfmanagement Approach the Optimum Order?« (»Yugoslav Workers' Selfmanagement«, D. Reidel Publ. Co., Dodrecht, 1970, str. 123).

¹⁴ Op. cit., str. 120.

2. ne v prvi vrsti državno direktivno uravnavanje, ampak stimuliranje in destimuliranje decentraliziranih subjektov na različnih ravneh, da nekaj napravijo oziroma ne napravijo, kar je (ni) družbeno koristno,

3. ne eno samo centralistično (homogeno, monotono) prisiljevanje, marveč prepletanje informacij, preferenc, instrukcij pa tudi direktiv in nadzora (če je potrebno) od vrha navzdol in od spodaj navzgor.

S takšnega vidika je družbeno uravnavanje trga dejansko samointegrirana dejavnost samoupravnih organov družbe na različnih ravneh in z različno stopnjo pristojnosti.

Če neki ukrep, recimo uvedba pravilne carinske stopnje, prispeva k optimalnosti decentraliziranih odločitev, potem je takšen ukrep samoupravno integrirani ukrep v interesu vseh celic, ki jih ta ukrep zadeva.

Seveda v plansko integriranem samoupravnem gospodarstvu tržnega tipa družbeno uravnavanje ni le informacija o željenosti odločitev, ki nikogar ne obvezujejo. Dobršen del družbenih uravnalnih aktov pomeni *preusmerjanje* sicer avtonomnih odločitev oziroma gospodarskih tokov, ki bi ne potekali tako brez uravnalnih ukrepov. Uravnavanje bi bilo brez pomena, če bi ničesar ne uravnavalo.

Nadalje lahko uravnava gospodarske tokove le tisti, ki ima ustavno-zakonsko pristojnost, funkcionalno možnost, avtoriteto in pripomočke uravnavanja (predvsem ekonomska sredstva).

Šele na podlagi takšnega teoretičnega pristopa k družbenemu uravnavanju tržnega mehanizma bomo lahko odgovorili *na nekatera konkretna vprašanja uravnavanja*:

1. *Zakaj uravnavati trg?* Na to vprašanje smo deloma že odgovorili. Razen tega zdaj dodajmo, da nas k temu sili tudi skušnja starejših tržnih gospodarstev. Ta nam pripoveduje, da ‚laissez faire‘ tržni mehanizem lahko poleg pozitivnih rezultatov povzroča toliko negativnih pojavov, da je nujno vgraditi v sistem celoten kompleks stabilizatorjev, korektorjev, usmerjevalcev itd., da bi se vsaj deloma izognili negativnim posledicam.

2. *V katerem interesu uravnavati trg?* Ugotovili smo že, da je družbeno uravnavanje trga samoobramba združenega dela v neki državi proti negativnim pojavom notranje in zunanje tržne stihije. Torej uravnavati je potrebno v interesu delovno združene družbe. S tem da to delovno združeno družbo projiciramo tudi na daljši rok, v prihodnost, celo na več generacij.

3. *Ali se izplačajo stroški uravnavanja?* Vsakdo ve, da vsako uravnavanje stane: stane dejansko v obliki družbenih režijskih izdatkov, stane zaradi morebitnih nepravilnih odločitev.

Prvi strošek je lahko velik, čeprav ne tolikšen kot v centralistično urejenih gospodarstvih. Z drugega zornega kota pa so stroški lahko majhni, če jih primerjamo s tistimi, ki bi nastali kot zguba, če bi se prepustili popolnoma tržni stihiji.

Dva dejavnika lahko govorita v prid celo zmanjšanih potencialnih stroškov uravnavanja: 1. vse večje znanje v procesu odločanja, zaradi česar bo vse manj možnosti, da bi sprejemali neoptimalne odločitve zaradi neznanja ter 2. ohranjanje tistega tržnega mehanizma, ki z ene strani goni decentralizirane subjekte k previdnim odločitvam, z druge strani pa producira nenehne inovacije, ki same po sebi znižujejo stroške »pametnega« družbenega uravnavanja.

Če govorimo o stroških uravnavanja, potem moramo spregovoriti prav tako o *koristnosti uravnavanja*. Same empirične raziskave zahodnih razvitih tržnih gospodarstev nam povedo, da so se z uvajanjem državnega intervencionizma odločitve decentraliziranih subjektov optimalizirale in ne narobe. S tem da so se povečali pozitivni rezultati na makro ravni, kot na primer večja in stabilna stopnja rasti, polnejša zaposlenost delovne sile, večja uravnoteženost plačilne bilance itd.

4. *Merjenje učinkovitosti uravnavanja*. Vsaka dejavnost ima svojo ekonomiko. Tako tudi ravnalna dejavnost družbenih organov.

Učinkovitost uravnavanja gospodarske dejavnosti lahko merimo samo posredno in primerjalno prek tako imenovanega izračunavanja alternativne družbene koristnosti in družbenih stroškov. Pozitivno ali pa negativno učinkovitost bomo merili s takšnimi kategorijami, kot so stopnja rasti, stopnja stabilnosti ali pa stopnja fluktuacij, stopnja brezposelnosti, zaposlenost zmogljivosti, notranja in zunanja likvidnost gospodarstva, onemogočanje neupravičenih socialnih razlik itd.

5. *Nova ustavna dopolnila ter možnost uravnavanja tržnega mehanizma?* Načeloma lahko rečemo, da nova dopolnila dovoljujejo uravnavanje tržnega mehanizma, čeprav bolj posredno kot neposredno, bolj na temelju sporazumevanja kot na podlagi državno sankcioniranih norm (s čimer je dana nevarnost monopolno — kartelnih organizacij).

Ne trdim, da sem s tem prispevkom že zajel vse teoretične probleme tržnega sistema, kakršen je danes pri nas oziroma kakršnega razvijamo. Vsekakor ne bi bila na mestu niti čista skepsa, da se na temelju novih ustavnih dopolnil problemi ne dajo reševati, kot tudi ne pretirani optimizem, da so z dopolnili problemi enkrat za vselej odpravljeni. Teoretični problemi so in še bodo. O tem nam govori živa, vsakodnevna praksa.

Položaj politične znanosti na Slovenskem¹

A. Poskus orisa dosedanjega razvoja in stanja

Politična znanost (politologija) se je v Sloveniji kot posebna znanstvena veja začela razvijati šele pred približno desetimi leti. S tem sicer nočemo trditi, da pred tem bodisi v drugih družboslovnih disciplinah bodisi v politični misli politične prakse ni bilo spoznanj, ki so dojemala bistvene vidike političnih odnosov in so prispevala k znanstvenemu poznavanju politike. Vendar pa je dejstvo, da je politična znanost v nasprotju z nekaterimi sorodnimi družbenimi vedami tako pozno stopila v strukturo raziskovalnih in visokošolskih ustanov, pomembno za razumevanje sedanjega stanja te znanstvene veje kot tudi za programiranje njenega prihodnjega razvoja.

Na razvoj politične znanosti na Slovenskem so, poleg tega, vplivale zlasti tele okoliščine.

a) pomanjkanje politično-državne tradicije, ki bi bila dramatizirala potrebo po proučevanju političnih pojavov;

b) odsotnost dolgotrajnejše demokratične skušnje, ki bi pospeševala predstavo o politiki kot področju skupnega urejanja temeljnih problemov družbe;

c) neustrezen razvoj sorodnih znanstvenih disciplin in vej, ki bi lahko dale metodološki in vsebinski impulz politološkim raziskavam;

č) nezadostna artikuliranost družboslovnih raziskovalnih programov in institucij in s tem povezana številčno neustrezna kadrovska zasedba politoloških področij in disciplin;

d) omejene možnosti za stik z razvojem svetovne politologije;

e) pomanjkanje dokumentacijsko-informativne službe na področju političnih ved;

f) omejene možnosti za publiciranje politoloških del.

¹ Ta sestavek je avtor napisal po naročilu podkomisije za politično znanost, ki je bila ustanovljena pri Raziskovalni skupnosti Slovenije (svet sekcije za družbene vede). V njej sta poleg podpisane sodelovala tudi izr. prof. dr. Vlado Benko in izr. prof. dr. Stane Južnič. Obema se za njune sugestije pri pisanju sestavka iskreno zahvaljujem. Temeljno vsebino tega sestavka je potrdila tudi posebna razprava v Slovenskem politološkem društvu.

Kljub tem zaviralnim momentom je treba ugotoviti, da je politična znanost v naši republiki v preteklem desetletju dosegla nekatere rezultate, zaradi katerih lahko rečemo, da se je kot posebna znanstvena panoga dokončno konstituirala. Ustanovitev Visoke šole za politične vede (leta 1961) je ustvarila organizacijski okvir, ki je omogočil, da smo politološke discipline postopoma zasnovali kot pedagoške predmete, hkrati pa je bila tako po ustanovitvenem namenu kot po potrebah (zlasti pedagoške prakse) ta ustanova prostor, v katerem se je tudi razvijalo politološko raziskovanje na področju mednarodne politike, notranjepolitičnih odnosov in politične teorije. (Rezultati, ki so deloma nastajali tudi zunaj te ustanove, so razvidni iz politološkega deleža v »Bibliografiji del in spisov profesorjev itd. fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo Ljubljanske univerze«, izd. FSPN, Ljubljana 1971, ki zajema predvsem obdobje 1961—1971).

Naj med raziskavami, ki se nam zdijo pomembnejše, omenimo poskuse, da bi opredelili strukturo mednarodne skupnosti, ocenili različne teorije mednarodnih odnosov, ugotovili družbenoekonomske temelje zunanje politike neke dežele (Švedske), raziskali, kakšna je vloga majhnih in srednjih držav v mednarodnih odnosih (raziskavo na to temo pravkar delajo); pomemben je tudi delež, ki ga je naša politologija dala proučevanju dežel v razvoju, zlasti Latinski Ameriki; storili smo prve korake pri oblikovanju teoretičnih izhodišč za raziskovanje interesnih skupin in njihove vloge v sodobnih političnih sistemih; predmet raziskovanja je bila vloga političnih partij v zakonodajnem procesu meščanske predstavniške demokracije in vloga ustavnega sodstva v sodobnih političnih sistemih; začele so se prve raziskave volilnih procesov, poslanske aktivnosti in interesnih združenj v naši republiki. Omeniti je tudi prispevke k teoriji države in k oceni teorije elit, proučevanju politične misli Hegla in Marxa ter teoretičnih problemov politične kulture ter k utemeljitvi politične znanosti kot posebne znanstvene panoge.

Navedeni (ilustrativni) primeri opozarjajo na to, da so bili raziskovalni napor slovenskih politologov v zadnjem desetletju sicer bolj ali manj usmerjeni k temeljnim problemom politične znanosti in politične stvarnosti, da pa so bili med seboj premalo povezani in osredotočeni. Takšno difuznost je mogoče razumeti predvsem kot posledico dejstva, da se je v tem času politična znanost na Slovenskem šele borila za znanstveno samostojen status in da so jo, ker so bili njeni nosilci zaposleni predvsem kot pedagogi, bistveno opredeljevale potrebe pedagoške prakse. Razen tega je tudi okoliščina, da smo politologe rekrutirali iz sorodnih strok, ne pa iz temeljnega politološkega študija, vplivala v začetni razvojni stopnji na heterogenizacijo politoloških interesov. Tudi raznovrstnost virov, ki so vplivali na oblikovanje politologije v prvih letih na Slovenskem, je morala prej ločevati kot pa združevati raziskovalna prizadevanja.

Na voljo nimamo dovolj trdne analize, ki bi iz nje lahko povzeli še druge značilnosti sedanje situacije politologije na Slovenskem. Zdi pa se, da je pomanjkanje kadrov, ki bi svoj polni delovni čas posvečali raziskovalnemu delu na politološkem področju, brez dvoma najbolj kritična točka te znanstvene veje. Ne samo da politologi na Slovenskem svoje temeljne moči vlagajo v pedagoško delo, nič manj omembe vredno ni, da je večina njih izredno aktivnih v redakcijah strokovnih in splošnih družbenih revij in v družbenem življenju nasploh. To sicer dokazuje, da so družbeno angažirani, vendar pa je to hkrati dodatna obremenitev njihovega za raziskovanje že tako in tako omejenega prostega časa. Zato vidimo v reševanju kadrovskega problema politične znanosti eno najpomembnejših nalog raziskovalne politike na Slovenskem v prihodnjih letih.

Dasi glede na omenjene razmere ne moremo zanikati, da je politologija na Slovenskem v zadnjih letih ustvarila nekaj pomembnih rezultatov, se vendar zdi, da je poleg razpršenosti njenih raziskovalnih prizadevanj treba omeniti še nekaj značilnosti, ki se jih moramo zavedati, če naj v prihodnjih letih smotrneje porazdelimo in razvijemo naše raziskovalne napore. Nezadostna povezanost med empiričnimi in teoretičnimi raziskavami je prva takšna težnja. Poudariti moramo sicer izredno pozitivno dejstvo, da smo v tem času začeli vsaj nekatere vidike politike empirično raziskovati, vendar pa obseg tega raziskovanja še vedno zaostaja za potrebami razvoja znanosti in politične prakse. Razen tega se zdi, da empirične raziskave niso dovolj temeljile na sistematičnem vnaprejšnjem teoretičnem študiju, ki bi se končal z objavo obširnejših del, ki bi povzemala stanje raziskovanja na nekem področju. Na drugi strani pa kljub nekaterim spodbudnim korakom še nismo uspeli izoblikovati večjih politoloških sintez, ki bi lahko oplajale empirične politološke raziskave. Zato bi bilo v naslednjih letih treba tako intenzivirati empirične raziskave političnih procesov kot okrepiti prizadevanja za oblikovanje teorije. V interakciji med empiričnimi raziskavami in politično teorijo bi lahko sčasoma nastala sintetična dela, ki bi nujno morala vključevati tudi primerjalno politično komponento. To bi pa tudi narekovalo večjo metodološko selektivnost. Še naprej bi sicer kazalo zlasti na področju proučevanja politične socializacije raziskovati politično zavest, toda nič manj ali pa še več pozornosti bi morali posvečati uporabi metodoloških postopkov, ki bi z njimi lahko razumeli dinamiko objektivnega in subjektivnega v političnem življenju. Zato bi kazalo v večji meri uporabljati metodo opazovanja, raziskovanja »na terenu«, zlasti pa primerjalno metodo, ki edina omogoča, da doumemo bistvo političnega in posameznih političnih pojavov.

To pa tudi pomeni, da bo v prihodnje politološko raziskovanje treba bolj odločno usmeriti v povezovanje političnoteoretičnih, primerjalnih in notranjepolitičnih raziskav, kar bi prispevalo ne le k

večji koncentraciji naporov in racionalizaciji postopkov, marveč bi tudi omogočalo pomembnejše teoretične rezultate.

Ob tej splošni oznaki trenutnega položaja politične znanosti na Slovenskem naj navedemo še stanje, v katerem so posamezne politološke discipline in nekatera področja. Podoba o tem stanju bo izrazitejša, če jo soočimo z bistveno vsebino najpomembnejših politoloških disciplin.

B. Kratek pregled politoloških disciplin

Kaj pravzaprav je politična znanost? Na to vprašanje moramo vsaj preliminarno odgovoriti, da bi lahko ocenili, katera področja in discipline politične znanosti smo doslej razvijali (in v kolikšni meri) in kaj bi bilo treba vključiti v program razvoja političnih ved v prihodnjem obdobju.

1. *Obča politologija.* Disciplina, ki obravnava strukturo in dinamiko političnega življenja. V njej se združuje sociološki, antropološki in zgodovinski aspekt v poskus sintetične in sintezirajoče temeljne politološke discipline. Obča politologija skuša odgovoriti na vprašanja, kaj je politika, kateri so bistveni politološki tokovi v sodobnosti, kaj je politični sistem in kako se totalni politični fenomen členi na posamezne bistvene elemente. Zato so predmet obče politologije ne samo politični subjekti, marveč tudi politična zavest in politični proces sploh.

2. *Zgodovina politične misli* obravnava temeljne poglede na politiko od antike do danes. Zanimajo jo ne le socialne razmere, ki so vplivale na vsebino vsakokratne misli, in vsebina same te misli, marveč tudi (in predvsem) vprašanje, kako so se politične ideje funkcionalizirale bodisi kot instrument emancipacijskih procesov ali sredstvo dominacije. V sodobni politologiji se je ta disciplina izredno artikulirala tako po geografskih kriterijih kot po časovnih in idejnotipskih merilih. V njej se zlasti jasno razmejujejo politična misel do Machiavellija, politična misel od Machiavellija do današnjega dne, politična misel posameznih dežel ali dob in politična misel socializma.

3. *Komparativni politični sistemi* sodijo med najbolj ekspanzivne in fundamentalne discipline sodobne politologije, ki jim v sodobnem svetu posvečajo čedalje več sistematične raziskovalne pozornosti. Vzrokov za to je več; med njimi niso na zadnjem mestu čedalje večja povezanost notranje in zunanje politike posameznih dežel, integracijski procesi na ekonomskem, kulturnem in drugih področjih, ekonomskopolitični in vojaško strateški premisleki itd. Za to disciplino je značilno na eni strani, da skuša izdelati teoretična izhodišča za primerjalne raziskave in da čedalje bolj nadomešča zgolj normativno znanje s politično-sociološkimi analizami. Pomembne so regionalne, družbeno-tipske in institucionalno-komparativne specializacije.

4. *Politični sistem SFRJ* je disciplina, ki ima glede na spreminjanje našega političnega sistema precej dinamično vsebino. Z

metodološkega stališča je za to disciplino značilno, da se zavestno usmerja predvsem v proučevanje dejanskih političnih odnosov in ne samo takšnih, ki bi jih lahko izpeljali iz idejnih ali pravnih norm. Ta disciplina se še posebej pozorno ukvarja z razmerjem med socialno strukturo in političnim sistemom, med nacionalno sestavo in federalizmom, med bazičnimi politično-samoupravnimi enotami in med subjekti globalne družbene in politične integracije. Ni treba posebej poudarjati, da je politični sistem SFRJ ne samo potrebno, marveč tudi mogoče raziskovati, ker ne zadeva ob ovire, s katerimi se srečujejo nekatere druge politološke discipline (npr. geografska oddaljenost, nedostopnost informacij itd.).

5. *Družbeno in politično združevanje SFRJ.* Artikulacije interesov v socialistični družbi in interesna združevanja državljanov. Vidiki obravnave združenj v SFRJ. Klasifikacija političnih organizacij in interesnih združenj. Političnosociološka obravnava družbenopolitičnih organizacij (ZK, sindikati, SZDL, mladina). »Nepolitična« združenja (predvsem strokovno in poklicno združevanje). Ljubiteljske skupine. Dialektika posebnih interesov in splošnega interesa v socialistični družbi.

6. *Mednarodni odnosi.* Mednarodni odnosi v razvoju politične misli. Pojem in struktura mednarodne skupnosti (zlasti: mednarodna skupnost kot pravni in kot sociološkopolitični pojem; tri strukture mednarodne skupnosti). Teorije, šole, pristopi in metode. Determinante mednarodnih odnosov. Faktorji mednarodne skupnosti (zlasti: položaj držav v mednarodni skupnosti, suverenost, kvantitativne in kvalitativne razlike med državami; mednarodne organizacije; OZN; funkcionalno mednarodno sodelovanje; regionalizem; interesne skupine v mednarodni skupnosti; mednarodno javno mnenje; mednarodne komunikacije; pravo). Zunanja politika držav. Mednarodni konflikti. Spremembe v mednarodni skupnosti po drugi svetovni vojni. Teorija neuvrščeniosti in miroljubne koeksistence.

7. *Sodobna delavska in socialistična gibanja.* Poglavitne stopnje v razvoju organiziranih sil delavskega razreda. Splošne značilnosti sodobnega socializma. Oblike organiziranja in idejnopolitične usmeritve (sindikati, komunistične partije, socialna demokracija, socialistične partije, ljudska gibanja). Proces v sodobnem socializmu (sodelovanje delavcev pri upravljanju gospodarstva; različne poti v socializem; odnosi med subjekti socializma; glavne dileme in perspektive v razvoju socialističnih sil).

8. *Politična prakseologija.* Metode in drugi faktorji učinkovitega delovanja v politiki. Interesi in način delovanja političnih organizacij. Posebnosti političnega organiziranja kot sestavina političnega delovanja politične organizacije. Zavestno upravljanje in vloga političnih organizacij. Medčloveško komuniciranje kot sredstvo osveščanja in združevanja. Idejna vloga. Organizacijska vloga. Moralno-politična

vloga. Izvajanje, spremljanje in nadzor sklepov. Metode posrednega komuniciranja. Programiranje in analiza politične dejavnosti.

9. *Politična antropologija (s socialno)*. Oblikovanje antropologije kot družboslovne znanosti. Biološke zasnove človeškega ravnanja. Problem ras in rasizma. Kulturna antropologija, inkulturacija. Politična socializacija. Narodnostna narava. Antropologija in kolonializem. Antropologija in dekolonizacija. Sodobna antropologija in »tretji svet«: akulturacija, modernizacija, problemi razvoja. Človek kot subjekt političnih odnosov.

10. *Politična kultura*. Koncept politične socializacije in politične kulture. Tipi politične kulture. Determinante politične kulture. Politični socializatorji: 1. primarne skupine kot politični socializator (družina, vrstniške skupine); 2. šola kot politični socializator; 3. delovno mesto in delovni odnosi kot politični socializator; 4. vojska in obrambna vzgoja kot politični socializator; 5. sredstva javnih komunikacij kot politični socializator; 6. politični sistem kot politični socializator. Politična kultura kot faktor stabilnosti in spreminjanja političnega sistema.

11. *Politologija vojske*. Vojska kot predmet politične znanosti. Nastajanje modernih armad. Organizacija vojske. Notranji odnosi v vojski. Rekrutacija in kariera kadra. Funkcija vojske. Položaj poklicne vojske v političnem sistemu. Vojska in sodobni politični sistemi: politična vloga vojske v meščanskih demokracijah, deželah »tretjega sveta« in v socialističnih deželah. Sodobni vojaškostrateški koncepti. Splošni ljudski odpor kot obrambna koncepcija jugoslovanske družbe.²

12. *Zunanja politika Jugoslavije*. Opredelitev zunanje politike Jugoslavije. Etape zunanje politike Jugoslavije. Cilji zunanje politike. Subjekti zunanje politike Jugoslavije. Federacija, republika, delovne organizacije, združenja in posamezniki kot faktor zunanje politike Jugoslavije. Zunanja politika Jugoslavije kot neuvrščene dežele. Zunanja politika Jugoslavije nasproti: a) »tretjemu svetu«; b) Evropi; c) ZDA; č) ZSSR in d) LR Kitajski. Jugoslavija in njene sosede. Jugoslavija in integracijski procesi v sodobnem svetu. Vloga Jugoslavije v OZN.

13. *Druge discipline*. Sem bi sodile tiste discipline, ki so nekako na meji med politologijo in sorodnimi družbenimi vedami (zlasti: teorija države in prava, javna uprava, politična psihologija, javno mnenje).

² V naši družbi bi se morala »politologija vojske« ukvarjati v prvi vrsti s teorijo in prakso splošnega ljudskega odpora. Tradicionalna »politologija« in »sociologija« vojske bi bila tako le ena med prvinami takega globalnega raziskovanja, ki bi proučevalo obliko in vsebino vseljidske obrambe. Zato bi bilo v naših razmerah morda primernejše kot o »politologiji« vojske govoriti o politologiji splošnega ljudskega odpora. Vsekakor bi se moral osrednji interes takega predmeta orientirati v to smer.

I. Svetovna politologija se je v zadnjih 15 letih zelo razmahnila, razvila nove discipline in znanstvena področja in vpeljala nove metode, ki so ji omogočile večjo natančnost pri merjenju političnih odnosov in večjo zanesljivost pri napovedovanju političnega razvoja. Na to so odločilno vplivali razvoj družboslovja nasploh in zlasti še dve okoliščini, ki sta značilni za politično področje samo. To je najprej čedalje večja vloga politike v sodobnem svetu in čedalje večja zahteva po politični participaciji in deelitizaciji politike. Lahko bi tudi trdili, da je v tem času dokončno prodrla zavest, da političnih institucij ni moč razumeti zgolj skoz prizmo njihove ideološke utemeljitve ali normativne sestave, da moramo za proučevanje političnih odnosov uporabljati metodološke dosežke, ki so jih razvile sorodne znanstvene discipline in da je predvsem nujno, da politična znanost raziskuje dinamične sile političnega življenja. Dasi ne smemo biti nekritični do nekaterih temeljnih metodoloških izhodišč ali postulatov nove metodologije, ne moremo trditi, da ni v marsičem bistveno prispevala k razumevanju političnega fenomena.

Dosedanji razvoj politične znanosti v Jugoslaviji in v Sloveniji so kljub nekaterim zaviralnim momentom, ki smo jih omenili, v prvi vrsti določali podobni procesi kot v svetu. Najprej moramo ugotoviti, da je zahtevo po konkretnih družbenih raziskavah, ki so jo postavile nekatere sorodne znanstvene discipline, politologija v načelu kar hitro povzela. Interesna pluralizacija političnega sistema je pomembno povečala količino političnih subjektov in odločitev, samoupravni princip konstituiranja političnega sistema pa je normativno pritiskal na večjo participacijo v političnem življenju. Dejstvo, da se politični sistem Slovenije (kot tudi drugih republik v Jugoslaviji) odlikuje po izvirnih potezah, lahko le pospeši prihodnji razvoj politične znanosti, saj zahteva izvirne raziskave, kako politične institucije slovenske družbe delujejo, kakšen je proces odločanja v njih, kako so povezane s temeljnimi družbenimi silami in v kolikšni meri izražajo artikulirano interesno strukturo naše družbe. Poleg tega se individualnost političnega sistema izraziteje kaže tudi glede na druge republike kot glede na oblikovanje skupnih organov in skupne politike Jugoslavije. To zahteva večjo navzočnost slovenske politologije v jugoslovanskem prostoru.

Poseben pomen za prihodnji razvoj politične znanosti pri nas moramo videti tudi v odnosih, ki jih čedalje bolj dobiva republika na mednarodnem področju. Kaže se nujna potreba, da politična znanost raziskuje delež, ki ga ima Slovenija pri oblikovanju zvezne zunanje politike, in tudi, v katerih oblikah in s kakšnim učinkom nastopa kot samostojen subjekt v mednarodnih odnosih. To pa zopet zahteva, da posvetimo več pozornosti politološkemu raziskovanju tistih dežel, s katerimi ima naša republika (in organizacije ter posamezniki v njej) razvite stike ali pa bi take stike lahko bolj intenzivno

razvijala kot doslej. Razvoj našega političnega sistema, vključno s političnim sistemom SRS, torej zahteva in potencialno omogoča večji delež politične znanosti v našem družboslovju, pa naj gre za proučevanje političnih odnosov v drugih področjih Jugoslavije, Slovenije, primerjalnih političnih sistemov ali mednarodnih odnosov.

Razvitejša politična znanost v naši republiki bi lahko imela pomembno vlogo zlasti s tehle vidikov:

- a) omogočala bi večjo participacijo v političnem življenju;
- b) prispevala bi k večji učinkovitosti političnih odločitev;
- c) imela bi večji delež pri procesih politične socializacije v naši družbi (politična kultura);
- č) bila bi funkcionalna glede na realizacijo normativno večje vloge republike v oblikovanju jugoslovanske federacije in na mednarodnem področju.

II. Da bi se politična znanost lahko razvijala v tej smeri, priporočamo, da raziskovalna skupnost Slovenije podpre zlasti razvoj tehle disciplin in raziskovalnih področij.

1. *Obča politologija*. Disciplina se je že izoblikovala kot pedagoško področje, raziskovalno je pokrita le toliko, kolikor dopušča pedagoško delo. Glede na hiter razvoj svetovne politologije bi morali okrepiti raziskovalno delo na njenem področju, tako da bi bile raziskovalno samostojno pokrite bistvene smeri v sodobni politologiji in najsplošnejše zakonitosti političnega življenja.

Priporočilo 1: Za področje obče politologije izoblikovati v prihodnjih petih letih vsaj dva samostojna raziskovalca.

2. *Zgodovina politične misli*. Ugotoviti moramo, da je zgodovina politične misli na Slovenskem, če jo primerjamo z drugimi republikami in s svetom, zapostavljena. Medtem ko sta npr. na drugih fakultetah v Jugoslaviji dva pedagoška nosilca tega predmeta, pri nas ni niti enega. (Nosilec predmeta obča politologija je hkrati nosilec zgodovine politične misli). Menimo, da bi bilo treba to disciplino ne samo pedagoško, marveč tudi raziskovalno podpreti, tako da bi raziskovalno pokrili del splošne zgodovine politične misli in politično misel na Slovenskem.

Priporočilo 2: Menimo, da bi se v prihodnjih 3—5 letih morala za področje zgodovine politične misli specializirati dva raziskovalca, prvi za zgodovino politične misli socializma in drugi za razvoj politične misli na Slovenskem.

3. *Primerjalni politični sistemi*. Raziskovanje na tem področju je na Slovenskem dokaj nerazvito tako na ravni splošne konceptualizacije kot glede monografske obdelave posameznih političnih sistemov. Ni treba posebej poudarjati, da je takšno stanje tem manj opravičljivo, kolikor bolj postajajo vezi naše republike (in Jugoslavije) in naših ljudi s svetom številnejše in intenzivnejše. Menimo, da bi kazalo ob dolgoročnem programiranju razvoja politološkega raziskovanja omogočiti uresničenje predloga, ki so ga že pred leti dali na simpoziju o politični znanosti (ki ga je leta 1965 organizirala

Visoka šola za politične vede), da bi primerjalne politološke raziskave usmerili na regije, pri raziskovanju katerih imamo Slovenci nekatere primerjalne prednosti. Menimo, da so to politični sistemi zahodne Evrope (posebno naših sosed in tistih dežel, kjer živi veliko število Slovencev in drugih Jugoslovanov) in nekaj dežel vzhodne Evrope. Sprašujemo se tudi, ali ne bi bilo smotrno, če bi raziskovalna skupnost omogočila raziskovalno delo političnih sistemov dežel v razvoju in velesil (ZDA, ZSSR, Kitajska).

Priporočilo 3a: V prihodnjih letih je treba posvečati posebno pozornost razvoju primerjalnih politoloških raziskav. Prednost dati deželam zahodne Evrope in izbranim deželam vzhodne Evrope. V ta namen razviti kadrovske podlage za primerjalne raziskave, tako da bi v treh letih imeli vsaj tri raziskovalce, ki bi se sistematično ukvarjali z raziskovanjem političnih sistemov omenjenega območja.

Priporočilo 3b: Prouči naj se vprašanje, ali bi v prihodnjih treh letih kazalo podpreti tudi sistematično raziskovanje političnih sistemov dežel v razvoju in političnih sistemov ZDA, ZSSR in Kitajske. Glede na rezultat naj se omogoči, da se za to področje formira zadostno število raziskovalcev.

4. *Mednarodni odnosi* so se pri nas pedagoško in deloma tudi raziskovalno afirmirali kot samostojna politološka disciplina, vendar pa nimajo raziskovalnega kritja, ki bi ustrezalo obsežnosti področja, njegovemu pomenu za politično znanost in za politično prakso. Jasno je, da na Slovenskem ne moremo raziskovati vseh vidikov mednarodnih odnosov, saj za to niti nimamo — niti ne moremo pričakovati, da bi lahko imeli — zadostnega števila sredstev in raziskovalcev. Zato pa se je, po našem mnenju, treba usmeriti na nekatere izbrane teme, ki jih je ali bi jih lahko bilo v bližnji prihodnosti mogoče raziskovati. Menimo, da bi bilo realistično, če bi se v naših raziskovalnih prizadevanjih v bližnji prihodnosti usmeriti na teme, ki so deloma že zdaj predmet raziskovanja.

Priporočilo 4: Glede na pomen, ki ga imajo mednarodni odnosi za slovensko družbo (in Jugoslavijo), menimo, da jim je treba posvetiti na raziskovalnem področju večjo pozornost kot doslej. Posebno skrb bi kazalo v prihodnjih letih posvetiti raziskavam tistih problemov v mednarodnih političnih odnosih, kjer so interesi SR Slovenije posebno prizadeti in ki jih je tudi mogoče politološko raziskovati. Menimo, da bi bila področja, ki bi jih bilo treba raziskovati, predvsem tale: a) vprašanje evropske varnosti; b) politika mednarodnih odnosov SR Slovenije; c) specifični interesi Slovenije v odnosih Jugoslavije z deželami v razvoju; č) mednarodne skupine pritiska (Francija, Italija, ZR Nemčija). Ustrezno bi lahko to problematiko pokrili, če bi v prihodnjih petih letih za ta področja specializirali vsaj tri raziskovalce.

5. *Sodobna delavska in socialistična gibanja.* Trenutno se na Slovenskem nihče sistematično niti pedagoško niti raziskovalno ne ukvarja s tem področjem. Čeprav ne moremo zahtevati, da bi tudi

tu šli po številu kadrov in raziskovalnih nalog v korak z nekaterimi večjimi in razvitejšimi deželami, se vendar ne moremo niti s stališča razvoja politične znanosti niti z vidika potreb politične prakse odreči odgovornosti, da razvijemo vsaj minimalne raziskave na tem področju. Zlasti aktualno bi bilo proučevati razvoj socialističnega gibanja in naprednih gibanj sploh v nekaterih evropskih deželah (Italija, Francija Nemčija), hkrati pa bi kazalo posvetiti del raziskovalne pozornosti družbenim in političnim odnosom izbranih dežel vzhodne Evrope. Za to področje so značilni tako intenzivna navzočnost socialističnih sil kot faktorji, ki zavirajo delovanje teh sil. Poleg tega bi bil hvaležen predmet komparativnih raziskav, saj bi primerjava med deželami pokazala na stopnje razlik in bogastva tako na miselnem kot na praktičnem področju. Tudi ne moremo mimo dejstva, da bi se lahko tako izbrano proučevanje socialističnih gibanj ustrezno povezovalo z že označeno regionalno usmeritvijo primerjalnih in mednarodnopolitičnih raziskav.

Priporočilo 5: Glede na potrebe politične prakse in na možnost komparativnih in interdisciplinarnih raziskav pa zaradi celovitejšega razvoja politične znanosti na Slovenskem priporočamo, naj raziskovalna skupnost financira nastavitve ali šolanje vsaj dveh raziskovalcev za to področje.

6 Politična antropologija. Ta najmlajša med našimi politološkimi disciplinami je pedagoško ustrezno zasedena, raziskovalno pa je dosegla toliko, kolikor dopušča njena mladost in presežek energije nad pedagoškimi potrebami. Posebno pozornost je usmerila na tisti del politične znanosti, ki se imenuje politična socializacija in ki je njen rezultat politična kultura. Ravno v tej smeri se že kažejo zelo aktualne potrebe, saj je ta problematika povezana z vrednostnim oblikovanjem mladega rodu, kaže se kot faktor stabilnosti in spreminjanja političnega sistema in je tudi sestavni del prizadevanj za moralno in politično odpornost, ki je ne smemo podcenjevati zlasti pri majhnih narodih.

Priporočilo 6: Priporočamo, da raziskovalna skupnost Slovenije podpre sistematično raziskovanje politične socializacije in politične kulture na Slovenskem. V ta namen bi morali v prihodnjih treh letih zagotoviti sredstva za nastavitve vsaj enega raziskovalca.

7. Politični sistem SFRJ. Gotovo je, da je to disciplina, ki glede na dostopnost virov in potrebe politične prakse daje priložnost za zelo obsežne in intenzivne raziskave. Ne gre le za nujnost, da bi ves čas znanstvenoraziskovalno spremljali delovanje skupščinskega sistema in da bi proučevali procese politične rekrutacije. Sodobni sociološkopolitični pristop pri obravnavi političnega sistema tudi zahteva, da raziskujemo celotni sklop odnosov med političnim in družbenim sistemom. Glede na policentrizem odločanja je treba raziskovati procese, ki potekajo znotraj posameznih enot odločanja, in proučevati učinek, ki ga ima širše okolje na politično odločanje, in tudi vpliv političnih odločitev na družbeno okolje. Posebno pomembno

se nam zdi proučevanje integrativnih procesov in faktorjev integracije v političnem sistemu, saj je očitno, da lahko na pluralizmu interesov temelječi politični sistem, ki se preslikava v policentrizem odločanja, deluje le, če v njem učinkovito delujejo sile, ki ga povezujejo v celoto. To dejstvo je posebno pomembno zaradi specifičnega federalizma, ki je značilen za politični sistem SFRJ in ki sam zahteva, da raziskujemo njegovo delovanje, posebno s stališča vloge, ki jo ima v njem naša republika.

Priporočilo 7: Menimo, da je proučevanje političnega sistema SFRJ (s posebnim poudarkom na političnem sistemu SRS) ena najpomembnejših sestavin raziskovalne dejavnosti na področju politologije. Zato priporočamo, naj se raziskovalna dejavnost na tem področju okrepi in razširi predvsem na sistematično proučevanje procesov političnega odločanja, skupščinskega sistema in jugoslovanškega federalizma. Za uresničenje te naloge bi morali v prihodnjih treh letih namestiti vsaj dva raziskovalca (ali asistenta).

8. *Družbeno in politično združevanje v SFRJ.* To področje postaja v političnem sistemu naše družbe čedalje bolj dinamično. Tako v artikulaciji kot agregaciji interesov je vloga družbenih organizacij, političnih organizacij, interesnih skupin, združenj toliko bolj manifestna, kolikor izrazitejša so protislovja, ki se oblikujejo predvsem na podlagi delitve dela. Lahko ugotovimo, da je raziskovanje tega področja le deloma pokrito s pedagoškim predmetom, ki se ukvarja s to problematiko. Obsežnost empiričnega raziskovanja, ki ga zahteva to področje, narekuje, naj se vanj vložijo večja sredstva in naj se tudi kadrovsko okrepi.

Priporočilo 8: Priporočamo, da se za področje družbenega in političnega združevanja zagotovijo sredstva, ki bi z njimi takoj angažirali stalnega sodelavca (asistenta), kar bi omogočilo obsežnejše in intenzivnejše raziskovanje faktorjev interesne artikulacije in interesne agregacije v naši družbi.

9. *Politologija vojske* je povesod po svetu, kjer je razvita politična znanost, pomembno področje politološkega raziskovanja. Pri nas je to posebno aktualno področje, saj gre za proučevanje teorije in prakse specifičnega obrambnega koncepta, ki bi ga bilo treba soočiti s koncepcijami drugih držav in blokov. Sem bi sodilo tudi raziskovanje faktorjev, ki vplivajo na moralno moč naroda in na njegovo pripravljenost na žrtvovanje za skupnost. Tudi razmerje med politično strukturo v ožjem pomenu in med sektorjem profesionalne vojske pa razmerje med profesionalnim sestavom vojske in »civilnim« elementom sodi med pomembna vprašanja politologije vojske.

Priporočilo 9: Glede na potrebo, da bi v naši republiki začeli raziskovati, kakšna je vloga vojske in faktorjev, ki vplivajo na obrambo sploh, priporočamo, da raziskovalna skupnost omogoči, da se takoj za to področje namesti raziskovalec.

III. Če bi raziskovalna skupnost sprejela predloge, ki jih dajemo v tem poročilu, bi po našem mnenju lahko v nekaj letih bistveno

pospešili razvoj kvalitetnega politološkega raziskovanja. Dobili bi večje število raziskovalcev, ki bi se večidel ukvarjali z raziskovalnim delom. To bi pozitivno vplivalo na raziskovalno vnetost tistih politologov, ki bodo sicer še naprej morali večji del svojega časa posvečati pedagoškemu ali drugemu delu. Z načrtno raziskovalno politiko, ki bi imela za izhodišče jasen program raziskovanja in okrepljeno kadrovske bazo, bi bilo tudi moč doseči, da bi slovenska politologija bolj integrirala svoje raziskovalne napore. Najpomembnejše integracijsko vozlišče bi bilo v sistematičnem sodelovanju disciplin, ki proučujejo splošno politično teorijo, primerjalne politične odnose, mednarodno politiko in politični sistem SFRJ.

Naj poudarimo, da so konkretni predlogi v tem poročilu takšne narave, da naravnost ženejo k nakazanemu povezovanju. V središču vseh teh predlogov je spoznanje, da je za ploden razvoj politične znanosti na Slovenskem bistveno: da v temelj njenih raziskav postavimo primerjalno metodo; morali bi težiti k temu, da bi raziskovanje osredotočili ne samo vsebinsko, marveč tudi regionalno. To bi dosegli tako, da bi (kot smo že omenili) vzeli za izhodišče naših raziskovalnih hotenj proučevanje političnih odnosov pri nas in v tistih deželah, glede katerih lahko trdimo ne samo, da so nam geografsko dostopnejše, marveč tudi, da so posebnega pomena za Slovenijo. Menimo, da so to ravno nekatere dežele zahodne Evrope in nekatere (manjše) dežele vzhodne Evrope. Te dežele bi si kazalo izbrati za predmet naše raziskovalne pozornosti še toliko bolj, ker lahko ugotovimo, da jih v nobenem jugoslovanskem središču ne proučujejo sistematično s politološkega vidika. Naši predlogi imajo tudi namen opozoriti na možnost in potrebo, da se slovenska politologija ustvarjalneje vključi v svetovna politološka prizadevanja, kar bi ji omogočil prav primerjalni horizont.

Mnogo problemov je, ki bi jih lahko več politoloških disciplin interdisciplinarno proučevalo na področju, ki smo ga predlagali. Naj samo naštejemo interesne skupine, politične stranke, politično kulturo, predstavniške organe, lokalno samoupravo, socialistična in druga napredna gibanja, aspekte zunanje politike in mednarodnih odnosov, ki smo jih že omenili in ki bi jih lahko glede na finančne in kadrovske kapacitete, ki so na voljo in ki bi jih bilo treba še krepiti, širili.

Takšna raziskovalna strategija ima tudi to prednost, da omogoča in naravnost zahteva sodelovanje ne samo med posameznimi politološkimi disciplinami, marveč bi lahko združevala raziskovalne napore vseh, ki se tako ali drugače ukvarjajo z raziskovanjem političnih problemov. Poleg tega bi verjetno spodbudila integracijsko hotenje med različnimi znanstvenimi vejami, saj si je težko zamisliti kompleksno proučevanje političnih sistemov brez poznavanja skupinske strukture posameznih družb (ki jih proučuje sociologija), gospodarskih procesov (ki jih proučuje ekonomija), pravne strukture (ki so predmet juridičnih disciplin) itd.

In še nekaj moramo dodati: takšna raziskovalna usmeritev bi pomenila kontinuiteto z dosedanjimi raziskovalnimi prizadevanji na področju politologije in bi bila funkcionalna tudi z dveh drugih vidikov.

Omogočila bi, da bi pedagoški proces lahko črpal iz večje količine izvirnih raziskovalnih rezultatov, hkrati pa bi lahko prispevala k večji kvaliteti reforme univerze, ki se je ni mogoče zamisliti brez večjega deleža politologije v raziskovalnem delu. Usmeritev raziskovalnega dela h komparativnim aspektom politične stvarnosti bi lahko koristila študiju tistih znanstvenih panog, ki se bistveno nanašajo na druge dežele.

Poleg tega je treba tudi omeniti, da družbena praksa čedalje bolj potrebuje strokovnjake, ki bi poznali politične odnose v Jugoslaviji, hkrati tudi problematiko posameznih dežel, regij, njihovo zunanjo politiko itd. Moramo ugotoviti, da je potreba družbene prakse po kadrih te vrste (npr. diplomatska, konzularna služba, nekatera področja v notranji politiki ipd.) v zadnjih letih večja, kot so možnosti. Večja intenzivnost in specializiranost raziskovalnega dela in njegova prirejenost tistim problemom in regijam, ki so s stališča naše republike (in hkrati Jugoslavije) posebno pomembne, bi omogočala hitrejše in, kar je še pomembnejše, kvalitetnejše oblikovanje kadrov te vrste, njihovo cirkulacijo med teoretično in praktično dejavnostjo in večjo dinamiko v poklicni mobilnosti na pedagoškem področju. Vse to bi tudi lahko prispevalo k racionalizaciji in demokratizaciji političnega odločanja v naši družbi.

IV. Zavedamo se, da so priporočila, ki smo jih postavili, precej obsežna in da bo njihova uresničitev zahtevala precej finančnih sredstev. Vendar se nam zdi, da predlogi ne presegajo možnosti, ki se perspektivno odpirajo slovenskemu družboslovju. Med družbenimi vedami sodi politologija vsekakor med tiste, ki jim je na raziskovalnem področju skupnost doslej posvečala najmanj pozornosti. Minili so sicer časi, ko je bilo razširjeno mnenje, da je proučevanje politike stvar političnih organizacij samih, ne pa tudi fondov, iz katerih se napaja znanstveno raziskovanje družbenih pojavov. Hkrati pa moramo ugotoviti, da je predvsem premalo sistematična kadrovska politika, v katero sodijo tudi omejene možnosti za nastavljanje mlajših raziskovalcev-začetnikov, vzrok, da lahko govorimo v zadnjih nekaj letih o relativnem zaostajanju politološkega raziskovanja tako glede na druge discipline kot tudi glede na potrebe pedagoške in politične prakse. Glavni problem moramo po našem mnenju zato videti predvsem v tem, kako v kratkem času pridobiti za politološko raziskovanje večje število mlajših kadrov (ali jih usposobiti za raziskovalno delo).

Včasih posamezniki pokažejo voljo, da bi se takemu delu posvetili, vendar jih ovirajo pri tem njihove obveznosti (npr. do štipenditorja), relativno slabe materialne razmere (stanovanjsko vprašanje) in nestabilnost v financiranju raziskovalnih nalog. Zato priporočamo

raziskovalni skupnosti, da prouči tudi ta vprašanja, ki niso specifična samo za politično znanost, marveč tarejo družboslovje kot celoto. Posebej priporočamo (*Priporočilo 10*), da raziskovalna skupnost ustanovi poseben fond, s katerim bi raziskovalne organizacije lahko vračale štipendije za tiste kandidate, ki bi bili pripravljene posvetiti se raziskovalnemu delu.

Dva dokumenta iz zapuščine Botiza Kidriča

Prvi dokument iz zapuščine Botiza Kidriča je bil objavljen v letu 1971 v reviji "Kultura" (1971/1, str. 10-12). V tem dokumentu se Kidrič opredeljuje do vprašanja, kako naj se raziskovalna skupnost odzove na potrebo po ustanovitvi posebnega fonda za štipendije. Kidrič predlaga, da bi se za ustanovitev takega fonda najprej morala ustanoviti komisija, ki bi pregledala in priporočila kandidate, ki bi bili pripravljeni posvetiti se raziskovalnemu delu. Kidrič tudi poudarja, da bi se za ustanovitev takega fonda morala ustanoviti komisija, ki bi pregledala in priporočila kandidate, ki bi bili pripravljeni posvetiti se raziskovalnemu delu.

Drugi dokument iz zapuščine Botiza Kidriča je bil objavljen v letu 1971 v reviji "Kultura" (1971/1, str. 13-15). V tem dokumentu se Kidrič opredeljuje do vprašanja, kako naj se raziskovalna skupnost odzove na potrebo po ustanovitvi posebnega fonda za štipendije. Kidrič predlaga, da bi se za ustanovitev takega fonda najprej morala ustanoviti komisija, ki bi pregledala in priporočila kandidate, ki bi bili pripravljeni posvetiti se raziskovalnemu delu. Kidrič tudi poudarja, da bi se za ustanovitev takega fonda morala ustanoviti komisija, ki bi pregledala in priporočila kandidate, ki bi bili pripravljeni posvetiti se raziskovalnemu delu.

dokument časa

Dva dokumenta iz zapuščine Borisa Kidriča

Če je bila kratka njegova življenjska pot, je sila bogato in obsežno idejno izročilo, ki nam ga je Boris Kidrič zapustil v svojih člankih, razpravah, govorih, diskusijskih prispevkih in drugih pričevanjih svojega nenehnega snovanja. Tisto, kar vsebujejo trije zvezki njegovih zbranih del, ki so doslej izšli, še zdaleč ni vse, kar nam lahko priča o snovanju in dejanju velikega revolucionarja. Marsikaj bo treba še zbrati in urediti, zlasti kar zadeva zadnje razdobje njegovega življenja, ko je z globokim znanjem in preudarkom marksističnega misleca-dialektika nakazoval razvojna pota jugoslovanskega gospodarstva. Marsičesa pa verjetno ne bo mogoče nikoli do kraja ugotoviti in zbrati. Pri tem imam v mislih njegovo predvojno politično delo in posebej njegove prispevke za ilegalni partijski tisk, začenši z »Rdečim praporom« in »Rdečimi signali« iz prvih let šestojanuarske diktature, pa tja do tistega, kar je pisal in govoril v inozemstvu, kjer je štiri leta prebil kot politični emigrant.

Iz Kidričevega idejnega izročila smo izbrali dva dokumenta, ki sta vsak na svoj način značilna za osebnost svojega tvorca in za dobo, v kateri sta nastala, čeprav jo hkrati v marsičem preraščata in segata dalj, prav v naš čas.

Prvi dokument izvira iz Kidričevega emigrantskega razdobja in doslej pri nas še ni bil objavljen. To je besedilo govora, ki ga je imel na VI. kongresu Komunistične mladinske internacionale v Moskvi. Ta kongres, na katerem je Kidrič nastopil kot sekretar Centralnega komiteja Zveze komunistične mladine Jugoslavije — SKOJ, se je pričel konec septembra 1935, komaj mesec dni po znanem in v nekem smislu prelomnem VII. kongresu Komunistične internacionale, ki se je predvsem ukvarjal s problemom enotne fronte vseh antifašističnih sil v boju proti zmerom večji nevarnosti nemškega fašizma in proti njegovim zaveznikom v posameznih deželah.

Čeprav mu je bilo tedaj komaj triindvajset let, je imel Boris Kidrič za seboj že sedem let izkušenj iz ilegalnega revolucionarnega boja, skojevske akcije in leto dni zapora, dobo obnavljanja partijskih organizacij, ki jih je bil močno prizadejal teror šestojanuarske dikta-

ture, tri leta dela v Pokrajinskem komiteju KPJ za Slovenijo, in potem, kot najodgovornejši funkcionar SKOJ, organizacijo in vodstvo IV. konference te vsejugoslovanske mladinske komunistične organizacije, ki je bila neposredno pred moskovskim kongresom mladinske internacionale v Zagrebu. Kot prepričan marksist, ki je že tedaj razpolagal s precejšnjo teoretično izobrazbo in nenehno širil ter utrjeval marksistično misel pri svojih sodelavcih, se je pričel uveljavljati tudi v slovenski publicistiki in s svojimi prispevki v »Književnosti« in »Sodobnosti« razodeval vso razsežnost svojega teoretičnega interesa. Pisal je o ekonomskih problemih, točneje, o agrarnem vprašanju na Slovenskem, segel pa je tudi na kulturno področje, razpravljal o tako imenovani socialni literaturi, njenih dosežkih in stranpoteh.

Ko je v Nemčiji l. 1933 prišel na oblast Hitler, so se tudi v Jugoslaviji mnoga notranjepolitična vprašanja postavila z novim poudarkom. Tu ni šlo le za ustvarjanje široke antifašistične ljudske fronte, ki naj bi uspešno zavračala vsa prizadevanja reakcionarnih protifašističnih sil znotraj Jugoslavije. Tu je šlo za strnitev antifašističnih in kratkomalo nefašističnih sil znotraj mnogonacionalne Jugoslavije, ki so jo od njenega nastanka v l. 1918 razjedala težka nasprotja, izvirajoča iz nacionalnega zatiranja nesrbskih narodov in narodnosti. Zliti boj za nacionalno svobodo in enakopravnost z občim bojem proti fašizmu in za ljudsko demokracijo, — to je bila tedaj poglavitna naloga, ki se je postavljala pred komuniste v Jugoslaviji. Predvsem je tu šlo za mladino zatiranih narodov, s katero so že tedaj manipulirale razne reakcionarne, ekstremno nacionalistične skupine, recimo, hrvaški ustaši, ki so svojo usodo povezovala z usodo italijanskega in nemškega fašizma. Pogoj za uspešno akcijo v tej smeri je bil obračun s slehernim sektaštvom, s sleherno ožino v obravnavanju nacionalnega vprašanja, odkrivanje in uveljavljanje vsega pomembnega in progresivnega v nacionalnih tradicijah, zavračanje buržoaznega nacionalizma s poglobljanjem demokratične vsebine in smisla ljudskega odpora proti nacionalnemu zatiranju odpora, ki je stvar vseh delovnih ljudi Jugoslavije.

Že na IV. konferenci SKOJ in pa v svojem govoru na VI. kongresu Komunistične mladinske internacionale se je Boris Kidrič zavzel za široko akcijo med mladino, za intenzivno idejnopolitično delo med mladino vseh narodov in narodnosti Jugoslavije, z odkrivanjem najustreznejših in najučinkovitejših organizacijskih oblik, ki bodo omogočile široko zbiranje mladine in njeno odtegotvanje reakcionarnim profašističnim in odprto fašističnim vplivom. Akcija jugoslovanskih komunistov, kar zadeva delo med mladino, je naslednja leta šla v tej smeri, in njen najpomembnejši rezultat je delež, s katerim je mladina Jugoslavije med osvobodilno vojno 1941—1945 izpričala svojo privrženost načelom o svobodi in enakopravnosti narodov.

Tu v vsem svojem bistvu stopa pred nas Boris Kidrič, politični delavec in organizator, ki je kasneje, po svojem povratku iz emigracije, v letih 1940 in 1941, sila veliko prispeval k oblikovanju tako edinstvene politične organizacije v zgodovini slovenskega naroda, kakršna je bila Osvobodilna fronta. Njegov smisel za širino, kakršno terja zgodovinski trenutek, prepričevalnost njegove besede, ki je temeljila na osebni revolucionarni zavzetosti in na globokem poznavanju slovenske družbene dejanskosti, odkrivanje ustreznih organizacijskih oblik v majhnem in velikem — vse te čudovite Kidričeve osebne kvalitete so postale pomemben subjektivni dejavnik v razvijanju zedinjevalnih procesov, ki so se že vrsto let vršili v delavskem razredu, med slovensko demokratično inteligenco in v vseh drugih plasteh delovnega ljudstva. Zato Kidričevega imena ne bo nikoli mogoče odtrgati od tistega vrhunca, ki so ga ti procesi dosegli v najusodnejšem in najodločilnejšem razdobju slovenske zgodovine.

Ko govorimo o delu Borisa Kidriča v zadnjih letih pred osvobodilno vojno, ne moremo mimo prispevka, ki ga je dal marksistični osmisлитvi zgodovinskega dogajanja in s tem teoretični utemeljitvi strategije in taktike, ki so ju komunisti uveljavljali v boju proti tujim fašističnim okupatorjem in njihovim opričnikom iz vrst domače reakcije.

Poleg temeljnega in najpomembnejšega prispevka, ki ga v tem pogledu predstavlja delo tovariša Edvarda Kardelja »Razvoj slovenskega narodnega vprašanja«, moramo vsekakor omeniti vrsto člankov in razprav, ki jih je Boris Kidrič tisti čas napisal za »Sodobnost«, bodisi še v emigraciji ali pa po svojem povratku domov. V njih osvetljuje konkretno zgodovinsko situacijo, v kateri so se znašli Slovenci po začetku druge svetovne vojne jeseni l. 1939, veliko pozornost pa posveča tudi prelomnim razdobjem v slovenski preteklosti, zlasti v zadnjem stoletju, katerih marksistična, znanstvena analiza opozarja na mnoge izkušnje, ki so lahko dragocen nauk za bodočnost. V tej zvezi bi zlasti omenil njegove razprave »Evropske krize in slovenski narod«, »Pripombe k slovenski literarni zgodovini« in pa »Lik slovenske inteligence med Prešernom in Levstikom«.

Če prvi dokument iz zapuščine Borisa Kidriča, ki ga objavljamo v tej številki, sodi v zgodnejše razdobje zbiranja antifašističnih sil na Slovenskem in v Jugoslaviji, zbiranja, ki je doseglo svoj vrhunec v Osvobodilni fronti, tedaj drugi dokument izvira iz zadnjega razdobja Osvobodilne vojne. Gre za članek »Boj birokratizma, karierizmu in drugim nezdravim pojavom«, ki je bil napisan jeseni 1944., sprva objavljen kot posebna brošurica, potem pa ponatisnjen v treh zaporednih številkah »Slovenskega poročevalca«. Čeprav je bil napisan še med vojno, sega njegov pomen preko njenih okvirov. V njem so povzete marsikatero izkušnje iz razdobja, ki ni bilo samo vojno razdobje, marveč so bili v njem storjeni tudi prvi koraki, kar zadeva graditev nove, ljudske oblasti, upostavljene na ozemljih, ki so jih osvobodile partizanske enote. Osvobojena ozemlja, ki so se na Slo-

venskem prvokrat pojavila sredi leta 1942 in bila takrat dokaj prehodnega značaja, so v naslednjih letih postajala vse obsežnejša in trdnejša. Ob ogromnem, zgodovinsko progresivnem pomenu, ki ga je imela graditev nove oblasti na teh ozemljih, ni bilo mogoče mimo pojavov, ki so predstavljali zaplodke nečesa negativnega, nečesa, kar se lahko nevarno razraste in ogrozi demokratični, ljudski značaj nove oblasti.

Če nam je prvi dokument služil v nekem smislu za izhodišče razpravljanja o celem razdobju Kidričeve revolucionarne dejavnosti, naj nam bo drugi dokument nekaj zaključnega z ozirom na vojno razdobje in hkrati pričevanje o novem razdobju, ki je prihajalo in tedaj v najembrionalnejši obliki že razodevalo svoja notranja protislovja.

Boris Kidrič je med vojno napisal sila mnogo. Odgovarjal je tako rekoč na vsa aktualna vprašanja dneva. Med njegovimi govori, članki in razpravami iz tega obdobja jih je mnogo, v katerih se loteva temeljnih teoretičnih problemov našega narodno-osvobodilnega boja, razpravlja o njegovih socialnih nosilcih in osnovnih gibalnih silah, o njegovih zgodovinskih perspektivah, analizira slovensko družbeno strukturo, kakršna je bila ob začetku vojne, in ugotavlja tiste zakonitosti razrednega boja, ki so kot prevladujoča tendenca usmerjale posamezne razredne elemente v tej strukturi, opredeljevale njihovo dejanje in nehanje med osvobodilno vojno. V tej zvezi je treba omeniti njegov članek »Revolucionarni razvoj slovenskega narodno-osvobodilnega gibanja«, ki je maja 1942. izšel v partijskem listu »Delo«, dalje preglede, ki jih je napisal ob drugi in tretji obletnici ustanovitve Osvobodilne fronte, izčrpno poročilo o historijatu, strukturi in uspehih Osvobodilne fronte, napisano v oktobru 1944. leta, posebej pa še njegov govor na zboru odposlancev slovenskega naroda v Kočevju, oktobra 1943. leta.

In sem sodi končno tudi dokument, ki ga objavljamo, Kidričev članek o birokratizmu, karierizmu in drugih nevarnih pojavih, ki jih je bilo mogoče ugotoviti na osvobojenem ozemlju Slovenije.

Članek je danes zanimiv in aktualen z dveh vidikov. Po eni plati daje avtor karakterni, moralno oceno birokrata in karierista kot socialnih pojavov. Prav za prav tu niti ne gre za več pojavov, marveč za en sam socialni tip, ki se v različnih razmerjih kaže zdaj kot samovoljni birokrat, zdaj kot »biciklistični« lovec za kariero. Postavljati interes kariere nad interes stvari, to je že po Leninu ena izmed najbistvenejših karakternih črt birokrata. To je prav za prav tudi Kidričeva misel, ki prihaja do izraza v tem članku. Po drugi plati opredeljuje avtor socialno in politično bistvo birokratskih deformacij, ki lahko nastopijo in so v neki meri dejansko nastopale tudi v sistemu slovenske ljudske oblasti na tedanjem osvobojenem ozemlju. To bistvo vidi v oddaljevanju organa ljudske oblasti od ljudskih množic, v njegovem izpreminjanju iz organa teh množic v organ nad množicami.

Misel kajpak ni nova. Srečamo jo v Marxovih razpravah o pariški komuni, v Leninovem ugotavljanju realnih tendenc družbenega razvoja v prvi deželi socialistične revolucije. Pomembno in aktualno je predvsem to, da se je Boris Kidrič z vso ostrino svoje kritične misli soočil s pojavi birokratizma in karierizma, brž ko je ugotovil njihovo navzočnost v sistemu nove, ljudske oblasti. Soočil se je z njimi takoj, pa čeprav so ti pojavi tedaj predstavljali še nekaj posamičnega in v tem smislu slučajnega v osvobodilnem gibanju ljudskih množic, ki je v svoji celoti izpričalo toliko moralnega zdravja kakor še nobeno množično gibanje v slovenski zgodovini. Opozarjal je na nekatere posebne, specifične vzroke, ki so tisti čas, v zadnjih letih vojne, porajali take pojave, ugotavljal dediščino preteklosti, ki je prihajala do izraza v teh pojavih, povezoval birokratizem in karierizem z drugimi pojavi moralnega razkroja, ki so segali tja v najprivatnejše življenje posameznikov, z nesolidnim seksualnim življenjem itd., skratka s pojavi, ki jih je imel za nezdružljive z moralnimi pojmovanji komunista in borca za resnično svobodo človeka.

Aktualnost članka o birokratizmu in drugih nezdravih pojavih na osvobojenem slovenskem ozemlju pa je še prav posebej v njegovi globlji povezanosti s tistim silovitim in vztrajnim bojem, ki ga je Boris Kidrič vsa naslednja leta, prav do svoje prezgodnje smrti, bojeval proti birokratizmu kot sila nevarnemu in dostikrat usodnemu elementu starega v porajanju novega, socialističnega. Če bi hoteli zbrati in povzeti vse, kar je v povojnih letih, v Ljubljani in v Beogradu, pred in po letu 1948., napisal o tem težkem problemu, v katerem prihaja do izraza eno najglobljih protislovij socialistične graditve, tedaj bi morali zbirko začeti prav s tem njegovim člankom iz zadnjega leta osvobodilne vojne.

Govor tovariša Romića,* delegata SKOJ na VI. kongresu KMI

(9. decembra 1935)

Tovarišice in tovariši!

Revolucionarna delavska in kmečka mladina vseh dežel Jugoslavije, ki se je bojevala in še vedno bije hud boj proti fašizmu, za nacio-

* Pod tem imenom je nastopil B. Kidrič kot triindvajsetletni sekretar Zveze komunistične mladine Jugoslavije (SKOJ) tudi na VI. kongresu KMI leta 1935 v Moskvi. Tekst objavljamo v neokrnjeni obliki.

nalno osvoboditev, študentska mladina, ki je za protifašistične ideale prelivala svojo kri na barikadah beograjske univerze, ta mučeniška in revolucionarna borbena mladina pošilja VI. kongresu KMI tople pozdrave.

Tovarišice in tovariši, izkušnje v naši zvezi so potrdile pravilnost poti, ki jo je tu začrtal tovariš Mihalj Volf. Trdno smo prepričani, da bo vsa delavska in narodnostno zatirana mladina v Jugoslaviji navdušeno sprejela sklepe tega kongresa.

Kateri problemi se zastavljajo naši zvezi in vsem zvezam, delujočim v podobnih razmerah, ki bi jih bilo treba kar najširše obdelati?

Prvi problem nam zastavlja vprašanje, kako spremeniti naravo naše zveze. Drugi problem pa je v tem, da ustvarimo skupno fronto narodnostno zatirane in protifašistične mladine. Tretji problem nam na koncu zastavlja vprašanje, kako naj vso zatirano in trpečo mladino, ki se bojuje, vzgajamo v marksističnem in leninističnem duhu.

Ti trije problemi so med seboj tako tesno povezani, da ne moremo nobenega od njih reševati samega zase, temveč vse tri skupaj. Zveza komunistične mladine Jugoslavije dela že petnajst let v ilegali. Leta 1929 jo je razbila vojaška fašistična diktatura. Navedel bom nekaj primerov iz izkušenj, ki smo si jih pridobili v zadnjih štirih letih, ko smo poskušali obnoviti zvezo. Vse to je bilo resda že davno, a za nas, in zlasti za italijanske in nemške tovariše, je lahko še vedno izredno pomembno. Šest naših sekretarjev, najboljših in najbolj naprednih tovarišev, herojev revolucije, so v tem času pobili. Več sto je zaprtih, mnoge od njih so obsodili na 15 let ječe. Kljub takemu revolucionarnem heroizmu naših tovarišev pa nismo imeli vse do leta 1934 pri oblikovanju zveze kot enotne in centralizirane organizacije večjih uspehov in tudi nismo organizirali pomembnejšega boja s fašizmom zatirane mladine, ki se bojuje za svobodo.

Čemu? Zato, ker ta revolucionarni heroizem ni bil povezan s pravim revolucionarnim *realizmom*, kot je opozoril že tovariš Dimitrov na VII. kongresu komunistične internacionale. Naše mlade, vselej na novo ustanovljene nelegalne organizacije in skupine, ki so bile še šibke, so se ukvarjale predvsem z izdajanjem *ilegalnih letakov*. O čem se je pisalo v teh letakih? Niti o položaju mladine niti o tem, kako naj se mladina bojuje proti zniževanju mezd, proti odpuščanju, proti srbizmu, proti razpuščanju in pofašistenju njenih organizacij, proti revščini kmečke mladine. Ti letaki so bili polni gesel o oboroženi vstaji, sovjetski oblasti in so tako *zgrešili cilj*. Naši tovariši so tedaj podcenjevali dejavnost protifašističnih in fašističnih mladinskih organizacij in zato so naše skupine in organizacije ostale odtrgane in množic in policija jih je z lahkoto razbila. Po zaslugi partije in KMI smo bili kos tej etapi. Začeli smo delati v sindikatih in v množičnih organizacijah. Osemdeset odstotkov članov naše zveze je včlanjenih v sindikate in množične organizacije, pogosto pa delajo še zelo sektaško. V zadnjem času smo organizirali prve uspešne legalne organizacije. Seveda še zdaleč ne moremo poročati

o takih uspehih, kot sta jih dosegli francoska in ameriška zveza. Vendar pa smo se uvrstili k tistim zvezam, ki so že naredile prve korake. *Prav sedaj je toliko pomembneje do temeljev spremeniti naravo naše zveze, da bi pritegnili najširše množice mladine. Želel bi poudariti: ni dovolj izboljšati delovne metode in tudi ne do temeljev spremeniti sistem dela, temveč se moramo sami spremeniti. Treba bi bilo spremeniti značaj zveze in ustvariti nov tip zveze, pravzaprav nov tip mladince, toda spremeniti zvezo še ne pomeni odpraviti jo.*

Omeniti moram, da sem se v pogovorih z različni tovariši in v nekaj govorih na kongresu prepričal, da ni popolne jasnosti, ki bi bila pri tem vprašanju še kako potrebna. Govori tovarišev iz Irana, Japonske in mnogih drugih, npr. tovarišev iz Nemčije, še zdaleč niso bili dovolj jasni. Nekateri tovariši mislijo, da je dovolj le kaj malega spremeniti in delati v množičnih organizacijah. Po njihovem mnenju bi to pomenilo uvajati novo linijo. Tako mnenje pa je v osnovi zgrešeno, prav tako kot tudi mišljenje tistih, ki pravijo, da bi morali začeti tako, da bi vse, kar imamo — to je zvezo komunistične mladine — preprosto odpravili. Ponavljam: ne smemo odpravljati, temveč reorganizirati, in to *reorganizirati zvezo do njenih temeljev*. Kako naj to uresničimo v ilegalnih razmerah?

Za SKOJ menimo, da bi potrebovali *naslednje*:

1. Vse sile zveze bi morali usmeriti v delo v sindikatih in v zakonitih množičnih organizacijah. Po zaslugi marčevske resolucije KMI smo lahko na naši deželni konferenci poročali o prvih uspehih ustanovitve mladinske fronte. Še vedno pa smo sužnji sektaštva. In še vedno so skupine, ki z »vrha« svojega samotnega političnega življenja nočejo priti med množice.

Ni pa dovolj *preiti* v množične organizacije. Take organizacije *bi morali izoblikovati, v njih zadovoljiti vsem interesom mladine*, tako športnim, kulturnim kot znanstvenim. Mladino je treba organizacijsko pritegniti in jo pridobiti za idejno fronto mlade generacije.

In kaj sledi iz tega? Vsi, od množic do sedaj izolirane ilegalne enote SKOJ, morajo v množičnih organizacijah *neposredno delati*. Iz te naloge izvira nov značaj člana mladinske zveze. *Član naše zveze ne postane lahko le tisti tovariš, ki se ilegalno bojuje, ali oni, ki razpečuje letake in ob največjem tveganju piše parole, temveč ki dela protifašistično v množičnih organizacijah, pa čeprav še ni prevzel naših marksističnih stališč.*

2. Prav na ta način bomo lahko delo *revolucionarnih jedr v množičnih revolucionarnih organizacijah* širše razvijali in omogočili *demokracijskim in nacionalno-revolucionarnim mladincem, da v tej dejavnosti sodelujejo enakopravno in ustvarjalno*. Demokracijskim in nacionalno-revolucionarnim mladincem, članom naše zveze, *ne bomo branili, da bi še nadalje ostali člani svojih organizacij in še naprej imeli stike s svojimi strankami*, tako kot bomo tudi mi ohranjali stike s KP in utrjevali naklonjenost KPJ.

3. Začeli smo že ustanavljati organizacije delovne mladine, kar bomo tudi nadaljevali. Teh novih organizacij *ne gre* postavljati nasproti protifašističnim organizacijam. Nasprotno, prizadevali si bomo, da bi se te organizacije med seboj *pobratile*.

4. Povezujoč legalne in ilegalne delovne metode bi morali zaposliti *široke* plasti mladine in slepljenje policije bi moralo postati množično. Pri tem so nam lep zgled hrvaški mladinci.

Naj preidem k drugemu problemu, k vprašanju narodnostno zatirane mladine. Ker je položaj v posameznih krajih Jugoslavije *povsem različen*, ne moremo ustvariti mladinskega gibanja po nekaki enotni shemi. Danes je narodno vprašanje v Jugoslaviji po svoji ostrini v središču protifašističnega gibanja. Za vsako *deželo*, za vsak *narod*, za mladino *vsake* dežele in *vsakega* naroda pa se zastavljajo drugačna vprašanja. Tradicije, želje in trpljenje, ideali in hotenja mladih imajo povsod drugačen izvor. Odkriti moramo te vire, da bi gibalne sile, ki izhajajo iz njih, združili v enotno močno silo, saj je tudi naš sovražnik skupen: *velikosrbski fašizem*. Ta ne tlači le mladine zatiranih narodov, temveč jemlje kruh, svobodo in prihodnost tudi lastni mladini. Prepričati moramo srbsko mladino, da je njihov najmočnejši zaveznik v boju za lastno osvoboditev narodno zatirana mladina Hrvaške, Slovenije, Makedonije in Črne gore ter mladina zatiranih narodnostnih manjšin. Protifašistična mladinska fronta posameznih narodov mora računati na lastnosti, tradicije, jezik in kulturo narodov. Ta mladina, združena v protifašističnem boju, mora biti nosilka velikih misli internacionalizma. Okrepiti moramo internacionalizem v vztrajnem boju proti šovinizmu, ki ogroža *enotnost* mladinskih množic raznih narodnosti.

Tovariš Andrej je v svojem referatu *opozoril*, da mladine ne moremo takoj združiti z našimi splošnimi gesli o nacionalnem vprašanju. Začeti moramo z vsakdanjimi nacionalnimi vprašanji. Za nas je to še zlasti pomembno, ker v raznih pokrajinah Jugoslavije narodnostni boj ni enak. Naša gesla in delo moramo prilagoditi tem raznim stopnjam narodnega boja. Upošteva je, da je pri nas velika večina mladine delavsko-kmečkega porekla, narodnostno zatirana in demokratična, moramo vse svoje sile usmeriti v te stotisoče mladincev in povezati svoje delo med delavsko mladino z delom med vso zatirano mladino. Tu se pojavlja pomembno vprašanje, ki smo ga do nedavnega nepravilno pojasnjevali. Omenil sem že, da smo začeli organizirati delovno mladino. Nekateri tovariši so bili mnenja, da nam ni treba ustanavljati organizacij *delovne*, temveč *delavske* mladine.

Tako nepravilno stališče je bilo že sprejeto. Tovariši, ki so zagovarjali tako nepravilno mnenje, so govorili, da na vasi ne bi smeli le organizirati narodnostno zatirane mladine, ki pripada kmečki stranki. Pravili so: če hočemo poleg tega ustvariti legalno organizacijo, mora biti to *razredna* organizacija *delavske* mladine; tako bi po eni plati

podčrtali razredni *značaj*, po drugi pa naše organizacije ne bi postavili nasproti nacionalnim organizacijam. Tako sklepanje je bilo *nepravilno*. To bi namreč izoliralo delavsko mladino v boju narodnostno zatirane mladine. Da nacionalno-revolucionarna mladina ne pojmuje organizacije *delovne* mladine kot konkurenčno, potrjuje tudi naslednji primer: Na več skupnih izletih zagrebške delavske in študentske mladine so zahtevali, naj bi ustanovili zakonito zvezo delovne mladine. Na enem od izletov so izbrali tudi akcijski odbor, v imenu delavske in študentske mladine je govorilo osemnajst mladincev. Obesili so hrvaške in rdeče zastave. Po tem izletu je bilo osem konferenc v zagrebških tovarnah, sindikatih in okrožjih in v kratkem času so zbrali za zvezo delovne mladine več kot tisoč podpisov. *To gibanje se naglo širi*. Pripravili so mnoge konference, katerih so se udeležili delegati nastajajoče zveze in hrvaške kmečke mladine. Domenili so se za skupno udeležbo, da bi lahko organizirali *skupne akcije*.

Prav v zadnjem času smo zvedeli, da je vodstvo HSS (hrvatska seljačka stranka — op. prev.) zapustilo nekatere mladinske sekcije. Te sekcije, ki kljub temu še naprej delajo kot pristaši HSS, se zanimajo za tesnejše sodelovanje z zvezo delovne mladine. Ob skupnem delu je prišlo do navdušenega bratenja. Na splošno je mogoče trditi, da se v vrstah mladine, ki pripada HSS, vse bolj oblikuje pripravljenost ustanoviti blok z iniciativnimi odbori za izoblikovanje zveze delovne mladine, pri tem *pa naj bi še nadalje ohranili samostojnost svojih organizacij*. Kakšni sklepi bi lahko sledili iz teh zgledov?

1. Jasno je, da zveza delovne mladine, ki se oblikuje, ni nasprotna nacionalni revolucionarni mladini in da lahko obedve tesno sodelujeta ter se z nadaljnjim razvojem skupnega dela tudi združita.

2. Zveza delovne mladine se lahko prilagodi razmeram v raznih krajih, razredni in narodnostni značaj je moč bolj ali manj poudarjati, da bi ustrezal potrebam mladine. Uveljaviti bi bilo treba tudi stare, med množicami zakoreninjene tradicije in pri tem, kot je dejal tovariš Dimitrov, »stare sode napolniti z novim vinom«.

3. Zveza delovne mladine ni nikakršna toga, dokončna oblika organizacij. Smo šele v procesu boja za ustanavljanje take zveze. Ne le posamične mladince, temveč tudi skupine in organizacije lahko pritegnemo, in bi morali pritegniti v to zvezo. Biti član te zveze ne pomeni, da nimaš pravice do članstva v drugih protifašističnih mladinskih organizacijah, ki pripadajo raznim političnim strankam.

To vprašanje smo dali kongresu v razpravo. Če bi ga zastavili v vsej obsežnosti, bi se morali povsem drugače lotiti tudi tretjega problema, problema vzgoje. Ni dovolj le vzgajati marksistično-leninistične mladince v majhnih ilegalnih krožkih. Naše vzgojno delo moramo prenesti med široke množice mladine, v množične organizacije. V vsaki od teh organizacij pa moramo delo prilagoditi naravi organizacije, stopnji razvoja članov in posebnim željam. Ta vzgoja mora biti povezana z vsakdanjim bojem mladine. Boj in borbene

izkušnje pa je treba pojasnjevati širokim množicam v živo rabo marksistično-leninističnih naukov.

Zgledi kažejo, da je tako vzgojno delo možno celo v fašističnih organizacijah. V nekem mestu na jugu so si tovariši pridobili eno od fašističnih organizacij, tako, da je celo priredila marksistična predavanja.

Tako široko zastavljeno vzgojno delo bo pomagalo v najkrajšem času vsestransko vzgojiti za množično delo ustrezne kadre iz vseh slojev protifašistične mladine. Da bi uresničili korenito reorganizacijo zveze in da bi našo zvezo mladine tesno povezali z narodno zatirano mladino in njenim bojem, zahtevami ter hotenji, da bi iz narodnostno zatiranih narodov dobili ljudi za kadre, bomo začeli v kratkem ustanovljati samostojne narodne zveze mladine: za Hrvaško, Srbijo, Slovenijo, Makedonijo, Črno goro ipd.

Italijanske in avstrijske tovariše moramo opozoriti, da so se premalo ukvarjali z vprašanjem slovenske in hrvaške mladine v njihovih državah. Eden od njihovih tovarišev je nekomu od naših dejal, da v slovenskih in hrvaških krajih slabo delajo zato, ker nimajo ljudi. Če bi bilo njihovo stališče pravilno, bi bilo tudi prav, da bi našli ljudi. Mnenja smo, da bi se morala italijanska bratska zveza resno posvetiti temu vprašanju in da bi moralo biti delo zveze na tem področju narodno-osvobodilne narave, kar bi ustrezalo izrednim razmeram.

Tovarišice in tovariši! Za seboj imamo vrsto večjih in manjših bojev. Študentje so opravili številne akcije. Z zares junaškim bojem in barikadami na univerzah jim je uspelo, da so razpustili prvo koncentracijsko taborišče v Jugoslaviji. Delavska mladina se z vse večjim poletom uspešno bojuje v stawkah. Komunistična in hrvaška mladina sta se tako zbližali, da skupno demonstrirata. Čas mi ne dovoljuje, da bi navajal primere iz prakse. Začeli smo delati v množičnih organizacijah za mladinsko fronto. V raznih mestih so v zakonitih množičnih organizacijah npr. sklenili, da bodo v vsakem od mest pripravili konferenco vseh protifašističnih organizacij, navedli skupne zahteve in se včlanili v fronto narodne svobode. Take konference so že tudi bile. Dobro pa se zavedamo, da so za nami šele majhni koraki na začetku dolge poti. Ni razlogov, da bi bili sami s seboj zadovoljni. Celo pri teh prvih majhnih korakih se je že pokazalo sektaštvo. Trdno smo prepričani, da bomo po tem kongresu, ki nam je začrtal smer, prešli k praktičnemu uresničevanju naših nalog, polni moči in realizma. Zato moramo najprej zlomiti hrbtenico sektaštva. Z navdušenjem in poletom bomo uvrstili mlado generacijo vseh jugoslovanskih narodov v močno mladinsko fronto človeštva, ki naj bi si izbojevalo pravice in svobodo. Pod Leninovo in Stalinovo zastavo si bo mladina vseh jugoslovanskih narodov izbojevala prav tako srečno in veselo življenje, kot ga žive vsi sovjetski narodi.

Boj birokratizmu, karierizmu in drugim nezdravim pojavom

Nemogoče bi bilo, da Osvobodilna fronta zmaguje v vseh teh letih trdega in neenakega boja, če ne bi imel naš osnovni aktiv naslednjih lastnosti: *popolne predanosti naši veliki stvari, požrtvovalnosti in podrejanju vsega osebnega zahtevam borbe; neodjenljivosti in iznajdljivosti, ki premaguje vse zapreke; nenehnega stremljenja po novih zmagah in uspehih; zavestne discipline, hkrati pa kritičnega in samokritičnega duha, ki vidi druge in lastne napake ter se zna iz njih učiti; splošnega moralnega zdravja, ki ljudskim množicam v vsakem pogledu nazorno dokazuje, da so funkcionarji in aktivisti našega narodnoosvobodilnega gibanja zares njihovi najboljši sinovi.*

Osvobodilna fronta je take lastnosti vselej visoko cenila, vselej je naglašala, da so to osnovne lastnosti pravih borcev, da nihče, komur jih manjka, ne zasluži, da bi ga imenovali resničnega osvobodilnega borca, da brez njih ni zdravega, ni borbe in zmag sposobnega aktiva našega veličastnega gibanja. Naša narodnoosvobodilna borba je vzgojila stotine in stotine novih kadrov v duhu požrtvovalnosti, žilavosti, iznajdljivosti, zavestne discipline, v duhu medsebojne kritike in samokritike.

Hkrati je Osvobodilna fronta z vso doslednostjo pobijala pojave, ki so takim lastnostim nasprotni, namreč *vrtočlavo od uspehov, birokratizem, karierizem, nediscipliniranost, kritikarstvo, pomanjkanje kritike in samokritike, nezdrave pojave v privatnem življenju, moralni razkroj.*

Večkrat je že bilo govora o tem, da taki nezdravi pojavi obstajajo. Danes moramo ugotoviti, da taki pojavi ne samo obstajajo, temveč da so se močno nevarno razrasli. Prav nič se ne bojimo tega javno priznati, prav nič se ne bojimo javno se boriti proti njim. Kdor bi hotel naš kritični odnos do njih izkoristiti v razdiralne, Osvobodilni fronti sovražne namene, bi se hudo uštel. Vselej bi mu bilo namreč mogoče zabrusiti v obraz, da ni bilo še v nobenem množičnem slovenskem gibanju toliko moralnega zdravja, požrtvovalnosti in vseh drugih lastnosti pravih borcev — kakor v Osvobodilni fronti. Razen tega pa ravno dejstvo, da škodljive pojave v svojih vrstah, med svojim aktivom in — če nastopijo — tudi v svojih vrhovih brez usmiljenja napademo ter kritiziramo, nesporno dokazuje, da je Osvo-

bodilna fronta sposobna vsak nezdrav pojav pravočasno odstraniti, v kali zatreti.

Ni posebno težko odgovoriti, zakaj so se med našim aktivom pojavile lastnosti, ki so vse obsodbe vredne in ki ostro nasprotujejo lastnostim pravih borcev. V današnjih okoliščinah, ko smo se po trdih letih krvave borbe že nekoliko sprostili, se razmahnili, ko imamo obsežnejše zaledje, ko se gradi naša nova narodna oblast in ustvarjamo svoj nov aparat, ko dobivajo ljudje razne funkcije in položaje, se je namreč marsikomu — brez potrebe in neupravičeno seveda — zavrtelo v glavi. Zavedati se je namreč treba, da je prišla v naše vrste kopica ljudi, ki jih je stara Jugoslavija naravnost načrtno vzgajala in vzgojila v birokratizmu, karierizmu in podobnih nečednostih. Dalje si moramo biti na jasnem, da smo iz večno zdravih ljudskih globin dvignili na stotine in na tisoče novih, prekrasnih kadrov, ki predstavljajo temelj našega nacionalnega preroda, temelj naše sedanje borbe in svobodne bodočnosti. Ker pa so bili ti tovariši pred narodnoosvobodilnim bojem prepuščeni večinoma sami sebi, izročeni po krivdi protinarodne in protiljudske reakcije na milost in nemilost zatiranju, nevednosti, pomanjkanju vzgoje, ni prav nič čudnega, če se jih je med njimi znašlo tudi nekaj, ki jih zdrava vzgoja narodnoosvobodilne borbe ni uspela do kraja prekuhati in skovati, in če je zato posameznim nedograjencem dejstvo, da »so bili včeraj nič, danes pa so vse«, zmedlo glavo.

Francoski pregovor pravi: »Tout comprendre c'est tout pardonner.« Po slovensko se temu reče: »Vse razumeti pomeni vse oprostiti.« Strinjamo se samo s prvim delom tega pregovora, z drugim pa odločno ne. Vse razumeti, to da, in to se pravi, spoznati vzroke in okoliščine bolezni, vzroke in okoliščine nezdravih pojavov in jih potemtakem tudi znati odstraniti. Oproščati pa takih pojavov, dajati jim odvezo, ne moreš in ne smeš, temveč jim moraš napovedovati — *najostrejši boj*. Kakor je namreč konec konca razumljivo, če so se ponekod med našim aktivom pojavile nezdrave stvari, *tako bi bilo izredno nevarno, če jih ne bi začeli že sedaj zatirati z vso odločnostjo*. Namesto funkcionarjev novega kova, ljudskih funkcionarjev, ki so zrasli z ljudskimi množicami, ki so prežeti z vsemi kvalitetai pravih borcev in kovačev svobodne bodočnosti, bo naš aparat mrgolel od lastnosti osovražene bivašega, protiljudskega aparata. *Tak aparat bi bil največja nevarnost za vse pridobitve, ki jih je našim narodom in ljudskim množicam izbojevala njihova krvava triletna borba. Tak aparat bi grozil, da se vsede vanj reakcija, da skuša preko njega pridobiti izgubljene postojanke. Po eni strani bi torej tak aparat postal gnezdo reakcije, po drugi strani pa bi reakcija izkoriščala njegove rakrane za hujskanje proti nam. Tak aparat bi se konec konca odtrgal od ljudskih množic, hkrati pa bi med njimi diskreditiral vse naše demokratično gibanje.*

Birokratizmu, karierizmu, nezdravim pojavom v privatnem življenju . . . napovedujemo najostrejši boj.

Taki pojavi so odsev starega, propadlega, reakcionarnega, protiljudskega in protinarodnega življenja, so njegov povampirjen poseg v našo novo življenjsko smer, v naš novi aparat, v našo novo narodno oblast, v našo vojsko, skratka so poseg reakcije vsepovsod, kjer smo najbolj občutljivi in kar predstavlja osnovne pridobitve naše dosežanje borbe.

V pričujočem članku bomo obravnavali najbolj pereče med takimi pojavi.

1. Birokrazem

Birokrat v organih naše narodne oblasti odnosno v naših političnih organizacijah združuje navadno več nečednih lastnosti. Ogleдали si bomo najškodljivejše in najbolj pogoste.

Po čem torej spoznaš birokrata?

Spoznaš ga navadno po tem, da se krčevito kot pijanec plota oklepa delovnih metod, organizacijskih oblik in taktičnih oprijemov, ki se jih je navadil, ki so mu prišli v meso in kri. Birokrata prav nič ne briga, če se okoliščine spremenijo. On se za to ne zmeni. Iznajdljivosti pri njem ni. Namesto da bi ob spremenjenih okoliščinah sam od sebe iskal novih delovnih metod, novih organizacijskih oblik, novih taktičnih prijemov, je birokrat celo nezadovoljen, ko mu jih nakažejo in jih od njega zahtevajo odgovornejši forumi. Za prenekaterega birokrata je sploh značilno, da nerad misli, da nerad analizira vsakokratni konkretni položaj in vsakokratne na novo nastale okoliščine. Birokrat ne stremi za novimi zmagami in novimi uspehi, temveč se samozadovoljno naslaja nad tem, kar je že doseženo.

Razume se, da so take birokratove lastnosti v kričečem nasprotju z dejanskimi potrebami našega narodnoosvobodilnega gibanja, v kričečem nasprotju z vsemi bistvenimi značilnostmi naše nove narodne oblasti. Birokratova vztrajna hoja po zvoženih in privajenih tirih, birokratova lenoba duha, birokratovo bahavo samozadovoljstvo, birokratovo poenostavljanje — vse to ovira resničen napredek, vse to duši iniciativo tako našim kadrom kakor ljudskim množicam na splošno.

S tem pa še dolgo niso izčrpane birokratove nečedne lastnosti . . . Najznačilnejše za birokrata je pač, da se je odvojil od množic. Birokrat čestokrat ne ve več, kaj se na terenu resnično dogaja. Ne samo da postane teren birokratu samemu tuj, vse svoje in svoje okolice delo je birokrat organiziral tako, da se je pred terenom zaprl. Če vam birokrat sedi v organu narodne oblasti, postane tak organ narodne oblasti za vso narodno oblast in za ljudstvo prava pokora. Organ narodne oblasti, ki ga je spremenil v svojo trdnjavo birokrat, izgublja počasi stik s politično in demokratično vsebino Osvobodilne fronte. Namesto da bi rasel iz ljudskih množic, namesto

da bi bil *njihov* organ, se od ljudskih množic oddaljuje, se pred ljudskimi množicami in njihovimi upravičenimi potrebami zapira, iz dneva v dan bolj postaja organ *nad* ljudskimi množicami. Zato se pa birokratu praviloma dogaja dvoje: po eni plati se mu v njegovo »trdnjavo« vgnezdi protinarodna in protiljudska reakcija, po drugi strani pa ista reakcija birokratovo ravnanje izkorišča za svoje obrekovanje in hujskanje proti narodni oblasti na splošno.

Metoda prepričevanja, metoda vzgoje ljudskih množic in novih kadrov, metoda dviganja novih kadrov iz ljudskih globin, metoda ljubezni in vztrajnosti polne pomoči tem kadrom je birokratu tuja, odveč mu je, v svojem bistvu ji je sovražen. Namesto take metode se birokrat rad poslužuje *administrativnega pritiska*. Kadar zaide v slepo ulico, poseže po *grožnjah*, s čimer stori vse, kar je v njegovi moči, da pride *ljudska* oblast pri *ljudskih* množicah — ob dobro ime . . . Ko bi bilo treba pokazati neomahljivo odločnost proti narodnemu in ljudskemu sovražniku, proti poskusom in manevrom reakcije, takrat se ti birokrat navadno zabarikadira za razne formalne paragrafe, navodila in smernice ter — reakciji na vsej črti popusti . . . Kakor se zna birokrat »zateči« k metodi *administrativnega pritiska* in groženj, ko gre za *ljudske* množice, tako je neodločen in brez pomoči, ko manevrira protinarodna in protiljudska reakcija . . .

Analiza konkretnega položaja, analiza dejanskih procesov, ki se odvijajo med ljudskimi množicami in različnimi družbenimi sloji, je za birokratovo lenobo duha vse prenaporna, da bi se je lotil; zato se birokratu praviloma dogaja, da se razne stvari dogajajo same od sebe, brez naše pravočasne reakcije, nakar odpira birokrat začudeno svoje zaspane oči.

Kjer gospodari birokrat, niso tla posebno ugodna niti za medsebojno kritiko niti za samokritiko. Samokritiko birokrat sploh mrzi. Tuja je vsemu njegovemu bistvu. Kritiko svojih sodelavcev uporablja birokrat le toliko, kolikor uveljavlja samega sebe in svojo okostenelost. Njegova kritika ni zato sredstvo za napredek, ne vzbuja njegovih sodelavcev, ne pomaga jim odpravljati napak in se učiti na lastnih in drugih izkušnjah, kar je osnovna naloga naše kritike.

Birokrat je prava slana za rast novih, še neizkušanih kadrov. Namesto da bi jim pomagal na noge, namesto da bi jih vzgajal s pravo ljubeznijo, jih vsa njegova miselnost, ves njegov način dela, vsa njegova okostenelost predvsem pa on sam — duši. Birokrat se dostikrat tudi osebno razvije v zoprnega zakotnega »diktatorja«.

Vsi birokrati v naših vrstah na srečo svojih nečednih lastnosti še niso pritirali do takega viška, kakršnega rišemo v pričujočem članku. Toda zavedati se moramo, da birokratska nesnaga vse preveč šari, da se vse preveč košati po našem terenu in da vodi vsaka birokratska lastnost, če je ne izpodbijamo pravočasno in dovolj energično — v *dosledni birokratizem*.

Napovedati oster boj birokratizmu in izprijenim birokratom vsepovsod, na vsakem njihovem koraku, je potemtakem neogiben pogoj

za napredek naših organizacij, za njihovo množično zasidranost za rast in vzgojo novih kadrov, za njihovo nenehno dviganje iz ljudskih globin, za demokratično in ugledno narodno oblast, za izpodbijanje vseh poskusov in manevrov protinarodne in protiljudske reakcije.

2. »Biciklistika«

»Biciklist« pravijo na terenu tovarišu, ki »upogne hrbet navzgor, navzdol pa pritiska«. Dejstvo, da je pričel naš teren uporabljati tak izraz, že samo ob sebi dokazuje, da pri nekaterih naših tovariših marsikaj ni v redu. Množice same so na ta pojav pravočasno reagirale.

Kaj je značilno za »biciklista«?

Za biciklista je značilno, da v svoji miselnosti in v svojem ravnanju zamenjuje resnično predanost gibanju in pravilni odnos do forumov oziroma do posameznih predstavnikov in funkcionarjev gibanja z »dobrimi zvezami navzgor«, s svojo osebno in sebično potrebo, da »stoji z višjimi na dobri nogi«. Pravi borec, funkcionar novega kova, kakršnega je vzgojila Osvobodilna fronta, je brez mej predan naši veliki stvari. Korist narodnoosvobodilne borbe, korist našega demokratičnega gibanja je zanj najvišji moralni zakon. Pravi borec in funkcionar novega kova je zavestno discipliniran, zavestno disciplinirano izpolnjuje navodila vodstva in pobija na vsakem koraku nedisciplino. Pravi borec in funkcionar novega kova goji vsepovsod avtoriteto naših forumov, naših ustanov, organov naše narodne oblasti. Zaveda se namreč, da je taka avtoriteta neogiben pogoj za uspehe in zmage gibanja samega, za uspehe in zmage naše nove ljudske in narodne oblasti. Pravi borec in funkcionar novega kova uravnava v takem smislu tudi svoj osebni odnos do posameznih funkcionarjev in predstavnikov našega gibanja in naše oblasti. »Biciklistu« je tak odnos do stvari, tak odnos do forumov, do njihovih predstavnikov in posameznih funkcionarjev — v svojem bistvu popolnoma tuj. »Biciklist« ne išče stika s funkcionarjem zaradi tega, da bi se od funkcionarja česa naučil, da bi mu funkcionar pomagal izboljšati delo, temveč se priklanja funkcionarju zato, da bi si ustvaril v svojo osebno in sebično korist »zvezo z višjimi«. »Biciklist« ne hvali foruma oziroma posameznega funkcionarja zategadelj, ker dobro delata, oziroma ker njuna avtoriteta hkrati dviga avtoriteto gibanja in avtoriteto narodne oblasti, temveč ju hvali zato, da bi se — osebno priliznil.

Razume se samo po sebi, da »biciklistika« nujno izvira iz birokratizma in da je »biciklist« sumljivo podoben staremu jugoslovanskemu oziroma avstroogorskemu osvovraženemu birokratu.

»Biciklista« so predvsem dolžni preganjati naši funkcionarji. Ti isti funkcionar, ki mu »biciklistovo« prilizovanje »godí«, je na najboljši poti, da se tudi sam temeljito skvari. Ne bo težko uganiti, da vodi »biciklistika« — tudi v *protekcijem in korupcijo*. »Biciklist«,

ki se v začetku prilizuje z besedami, se bo kmalu pričel prilizovati — če najde njegovo začetno prilizovanje odmev — s »priboljški« in »prirejanjem« raznih ugodnosti.

»Biciklistiki« in »biciklistom« zato naš najostrejši boj!

Navzgor priliznjeni »biciklist« je praviloma navzdol oblastnik najgršega kova in samopašnež brez primere. Nič čudnega! Čim njegovi odnosi navzgor ne izvirajo iz resnične predanosti naši veliki stvari, morajo biti napačni tudi njegovi odnosi navzdol. »Biciklistov« odnos do terena pa je še tem nevarnejši, ker teren prav dobro pozna njegovo prilizovanje navzgor in ker je zaradi tega razumljivo nagnjen, da po »biciklistu« sodi vse naše gibanje in vso našo narodno oblast.

Zato ponovno — najostrejši boj »biciklistiki« in »biciklistom!«

Borba proti »biciklistiki« in »biciklistom« seveda ne pomeni, da smemo dajati kakršne koli koncesije »uravnilovki«, da smemo kakor koli popuščati razdiralnemu elementu, ki deluje proti disciplini in avtoriteti našega gibanja, njegovih forumov in predstavnikov, da smemo v čemer koli nasedati nergačem, ki iz neupravičene osebne zagrenjenosti blatijo posamezne forume in njihove predstavnike ter si pod sovražnikovim vplivom izmišljajo klevete. Nasprotno! Borba proti »biciklistiki« zahteva istočasno borbo za večjo, toda zavestno disciplino v odnosu do Osvobodilne fronte in nove narodne oblasti, v odnosu do njenih forumov in posameznih njenih predstavnikov.

3. Karierizem

Birokratizmu, »biciklistiki« soroden pojav je *karierizem*. Prav tako, kakor sta birokratizem in »biciklistika« poseg reakcionarne protiljudske preteklosti v našo sedanost, prav tako je karierizem ostanek, eden najgrših ostankov starih časov, ki se ne smejo nikoli več povrniti.

Od funkcij in položajev se je marsikomu zavrtele v glavi. Pojavili so se tovariši, ki mislijo, da jim funkcija in položaj dovoljujeta osebno neskromnost. Po mnenju teh tovarišev pomeni uvajanje funkcij in položajev, da se je odprla doba karierističnega lova za njimi.

Taki tovariši in tovarišice očitno pozabljajo, da funkcija in položaj po eni strani izražata kolosalen napredek našega gibanja, ki je dosegel tudi že svoj državni prerast in svojo državno razčlenjenost, po drugi strani pa da nalagata svojim nosilcem še večjo odgovornost in še večjo predanost.

Kdor misli, da obstaja v narodnoosvobodilni borbi in da bo obstajala v svobodni bodočnosti kakršna koli druga pot za »napredovanje« razen poti požrtvovalnega dela, razen poti popolne predanosti naši stvari in razen poti razvijanja vseh sposobnosti zaradi stvari, za stvar in v korist stvari tudi za osebni razvoj vsakega posameznika — ta se prvič temeljito moti, drugič pa pozablja, da je največji škodljivec našega gibanja.

Karierizem pomeni v svojem bistvu najhujše uničevanje predanosti in zdrave ambicije. Mi razlikujemo ambicijo od ambicije. Od bolne ambicije razlikujemo zdravo ambicijo, ki smo jo vselej gojili, jo gojimo in jo bomo tudi v bodoče gojili. Zdrava ambicija izraža samo eno. Izraža stremljenje, da daš vse za stvar, da razviješ čimveč osebnih sposobnosti v korist stvari, da dosežeš v svojem delu čimveč uspehov zaradi stvari. Zdrava ambicija pozna in uporablja pomembni vzgojni sredstvi — *sredstvo priznanja in popularizacije poštenih kadrov in sredstvo zdravega tekmovanja*. Oboje sredstev še vse premalo uporabljamo, vse premalo dajemo zadoščanja in priznanja tistim borcem in funkcionarjem, ki so dokazali svojo predanost in v korist našega gibanja razvili svojo sposobnost, vse premalo populariziramo take tovariše.

Prav zato pa se na drugi strani pojavlja karierizem, ki nima z zdravo ambicijo ničesar skupnega, ki ne temelji na predanosti, temveč se poslužuje intrig, medsebojne zavisti, skrivanja napak, »bi-ciklistike«.

Nobenedga dvoma ne more biti, da vodijo pojavi karierizma v razkroj posameznih funkcionarjev in njihove okolice, ker jih pravčasno ne zatremo.

Zato: oster boj karierizmu, toda več zdravega tekmovanja, več populariziranja predanih tovarišev in tovarišic, njihovih uspehov, več priznanja tistim, ki ga zaslužijo, več zdrave ambicije.

4. Vprašanje privatnega življenja

Nekateri tovariši se ne zavedajo v zadostni meri, da njihovega privatnega življenja ni mogoče ločiti od njihovega javnega dela. Pozabljajo, da so oči vseh ljudskih množic uprte v njih in da ljudske množice po njihovem privatnem življenju ne sodijo samo njih samih, temveč da sodijo vse naše gibanje. Hkrati si ti tovariši niso povsem na jasnem, da vodi nesolidno privatno življenje borca v vsakem pogledu v — razkroj.

Dvoje pojavov je, ki jih moramo danes najostreje obsoditi. Po eni strani se dogaja, da se naši tovariši marsikje udajajo lahkomišelnim zabavam in veseljačenju v zaledju, medtem ko borci na fronti prelivajo kri in iz dneva v dan tvegajo življenje. Po drugi strani pa smo priča pojavom nesolidnega seksualnega življenja in njegovih posledic. Ne bo težko ugotoviti, da je oboje medsebojno pogojeno.

Kar se zabave tiče, poudarjamo, da nimamo ničesar proti zdravi zabavi, ničesar proti zdravi sprostitvi po truda polnem delu. Taka zdrava zabava in taka zdrava sprostitvev sta potrebni, toda prirejati ju je treba skupno z ljudskimi množicami, ne pa v izoliranih konventiklih, kakor se čestokrat primeri.

Kar se seksualnega življenja tiče, bodi naglašeno, ostro naglašeno, da vsaka nesolidnost v tem pogledu vodi slehernega, zlasti pa borca našega gibanja v — razkroj. Med našimi borci in funkcionarji

ne dovoljujemo in ne bomo nikoli dovoljevali seksualne razpuščenosti. Vsem takim in podobnim pojavom napovedujemo brezobziren, najostrejši boj. Brez popuščanja jih je treba preganjati.

Nobenega dvoma ne more biti, da sta zdrava in konstruktivna medsebojna *kritika in samokritika* kot preizkušeni stari pravili vseh pravih borcev osnovno sredstvo za borbo proti nezdravim pojavom. Kjer so se stvari razvile predaleč, pa je treba brezobzirno čistiti! Uvesti moramo kontrolo od vrha navzdol in od spodaj navzgor. Popolnoma napačno je stališče onih, ki se boje kontrole ljudskih množic nad funkcionarji. To kontrolo je treba pobuditi v polnem obsegu, taka kontrola je izvir našega ljudskega, našega demokratičnega zdravja.

V zdravih osnovnih kadrih moramo vzbujati iniciativo, jih vzgajati v duhu potrebne samostojnosti, ki je hkrati z zavestno disciplino najbolj učinkovita protiutež okostenelemu birokratizmu in sleherni dušeči atmosferi.

Vladimir Krivic

Še (nekaj) o Kidriču

Minilo je trideset let. Toda zdi se mi, kot bi bilo nedavno, včeraj. Tako žive se mi kažejo nekatere podobe, predvsem iz časa graditve OF v odločilnih mesecih 1941 v okupirani Ljubljani. Iz njih želim izluščiti nekaj bistvenih potez Kidričeve osebnosti. Najbolj izrazite njegove lastnosti. Predvsem tiste, ki so bile vzrok uspešnosti in prodornosti, ki so bile vzrok širokega in naglega pritegovanja kadrov in množic v času osvobodilne vojne in po njej. Sila redke so osebnosti (v današnjem času še posebno), ki združujejo v sebi sposobnosti razmišljati o daljni bodočnosti, hkrati pa te ideje vsestransko v praksi uveljavljati z dejanjem ter s pisano in govorno besedo.

O Kidričevi izredni in vsestranski delavnosti, o skoraj hipnotičnem izražanju vere v zmago, o ustvarjalnem povezovanju teorije s prakso in prakse s teorijo — o vsem tem in še marsičem je bilo izrečenih in napisanih veliko lepih misli.

Po mojem mnenju pa je vendarle lik Boris Kidriča osvetljen nekoliko enostransko. Premalo so bile poudarjene nekatere »manj važne« lastnosti enega največjih mislecev, propagandistov, agitatorjev, in organizatorjev naše revolucije.

Poudariti želim le dve njegovi »manj važni« lastnosti (ki se mi zdita aktualni zlasti danes).

Prvič. Do svojega dela je bil izredno kritičen. Tuje mu je bilo malomeščansko pojmovanje avtoritete ali prestiža. Vselej je takoj preverjal v praksi rezultate političnih navodil in analiz. Med njegovimi ožjimi sodelavci med vojno in po vojni je znano, da je odločitev, ki se je izkazala za nepravilno, takoj in brez omahovanja spremenil. (Bili so primeri, ko je to storil že naslednji dan!) Bil je kot znanstvenik — raziskovalec, ki dela poskus v »družbenem laboratoriju«. Morda je pomembno vplivalo nanj tudi to, da je bil študent kemije . . . Politiko je pojmoval kot znanost (raziskovalno in aplikativno), kot silno zahtevno in vsestransko ter komplicirano znanost (ki ne trpi nobene šablone in dogme). Tak je bil pri graditvi OF; tak pri utrjevanju slovenske partizanske vojske; tak, ko so se polagali temelji ljudske republike Slovenije, ter zlasti tedaj, ko je bil glavni uresničevalec jugoslovanskega samoupravnega gospodarskega sistema.

Za ponazoritev njegove samokritičnosti naj navedem le en primer iz leta 1944. Pisal je članek o pojavih karierizma in moralnih slabostih v gibanju. Nič manj kot enajstkrat ga je zavrzel in šele dvanajsti osnutek je šel v tisk. In še potem mi je nekoč pozneje rekel, da z besedilom ni čisto zadovoljen, zlasti ker je en stavek izzvenel nekako moralistično . . . Ta kritičnost je seveda bila delno tudi rezultat partijske stroge vzgoje. Praksa v partiji je bila pred vojno namreč taka, da te nihče ni hvalil, če si kaj dobro naredil, pač pa si jo pošteno dobil »po glavi«, če si ga kaj polomil. Tudi Kidrič je bil v veliki meri deležen take vzgoje, ki mu je še bolj izostrila že tako kritičnega duha. Ob tem naj povem da je bil včasih nestrpen do slabosti drugih. Preveč je kdaj pa kdaj pričakoval od človeka, ki ni razpolagal s tako fizično ali duševno močjo in zavestjo kot on. Toda takoj je poskušal najti vzrok za nepravilno ravnanje in oceno. Sam je živel célo desetletje in še več brez vsakršnega razvedrila in celo brez minimalnega spanja. Zato se je, kljub izredno trdni konstituciji in zdravju, predčasno izčrpal.

Drugič. V vsem svojem delu se je — podobno kot Ivan Cankar — predvsem trudil, da bi bil docela jasen in razumljiv za preproste ljudi. Politične izjave in drugi dokumenti, ki jih je koncipiral Kidrič, so vsi zelo zgoščeni, kratki in jasni. (Glej npr. devet temeljnih točk OF ali izjave CK KPS o veri, zasebni lastnini, mejah itd.) Za naše današnje »pojme« so prav posebno kratki. Posebej je pazil na lepo slovenščino. V jedrnatosti in razumljivosti je bila moč pisane in govornjene Kidričeve besede. Dolgoveznost, gostobesednost in leporočje je sovražil. Često je razporejal probleme po važnosti, s tem da jih je oštevilčil (kar se je nekaterim zdelo preveč suhoparno in »matematično«).

Znana formula je bila: boriti se proti desni in »levi« skrajnosti. Kidrič se je vselej trudil, da jo konkretizira glede na čas in kraj. Tako so politični kadri razumeli, katera stališča so konkretno oportunistična (desna) in katera (in zakaj) so le na videz leva (kjer gre za prehitevanje ali pa za oportunistem, ki se skriva za levim besedi-

Dileme o vlogi subjektivnih sil v družbenem razvoju (II)

Uredništvo revije je dve svoji seji posvetilo razgovoru o vlogi subjektivnih sil. Razprave s prve seje smo objavili že lani (TIP št. 12/1971, str. 1732–1760); drugi razgovor je bil 14. marca letos in ga v nekoliko skrajšani obliki posredujemo bravcem v tej številki. Razen članov uredniškega odbora smo k razpravi povabili še nekatere vidne slovenske družbeno-politične delavce. V drugem »krogu« razgovora so sodelovali: ZVONE DRAGAN, predsednik komisije CK ZKS za družbeno-ekonomske odnose in ekonomsko politiko, VINKO HAFNER, sekretar mestnega komiteja ZKS Ljubljana, STANE KRANJC, glavni urednik revije, TONE KROPUŠEK, predsednik republiškega sveta ZSS, MILAN KUČAN, član sekretariata CK ZKS, BORIS MAJER, predsednik komisije CK ZKS za idejna vprašanja kulture, ANDREJ MARINC, sekretar CK ZKS, BOŠTJAN MARKIČ, predavatelj na FSPN, MOJCA MURKO-DRČAR, novinar RTV Ljubljana, MIRAN POTRČ, sekretar mestnega komiteja ZKS Maribor, ŽIVKO PREGL, predsednik republiške konference ZMS, ZDENKO ROTER, odgovorni urednik revije, IVO TAVČAR, podpredsednik republiškega sveta ZSS in FRANC UREVC, direktor Gorenjske predilnice Škofja Loka.

STANE KRANJC:

Konec oktobra smo imeli prvi pogovor o temi »Dileme o vlogi subjektivnih sil v družbenem razvoju«. Od takrat so minili že štirje meseci. Prvi pogovor smo sklenili z željo, da bi ga nadaljevali ob novih, konkretnjših dilemah, s katerimi se ukvarjajo subjektivni dejavniki, predvsem družbenopolitične organizacije.

Obdobje od zadnjega pogovora do danes lahko ocenimo kot izredno živahno. Zvrstili so se mnogi dogodki, ki so v mnogočem zaostriili in izostrili vprašanja o vlogi subjektivnega faktorja. V družbenopolitičnih organizacijah so bile v teh štirih mesecih intenzivne razprave.

Pri prvem razgovoru smo ugotovili, da je tema, kot smo jo zastavili, izredno široka in da je na vrsto vprašanj nemogoče celovito in konkretno odgovoriti v enem razgovoru.

Prvič smo govorili pretežno načelno o vlogi subjektivnega faktorja v socialistični družbi. Dotaknili smo se vprašanja razmerja med objektivnim in subjektivnim v razvoju družbe. Bili smo enotni, da se vloga subjektivnih sil v razvoju družbe večja. Precej smo govorili o vlogi človeka v samoupravni družbi, o učinkovitosti subjektivnega faktorja itd.

Nimam namena reproducirati glavnih misli prvega pogovora. Ponazoriti želim zgolj nekaj tez, na katere zadnjič nismo odgovorili.

Prvič: skoraj nič nismo govorili o vlogi kulture nasploh, posebej še politične kulture, marksizma, demokratičnih tradicij v delu subjektivnih sil in samoupravne družbe sploh. Posebej želim omeniti vlogo samoupravne ideologije kot bistvene komponente subjektivnih sil, kot bistvenega kohezivnega faktorja naše družbe. Morda bi bilo dobro o tem danes reči več tako s tališča trenutka kakor s stališča pomanjkljivosti in doseženih uspehov na tem področju. To bi lahko povezali tudi z razpravo o prisotnosti pragmatizma v delu družbenopolitičnih organizacij.

Drugič: problem učinkovitosti delovanja subjektivnih sil. Zadnjič smo se le bežno ustavili pri tej temi. To temo bi bilo dobro proučiti v sklopu celotne dejavnosti samoupravne družbe, z željo, da bi prispevali majhen delež k temu, da bi se različne, pogosto zelo subjektivne ocene o učinkovitosti začele hitreje presegati.

Tretjič: tematika interesov. Tako v političnih dokumentih kakor tudi v teoriji je v zadnjem času problem interesov zelo prisoten.

— Kako s funkcijo subjektivnega dejavnika, posebej ZK, SZDL, sindikatov, mladine, doseči, da bo avtentičen interes delavskega razreda, delovnih ljudi bolj prišel do veljave, in katere so ovire pri tem.

Konkretizirali bi z dvema podtezama:

1. koliko so ustvarjene možnosti za optimalno izražanje avtentičnih interesov delovnih ljudi posameznikov in skupin;
2. kako uresničevati hkrati učinkovito in demokratično sintezo interesov; kakšna je vloga družbenopolitičnih dejavnikov ob drugih institucijah političnega sistema; kaj storiti, da bo samopravni mehanizem bolj v funkciji socializacije interesov.

Četrtrič: kako v ustavi in normativnih aktih opredeliti vlogo družbenopolitičnih organizacij; dosedanje izkušnje, kje smo v tem trenutku, v kateri smeri nadaljevati? Kaj lahko posplošimo kot pozitivno izkušnjo?

O posameznih organizacijah le nekaj besed.

1. SZDL je opredeljena kot najširša demokratična organizacija delovnih ljudi in neločljiv del političnega sistema. Kako v zvezi s tem razumeti oziroma kako bi lahko odgovorili na

vprašanje, ki se pojavlja – naj bi SZDL v določenem smislu opravljala funkcije, ki jih drugje opravljajo »vlade v senci«. Kako naj SZDL poleg drugih funkcij opravlja tudi to funkcijo. Ali nastopa z relativno samostojnimi alternativami, predlogi in stališči in ali s tem daje ljudem možnost, da se ob različnih vprašanjih bolj konkretno opredeljujejo do različnih alternativ.

Statut ZKS in dokument »Socialistična zveza danes« se zavzemata za samostojnost družbenopolitičnih organizacij in interesnih združenj, hkrati pa je večkrat poudarjena potreba po večji idejnopolitični koordinaciji med organizacijami. Kakšna je funkcija ZK in SZDL pri tem?

2. V zadnjem času precej govorimo o vlogi ZK v naši družbi. Deveti kongres je opredelil glavna izhodišča za nadaljnji razvoj ZK. Druga konferenca ZKJ je potrdila temeljna izhodišča IX. kongresa. Kaj je navrgel razvoj – malce cik-cak – od devetega kongresa do druge konference? Kje so vzroki takega razvoja? Pred katerimi poglobitnimi dilemami smo danes?

3. Sindikat je brez dvoma najbolj delavski med organizacijami, združuje predvsem aktivni del prebivalstva. Katere so glavne dileme o sindikatu kot subjektivnem faktorju? Nekateri raziskave kažejo na relativno majhen vpliv sindikata v podjetjih. Kakšna je vloga sindikata na globalni ravni družbe?

4. Razprav o mladini in tudi o ZM je v zadnjem času zelo veliko. Kateri faktorji odločujoče vplivajo na oblikovanje zavesti mladine? Ali so potrebne določene spremembe v načinu organiziranja mladine?

Glede metod bi predlagal tole:

1. vsakdo ima možnost, da polemizira s stališči in tezami, ki so bile izrečene zadnjič in objavljene v lanski 12. številki »Teorije in prakse«;

2. da se razgovor naveže na skico, ki smo jo zadnjič objavili;

3. da razčlenimo in se opredeljujemo o tezah, ki sem jih danes navedel;

4. da vsakdo ne glede na dosedanji okvir pove svoje stališče o vprašanih, o katerih meni, da so teoretično in praktično aktualna.

Želim, da naš razgovor ne bi tekel v obliki paralel in monologov, ampak da bi vprašanja in dileme razčiščevali.

ANDREJ MARINC:

Uvodma želim poudariti, da bom razpravljal predvsem o Zvezi komunistov kot sestavnem delu subjektivnih sil, o njeni vlogi in njeni politiki ter nekaterih tendencah znotraj ZK Slovenije in ZK Jugoslavije.

Glede na dosedanji potek razprave in glede na predlog skice za razpravo bi želel tudi sam najprej spregovoriti o nekaterih izhodiščih. Gre sicer za znane resnice, vendar aktualna politična situacija zahteva, da tudi o njih spregovorimo.

1. O razrednosti. V preteklih nekaj letih je bilo glede tega vprašanja mnogo omahovanja in nasprotujočih si ocen. Danes je vse bolj jasno in prevladuje spoznanje, da je naša družba še vedno razredna, da so objektivne družbene razmere takšne, da bomo najbrž še dolgo ostali družba z ostanki razrednih odnosov. Boj delavskega razreda, njegovo odgovornost za razvoj, pravico in dolžnost, da odloča o pogojih in rezultatih svojega dela, upravičeno razumemo kot razredni boj tudi v naših specifičnih razmerah. Sodobna praksa nas opozarja, da nastajajo nenehno novi pogoji in oblike odtujevanja. Pri tem mislim na državnolastninske odnose in odtujevanje ter na tehnokratske in birokratske odnose. Razmere, ki na temelju tega nastajajo, objektivno potiskajo delavca (mislim na delavca v materialni proizvodnji in delavca v duhovni proizvodnji) v mezdni položaj. Pri tem pa nam prav nič ne pomaga, če poudarjamo, da imamo družbeno lastnino, da imamo ustavno ureditev, v kateri so ustavne in zakonske pravice delavcu zagotovljene. Če je delavec v takšnem objektivnem položaju, da ne upravlja, da ne vidi rezultatov svojega upravljalvskega dela, potem razumljivo reagira kot mezdni delavec.

2. Pri ocenjevanju družbenih razmer ne smemo prezreti, da nastajajo naš samoupravni sistem in odnosi v njem z vso svojo zgodovinsko specifikjo v lažjih in hujših bitkah in krizah, ki v svojem bistvu ne pomenijo nič drugega kot premaganje različnih nasprotnih interesov, ki objektivno vladajo v naši družbi. S pomočjo samoupravljanja že 20 let uspešno obvladujemo vsa nasprotja in protislovja v družbi. To najbrž ni nova ugotovitev. Pomembnejše za sedanje obdobje je predvsem spoznanje in zavest, ki se krepi, da tak politični sistem in sistem politične demokracije, kakršnega imamo, nista koherentna niti uresničljiva, če znotraj njega ne deluje organizirana zavest. O tem smo se prepričali zlasti v zadnjem obdobju, ko je marsikje zaradi faktorja nastal prazen prostor, ki je omogočal uveljavljanje parcialnih interesov grupno-lastninskih odnosov, pritiskov in celo sovražno dejavnost. V našem sistemu je subjektivni faktor velikega pomena. Odigravati mora vlogo ustvarjalca družbene sinteze. Družbeni interes ne more nastajati stihijsko in spontano. V tem pogledu moramo zavreči iluzije, ki še obstoje.

3. Dogodki na Hrvaškem nas opozarjajo na realno nevarnost restavracije starih odnosov. Pri tem moramo biti pozorni na hegemonistične sile, ki težijo k unitarizmu, k etatizmu in centralistični ureditvi. Na drugi strani pa obstajajo

v naši družbi procesi in realne sile, ki vnašajo v naš sistem potrošniško miselnost in potrošniško ideologijo. Z njo pa se uveljavljajo elementi zahodnega sistema in meščanske vrednote. Na te nevarnosti je opozarjal tovariš Bibič, ko je govoril o prednostih in nevarnostih našega odprtega sistema.

Ko govorimo, na temelju izkušenj, o nevarnosti, pa se zavedamo, da moramo dalje po poti odprtega sistema. Toda ob tej odprtosti sistema je treba povečati aktivnost, vplivnost in ustvarjalno vlogo ter prisotnost subjektivnega faktorja.

4. Nekaj besed v zvezi z vlogo subjektivnega faktorja.

Najprej moram reči, da se strinjam z usmeritvijo Staneta Kranjca v zvezi z vlogo človeškega faktorja in zlasti človeka kot proizvajalca in seveda temelja našega političnega sistema. Sprejemam tudi širšo in ožjo definicijo subjektivnega faktorja, vendar če bi živeli po obeh skrajnostih, bi nas to najbrž pripeljalo v enostranost v družbenem razvoju. Diskusija o prvi in drugi varianti opredelitve subjektivnega faktorja je podobna nekaterim enostranostim v razpravi o vlogi delavskega razreda. Osebnostno mislim, da je ZKS in ZKJ že zdavnaj opredelila vlogo subjektivnega faktorja v naših specifičnih razmerah. To je bilo storjeno že na VI. kongresu ZKJ, in to z oceno in praktično politično akcijo, da je samoupravni interes postal interes večine delovnih ljudi. Zato smo spremenili naš sistem politične demokracije, ki se je začel uspešno uveljavljati s samoupravljanjem. Zato je bilo treba spremeniti vlogo subjektivnega faktorja, zlasti ZK kot organizacije, ki je delovala s sredstvi oblasti, v idejno silo delavskega razreda. Vlogo subjektivnega faktorja in vlogo ZK je seveda nadalje dolgoročno opredelil IX. kongres ZKJ.

Mislim, da se bo vloga organizirane zavesti v ožjem pomenu, torej vloga organiziranih političnih sil, zmanjševala, vendar postopno in realno z naraščajočo sposobnostjo in vlogo delavskega razreda v tem smislu, da delavski razred sam prevzema osnovne funkcije osvobajanja. Polemiziral pa bi z nekim praktičnim spoznanjem v našem političnem okolju, ki je pod spreminjanjem vloge subjektivnega faktorja razumelo, da je zmanjševanje vloge subjektivnega faktorja možno in opravičljivo že danes. Pri tem gre za globoko nerazumevanje (zavestno in podzavestno), da je to realnost le v zgodovinskem procesu. Takšno nerazumevanje je imelo to posledico, da so posamezniki objektivno razumeli, da gre v bistvu že za neko stopnjo družbene (socialistične) zavesti, v kateri postane Zveza komunistov, kot del organizirane zavesti, temu sistemu že skoraj nepotrebna. V tem pa je seveda huda zmeta, ki je in bi lahko bila usodna za samoupravni socialistični razvoj.

Če ocenjujem s teh izhodišč nekatere razmere v Sloveniji, nisem prepričan, da je zlasti to zadnje spoznanje zadosti

prisotno med nekaterimi člani ZK. To sklepam predvsem po pisanju, razpravah in stališčih nekaterih bolj ali manj pomembnih posameznikov, zlasti tistih, ki s svojim delovanjem objektivno potiskajo ZK na rob družbenih dogajanj, ki ne prenesejo organiziranega dogovarjanja, idejne in akcijske enotnosti, ki s svojo pasivnostjo objektivno potiskajo ZK v fizično likvidacijo.

Ne vem, ali nam je za napredek in razvoj potrebno, da na tak ali drugačen način vedno znova ocenjujemo nekatere skrajnosti v oceni subjektivnega faktorja in položaja v družbi v debati o tem, ali smo konfliktna ali brezkonfliktna družba, čeprav ves samoupravni sistem predpostavlja, da smo konfliktna družba, vsiljujejo diskusijo o spontanosti in organiziranosti — niti ena skrajnost pa seveda ni realna. V našem razvoju vidijo nekakšen avtomatizem glede reprodukcije socialističnih odnosov, brez potrebnega razrednega boja; vsiljujejo nenehno skrajnostne ocene — vodstvo-članstvo itd. To so skrajnostne obravnave, ki jih življenje in družbena praksa ne sprejemata. Vsaka politika, predvsem pa naša, ki sloni na marksizmu, mora upoštevati, da smo konfliktna družba, da je v njej potrebna organizirana zavest, da se socializem v naših razmerah ne reproducira samodejno, da je najbrž vloga vodstva realna in dobra, če izraža sintezo interesov svoje baze, delavskega razreda, če nastajajo po demokratični poti. Če ni tako, potem se vprašajmo, zakaj se interesi delavskega razreda in delovnih ljudi ne uresničujejo, kje so slabosti, pomanjkljivosti itd.

Strinjam se seveda z oceno in razpravo, da avantgarda ne more uspeti brez koncepcije ideološkega samoupravnega razvoja, brez realne vizije, brez akcijske usposobljenosti. O tem ne bi govoril, ker je o tem tekla beseda že zadnjič. Želim pa spregovoriti o nekaterih vprašanih, ki so danes aktualna in pomembna za subjektivne sile.

1. Boj za dejansko in neposredno oblast delavskega razreda in samoupravne socialistične odnose. V naši družbi potekata danes dva na videz ali dejansko nasprotna procesa; na eni strani proces intenzivne centralizacije in koncentracije proizvodjalnih sil, na drugi strani pa odtujevanje upravljavske vloge delovnih ljudi. Ta dva procesa vnašata v našo politično prakso mnoge zmede. Izhod je bitka za resnično realizacijo ustavnih sprememb, v katerih se ta dva procesa v bistvu dopolnjujeta in izpopolnjujeta. Jasno je, da je imperativ bodočnosti nadaljnji proces koncentracije in integracije proizvodjalnih sil, vendar bo ta uspešen le tedaj, če bo delovni človek lahko dejansko opravljal tudi upravljavsko delo. V tem je bistvo ustavnih sprememb in bitke za temeljne organizacije združenega dela.

2. Bilo bi zelo koristno, da se odločneje spopademo z nekaterimi enostranskimi pogledi na družbeno vlogo ZK. Pri tem mislim na tezo, da mora biti ZK v naši družbi predvsem kritična zavest do vseh struktur in institucij političnega sistema. Brez dvoma je to ena izmed obveznosti ZK, toda z dopolnitvijo, da mora biti ZK poleg tega tudi ustvarjalna sila v tej družbi. Sama je dolžna ponujati družbene rešitve, predvsem pa organizirati ustvarjalne sile v družbi za pozitivne alternative. Tako enostransko gledanje spodbuja in podpira nekakšne ultraradikalne sile, ki pa seveda niso sposobne dati kakega pozitivnega programa.

3. Usposabljanje. V ZKS smo o tem mnogo razpravljali in ne bi ponavljal. Želim le poudariti, da šteujemo usposabljanje med bistvene pogoje za uspešno delovanje ZK v prihodnje. Odsotnost marksizma je očitna, tako v programih izobraževalnih institucij, v izobraževanju delavcev, v analizah družbenih razmer, v mnogih predlogih, ki jih dobivamo v predstavnih organih in političnih organizacijah. V tej zvezi bi poudaril potrebo po usposabljanju o bitki. Kabinetskega usposabljanja je preveč, usposabljanja v politični bitki in za potrebe politične bitke pa premalo. Takšno usposabljanje pa je kar se da potrebno za večino članstva ZK in upravljavcev nasploh.

4. Vprašanje organiziranosti. Želim le poudariti, da se z Draganovo tezo o preveliki individualizaciji v akcijski dejavnosti ZK absolutno strinjam. Vse analize, ki smo jih v CK ZKS delali za zadnje plenum, ko smo analizirali, kje so dejanski vzroki krize v ZK, kažejo, da je vzrok tudi prevelika individualizacija organiziranega političnega delovanja. Zlasti na 23. seji CK ZKS je bilo razčiščeno, da enotnost v političnem procesu ne pomeni samo demokratično nastajanje politike (graditve politike), ampak da je enotnost treba graditi tudi v fazi realizacije. Tu smo ostali dokaj individualizirani in v bistvu neorganizirani in to je eden izmed razlogov za našo nezadovoljivo učinkovitost.

Na koncu samo še nekaj o tistem, na kar je opozarjal Kranjc. Opredelitev vloge subjektivnega faktorja v ustavi: ZK bi bilo treba opredeliti predvsem v preambuli, ne pa v normativnem delu. Zveza komunistov kot idejnopolitična sila in avantgada v tej družbi ima specifičen položaj in se loči od vloge drugih družbenopolitičnih organizacij.

MILAN KUČAN:

Tema, o kateri teče pogovor, je danes prav tako aktualna, kot je bila pred meseci, in tudi zelo široka, kar kaže že objavljeni del razprave skupaj z današnjo eksplikacijo dilem,

o katerih naj bi predvsem tekla beseda za okroglo mizo. Taka široka tema je pravzaprav zelo posrečena, ker na neki poseben način daje presek skozi vsa naša družbena in politična dogajanja, hkrati pa je s to posrečenostjo zvezana tudi težava, ker je težko izločiti bistveno. Seveda se nam glede na različno naravo dela, ki ga opravljamo, v razpravi o vlogi subjektivnih sil kažejo različne stvari kot bistvene.

Meni se zdijo bistvene nekako tri stvari.

Začel bi s tezo, kot je zapisana v skici za razpravo, da vloga subjektivnega dejavnika v razvoju družbe raste in da je ta vloga še posebej poudarjena v pogojih idejno-politične vodilne vloge komunistične avantgarde. Mislim, da je tako tezo mogoče v celoti sprejeti. Še več. Naša revolucionarna izkušnja, revolucionarna praksa jugoslovanskega boja za socializem je potrdila marksistično spoznanje o veliki vlogi subjektivnih sil (ta termin uporabljam v smislu opredelitve iz tez za razgovor) v boju za socializem, pa naj vzamemo za dokazila tej trditvi posamezna obdobja revolucije ali posamezne zgodovinske ali, kot jih imenujemo, prelomne dogodke.

Na katere dogodke iz sedanjosti in preteklosti mislim?

— Začel bi z organiziranjem NOB in socialistične revolucije. Tako daleč se vračam zato, ker se v slovenskem prostoru ne poredko srečujemo s tezo o spontanem nastanku NOB, ki poskuša popolnoma minimizirati vsebinske, organizacijske in politične priprave KPS na oborožen odpor zoper grozečo fašistično nevarnost;

— na spor z Informbirojem in prekinitev zveze s Kominternom,

— na uvedbo samoupravljanja in tržnega socialističnega gospodarstva;

— na odločitev za družbenoekonomsko reformo;

— na IV. plenum in obračun z nosilci etatistične koncepcije socialističnega družbenega razvoja;

— na novo ustavno koncepcijo federacije in vse, kar je inicirala »ustavna reforma« na družbenem in ekonomskem področju;

— in končno na 21. sejo predsedstva ZKJ.

Podobnih primerov bi bilo mogoče naštetih še kaj; posamezne socialne konflikte, zaostritve, težave, ki so bile razrešene brez usodnejših socialnopolitičnih pretresov, predvsem zaradi angažiranja subjektivnih dejavnikov, predvsem ZK, pa naj je šlo za konflikte, pomembne za razvoj v delovni organizaciji, ali širše, za konflikte v občini ali v vodstvih družbenopolitičnih organizacij.

Pri tem pa se mi zdi pomembno, da ne bi izgubili izpred oči dejstva, da je to tako zaostrene izražene vloge subjektivnega faktorja velikokrat moralo priti prav zaradi hudih pomanjkljivosti

v delovanju subjektivnega dejavnika samega; tudi v ZK ali predvsem v njej sami.

Seveda je tako razmišljanje sprejemljivo le s pogojem, da je vsebina družbenega programa, ki je bila formulirana v subjektivnem faktorju v takih zgodovinsko pomembnih trenutkih (ne vem, ali je to najboljši izraz, ker je ta pojem precej izgubil vrednost) kot vsebina poziva k mobilizaciji celotne družbe, odražala dejanski interes večine delovnih ljudi, da je predstavljala splošni in konkretni družbeni interes. In da je zaradi tega zmogla mobilizirati večino delovnih ljudi in občanov za čisto konkretno družbeno akcijo, naravnano v konkretno smer približevanja dolgoročnim ciljem, ki jih naša družba ima formulirane kot svoje revolucionarne in zgodovinske cilje!

Kar se mene tiče, sem prepričan, da se je vsebina takih družbenih akcij potrdila kot splošni interes, sicer te akcije ne bi mogle uspeti. In zato ne bi mogel v celoti sprejeti teze, ki jo je zadnjič mimogrede ekspliciral tovariš Urevc, da je le politika pri nas tista, ki vedno sama sebe v splošnem oceni za uspešno. Mislim, da ji v splošnem oceno uspešnosti daje predvsem družbena praksa. V konkretnih akcijah ji pa prav ta praksa take ocene velikokrat ne daje. Na to sem mislil prej, ko sem govoril o posledicah pomanjkljivosti v delovanju subjektivnega dejavnika in prelomnih dogodkih, ki takim slabostim morajo slediti, pri čemer so prav te slabosti lahko dokaz za zaostajanje v razvoju subjektivnega dejavnika pri nas glede na njegovo proklamirano vlogo, za pogosto razliko med deklariranim in stvarnim v delovanju subjektivnega dejavnika.

Prav ta ugotovljena razlika me navaja k razmišljanju, da je vendarle koristno metodološko razmejiti razpravo o preteklosti, nujnosti subjektivnega dejavnika v usmerjanju družbenega razvoja od razprave oziroma kritičnega preverjanja, koliko je biha dosežena tu vloga v praktičnih, vsakdanjih družbenih odnosih, skratka, od potrjevanja te vloge v družbeni praksi. Verjetno je to zadnjič mislil tudi tovariš Mlinar z vprašanjem, ali naj govorimo o tem vprašanju »naj-stveno« ali »kaj-stveno«.

Druga stvar, o kateri bi rad nekaj prav na kratko povedal, je povezana z drugo tezo iz skice, s tezo »o soodvisnosti med vlogo organizirane zavesti in razvojem socialistične samupravne demokracije«, ali še drugače — funkcioniranje našega političnega sistema.

V izhodišče našega sistema je postavljen delovni človek s svojimi interesi in hotenji kot subjekt v vseh sferah materialne in nematerialne reprodukcije in v celotnem soskladju socialističnih samoupravnih odnosov. Ta konkretni delovni človek pa je v svojih interesih iz vrste razlogov materialne, socialne, kulturne in podobne narave, zaradi različnega materialnega in družbenega položaja, izobrazbe itd., izredno

bogato diferenciran, pri čemer se ta diferenciranost interesov neredko sprevrže tudi v njihovo protislovnost in konfliktnost. S hitro rastjo materialnega temelja družbe in predvsem z odsotnostjo ali, pravilneje s premalo aktivnim vplivanjem socialističnih korektivov v delitvi, ki so pripeljali med drugim do sedanjih zaostrenih dimenzij v socialnih razlikah, so možnosti razhajanja v interesih postale toliko večje in politično še bolj relevantne. Pri tem je treba upoštevati tudi spoznanje, da smo izrazita družba protislovij, družba, ki prerašča prvotne predstave idealiziranega socializma kot družbe brez konfliktov, pa tudi njegove deformacije, kar postaja — mislim preraščanje — z realnostjo samoupravljanja tudi samo realnost.

V taki družbeni situaciji, razumljivo, delujejo številni individualni in skupinski interesi: poraja tehnokratizem, ustvarja močne tendence k birokratizmu, zasebnolastninske tendence in tudi ostanke klasične reakcije.

V takih razmerah je delavskemu razredu in vsem drugim naprednim delom družbe, ki objektivno pristajajo na istih družbenoekonomskih pozicijah kot delavski razred, ki izražajo interese za enakopravne odnose v procesu dela in delitve, potrebna avantgarda oziroma subjektivni dejavnik, ki je sposoben preseirati objektivno diferenciranost interesov in jih osmišljati in usklajevati v njihovih učinkih z dolgoročnimi, splošnimi družbenimi cilji. S tega vidika je seveda več kot razumljivo poudarjanje samoupravne ideologije kot bistvene vsebinske komponente subjektivnih sil in kohezivnega faktorja v družbi, kar je upravičeno poudaril tovariš Stane Kranjc. Subjektivni dejavnik mora s svojimi programi družbene akcije izražati celotnost interesov družbe in mobilizirati delovne ljudi v akciji za samoupravljanje in neposredno socialistično demokracijo z institucijami političnega sistema. Te institucije na vseh ravneh družbene organizacije pa, posebno še po sprejetju ustavnih dopolnil, brez zelo učinkovitega delovanja subjektivnega dejavnika, predvsem SZDL, pri ustvarjanju pogojev za uresničevanje političnih in samoupravnih pravic delovnih ljudi ne morejo biti učinkovite, ne morejo dajati potrebnih rezultatov. Celo več, rekel bi, da lahko kaj hitro postanejo sredstvo politične manipulacije birokratskih in tehnokratskih družbenih sil. Za to je moč dobiti v praksi konkretna dokazila.

In še na nekaj bi rad opozoril. Subjektivni dejavnik bi moral z ustvarjalno kritičnim razmerjem do znanosti, predvsem družbene, hitreje odkrivati realne možnosti družbenega razvoja, oblikovati jasen, konkreten družbeni program in organizirati družbene sile, da te možnosti spremenijo v realnost. Upoštevati je treba, da je s samoupravljanjem in aktivnim odnosom do njegovega uveljavljanja nastala nova

družbena situacija, ki jo moramo v družbeni akciji upoštevati predvsem komunisti kot vodilna družbena sila. S spremembami v proizvodnih odnosih, v družbeni biti in v biti našega delavskega razreda je namreč ustvarjena situacija, v kateri široke družbene sile postajajo množični in neposredni nosilci socialističnega razvoja. To dejstvo zahteva drugačno partijo, kot je marsikdaj in marsikje naša konkretna Zveza komunistov. Zahteva, da postane teza o ZK kot vodilni sili delavskega razreda in delovnih ljudi v njihovem boju za razvito samoupravno družbo realnost, razumljena v vseh svojih konsekvencah, tudi v svoji realno potrjeni enotnosti, svoji notrajni in zunanji učinkovitosti, o kateri je zadnjič govoril tovariš Dragan in s čimer se v celoti strinjam. Skratka, gre za spoznanje, da ta družbena situacija zahteva, da se komunisti usposobijo za vlogo avantgarde v sedanjih, sodobnih družbenih odnosih na izhodiščih, ki jih je sprejel IX. kongres ZKJ. Izhodišča o nadaljnjem razvoju ZK so odgovor na večino dilem, opredeljenih v skici za razpravo, v razpravi zadnjič in v današnji razpravi, če smo seveda ta izhodišča pripravljene razumeti in sprejeti v vseh njihovih idejno-političnih konsekvencah.

Da strnem ta razmišljanja. Socialistična samoupravna družba, kakršna želimo biti, ima svoje zgodovinske subjektivne predpostavke — delavski razred, njegove politične organizacije in znanstvena spoznanja objektivnih zakonitosti družbenih procesov. Če sem prej dejal, da v taki družbi vpliv, pomen in vloga subjektivnega faktorja rastejo, sem seveda mislil na kvalitativno in ne na mehanično vlogo, na njegovo uveljavitev znotraj političnega sistema kot instrumenta delovnega človeka, ki naj mu omogoči, da se izrazi kot subjekt tega sistema, ne pa na vlogo političnih organizacij kot upravljalcev sistema.

Še o nekem vprašanju bi rad povedal svoje mnenje. Tovariš Bibič je zadnjič postavil tezo, da je vloga subjektivnega faktorja možno razumeti le v določenem okolju. Mislim, da je tudi to razpravo mogoče razumeti v kontekstu političnih in družbenih sprememb v nedavni preteklosti — konkretno mislim na 21. sejo predsedstva in 2. sejo konference ZKJ, ki so prispevale k temu, da je ta razprava bolj konkretna.

Mislim, da razpravo o vlogi subjektivnega dejavnika — in na to je opozorila tudi 21. seja predsedstva — zahtevajo med drugim tudi tiste družbene spremembe, ki pomenijo omejevanje monopolov v političnem odločanju in demokratizacijo notranjih odnosov v družbenopolitičnih organizacijah, še posebej znotraj ZK, ki razširjajo možnosti, da član ZK deluje kot subjekt idejno-politične akcije.

Ne bi se mogel strinjati z mnenjem tovariša Dragana, izrečenim na pogovoru zadnjič, če sem ga prav razumel, da smo ob reorganizaciji ZK fetišizirali vlogo posameznika, razen če s tem ni hotel poudariti dejstva, da smo zelo zanemarili potrebo po politični organiziranosti, po demokratični, odgovorni usmerjevalni vlogi vodstev in po družbeni učinkovitosti ZK, nasedajoč tezi o neopredeljenosti, nevmešavanju ZK, skratka, o njeni tako imenovani demokratični nevtralnosti in toleranci.

Te spremembe, o katerih sem govoril, zahtevajo po moje od političnih organizacij tudi to, da usmerjajo svojo aktivnost v stalno razširjanje prostora oziroma možnosti, v katerih bo samodejavnost združenih proizvajalcev temeljni dejavnik družbenega razvoja, in tako v praksi dokazovati marksistično spoznanje o tem, da mora biti osvoboditev razreda delo razreda samega.

V zvezi s tem mimogrede še dvoje. Prvič — samodejavnost, spontana družbena aktivnost ljudi se mi ne zdi nekaj docela izključujočega v odnosu do organizirane družbene akcije. Spontana akcija, ki raste iz interesov ljudi in ki je neredko korektiv defektnosti organizirane družbene akcije, daje lahko družbeno relevantne rezultate, toda le s pogojem, če najde v sebi moči, da zmore naravnati individualna hotenja, interese ljudi v skupne interese in s tem v organizirano družbeno akcijo. To pa zmore le na podlagi jasno formuliranega programa, ki ga spontana gibanja pri nas in v svetu le redko zmorejo formulirati.

In drugič, moja pripomba se nanaša na neko tezo tovariša Roterja, ki je zadnjič govoril o tem, da je sestavni del zavesti našega človeka spoznanje, da je gospodar sveta. Tako tezo je težko v celoti sprejeti, posebno še ob spoznanju, da je del ljudi pri nas še vedno objektivno v mezdnem položaju, ki nosi s seboj mezdnost. Človek bo nadzoroval naravne sile in energijo, način izkoriščanja materialnih sil in zmogljivosti ter svoje družbene odnose in miselnost šele v komunizmu, v družbi, kjer naj ne bo nobene oblike alienacije človeka. Pri nas pa se človek šele začenja zavedati dejstva, da je gospodar sveta, da je usoda tega sveta v njegovih rokah in ne v rokah kogarkoli drugega. Na poti tega osveščanja je seveda nič kako pomembna osmišljevalna in usmerjevalna vloga subjektivnega dejavnika, pa tudi njegova funkcija pri usposabljanju delovnih ljudi za suvereno in samostojno družbenopolitično aktivnost.

Da se vrnem! Taka usmeritev družbenopolitičnih organizacij na stalno širjenje prostora za aktivnost združenih proizvajalcev je po svoje tudi dokaz, da ne organiziranost

ne delovanje ZK in subjektivnega dejavnika v celoti ni nekaj, kar je dano enkrat za vselej in kar je samo sebi namen. Vloga subjektivnega dejavnika, odnosi do socialne baze, oblike organiziranja in notranji odnosi, to so vprašanja, ki bodo za razmišljanja o subjektivnem dejavniku vedno aktualna. Nam se konkretno postavljajo z vidika vloge v samoupravni socialistični družbi na sedanji stopnji razvoja družbenoekonomskih odnosov.

BOŠTJAN MARKIČ:

Menim, da je eno izmed osrednjih vprašanj našega političnega sistema v tem, ali družbenopolitične organizacije izgubljajo značaj institucij za posredovanje in zastopanje interesov pred državo in »oblastjo« oziroma v kakšni meri postajajo že oblike samoorganiziranja delovnih ljudi. To omenjam zato, ker se ravno v tem pogledu kaže ostra razlika med našim sistemom in sistemom predstavniške demokracije, kjer se politične partije v bistvu borijo za monopolni položaj oziroma ekskluzivni vpliv na mehanizem državne oblasti. V našem družbenem prostoru se pogosto govori o pojavnih oblikah parlamentarizma, o tem, da bi pojavne oblike parlamentarizma preprečili, in v zvezi s tem tudi, kako bi onemogočili, da bi predstavniška telesa postala prizorišče boja posameznikov za oblast. Vprašanje se postavlja upravičeno. Želel pa bi vednarle opozoriti na to, da, kadar naglašamo, da se poslanec odtuja od temeljne družbene ravnine, je treba imeti pred očmi dejstvo, da se mora tudi sama Zveza komunistov boriti v smeri odpravljanja vseh oblik reprezentativne, posredniške vloge družbenopolitičnih organizacij, pa tudi svoje lastne. To je eden izmed prvih pogojev za odpravljanje parlamentarizma v naši družbi. Odmik od parlamentarizma bi videl zlasti v odločanju tistih delegatov, ki so dejansko vsakodnevni nosilci temeljnih družbenih dejavnosti, v zmanjševanju profesionalnih političnih delavcev v korist neposrednih nosilcev temeljnih družbenih dejavnosti, ker le-ti neposredno globoko čutijo interese in potrebe tistih družbenih skupin, iz katerih izhajajo oziroma katerim v svojem bistvu pripadajo. Če to dosežemo, bo posredovanje interesov zmanjšano.

Ena izmed značilnosti družbenega dogajanja pri nas je, da izhajamo iz prepričanja, kot da delo ZK in družbenopolitičnih organizacij poteka že v pogojih neposredne demokracije. V bistvu pa gre v našem sistemu le za približevanje k neposredni demokraciji, saj še vedno obstaja država; država še ni odmrta. Ni se še dokončal proces

deprofesionalizacije politike in še vedno smo priča pojavom monopola na sredstva komuniciranja. Zveza komunistov je še organ družbene moči in ne le ideološka sila, ni nam še uspelo uveljaviti demokratičnih odnosov na vseh ravneh. Prav tako niso še odpravljeni vsi privilegiji, kot to ugotavljajo tudi številni dokumenti ZK. Privilegiji pa so v svoji osnovi *podlaga* odvisnosti, poslušnosti, oportunističnih pojavov in politikantstva. Če govorimo o vlogi ZK in družbenopolitičnih organizacijah, je treba poudariti, da pri nas reprodukcija socialističnih družbenih odnosov ni postala spontan proces ali vsaj v celoti ne, da bi mogli trditi, da je razvoj družbe v smeri humanističnega napredka zagotovljen sam po sebi. Nobena družbena samodejnost ne more zamenjati dejavnikov zavestnega usmerjanja družbenega razvoja. V zvezi s tem se postavlja vprašanje, do kakšne mere nam je že uspelo oblikovati ZK *kot notranjo silo samoupravnih odnosov* ali pa je ZK po svojem položaju in načinu delovanja še vedno mehanizem državne oblasti ter v takšni meri in kdaj se naslanja na vzvode državne oblasti, kdaj na mehanizme transmisij in kdaj na že oblikovane sile in interese same samoupravne družbe.

Naš politični sistem je precej aspirativen, ima zelo ambiciozne težnje. Samoupravljanje nastopa kot celovitost vseh odnosov. Uveljavljamo težnje po stalnosti in večrazsežnosti samoupravljanja. To kaže, da je naš sistem zahteven, da imamo opraviti tudi z zelo zahtevno politično ideologijo, ki sili politiko, da uresničuje družbeni ideal. Ob vsem tem se srečujemo s številnimi pojavi materialne in družbene revščine, kar nedvomno otežuje delo politike. To je en moment, na katerega bi želel opozoriti, ko govorimo o vlogi subjektivnega dejavnika. Drugi moment pa je — govorim za slovenski prostor — da se uveljavljajo pri nas številne vrednote, ki bi jih lahko ocenili kot pozitivne, kot vrednote, ki so v skladu s samoupravno družbo: npr. delovne navade, nagnjenost k redu, varčnost. Poleg tega pa morajo organizirane subjektivne sile pri nas — še zlasti pa ZK — računati s pristojnostjo manj spodbudnih vrednot, z »arhaičnimi« vrednotami. Gre preprosto za to, da imamo še vedno opraviti z ljudmi, ki ne mislijo vedno s svojo glavo, ki se slepo podrejajo nadrejenim in opirajo samo na avtoritete. Obstoj takšnih vrednot, kot je npr. pomanjkanje graditve lastnih sodb, pa ni stimulativen za samoupravno družbo, ki zahteva samostojne ustvarjalne osebnosti. Subjektivni faktor mora računati tudi s takim položajem v konkretnem družbenem prostoru in primerno naravnati svojo družbenopolitično akcijo.

Zdi se mi, da je pomembno za ZK tudi danes, da povsod razvija iniciativo oziroma daje možnost iniciative celotnemu članstvu in tako spoštuje proces sprejemanja odločitev, ki zrastejo od spodaj. To ne pomeni, da se ZK ali politično gibanje odpoveduje svoji organizaciji. Komunisti moramo privoliti v organizacijo in v disciplino. To pa ne more pomeniti, da ne bi vključevali čim širšega kroga članstva v ustvarjanje celotne politike. Zelo pomembno je, da so vsa vodstva ZK seznanjena z dogajanjem, akcijami, zamislimi in hotenji članov ZK na vseh ravneh, da bi se lahko oblikovala akcijska sinteza. Ni dopustno, da bi uveljavljali le takšne kanale, kjer se mnenja spuščajo le s partijskega vrha navzdol, tako da bi nižje ravni zgolj dodelovale ali konkretizirale, samo branile določena stališča, ki bi jih baza plebiscitarno sprejemala. Zlasti pomembno je upoštevati iniciativo baze, da se povsod zavrača paternalistično pojmovanje vloge subjektivnega faktorja. Prav gotovo je pomembno, da je ZK že izoblikoval nekatera sredstva depolitizacije oblasti, da se razvija komunalni sistem in da se uveljavlja delegatski odnos. Vsi ti procesi morajo odsevat v samem značaju ZK, samoupravni procesi na vseh ravneh morajo vplivati tudi na samo delovanje ZK. Skratka: ZK tudi po metodah svojega dela ne sme zaostajati za razvojem samoupravnih procesov v družbi. Kakršenkoli državno partijski paralelizem je danes nefunkcionalen.

V zvezi s tem — ko govorimo o iniciativi v ZK — je pomembno, kako se v akcijsko sintezo vključujejo tudi intelektualci. Prav gotovo je izredno pomembno, da ne bi v Zvezi komunistov nikjer dopuščali antiintelektualnega tona ali podtona. To je odvisno tako od same inteligence, od tega, kako se uveljavlja v političnem sistemu, kakor tudi od demokratične tradicije in politične kulture v Zvezi komunistov sami. Velik del inteligence danes izzivajo k razmišljanju realne pojavne oblike samoupravljanja in problemi, ki so s tem v zvezi, tako da je dokajšen del inteligence družbeno angažiran. Kako se bo sama inteligenca znala vključiti *znotraj* ZK, *ne zunaj nje*, je odvisno predvsem od nje same, čisto izključno pa vendar ne. Zelo nespametno bi bilo, če bi se inteligenca borila za »svoje ožje« interese. Vlogo inteligence v današnjem trenutku bi videl med drugim tudi v preseganju obstoječega, v razvijanju dialoga, nenehnem iskanju novih poti in novih vrednot, saj je očitno, da nobena družba ne more obstajati brez svoje družbene projekcije.

Ko govorimo o vlogi subjektivnega dejavnika, se je treba vseskoz zavedati, da neposredni cilj partije, osvojitve oblasti, ne more biti njen končni cilj. Ni mogoče izključiti

možnosti, da je neposredni cilj — oblast — lahko tudi končni cilj. To pa je treba preseči in še naprej dosledno odpirati samoupravne perspektive družbe.

STANE KRANJC:

Predlagam, da stališča soočimo. Apostrofiranih je bilo več misli iz prejšnje diskusije. Prav bi bilo, če damo možnost odgovora, soočenja.

ZVONE DRAGAN:

Mislím, da moram najprej nekaj pojasniti glede neke moje teze iz prvega dela pogovora. To mi vелеvata predvsem razpravi Rotarja in Kučana.

Gre za tole. V prvem delu pogovora sem postavil približno takšno tezo: »V prvem obdobju reorganizacije ZK — mislim sem zlasti na obdobje po 4. (brionskem) plenumu CK ZKJ — smo precej fetišizirali vlogo in položaj posameznika v ZK oziroma člana ZK.« Očitno gre ali za nesporazum ali za nezadostno preciznost ali pa imamo čisto različne poglede na isto stvar.

V mislih sem imel predvsem obliko in stopnjo organiziranosti komunistov pri uresničevanju demokratično sprejete politike ZK. Dobro nam je znana teza, ki smo jo zelo pogosto oznanjali, da naj vsak član tam, kjer živi in dela, uveljavlja svojo vodilno pozicijo. V praksi je bila to (in je še vedno) zelo različna stvar; zelo različne konsekvence izvirajo iz tako opredeljenega položaja posameznika v izvajanju — predpostavljám — demokratično sprejete in napredno zasnovane politike ZK. V fazi uresničevanja te politike se komunisti pogosto pojavljamo kot razbita vojska, nepovezana fronta, tisoč posameznikov, ki neodvisno drug od drugega uresničujemo (ali pa ne uresničujemo) skupni dogovor, skupno politiko.

Navedel bom konkreten primer. Pred meseci sem se udeležil konference ZK v »Celulozi« v Krškem. Neki delavec, član CDS, je energično zastavil vprašanje, kako je mogoče njemu (in še drugim komunistom v CDS) praktično uresničevati vodilno vlogo ZK v pogojih samoupravljanja, če se OZK preredko sestaja, če so komunisti vsebinsko in organizacijsko nepripravljeni za akcijo, v sami akciji pa nepovezani, neuskklajeni itd. To je seveda zelo praktično vprašanje, od katerega pa je v dobršni meri odvisna učinkovitost ZK. Vendar ga ne bomo uspešno razrešili, če ne bomo ustrezno organizirani za vsakdanjo politično bitko

v legalnih demokratičnih samoupravnih strukturah. Sicer bomo še naprej videli ves smisel »avantgardnosti« le v demokratični in napredni poti do stališč, ne pa tudi v demokratičnih in temeljito organiziranih poteh njihovega ustvarjalnega uresničevanja.

Bržčas se nam ni treba medsebojno prepričevati o tem, da je potrebno tudi sprotno usklajevati in dosehati enotnost mnenj, stališč in ciljev ter smeri akcije v sami fazi realizacije. Mislim, da je to že iz teorije o revolucionarni partiji (in iz strankarskega boja) znana, preprosta in stokrat potrjena resnica, ki zavezuje vsakogar, ki želi delovati kot organizirana sila v revolucionarni akciji in ne zgolj filozofirati in sprejemati deklaracije. Če tega ne predpostavljamo, me zanima, kako bomo v samoupravni demokratični družbi, na katero vsi prisegamo, praktično in učinkovito uresničevali avantgardno vlogo ZK. To je čisto konkretno vprašanje, ki terja konkreten odgovor. Gre za problem učinkovitosti realizacije naprednih konceptov, sprejetih po demokratični poti v ZK, v naših samoupravnih pogojih.

To je le ena izmed Kranjčevih tez iz uvodne skice. Trdno sem prepričan, da smo podcenjevali to vprašanje tako s teoretičnega kot s praktičnega vidika. Odtod izvira pomemben vzrok »za akcijsko krizo ZK« v zadnjih letih — za naš t. i. cik-cak razvoj — celo tam, kjer smo imeli in še vedno imamo napredne koncepte, celo tam, kjer nam nihče ne more očitati, da nismo po demokratični poti, od baze navzgor, oblikovali progresivne sinteze.

S svojo tezo nikakor nisem želel postaviti vprašaja nad članom ZK kot subjektom oblikovanja in izvajanja politike ZK, ker bi bilo nesmiselno govoriti, da smo fetišizirali člana kot subjekt vseh dogajanj ZK. Dobro vem, da brez tega osnovnega izhodišča ni demokratizacije odnosov in učinkovitosti v ZK. Fetišizirali pa smo ga (ponovno to trdim tudi na podlagi praktičnih izkušenj iz dela zadnjih let v bazi) kot izoliranega, pogosto nepovezanega, neorganiziranega posameznika. Prepuščali smo ga njegovim političnim veščinam, njegovi večji ali manjši sposobnosti, da se v danem trenutku akcije postavi na napredno pozicijo, v skladu z načilno politiko ZK. V zvezi s tem opozarjam na to, o čemer je Markič govoril. Da bi postala ZK vodilna idejno-politična sila znotraj samoupravnih odnosov, se mora za to nepretrgano usposablјati in učinkovito organizirati. Bolj (kompliciran) razvit sistem družbenih odnosov zahteva večjo stopnjo sposobnosti, in skladno s samoupravnimi odnosi ustrezno organiziranost ZK in komunistov za bitke, za dejanja, za družbeno prakso.

Morda kdo to razume, kot da sem se ustrašil pohoda članstva v smeri osvobajanja, prehajanja iz objekta v subjekt partijske politike. Nasprotno, celotno izvajanje sem zasnoval na poziciji človeka kot angažiranega subjekta tako obče družbene (samoupravne) kot partijske politike.

Na koncu še o vprašanju, kam vodi prepad med deklariranim in družbeno prakso, med konkretnimi dejanji in subjektivno voljo organiziranih sil, ki je (bolj ali manj) naslonjena na objektivna spoznanja in objektivne zakonitosti. Slej ko prej vodi v težke socialnoekonomske in politične spopade in krize; večje od tistih, ki bi bile sicer (morda) prisotne v določeni obliki, vendar gotovo ne v takšni, kot jih povzročajo (in poglobljajo) vrzeli v delovanju samih subjektivnih sil.

Končati želim s primerom. Z aklamacijo smo na prvi seji konference ZKJ sprejeli resolucijo, ki je *predpostavljala* zavestno in učinkovito angažiranost subjektivnega dejavnika. Čisto politični deficiti uresničevanja takšne obče sprejete orientacije se lahko spremene (in se na mnogih točkah že spreminjajo) v težke gospodarske in socialne deficite, ki le še bolj zaostrejujejo tudi politično nestabilnost oziroma povzročajo politično labilnost družbe in nasprotno. Gre torej za soodvisnost.

Ne vem, ali je vse to pojasnilo mojo tezo, verjetno pa je bilo potrebno, ker so nastali tudi nekateri nesporazumi.

FRANC UREVC:

Na kratko bom pojasnil tisti del svoje razprave, ki jo je omenil tudi tovariš Kučan. Gre za to, ali politika ocenjuje predvsem sama sebe ali je ocenjevalna po določenih objektivnih kriterijih.

Po daljšem obdobju je ocena političnega delovanja lahko razmeroma objektivna. Oceni se namreč lahko družbeni razvoj v celoti. Prepričan sem, da je takšna ocena za celotno povojno obdobje za našo politiko precej ugodna in jo je moč opraviti razmeroma objektivno. Še vedno pa sem prepričan, da se, gledano na kratka obdobja, politika ocenjuje sama in da se zato lahko oceni ugodno. Da lastno ocenjevanje ni objektivno, pa ne velja samo za politiko, ampak za vsako ocenjevanje družbene, ekonomske in druge dejavnosti. Da politika sprotno svojega dela ne ocenjuje dovolj kritično, zlasti lahko sklepamo po učinkih naše ekonomske politike, kjer smo naknadno lahko že večkrat ugotovili, da je razvoj šel popolnoma v drugačno smer, kot jo je politika načrtovala, in da so bile sprotne ocene daleč od

objektivnosti. Res pa je, da smo pripravljeni obdobja, ki so že nekoliko odmaknjena, zelo ostro kritizirati in jih ocenjevati z bistveno strožjimi merili, kot pa smo ta razvoj ocenjevali sproti.

ZDENKO ROTER:

Ugotavljam, da pomeni to, kar je povedal Zvone Dragan danes, bistveno dopolnilo tistemu, kar je povedal zadnjič. Zadnjič se je vendarle zdelo, ko da smo ob vstopu v reformo s strani partije preveč fetišizirali vlogo aktivnosti posameznika. Razlago sprejemam in se z njo strinjam. Po mojem mnenju ta problem individualne iniciative, svobodne — če smem tako reči, aktivnosti pripadnika organizacije ostaja slej ko prej na prvem mestu. Mislim pa, da oba nisva povedala, da takrat, ko smo to vlogo nanovo postavljali, niso bili postavljeni novi mehanizmi za usklajevanje in povezovanje teh bolj svobodno delujočih članov. S tega stališča je kritika tovariša Dragana gotovo bila umestna in je organizacija s tega stališča funkcionirala defektno. Zadnjič sem reagiral zato, ker bi se poudarek na točki fetišiziranje člana, svobodne akcije, lahko sprevrgel v preoblikovanje organizacije v strumno četo, kjer se zgoraj stvari določajo, kjer so hierarhični disciplinski odnosi, česar danes nihče ne misli.

Je pa tako, da ne glede na to, ali se postavlja nov mehanizem, ljudje ocenjujejo partijo vedno po dveh stvareh. Prvič, po vedenju članov, kako člani ZK tam, kjer delajo, uveljavljajo svojo komunističnost; to je en kriterij. Drugi kriterij je uspešnost globalne projekcije, za katero vsi vedo, da jo postavlja vodstvo partije. Kar pa zadeva Milana Kučana in vprašanje, ki mi ga je zastavil, pojasnujem, da je ta svet in človek v njem sekulariziran in ne prenese več konfesionalnih elementov v politiki, verskih odnosov v politični stranki, tega, da nekdo določa dogme, drugi pa mora verjeti. V tem smislu sociologija ugotavlja, da je politika danes posvetovljena, da izriva iz sebe religijske elemente. Eden izmed vzrokov je, da se človek v modernem svetu zaveda, da mu je svet na voljo, hoče biti gospodar v tem svetu, k temu teži in bo še dolgo težil, vse dokler ne bo postal popoln gospodar sveta.

MILAN KUČAN:

Razčiščevanje teh vprašanj je zelo koristno, ker je pokazalo, da so ti nesporazumi navidezni. Vprašanje o tezi

tovariša Dragana sem postavil zato, ker mislim, da bi bilo napak, če bi jo razumeli kot trditev, da je takšna usmeritev ob reorganizaciji ZK bila napačna, da jo je treba korigirati in zato ni potrebno ustvarjati pogojev, da bi bila taka samostojna in ustvarjalna vloga člana ZK uspešna. Pokazalo se je, da gre za fetišiziranje oziroma pravilneje — predpostavljane usposobljenosti člana ZK za takšno samostojno delovanje. Predpostavljamo usposobljenost komunista za samostojno delovanje v predstavniških telesih in povsod drugod, kjer se sprejemajo konkretne odločitve, predpostavljamo, da sprejema te odločitve vselej v skladu s temeljno splošno usmeritvijo ZK. Ta predpostavka, da se to splošno načelno da vedno z aktivnostjo posameznika spremeniti tudi v konkretno, se je pokazala kot vredna kritične premotritve.

Kar se pa moje polemike s tovarišem Urevcem tiče, mislim, da po njegovi pojasnitvi zanjo ni več potrebe. Moja pripomba se je nanašala le na njegovo mnenje o tem, ali si politika sama v splošnem pripisuje oceno uspešnosti. Kar pa se tiče ocenjevanja konkretne uspešnosti, sem v bistvu povedal isto kot on zadnjič, da marsikdaj prav zaradi defektov v političnem delu pride do neuspehov, pri čemer politični forumi neuspešnost takega delovanja večkrat opravičujejo z objektivnimi težavami in hočejo svoje neuspehe konec koncev vendarle razglasiti za uspehe!

MOJCA DRČAR-MURKO:

Ker je očitno posameznik v organizaciji ali sploh posameznik zelo pomembno vprašanje v tej debati, naj postavim malo nenavadno vprašanje: kaj je pravzaprav posameznik? Ali mislimo vedno na isto, ko govorimo o posamezniku?

Mislimo najbrž na dvoje; eno je posameznik, ki je nekak abstrakten delček družbe in od katerega volje, mišljenja in znanja naj bi bil odvisen napredek celotne družbe. Od posameznika naj bi torej gradili proti vrhu. Druga vrsta posameznika pa je tisti konkretni človek, ki se v zaostrenem položaju pojavi s svojim posebnim mnenjem. To pomeni, da imamo na eni strani opraviti z abstraktnim pozitivnim posameznikom, na drugi pa s konkretnim posameznikom, ki je neprijeten zato, ker se razločuje zaradi drugačnega mnenja. Opredeliti takega posameznika je težko, toda iz praktičnega življenja je jasno razvidno, da se tak konkretni posameznik ne pojavi v praznem prostoru. Tudi sam izhaja

iz nekega določenega okolja, črpa dognanja iz kritične presoje razmer in morda ima za seboj tudi somišljenike, ki jih sam ne pozna, ki pa bi ga morda podprli, če bi imeli enake možnosti nastopanja v sredstvih javnega obveščanja itd. Tak posameznik, katerega stališče ni v skladu s trenutno uradnim, je večkrat videti kot nediscipliniran član družbe, toda le redkokdaj kdo preverja, ali stališče ne ustreza neki širši skupini ljudi, ki bi ga podprla, če bi imela priložnost.

To velja na splošno. V organizirani sili, kot je Zveza komunistov, se vprašanje tega posameznika zelo hitro poveže s problemom poslušnosti oziroma z njegovim odnosom do discipline. Ne samo do discipline v izvajanju po demokratični poti sprejetega stališča, ampak tudi do poslušnosti nasproti nadrejenim organom v fazi nastajanja stališča.

V zadnjem času se je znova odprla dilema med disciplino, ki je osnova za akcijsko enotnost, in demokracijo, ki jo mnogi razumejo kot nasprotje disciplini in s tem kot oviro enotnosti. Trdim, da tako poenostavljena alternativa — ali disciplina ali demokracija — ne more obveljati. Notranja partijska disciplina je bila v svoji teoretični obliki prav gotovo odlično zastavljena na IX. kongresu, prav tako pa opredeljena v statutu. Taka disciplina je v resnici pogoj za akcijsko enotnost, vendar, naj še enkrat ponovim, dve ravni poslušnosti sta: ena je pot do sklepa, drugo pa discipliniramo izvajanje po demokratični poti sprejetega sklepa, kar pa velja za *posameznike* in za *forume*. Oba elementa sta v kriznih trenutkih večkrat strnjena v enega. Toda če bi disciplino kot *osnovo* za akcijo uvedli že v fazi nastajanja sklepa, bi to pomenilo konec iniciativnosti baze in ponovili bi se že preseženi odnosi hierarhičnosti, ko pobuda prihaja od zgoraj in se baza bolj ali manj plebiscitarno odloča zanjo.

Navezujem na besede tovariša Markiča: velika nevarnost je, da se ob tako »discipliniranem« partijskem članstvu na vseh ravneh vedno pogosteje pojavljajo zahteve po ljudeh, ki so po svoji naravi ali pa po načinu mišljenja neproblematični, ki rajši počakajo s svojo sodbo, dokler ne dobijo namiga od zgoraj. To se mi zdi zelo nevarno in usodna zmeta, ker na neustvarjalnih ljudeh, ki skušajo zakriti svojo neiniciativnost z lojalnostjo in poslušnostjo, ne more temeljiti napredek moderne družbe.

Zastavljam upravičeno vprašanje: ker smo táko disciplino nekoč že imeli, ali nista članstvo in vodstvo partije čutila v neki dobi nujne potrebe bistveno spremeniti odnose? Čemu smo leta in leta govorili o potrebi

demokratizacije odnosov v partiji, če je, kot pravijo, potrebna samo precej široko razumljena poslušnost?

Demokracije ni mogoče deliti. Ali je ali je pa ni. Več ali manj demokracije tudi lažna dilema. Če se je partija odločila uvesti demokratične možnosti za izražanje članstva in se zdaj znova vprašuje, ali je bilo to dobro, pomeni to, da zaradi trenutno zaostrenega položaja dvomi o tem, kar je dolga leta delala. Dvomiti o epohalnem napredku, ki ga je naredila ZKJ v primerjavi z drugimi komunističnimi partijami in Jugoslavija v razmerju do drugih socialističnih držav, danes vendarle ne bi bilo več potrebno. Za svojo neodvisnost kot države se navsezadnje lahko zahvalimo demokratizaciji odnosov v partiji in v družbi. Vračanje na preživela izhodišča o uniformnosti bi zato pomenilo načeti simbolične temelje naše neodvisnosti navzven. Iz dosedanjih izkušenj izhaja tako ena sama pot: dopuščati ustvarjalno delovanje posameznikov kot sestavnih delov družbe.

V zvezi z notranjo partijsko demokracijo še nekaj: zdi se mi, da je bila težnja po demokratičnem sprejemanju sklepov v partiji tesno povezana s splošnim odpiranjem jugoslovanske družbe na vseh področjih, tako na gospodarskem kot na mednarodnem, pa tudi z rastjo življenjske ravni in splošno izobrazbo. Dokler je veljal optimistični trend k čedalje boljšim gospodarskim uspehom in čedalje boljšemu položaju Jugoslavije v okviru svetovne skupnosti, je trajala tudi optimistična ocena o koristnosti notranje partijske demokracije. Ko pa je prišlo do krize v gospodarstvu, se je zaostriло vprašanje discipline in nanovo so se začela pojavljati vprašanja, koliko demokracije potrebujemo. Ne vem, ali smo vedno dovolj prizadevno ugotavljali prave vzroke nezadovoljstva, apatičnosti in nepolitičnosti, ki so danes med vzroki za premalo učinkovito delovanje ZK. Tako je stagnacija v gospodarstvu posredno povzročila, da se je po nepotrebnem zvrnila krivda z tako stanje na dozdevno preveliko demokracijo v partiji, kar naj bi zmanjševalo njeno učinkovitost v družbi. Notranja demokracija je v fazi sprejemanja sklepov postala nepotrebna in nadležna tedaj, ko so se pojavile težave, čeprav je v takih časih različna mnenja najbolj naravno pričakovati.

Nesprejemljiva je teza, da demokracijo potrebujemo samo toliko časa, dokler so stvari v redu. Moč demokracije je navsezadnje tedaj, kadar nastane kriza in z njo skušnjava, da bi forumi ali državna oblast po lažji poti prišli do enotnih mnenj in zato odstranili nadležne »posameznike«, ki imajo drugačno mnenje. Odstranjevanje različnih ali drugačnih mnenj je za kratek čas sicer razmeroma učinkovito zdravilo za trenutne težave. Vendar je tako uniformiranje neučinkovita baza

enotnosti. Enotnost, ki pomeni samo enotnost v iskanju nasprotnika, je delna enotnost. Drugi in mnogo pomembnejši element enotnosti je iskanje pozitivne alternative, iskanje prijateljev, ki morda niso pripravljeni vsak dan sprejeti novih gesel in ki dvakrat premislijo, preden izrečejo kako sodbo, pa so vendarle pripravljeni v daljšem obdobju ustvarjalno sodelovati. Morda so taki člani družbe mnogo obetavnejši kot tisti, ki se lahko vedno znova prilagajajo stališčem, katera so zanje izdelali drugi, in se disciplinirano podredijo toku dogodkov.

Naj strnem: pot, ki jo je naredila naša partija v sproščanju nekaterih železnih pravil demokratičnega centralizma, je pozitivna in njene izkušnje je treba za vsako ceno obdržati. Človeka je kot misleče bitje postavila na čelo sistema in podredila njegovo disciplino njegovi volji in njegovim možganom. Morda je zato še vedno bolje porabiti nekaj časa v ustvarjalnem dialogu in v splošnem dogovarjanju brez vnaprejšnjih sodb od zgoraj kot pa prehitro zavrniti nekatera mnenja kot nesprejemljiva in kritične pripombe oceniti kot sovražne, negativne in nasprotujoče partijski disciplini.

STANE KRANJC:

Tovarišica Murkova je načela mnogo dilem. Vrsta vprašanj terja odgovor. Časa imamo relativno malo. Prosim, da s tem vsak računa.

VINKO HAFNER:

Samo vprašanje Mojci: Sprejemam vaše rezoniranje, vendar ali se vam ne zdi, da je ob tej želji po ohranitvi demokratičnega kurza delovanja treba izpolniti še nekatere pogoje, ki morda niso tako postranski, da bi vobče imela taka možnost svoj pravi smisel.

Tu mislim na nekatere: vprašanje materialne enotnosti, neke vsaj minimalne enotnosti socialnih interesov, vprašanje kulture razprave in podobno. — Samo tako je vobče možno to ohraniti in ne v kritični situaciji izpustiti kurza demokratične razprave iz rok.

Samo želja ohraniti demokracijo je brezplodna brez zagotovitve nekih družbenih in organizacijskih realitet. To je zlasti važno v kriznih situacijah. Življenje me je izučilo, da je sem in tja treba nekatere stvari poenostaviti, da se ohrani tudi temeljni demokratični kurz.

MIRAN POTRČ:

V razpravi bi sodeloval z dvema vprašnjema: z vprašanjem odnosa med spontanim in organiziranim delovanjem subjektivnih sil in z vprašanjem organiziranega akcijskega delovanja subjektivnega faktorja, posebej ZK. Obe vprašanji obravnavam z vidika problema učinkovitosti delovanja organizacije Zveze komunistov.

1. Odnos med spontanostjo in organiziranim delovanjem subjektivnih sil razumem predvsem kot dva načina delovanja, ki bi praviloma morala imeti isti cilj in bi se morala dopolnjevati.

Kako si to predstavljam? Po mojem mnenju morajo organizirane subjektivne sile stalno spremljati interese, mnenja in zahteve, ki se spontano izražajo, in morajo te zahteve in mnenja tudi vrednotiti. Ob tem vrednotenju, če sodijo, da so v skladu z zavestjo, delovanjem in cilji organiziranih subjektivnih sil, jih morajo v svoje delovanje vključiti. V takem smislu dejansko spontanost prerašča v organizirano delovanje. Če ob vrednotenju mnenj in zahtev, ki se spotnato izražajo, organizirane subjektivne sile ugotovijo, da te zahteve niso v skladu s cilji njihovega delovanja, je naloga teh organiziranih sil, da svojo dejavnost aktivirajo v smeri, s katero poskušajo doseči, da se spontana aktivnost zaustavi in da postopoma sprejme mnenja, ki jih o tem problemu imajo organizirane subjektivne sile.

Po mojem bi to moral biti stalen proces, stalna aktivnost in ta proces razumem kot izraz resnično demokratičnih odnosov v družbi. Kolikor ta proces ni razvit ali se večkrat pretrga, odnosi v družbi niso resnično demokratični; čim večja je razlika med akcijo organiziranega subjektivnega faktorja in spontanim mnenjem posameznika, tem manj uspešno je po mojem funkcioniranje družbe kot celote.

Ta problem tesno povezujem z učinkovitostjo družbe, ki želi biti demokratična. Njene demokratične institucije namreč uspešno delujejo le, če so akcije organiziranih sil usklajene z željami in hotenji večine delovnih ljudi. Usklajevanje interesov in hotenj je po moje tudi pot, po kateri se da spolitizirati delovne ljudi in oblikovati samoupravno družbo. Tako usklajenost interesov in hotenj včasih dosegamo, vedno pa ne.

Mislím, da je mogoče postaviti trditev, da je prav pomanjkanje tako pojmovanega demokratičnega odnosa eden bistvenih vzrokov za neučinkovitost in za počasno uresničevanje nekaterih ciljev naše družbe.

Pri nas imamo oblikovanih več centrov politične moči, subjektivni faktor je organiziran vzporedno v več oblikah

(SZDL, ZSS, ZMS, ZKS itd.). Če delovanje slehernega od njih ni organizirano tako, da vodstvo odraža dejanske interese članstva, se nam dogaja — in včasih se — da imajo organizirane subjektivne sile oziroma njihovi ozki izvršni organi o istem problemu različna stališča, trdeč, da so to stališča članstva, ki ga predstavljajo, vemo pa, da gre le za stališča izvršilnih organov, članstvo pa misli nekaj čisto drugega. Te pojave pri nas nekateri štejejo za dokaz demokratičnosti naše družbe, jaz pa ne. Mislim, da so ti pojavi dokaz, da je demokratičnost mnogokrat še zelo formalna — strankarska. Le če izvršilni organi objektivno sprejemajo spontane pobude, če jih pravilno vrednotijo in usmerjajo, se med vodstvi in članstvom lahko oblikujejo odnosi, ki zagotavljajo resnično samoupravno demokracijo.

2. Ko razmišljam o akcijski usmeritvi, o izvajanju sprejetih stališč, v celoti sprejemam današnjo razlago tovariša Dragana. Moram reči, da sem tako njegovo razpravo zadnjič tudi razumel, in zato sem pripravil nekaj misli o tem vprašanju. Ko govorim o izvajanju stališč, predpostavljam, da so bila stališča, ki jih želimo izvajati, oblikovana po demokratični poti in da zato večina z njimi soglaša. Predpostavljam tudi, da so stališča, ki jih želimo izvesti, realna in zato uresničljiva. Včasih sprejemamo namreč tudi stališča, ki z njimi vsi soglašamo, pa v posameznem okolju in času niso uresničljiva in zato nismo uspešni.

Ob teh dveh predpostavkah pa sem mnenja, da je v sedanjem obdobju v delovanju subjektivnega faktorja mnogo bolj utečena in uspešna faza oblikovanja stališč kot pa faza njihovega izvajanja.

Zavzemam se za to, da bi se bilo treba tudi ob izvajanju stališč dogovarjati o tem, na kakšen način bomo splošna stališča, deklaracije in resolucije v praksi izvajali. Mislim, da je za tako trditev mogoče naštetih tele razloge:

1. mnogo članov, ki naj bi samostojno delovali, vseh stališč ne pozna, zato jih tudi ne morejo uspešno izvajati;

2. člani, ki stališča poznajo, mnogokrat ne poznajo njihovega bistva in pomena, saj vsa stališča niso razumljiva. Mnogokrat je treba vedeti več, kot je zapisano v stališčih;

3. ni dovolj stališča le razumeti, treba jih je tudi uporabiti v konkretnih razmerah, za kar je tudi potrebno znanje;

4. mnogokrat so stališča tudi v nasprotju s konkretnimi interesi posameznika ali vsaj niso z njimi usklajena. Kadar je tako, se mnogokrat zgodi, da član rajši deluje v skladu s svojimi interesi kakor s splošnimi stališči, čeprav pozna, razume in je sposoben aplicirati ta splošna stališča.

Iz teh razlogov je pomembno v današnjem času, ko govorimo o dilemah v delovanju subjektivnega faktorja, tudi ta del akcije poudarjati, hkrati pa se boriti za ustrezne metode in postopke, ki bodo demokratično oblikovanje stališč in učinkovito akcijo zagotavljali.

Ker doslej ni bilo še nič govora o organiziranosti kot elementu učinkovitosti, je prav, da se zaradi celovitosti vprašanj o delovanju subjektivnih sil omeni tudi ta vidik. Pri tem poudarjam, da nisem mnenja, da lahko organiziranost sama zase učinkovitost že zagotavlja, sem pa prepričan, da lahko neustrezna organiziranost vsaj zavira, če ne že onemogoča učinkovito delovanje, ustrezna organiziranost pa učinkovito delovanje lahko pospešuje.

Vprašanje ustrezne organiziranosti ZK je ponovno v središču pozornosti. Rad bi povedal svoj odnos do tega vprašanja. Prepričan sem, da sedanje razprave niso le posledica slabih rešitev v preteklosti. So tudi dokaz za to, da je ZK dovolj vitalna, da lahko vsak čas prilagaja svoje oblike konkretnim ciljem, ki jih subjektivne sile s svojim delovanjem želijo doseči.

Trdim, da imamo sedaj predvsem dva cilja:

1. delovanje članov želimo približati konkretnim problemom delovnega ali krajevnega okolja;
2. želimo, da se z organizacijskimi oblikami in metodami zagotavlja možnost vpliva posameznika na odločitve, da postaja delovanje bližje slehernemu članu.

Ne bom na široko govoril o teh problemih, želel pa bi nanje opozoriti le zato, ker doslej vprašanjem organiziranosti nismo vedno posvečali ustrezne skrbi. Mnogokrat smo želeli za organiziranje postaviti recepte, ki nato niso bili uspešni. Morali bi se zavzemati za to, da postavimo cilje, ki jih z organiziranjem želimo doseči, in spodbujati vse oblike, s katerimi se dajo ti cilji doseči.

BORIS MAJER:

Na kratko nekaj besed o razmerju med organizirano in neorganizirano zavestjo. Zvezo komunistov navadno opredeljujemo kot organizirano zavest. Moramo pa vedeti, da ta zavest ni nekaj, kar bi bilo dano enkrat za vselej, da ima sicer svoje konstantno jedro v programu ZKJ, da pa

doživlja ob stiku s stvarnostjo včasih zelo globoke spremembe in pretrese. Seveda pa bi se motili, če bi opredelili ZK kot edino organizirano zavest v naši družbi ali če bi trdili, da tudi znotraj Zveze komunistov ne obstoji neorganizirana zavest. Zavest nikoli ne izraža sama sebe, temveč vedno take ali drugačne družbene interese, bodisi interes družbe kot celote, splošni družbeni interes v določenem zgodovinskem obdobju ali pa interese posameznih družbenih slojev in plasti. To pa ne velja le globalno, ampak tudi za vsakega posameznika. Tudi vsak posameznik je namreč že sam po sebi zelo zapletena struktura, ki povezuje včasih na zelo protislovne načine individualno, posebno in obče, individualne motive in interese sebe samega in svojega neposrednega okolja, iz katerega izhaja, pa tudi širše družbene interese vse do najsplošnejšega. Za neorganizirano zavest je značilno, da se ne zaveda dovolj jasno dialektične povezanosti interesov, njihove medsebojne odvisnosti in prepletenosti, temveč omahuje med individualnim, grupnim in družbenim, bodisi da daje enkrat prednost samo individualnemu (oziroma grupnemu), drugič samo obče družbenemu, s čimer prihaja v konflikt bodisi z družbo kot celoto ali pa s svojim individualnim oz. skupinskim interesom. Prednost organizirane zavesti pred neorganizirano je prav v tem, da računa s tem protislovjem in ga skuša zavestno razrešiti v skladu s konkretnimi zgodovinskimi okoliščinami in možnostmi.

Zveza komunistov kot organizirana zavest, kot subjektivni faktor našega družbenega razvoja je potrebna zato, ker nam izkušnje iz dneva v dan dokazujejo, da se tudi naša samoupravna socialistična družba ne razvija sama od sebe v smeri zgodovinskega interesa delavskega razreda, socializma, socializacije, humanizacije, osvobajanja dela. Sama od sebe raste samo potrošniška in malomeščanska mentaliteta, rastejo težnje, ki bi zelo hitro privedle do obnovitve privatne lastnine proizvodjalnih sredstev in samega kapitala, če bi jim pustili prosto pot.

Zdi se, da tudi za naš prostor velja, da se danes, na današnji stopnji civilizacije, *sami od sebe* še vedno obnavljajo samo kapitalistični odnosi, da se sam od sebe reproducira samo meščanski kozmos z vsemi protislovji in nevarnostmi, ki iz tega izvirajo. Če je zadnjih sto let potrdilo katero od Marxovih misli, potem je to njegova misel o alternativnosti zgodovine. Socialni demokrati II. internacionale, v drugi varianti pa tudi stalinisti so bili še prepričani, da teče zgodovina prav tako nujno in enosmerno po svojih naravnih zakonitostih kakor narava sama in da človekova akcija lahko v najboljšem primeru ta razvoj samo nekoliko pospeši

ali zavre. V nasprotju z njimi pa sta Marx in Engels nedvoumno govorila o alternativnosti zgodovine, o tem, da »delajo zgodovino ljudje, čeprav je seveda ne delajo, kakor bi se njim zljubilo, temveč v okoliščinah, kakršne so bile dane in ustvarjene s tradicijo« (»Osemnajsti brumaire Ludvika Bonaparta«). Vendar pa je prav od ljudi, od njihove subjektivne akcije odvisno, kaj bodo iz teh okoliščin napravili, kam in kako bodo usmerili tok zgodovine, »nazaj v barbarstvo ali naprej v komunizem« (Marx). Današnje »okoliščine« same (se pravi, možnosti in perspektive sodobne znanstvenotehnične revolucije, pa tudi sama družbena protislovja, ki so se nakopičila v zadnjih stoletjih) dajejo možnosti za oboje.

Kot zavestno organizirana subjektivna sila se je Zveza komunistov Jugoslavije odločila za eno izmed obstoječih zgodovinskih alternativ, za samoupravni socializem, ki pa se tudi v naših okoliščinah še ne reproducira docela sam od sebe, posebej še zaradi protislovij blagovno-tržne proizvodnje, za katero smo se prav tako zavestno odločili. Prav zato, ker stvari tudi pri nas ne tečejo same od sebe docela tako, kot smo si zamislili in kot si želimo, ker sami blagovno-tržni odnosi težijo k obnavljanju meščanskega kozmosa, k vrnitvi v meščanske privatnolastniške odnose, nam je potrebna organizirana zavest, nam je potrebna zavestno organizirana subjektivna akcija Zveze komunistov, usmerjena proti vsem tistim težnjam, ki skušajo vračati razvoj naše družbe nazaj, na stopnjo, iz katere smo izšli v revoluciji, ki pa smo jo presegli prav s tem, da smo ustvarili novo zgodovinsko možnost za razreševanje protislovij, ki so zvezana s prehodom od kapitalistične k socialistični družbi in ki jo s ponosom imenujemo samoupravljanje.

IVO TAVČAR:

Zdi se mi, da je ta ravnokar povedana misel preveč poenostavljena, da se kapitalistična zavest sama od sebe reproducira, socialistična zavest pa ne. Odkod potem ta socialistična zavest zunaj, vnesena oziroma cepljena v nekaj? To najbrž ni čisto točno. Eno in drugo se poraja zgodovinsko in zgodovinsko nastaja. Vprašanje je seveda samo moči, razmerja. Lahko se izpostavimo nevarnosti, da preveč poenostavimo to misel, ki jo je tovariš Majer morda povedal z drugim namenom, pa se mi zdi le malo problematična.

Strinjam se s tem, da obstaja alternativa v zgodovini, kot zanikanje neke determiniranosti razvoja, avtomatizma, čeprav tudi ta alternativa ne pomeni, da je možna kakršna

koli odločitev. Socializem je danes zgodovinska možnost, ne utopija, kot je bil svoj čas, in postaja že stvarnost. (Majer: Zato pa je alternativa, v fevdalizmu ni bila.) Zato bi bilo vendarle treba razmišljati na nekoliko drug način.

Navedel bi le eno misel. Ko razpravljamo o subjektivnem faktorju, je izredno pomembno, je za nas najbrž odločilno, ali se ta subjektivni faktor danes obnaša ustrezno objektivni situaciji, organizira, razvija. Mislim, da tu obstajajo določene krize; tudi pri oceni objektivne situacije so razlike. Danes ne gre razpravljat o vprašanju, ali večja ali manjša vloga subjektivnega faktorja, ampak predvsem o ustrezni ali neustrezni vlogi glede na objektivno situacijo, sicer lahko fetišiziramo tudi organizacijo, važna pa je *ustrezna* organizacija. Lahko fetišiziramo tako članstvo kot vodstvo, bistveno pa je, da se spremeni položaj. Obstoječa kriza posameznikov globalno lahko govori o neustreznem sistemu, ekonomskem in političnem. Da bo posameznik lahko uspešno deloval in da njegova akcija ne bo v krizi, mora biti adekvaten sistem.

Gre za globalen problem, to je odvisno od vodstva organizacije. Če je bilo kaj v krizi, je bilo pri nas v krizi vodstvo, ker ni dalo globalnih rešitev, v katerih bi lahko deloval tudi posameznik. To smo lahko opazovali iz različnih zornih kotov.

Za revolucijo je potrebna poleg revolucionarne subjektivne sile tudi revolucionarna objektivna situacija. Od nekdaj velja ta resnica, in glede na to lahko govorimo o avanturizmu ali o oportunizmu; oboje je mogoče.

STONE KROPUŠEK:

Ali se to zanimivo razmišljanje ne bi moglo razumeti, kot da ne odločajo produkcijske sile in materialni razvoj. To gledišče sem razumel v tem smislu, da je zavest tista, ki vse določa, da je od nje vse odvisno.

BORIS MAJER:

Skušal bom pojasniti svoje stališče z odnosom med znanostjo in ideologijo. Znanost ugotavlja, kaj in kako je, kaj in kako je bilo ali bi moglo biti. Ideologija govori o tem, kaj in kako naj bo. Nesporazumi nastanejo, kadar ideolog tisto, kar naj bo, izenačuje s stvarnostjo, in nasprotno: kadar znanstvenik tisto, kar je, razglašča za vso dejanskost. Dejanskost vsebuje vedno več kakor golo stvarnost, tisto, kar je (Marx bi rekel okoliščine, danes bi rekli strukture), in

hkrati tisto, kar naj bo (družbeni projekt, ki pomeni skupaj s človekovo subjektivno akcijo že preseganje vsakokratne stvarnosti, vsakokratnega družbenega stanja). Samo na podlagi znanosti ne more nastati nobena politična akcija. Politična, zavestna akcija nastane, ko se človek odloči, kaj in kako naj bo. Pri tem se lahko zmoti ali pa ravna pravilno. Zmoti se, kadar ne upošteva objektivnih zakonitosti, kadar ne upošteva znanstvenih dognanj in kadar svojo lastno zavest, s katero odloča, pojmuje subjektivistično, kot nekaj absolutnega, ne pa zgodovinsko nastalega, kar izhaja iz ekonomske baze, iz samih interesov, bodisi družbe kot celote ali posameznih družbenih slojev.

Vem, da se lahko iz tega, kar sem govoril, napravijo poenostavljeni sklepi. Popolnoma se strinjam s tem, kar je dejal Ivo Tavčar, mislim pa, da je zelo važno vedeti, katero izmed danih alternativ je treba v danem momentu poudarjati. Če na splošno ocenim današnjo situacijo, je večja nevarnost, da se nam vsilijo regresivni procesi, kot da bi stvari same od sebe tekle v progresivni smeri. Zaradi tega je treba v tem trenutku bolj poudarjati tiste momente, ki utegnejo ogroziti naš socialistični razvoj, kakor pa se zanašati na socialistično zavest, ki seveda nastaja tudi že samoraslo iz obstoječih družbenih odnosov, a je v konkretnih ekonomskih in socialnih razmerah še vedno izpostavljena zelo hudim pritiskom in deformacijam.

ŽIVKO PREGL:

Predvsem moramo biti pozorni na produkcijske sile na stopnji industrijskega kapitalizma, to sem pogrešal v vaši razpravi, tovariš Majer. Ne gre za neko a priori tendenco našega družbenega mehanizma, tendenco zavesti, ampak le-ta izhaja iz družbenega (produkcijskega) razvoja.

STANE KRANJC:

Strinjam se, da je načelno ZK v svojih dokumentih večkrat opredelila vlogo subjektivnega faktorja. To pa seveda ne pomeni, da se ni treba znova vračati k vrsti konkretnih vprašanj, kot je rekel Ivo Tavčar, da se vprašamo, kako v konkretni situaciji, v konkretni družbeni konstelaciji, ožji in širši, razumeti vlogo subjektivnega faktorja. Dnevno se soočamo z vrsto hujših ali lažjih kriz v našem družbenem razvoju. O njih smo odkrito govorili tudi v organizacijah in organih ZK, SZDL, sindikatov in drugih. Življenje, razvoj iz različnih razlogov ne sledi vedno proklamiranim ciljem. Vloga

organizacij je pogosto precej drugačna, kot je zamišljena v dokumentih. Razlika med politično deklariranim, normativnim in stvarnim je pogosto zelo široka. Analiza vzrokov stanja je zelo pomembna, če želimo anomalije hitreje odpravljati. Pri tem je nadvse pomembno čimbolj združiti raziskovalno-teoretični napor na eni strani ter ustvarjalno pobudo in aktivnost čim širšega kroga ljudi. Marsikdaj se pokaže, da rešitve in stališča niso več zadostna za današnji in jutrišnji dan. V tem smislu sem razumel poziv ZK in drugih subjektivnih faktorjev, da je treba razčistiti vrsto dilem o vlogi subjektivnega dejavnika danes. To je tema, h kateri se bomo v pripravah na drugo fazo ustavnih sprememb še pogosto vračali.

Razgovor moramo končati. Vrsta vprašanj je bila le načetih. Če bi se odločili za nadaljevanje, predlagam razgovor o konkretnih temah, npr. o mladini, o sindikatu itd. Vsem hvala za sodelovanje.

●

ŽIVKO PREGLJ

Predvsem moramo biti pozorni na produkcijske stroške in na stopnji industrijskega kapitalizma, to so dve stvari, ki sta najbolj razpravljani. Ne gre za neko a priori tendenco našega družbenega mehanizma, temveč za dejstvo, da se ta razvijata skupaj. Vse to, kar smo videli v prvem delu, kaže na to, da sta ta dve stvari povezani. Če bi se odločili za nadaljevanje, predlagam razgovor o konkretnih temah, npr. o mladini, o sindikatu itd. Vsem hvala za sodelovanje.

Šinjam se, da je našino ZK v svojih razmišljanih vsebinskih vidikih vlogo subjektivnega faktorja. To pa seveda ne pomeni, da se ni naša država razvijala v skladu z zakoniti vzročni vzroki, ki so bili določeni že v zgodnji fazi razvoja, kar je nujno potrebno, da se spopadamo tako v konkretni situaciji, v kateri imamo konkretni vidiki, kot tudi v razmišljanih vidikih. Če bi se odločili za nadaljevanje, predlagam razgovor o konkretnih temah, npr. o mladini, o sindikatu itd. Vsem hvala za sodelovanje.

Sedanji gospodarski trenutek

V oceni gospodarskega trenutka, ki ga doživljamo, je vsekakor treba nekatere reči bolj osvetliti, bolj poudariti, zato da bi se ostreje začrtale in da bi bile plastičneje pred nami, čeprav tako obravnavanje lahko v sebi skriva tudi nevarnost prevelikega pesimizma ali pa tudi optimizma. Pri tem je vsekakor treba spregovoriti o kreditno-monetarni politiki, o celotnem kompleksu gospodarskih odnosov s tujino, še prav posebej pa o zelo akutni in najbolj pomembni temi v tem trenutku za Slovenijo in Jugoslavijo, to je o politiki cen.

Glede celotnega področja gospodarskih odnosov s tujino, se v tem trenutku kažejo, vsaj po tekočih podatkih, nekateri pozitivni dosežki. Povečali smo izvoz v primerjavi z uvozom ter povečali delež uvoza, ki ga pokrivamo z lastnim izvozom. Tudi na področju sistemskih ukrepov zaznavamo napredek. Lani v decembru smo sprejeli v med-republiškem komiteju sporazum in se na tem temelju lotili izdelave nekaterih izvedbenih predpisov. Lahko da je ta postopek še prepočasen, vendar stvari le gredo naprej in se končno le postopoma približujemo bolj sodobnemu sistemu na tem področju. V Sloveniji smo celo samostojno izdelali predlog zakona, ki vsebinsko realizira sprejeti decembrski sporazum. Ta sporazum je okviren, dosti širok in do neke mere tudi ohlapen, tako da so ostale nekatere točke odprte, vendarle takšen kot je, pomeni napreden sistem, ki ga z našim predlogom zakona skušamo zdaj konkretizirati. Kljub razlikam, ki so bile in še vedno so v tem, kako si zamišljamo sistem odnosov s tujino, je naš predlog doživel izredno pozitivno oceno, tako da lahko upamo, da bomo tudi na področju ekonomske menjave in stikov s tujino storili korak naprej. Lahko rečemo, da je tudi na tem področju čutili pozitivna gibanja.

Na področju kreditno-monetarne politike smo po večmesečnih razpravah prišli do projekcije, ki je kompromis in rezultat različnih pogledov in je prav gotovo pomemben političen dosežek, z ekonomskega vidika pa tudi olajšava za gospodarstvo. Kreditno-monetarna projekcija temelji na 12 odstotnem povečanju denarne mase in bančnih kreditov in odpira možnost, da začnemo reševati najbolj pereče

probleme na področju odnosov s tujino in pri tem z dodatno emisijo še posebej podpremo izvozna gibanja. Glede kreditno-monetarne projekcije smo bili sicer v Sloveniji drugačnega mnenja, vendar smo upoštevali tudi druge argumente. Kreditno-monetarna projekcija in na njej temelječa denarna emisija, takšna kot je bila sprejeta, vendarle govori o nekakšnem napredku. Predvidena kreditno-monetarna ekspanzija je do neke mere restriktivna, dala pa bo gospodarstvu tudi potrebna likvidna sredstva. Od 580 milijard emisije bo približno polovico razdeljenih na ravni federacije, drugo pa na ravni republik. V Sloveniji bi vsekakor morali pretežni del teh sredstev nameniti za ekspanzijo izvoza, del teh pa bi morali nameniti za sezonske potrebe na področju žitne trgovine in živilskega kompleksa. V kratkem lahko pričakujemo tudi konkretne rešitve.

Za obe področji, tako za področje odnosov s tujino kot za področje kreditno-denarne emisije, lahko rečemo, da se odločitve sprejemajo in da stvari gredo naprej.

Tretje področje, ki je trenutno najbolj pomembno in pereče in ki bi ga kazalo nekoliko bolje osvetliti zlasti z vidika različnih pogledov na to vprašanje in na smeri rešitev — je področje gibanja cen. Za stanje, ki ga ta trenutek v Jugoslaviji in Sloveniji imamo, lahko rečemo, da v njem odseva veliko neravnovesje med ponudbo in povpraševanjem. Lani smo že imeli podobno stanje, rezultat pa je bil izredno velik premik na področju cen, tako v prodaji na drobno kot pri proizvajalcih. Cene so narasle za okoli 15 odstotkov, kar je približno trikrat več, kot znaša ta porast v zahodno-evropskih ekonomijah. Posledica poslabšanega razmerja med cenami pri prodaji doma in v tujini je bila, da se je izredno zmanjšalo zanimanje za izvoz. Prisiljeni smo bili k dvema devalvacijama v začetku in na koncu lanskega leta, vmes v teku leta pa še k eni tako imenovani tihi devalvaciji. Zadnjo devalvacijo je spremljalo maksimiranje cen v prodaji na drobno.

Ta poteza je seveda gospodarsko življenje in zlasti gospodarstvo v naši republici postavila v dokaj težak položaj. Kot vemo iz teorije in prakse, je naloga vsake stabilizacijske politike, in to velja tudi za nas, da je treba usklajevati ponudbo in povpraševanje oziroma blagovne in kupne fonde. Maksimiranje cen smo imenovali začasen ukrep. Ta naj bi veljal do konca letošnjega marca. Ko je ta rok minil, so se začele razprave o ukrepu, ker podrobnejši pregled gospodarskega stanja v tem trenutku kaže dokaj protislovno in neuskладeno stanje gospodarskih odnosov v Jugoslaviji in tudi v Sloveniji. Pri tem gre za to, da mora vsaka stabilizacijska politika, s katero želimo uravnovesiti blagovne in denarne sklade, računati in tudi razpolagati z nekaterimi elementi. Na eni strani s produkcijskim fondom — proizvodno zmogljivostjo, z možnostjo poseči z neko količino blaga v nekem trenutku in v nekem kraju na trg, na drugi strani pa z določeno elektivno kupno močjo.

Z devalvacijo smo naredili izredno pomemben ukrep, s tem da smo stimulirali gospodarstvo k naporom, da poveča izvoz, kar se je tudi uresničilo. Posledice teh ukrepov pa se kažejo doma v dveh smereh. Na eni strani smo z nadzorom cen dosegli to, da se cene v prodaji na drobno niso v večji meri spreminjale. Ker pa nismo delovali tudi v drugih smereh, je prišlo do velikega nesorazmerja v gibanju drobnoprodajnih cen in v gibanju stroškov.

Lani so nas številni ekonomisti in tudi sama gibanja v gospodarstvu opozarjala, da se težišče inflacijskega gibanja premika ne toliko v smeri inflacije povpraševanja kot v smeri inflacije stroškov. Prav ti premiki pa bi morali biti izhodišče v kritični obravnavi sedanje ekonomske politike, zato da odkrijemo šibke točke. Verjetno je največja pomanjkljivost sedanje ekonomske politike v tem, da usmerjamo vse moči in pozornost gibanju drobnoprodajnih cen, pri tem pa skoraj v celoti zanemarjamo gibanje stroškovne inflacije.

Za kaj gre? Verjetno mora vsako zamrznitev spremljati tudi ukrepanje na področju stroškov. Ekonomska veda nas namreč uči, da sta strošek, če upoštevamo sukcesivne faze v cirkulaciji blaga, le dva elementa: osebni dohodki in uvozna komponenta. Pri uvozu nismo priznali podražitev, ki so nastale na stroškovni strani pri proizvajalcih, ki proizvajajo blago za domače potrebe in ki uvažajo del svojega reprodukcijskega materiala iz tujine. Podražitev uvozne komponente torej ni bila priznana, niso pa še zadosti usmerjena gibanja na področju delitve dohodka in zlasti delitve osebnih dohodkov. K takemu stanju prispeva še restriktivno in administrativno omejevanje uvoza. Znani so ukrepi v obliki delitve raznih GDK-jev na ravni približno 80 odstotkov lanske realizacije in še drugi ukrepi, ki smo jih sprejeli dokaj linearno in administrativno. S tem smo sicer nekoliko omilili težave na področju plačilne bilance, vendar pa je neravnovesje med ponudbo in povpraševanjem ostalo in se je dejansko še zaostriilo, ker smo z zaviranjem uvoza končnih izdelkov in reprodukcijskega materiala zmanjševali ponudbo na domačem trgu.

Zelo ostri problemi, ki se kažejo v gospodarstvu Slovenije izvirajo iz zamrznjenih cen, iz nepriznavanja učinka, ki ga imajo povečani stroški in seveda tudi iz linearne zaostritve instrumentov na področju uvoza.

Če na kratko preletimo najbolj aktualne probleme, moramo seveda najpoprej ugotoviti, da so se letos izredno zaostriili odnosi v primerjavi z lanskim letom, ki je bilo dokaj ugodno za slovenske gospodarske organizacije. V proizvodnji električne energije smo imeli že lani zaradi restriktivnih ukrepov približno 11 milijard S din zgube iz tekočega poslovanja. Letos bo ta zguba še enkrat večja. V zvezi z nelikvidnostjo in zgubami v elektrogospodarstvu je neugodno stanje na področju pridobivanja premoga, kjer je nelikvidnost izredno zaostrena in jo rešujemo z izrednimi ukrepi. V črni metalurgiji je nastalo nekaj zastojev, ki so rezultat omenjenega linearnege omejevanja uvoza. Nekaj zmogljivosti smo že ustavili in grozi nerentabil-

nost in zgube. Zelo pereče je stanje na področju barvaste metalurgije, kjer je v proizvodnji aluminija izredno zaostren problem izvoza zaradi neugodnega stanja na svetovnem trgu, kjer je prodajna cena aluminija nižja kot naša produkcijska.

Ugotoviti moramo tudi, da je ogrožen celoten kompleks dolgoročne proizvodne kooperacije s tujino. Lahko rečemo, da so bolj ali manj prizadeta vsa podjetja, ne glede na panogo. Npr. »Saturnus«, ki je vezan na uvoz bele pločevine, strojne tovarne Trbovlje, ki uvažajo reprodukcijski material, prav tako »EMO« Celje, »Iskra« v svojih dolgoročnih kooperacijskih pogodbah, farmacevtska industrija pri uvozu materiala, prav tako »Sava« Kranj, ki uvažava skoraj celotni repromaterial, pa lesna industrija pri uvozu reprodukcijskega materiala in zaradi maksimiranja cen, tekstilna industrija, ki uvažava skoraj 85 % svojega reprodukcijskega materiala in je prizadeta zaradi devalvacije pa tudi zaradi povečanja cen tujih surovin, in dalje usnjarsko-predelovalna industrija, prav tako zaradi povečanja cen tujih surovin in devalvacije, živilska industrija itd.

To nam bežno osvetljuje trenutno stanje, ki je nastalo z omenjenimi ukrepi. Kritika tekoče ekonomske politike bi se glede na takšne posledice upravičeno lahko reducirala na to, da je ukrep zamrznitve sicer upravičen, da pa je lahko uspešen le kratko obdobje, največ do treh mesecev. Ko bi sodili o tekoči ekonomski politiki, ne bi mogli tudi mimo tega, da smo pri obvladovanju problemov stabilizacije in koncipiranju stabilizacijske politike preveč zanemarili stroškovni vidik oziroma gibanje stroškov, ki lahko zaviralno in omejitveno delujejo pri našem nadaljnjem pospeševanju izvoza. Vidik stroškov je še toliko pomembnejši zaradi naše zadolženosti, ki nas sili, da moramo včasih stopati v posle, ki so za nas neugodni, da so obrestne mere, ki jih plačujemo za tuje kredite, za nekaj odstotkov višje, kot so običajne, da kredite dobivamo zelo težko in z neugodnimi pogoji in da postajamo ekonomija, ki posluje z velikimi stroški. Najbrž bo treba z vso resnostjo pogledati to naše poslovanje in kritično premotriti našo ekonomsko politiko prav z vidika stroškov.

V konceptiji neke ekonomske politike je vedno več kriterijev in ni pomemben le en sam. Seveda je v trenutni situaciji kriterij plačilne bilance izredno pomemben in ga moramo imeti nenehno pred očmi, vendar je treba upoštevati tudi gibanje stroškov. Nerazumljivo je tudi, da zaradi zamrznitve cen, npr. delavec, ki proizvaja avtomobile, blago, ki prav gotovo pri nas še sodi v krog dobrin višje življenjske ravni, proizvaja zgubo. Če politično razmišljamo, se lahko vprašamo, zakaj bi morala takšna dejavnost proizvajati z zgubo, ko pa je vendarle tu trg avtomobilov, na katerem so učinkoviti povpraševalci ljudje, ki imajo višje dohodke in so pripravljeni plačati višjo ceno in jo lahko tudi plačajo. Nerazumno je, da večje stroške prevajujemo na pleča proizvajalca. Je še cela vrsta drugih ukrepov, ki smo jih sprejemali linearno in kjer nismo upoštevali njihovega različnega učinkovanja.

Podatki za zadnje lansko četrtletje in za prve mesece letos kažejo, da je v tej strukturi vendarle osebni dohodek pomemben. Seveda smo vsi za višjo življenjsko raven in to je tudi ena temeljnih in dolgoročnih nalog. Velika zabloda pa je, če enačimo povečanje življenjske ravni z gibanjem nominalnih osebnih odhodkov. S tako visokimi stopnjami rasti nominalnih osebnih dohodkov prav zares nič ne dosežemo. Lani so v Jugoslaviji narasli skupni dohodki prebivalstva za okrog 27 %, v Sloveniji nekoliko manj, v drugih republikah pa več. Ni treba posebno velike ekonomske modrosti, da bi spoznali, da ni ekonomije na svetu, ki bi lahko tako veliko povečanje kupne moči adekvatno saturirala s ponudbo blaga. Posledica je pač, da presežno povpraševanje anulira povečanje cen. Zato je boj za takšno rast osebnih dohodkov zelo vprašljiv, če ne zelo problematičen, še zlasti z vidika mehanizma, ki ga imamo, da so namreč dajatve vezane neposredno proporcionalno na osebne dohodke in da se osebni dohodki zunaj gospodarstva uravnavajo po osebnih dohodkih v gospodarstvu. Zdi se, da je vprašanje osebnih dohodkov eno ključnih vprašanj prihodnjega razvoja ekonomske politike in dogajanj na ekonomskem področju. Če ne bomo rešili tega vprašanja, ne bomo rešili tudi vseh drugih. Doseči moramo, da v okviru družbenih dogovorov in samoupravnih sporazumov speljemo gibanje osebnih dohodkov v neke znosne mere, najprej v gospodarstvu in potem glede na gibanje življenjskih stroškov in na povečanje dohodkov v gospodarstvu, tudi na področju negospodarskih dejavnosti. Če bi bilo to gibanje umirjenejše, bi zmanjšali pritisk povpraševanja na trgu, na drugi strani pa tudi pritisk na rast produkcijskih stroškov. Verjetno so ta vprašanja tisti člen v verigi, ki ga moramo potegniti, da bomo dosegli resnične uspehe na področju stabilizacije.

Na področju zunanjetrgovinske menjave smo dosegli nekatere uspehe, vendar bodo kratkotrajni, če bo na notranjem trgu naraščalo povpraševanje in bi naraščali proizvodni stroški. Kaže pa, da se to oboje zdaj dogaja. Primanjkljaj v zunanjetrgovinski menjavi je, kot vemo, odvisen od realnosti tečaja in od gibanja notranjih cen. Prav v zvezi z gibanjem notranjih cen pa moramo imeti pred očmi, da jih trenutno obvladujemo pravzaprav na račun gospodarstva oziroma na račun nekaterih gospodarskih vej. Takšno stanje povzroča, da prihaja do precejšnjega prelivanja med gospodarskimi področji in najbrž tudi med gospodarskimi regijami. Postavlja se vprašanje, ali to v neki meri ne pomeni samo suspenza tržnega sistema, ki smo ga ponovno potrdili na konferenci ZK, ampak tudi v nekem smislu omejevanje samoupravnih odnosov.

Izhod se kaže predvsem v tem, da v prihodnjih mesecih dosežemo v federaciji prek organov, kot so medrepubliški komiteji, koordinacijske komisije, pa tudi prek skupščine, postopno transformacijo politike zamrznjenih cen. To seveda ne pomeni, da bi se morali zavzemati za to, da bi naenkrat sprostil cene in da bi se v kratkem času uresničile vse težnje za višjimi cenami, ki so v gospodarstvu.

Postopek bi moral biti nadzorovan, usmerjen in seveda postopen, moral pa bi imeti za izhodišče, da je vendarle treba upoštevati gibanje stroškov.

Pri tem bi si morali biti na jasnem, da je neupravičeno, da nekaterim dejavnostim nalagamo bremena, zato da jih olajšamo drugim. Takšno politiko pa bi bilo treba vsekakor povezati z večjo politično aktivnostjo.

Če strnemo, bi lahko dejali, da je bil dosednji pristop k stabilizaciji preveč linearen in preveč simplicirano usmerjen. V pristopu bi morala biti navzoča večja diferenciranost in zlasti resno zastavljene spremembe tudi na področju delitve dohodka. Noben uspeh ni, če dosežemo visoke poprečne osebne dohodke, pri tem pa imamo zamrznjene cene, desortirano ponudbo v trgovinah, in če bo takoj, ko liberaliziramo cene, cela vrsta panog s svojimi prodajnimi cenami uveljavila zahtevo po kritju medtem naraslih produkcijskih stroškov.

Morda je opisano stanje preveč črnogledno in prav tako kritična presoja tekoče ekonomske politike, vendar so potrebna razmišljanja, da tekočo ekonomsko politiko dopolnimo, jo izboljšamo in dosežemo bolj trajne uspehe.

Pogledi in stališča, ki jih imamo v Sloveniji do tekoče ekonomske politike, so samo del stališč, ki se oblikujejo v Jugoslaviji. Praksa sporazumevanja v okviru medrepubliških komitejev, ki jo uveljavljajo ustavni amandmaji nam daje možnost, da svoja stališča tudi popravimo, hkrati pa nam tudi odpira širši pogled na dogajanja. Skušnje iz dela v medrepubliških komitejih nam še ne omogočajo dokončne ocene njihovega delovanja, vendar je treba upoštevati, da smo šele na začetku poti sporazumevanja. V primerjavi s prejšnjim stanjem so pomembni medrepubliški komiteji, ker se v njih srečujejo različni jugoslovanski pogledi in tudi interesi, ki seveda odsevajo stanje, da je Jugoslavija formacija z zelo različnimi ekonomskimi, kulturnimi in političnimi problemi in da je čisto naravno, da iz take podlage rastejo različne ocene, pogledi in želje.

Seveda so te različne ocene obstajale in živele že tudi prej. Novo je le to, da zdaj prihajajo na dan formalizirano in javno, kar pa najbrž ni narobe, ampak prav. In to je zelo velika prednost. Razumljivo je, da je za Makedonijo zelo akutno vprašanje tobaka in konverzije te dejavnosti v nekaj drugega, in prav tako, da Hrvaška išče rešitve za razvoj turističnega gospodarstva ali pa za izvoz ladij in opreme. Vojvodina se čisto upravičeno poteguje za kmetijstvo in ga postavlja na prvo mesto. V slovenskih stališčih je čutiti, da se štejemo za industrijsko najbolj razvite.

Positivno je, da so se različni interesi javno pokazali in da kljub veliki različnosti interesov v komitejih počasi vendarle najdemo tiste, ki so skupni. Tako smo imeli npr. do zunanjetrgovinskega sistema zelo različna stališča, da je že kazalo, da skoraj ni mostu med temi različnimi stališči, pa smo končno vendarle decembra lani dosegli sporazum. To bi bil lahko dokaz, da vendarle lahko prevlada zdrav

razum in realizem in se najde skupen interes, ki tudi na škodo posameznih republiških stališč teži k skupni sprejemljivi rešitvi. Skušnje kažejo, da v komitejih dobro pripravljene strokovne analize in argumentirana stališča najdejo pot, da se uveljavijo. Uveljavlja se spoštovanje argumentov, to pa vliva optimizem, da bo šel razvoj lahko naprej v smeri sporazumevanja in iskanja skupnih učinkovitih rešitev.

Josip Globevnik

Premoženjski spori o zahtevkih manjše vrednosti

V okviru druge faze sedanje ustavne reforme bodo podvržene reviziji tudi tiste določbe zvezne in republiške ustave, ki se nanašajo na tako imenovani pravosodni sistem. Ne glede na predvideno ustavno revizijo se predvsem na področju sodstva že dalj časa odpirajo oziroma ponavljajo nekateri problemi, ki jih je že zdaj potrebno in hkrati mogoče reševati v okviru zakonodaje, ne da bi z njihovo rešitvijo kakorkoli oteževali bodočo ustavno ureditev tega področja.

Na področju sojenja v premoženjskih (civilnih) sporih obstojita zlasti dva takšna problema, katerih rešitev bi omogočila hitrejšo in učinkovitejšo delo sodišč, zlasti odpravljanje zaostankov oziroma nerešenih spornih zadev. V prvem primeru gre za to, da bi povečali zgornjo mejo vrednosti spornih predmetov, za katerih reševanje naj bodo pristojna prvostopna sodišča splošne pristojnosti, se pravi, občinska sodišča. Drugo vprašanje, ki je deloma zvezano s prvim, in njegova rešitev pa bi bila v tem, da bi sodni postopek v civilnih sporih o zahtevkih manjše vrednosti poenostavili in skrajšali. Oboje bi bilo izvedljivo z uveljavitvijo nekaterih sprememb in dopolnitev sedanjega zveznega zakona o pravnem postopku (Ur. list FLRJ oziroma SFRJ, št. 4/57, 52/61, 12/65 in 1/71), ki tudi po sprejetju zadnjih amandmajev k ustavi SFRJ ostane v zvezni zakonodajni pristojnosti. Ob pobudi oziroma predlogih za spremembe tega zakona v navedenih dveh smereh pa so bili sproženi nekateri ustavnopravni problemi, kar je tudi povod tega zapisa.

I

V letu 1965 je bila s spremembo zakona o pravnem postopku spremenjena stvarna pristojnost sodišč splošne pristojnosti tako, da je bila vrednost spornega predmeta, odločilna za razmejitev pristoj-

nosti med občinskimi in okrožnimi sodišči, zvišana z vsote 2.000 din (novih) na 10.000 din. S tem je takrat precejšen del pravnih zadev, o katerih so dotlej odločala okrožna sodišča, prešel na občinska sodišča. V zadnjih letih pa ta sprememba — glede na zmanjšano vrednost dinarja — praktično več ne deluje ter imajo okrožna sodišča celo višji pripad spornih zadev kot pred l. 1965. Zaradi tega bi bilo treba doseči spremembo zakona o pravnem postopku tako, da bi omenjeno vrednost spornega predmeta, po kateri se določa pristojnost občinskega sodišča, ustrezno zvišali. Komisija za pravosodje naše republiške skupščine je menila, da bi bilo treba to vrednost zvišati na 50.000 din. S tem v zvezi bi bilo treba tudi določiti, da sodnik posameznik občinskega sodišča sodi spore o premoženjskih zadevah, če vrednost spornega predmeta ne presega vsote 5.000 din (doslej 2.000 din), medtem ko bi druge premoženjske spore nad to vrednostjo sodil senat občinskega sodišča, se pravi — kot doslej — sodnik s porotniki. S takšno spremembo zakona bi bila po mnenju omenjene komisije dosežena temeljna intencija zakonodajalca, naj bi večino takih sporov razsojala občinska sodišča kot temeljna sodišča.

Pobuda komisije za pravosodje je bila umestna. Pristojni zbori zvezne skupščine so namreč sprejeli predlog za izdajo zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o pravnem postopku, s katerim naj bi bila razširjena stvarna pristojnost občinskih sodišč v sporih o premoženjskopravnih zahtevkih. Priprava osnutka je bila zaupana odboru zbora narodov za notranjo politiko. Osnutek, katerega besedilo je bilo strokovno pripravljeno v zveznem sekretariatu za pravosodne in splošne upravne zadeve, je dobil v oceno zvezni pravni svet glede skladnosti njegovih določb z ustavno ureditvijo; o njem je razpravljajal na seji 1. marca t. l. Tu je nastal pomislek glede ustavnosti predlagane določbe o povečanju stvarne pristojnosti sodnika posameznika. Pomislek je bil utemeljen s tem, da bi bili z uveljavitvijo takšne zakonske spremembe lahko kršeni ustavni načeli o zbornem sojenju in o udeležbi občanov pri izvrševanju sodne oblasti. Nekateri podatki kažejo, da je že doslej v večjem delu premoženjskih sporov odločal pri občinskih sodiščih sodnik posameznik, s predlagano novo zakonsko ureditvijo pa bi se to nesorazmerje še povečalo.

Na področju izvrševanja sodne oblasti res velja temeljno načelo, po katerem »pri sojenju sodelujejo sodniki in sodniki porotniki« (I. odst. 137. čl. ustave SFRJ). Vendar to načelo ni absolutno. Zvezna ustava namreč hkrati določa, da »se z zveznim zakonom lahko predpiše, da sodijo pri določenih sodiščih in v določenih stvareh samo sodniki« (II. odst. cit. člena). Že iz samega tega besedila izhaja značaj te — če jo lahko tako imenujemo — izjeme od pravila. Izjema se nanaša na določena sodišča in na določene stvari; o njen odloča zakonodajalec, prosto ocenjujoč pomen vseh političnih in praktičnih razlogov, ki takšno izjemo narekujejo. Uveljavitev izjeme ni niti po besedah te ustavne norme niti po njenem smislu vezana na to, da bi takšni primeri morali biti po številu manjši od primerov, ki pomenijo

pravilo. Gre predvsem za pomen zadev, ki so predmet sojenja, ta pa je v premoženjskih sporih predvsem odvisen od narave predmeta spora in od njegove vrednosti. Zato premoženjskih sporov o stvareh velike vrednosti ne bi mogli prenašati v pristojnost sodnika posameznika. Po enotnem mnenju pravnega sveta ni ustavnopravne ovire, da bi uveljavili zgoraj navedeni predlog za spremembo zakona o pravnem postopku.

II

Procesualna pravila, predpisana z zakoni o sodnih postopkih, pomenijo varstvo pravic udeležencev oziroma strank v zadevah oziroma sporih, o katerih odločajo sodišča. Sodstvo samo ugotavlja, da je v svojih prizadevanjih za večjo učinkovitost svojega dela ovirano med drugim tudi zaradi predpisov, ki urejajo postopek in ki bi jih bilo treba in mogoče v nekaterih primerih poenostaviti. Znano je dejstvo, da se v premoženjskih sporih danes v svetu stranke vse raje obračajo na institucionalizirane ali na dogovorjene arbitraže namesto na sodišča, da bi tako hitreje prišle do odločitve v sporu. V sodobnem življenju in njegovem naglem tempu ima hitra odločba v sporu med strankama vse bolj prednost pred tisto, ki je rezultat dolgotrajnega postopka, izvedenega po normalnih in ustaljenih pravilih sodne procedure. Sodba, ki je izdana oziroma ki postane pravnomočna šele po dolgem času, navadno izgubi svoj pomen za stranke, pa naj bo še tako pravična in dobro utemeljena.

V republiški komisiji za pravosodje smo bili nedeljenega mnenja, da bi bila občinska sodišča vsaj delno razbremenjena in da bi s tem postalo njihovo delo učinkovitejše, če bi bil poenostavljen postopek v civilnih sporih z razmeroma nizko vrednostjo spornega predmeta. Po obstoječi zakonski ureditvi morajo sodišča pri obravnavi in sojenju takih sporov poslovati enako in po istih procesnih pravilih, ki veljajo za vse druge spore, tedaj tudi za tiste, pri katerih vrednost spornega predmeta presega znesek več milijonov. Predlog sodišč, naj bi v civilnih sporih pred občinskimi sodišči, kadar gre za predmed sorazmerno majhne vrednosti, vpeljali tako imenovani malotni ali bagatelni postopek, je komisija za pravosodje sprejela, s tem da bi ta postopek uporabljali pri sporih, v katerih stranka uveljavlja plačilo denarnega zneska do višine 500 din ali izročitev predmeta, katerega vrednost ne presega te vrste. Hkrati je menila, naj bi takšen postopek vpeljali tudi za tiste premoženjske spore, ki sodijo v pristojnost okrožnih gospodarskih sodišč, če je predmet spora manjša vrednost (do 5.000 din). Razlogi, ki to utemeljujejo, so v bistvu enaki oziroma prej še močnejši, saj poslovanje na trgu terja čim hitrejšo in obenem dobre rešitve sodišča v sporih, ki nastanejo v razmerjih med strankami. S tem bi bila občutno razbremenjena okrožna gospodarska sodišča, ki so po lanskih spremembah zakona o pravnem postopku postala pristojna za premoženjske spore do vrednosti 200.000 din,

hkrati pa bi bilo omogočeno hitrejše reševanje drugih, za gospodarstvo pomembnejših sporov.

Tudi to pobudo, ki je prišla iz naše republike, so pristojni zbori zvezne skupščine sprejeli. Sprejet je bil predlog za izdajo zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o pravnem postopku tudi v smeri, »naj bo v pravno proceduro vpeljan zbirni (skrajšani) postopek za spore majhne vrednosti«. Na tej podlagi pripravljene osnutek zakona se v nekaterih točkah bistveno razlikuje od našega predloga, zaradi česar nastaja vprašanje, ali bi bil ob teh razlikah malotni postopek sploh še utemeljen in potreben.

V primerjavi z rednim pravnim postopkom je za malotni postopek značilno zlasti dvoje. Prvič, malotni postopek je sumaren in ni vezan na vse procesne formalnosti rednega postopka; zapisnik obsega samo bistvene podatke o procesnih dejanjih in izvedenih dokazih; sodbo izreče sodnik takoj po končani obravnavi in sodba učinkuje nasproti navzoči stranki od prvega dne po razglasitvi. Drugič, pritožba zoper sodbo je dopustna samo iz določenih, ne pa iz vseh tistih razlogov, zaradi katerih je možna pritožba v rednem postopku; revizija proti odločbi pritožbenega sodišča ni dopustna. V rednem postopku je mogoče sodbo izpodbijati iz treh razlogov: zaradi bistvene kršitve določb pravnega postopka, zaradi zmotne ali nepopolne ugotovitve dejanskega stanja ter zaradi zmotne uporabe materialnega prava (napačne pravne presoje). Po našem predlogu naj bi bila v malotnih stvareh dopustna pritožba samo zaradi bistvene kršitve določb pravnega postopka (npr., ker sodišče ni bilo pristojno; če stranki ni bila dana možnost obravnavanja pred sodiščem; če tožnik ali toženec ni mogel biti pravdna stranka; če je izrek sodbe nerazumljiv ali nima razlogov). Omenjeni osnutek zakona pa dopušča pritožbo tudi iz razloga nepravilne pravne presoje, obenem pa zvišuje mejo vrednosti spornega predmeta v malotnem postopku pred občinskim sodiščem na 1.000 din. Smisel omejevanja pritožbenih razlogov vidi naša komisija v tem, da se postopek ne zavlačuje in da si v malotnih zadevah stranke ne povzročajo medsebojno novih stroškov. Če bi dopustili možnost izpodbijanja sodbe tudi iz razlogov nepravilne pravne presoje prvostopnega sodnika, potem tu pravzaprav ne bi več bilo razlike med malotnim in rednim postopkom, s čimer bi tudi sama uvedba malotnega postopka dokaj izgubila svoj smisel in pomen.

Osrednji problem, ki s tem v zvezi nastaja, je spet ustavnopravne narave. Pri obravnavi zakonskega osnutka v zveznem pravnem svetu je bil izrečen pomislek zoper slovenski predlog, in sicer v tem smislu, da bi takšna zakonska omejitev pritožbenih razlogov lahko prišla v nasprotje z ustavo. Z ustavo je namreč vsakomur zajamčena pravica do pritožbe ali drugega pravnega sredstva zoper odločbe sodišča ter drugih državnih organov in organizacij, s katerimi se odloča o njegovi pravici ali na zakonu temelječem interesu (68. čl. ustave SFRJ). Zoper odločbe in druge posamične akte, ki jih izdajajo na prvi stopnji

sodni, upravni in drugi državni organi, ter zoper akte organizacij, ki izvršujejo javna pooblastila, je dovoljena pritožba na pristojni organ. Z zakonom se sme izjemoma, v določenih primerih, izljučiti pritožba, če je na drug način poskrbljeno za varstvo pravic in zakonitosti (158. čl. ustave). Če bi bila v malotnem postopku stranki z zakonom odvzeta pravica, da izpodbija prvostopno sodbo zaradi nepravilne pravne presoje, bi po enem mnenju bila kršena omenjena ustavna pravica prizadete stranke.

Po nasprotnem stališču ustavna pravica ne more biti s predlagano novo ureditvijo kršena, saj je vsaki stranki tudi v malotnem postopku dovoljena pritožba, če so bile pri obravnavi in sojenju na prvi stopnji bistveno kršene določbe pravnega postopka. Stvar zakona o pravnem postopku je, da določi, iz katerih razlogov je sploh dopustna pritožba zoper sodbo prvostopnega sodnika. Tudi v rednem sodnem postopku so to samo zgoraj navedeni trije pritožbeni razlogi (342. čl. zakona), ne pa kakršnikoli drugi. Po logiki nasprotnega stališča bi v malotnem postopku ne smel biti izključen niti razlog zmotne ali nepopolne ugotovitve dejanskega stanja, kar pa to mnenje vendarle dopusti. V pravnem svetu je prevladalo stališče, da je določitev pritožbenih razlogov stvar zakona ter da v slovenskem predlogu določena omejitev ni v nasprotju z navedenimi ustavnimi določbami.

Institucijo malotnega postopka smo imeli tudi v zakonu o pravnem postopku v predvojni Jugoslaviji (do vrednosti 500 din) z omenjeno omejitvijo pritožbenih razlogov. Enako ali podobno ureditev ima tudi več drugih evropskih držav, čeprav je v njihovih ustavah enako ali podobno zagotovljena pravica pritožbe državljana zoper prvostopne sodne odločbe.

S predlagano zakonsko uvedbo malotnega postopka bi bila sodišča sorazmerno precej razbremenjena. To velja zlasti za okrožna gospodarska sodišča, kjer je npr. v Sloveniji l. 1971 od 85.157 civilnih pravnih zadev prišlo 47.583 ali 52,3 % na tiste, katerih vrednost ni preseгла vsote 5.000 din. Za občinska sodišča v SR Sloveniji še ni na razpolago ustreznih podatkov. Pri občinskih sodiščih v Ljubljani je l. 1971 od pravnih zadev prišlo na spore do 1.000 din 33,5 % primerov, na spore do 500 din pa 17,2 % primerov; na deželi so ti odstotki nedvomno sorazmerno višji.

Stvar politične ocene bo, katera najvišja vrednost spornega predmeta naj bo določena kot zakonski okvir za uporabo malotnega postopka. Ta bo za spore pri občinskih sodiščih lahko nekje med 500 in 1.000 din, morda celo manj kot 500 din, pri gospodarskih sodiščih pa okrog 50.000 din. Pri reševanju tega vprašanja naj bi bilo bistveno to, da bo takšen postopek res sumaren in da bodo pritožbeni razlogi močno omejeni. Po mojem osebnem mnenju je treba sodniku občinskega sodišča in sodniku okrožnega gospodarskega sodišča v civilnih sporih več zaupati glede njegove pravilne pravne presoje. Če bo vedel, da bo njegova odločitev glede uporabe

Kandidiranje kot temeljna sestavina volilnega procesa

Uvod

Volitve pri nas zgubljajo manifestativno plebiscitarno naravo potrjevanja novega družbenopolitičnega sistema in počasi postajajo del samoupravnega odločanja. V sistemu socialistične demokracije so volitve optimalno izvedene le v primeru, če odpravljajo nevarnost izključevanja stvarnega vpliva volivcev-občanov kot ustvarjalcev političnih odnosov. Dejstvo, da v volilnem procesu samoupravljavci določijo (volijo) svoje predstavnike, ne more pomeniti, da se oblikuje posredniška oblast. Čeprav volitve v našem sistemu v nasprotju z volitvami v meščanski družbi niso praktično najbolj pomembne oblike participacije posameznika v družbenopolitičnih procesih, saj relativno razvite samoupravne institucije dajejo številne možnosti družbene paticipacije, vendar tudi pomena volilnih procesov ne kaže podcenjevati.

V volilnem procesu v naši družbi je kandidacijska faza volitev nenavadno pomembna. Volilni proces se ne more omejiti le na končni akt glasovanja. Dejansko politično moč in družbeni vpliv v volilnem procesu ima tisti, ki takšno politično moč in družbeni vpliv izkazuje v kandidacijski fazi volitev. V skladu z našimi normativnimi izhodišči naj bi bil to občan, ki naj bi svoj pomemben družbeni vpliv in politično moč — s pomočjo socialistične zveze — v kandidacijski fazi volitev uveljavljal prek kandidacijskih konferenc in zborov volivcev. V kandidacijski fazi volitev je optimalna le občanova aktivna participacija. Pri tem gre za zavestno opredeljevanje za ali proti kandidatom in to glede na merila, ki predstavljajo s strani samih volivcev-občanov družbeno priznane vrednosti. Občan mora že v kandidacijski fazi volitev imeti možnost, da vpliva na določanje okvirjev kandidature, na programska izhodišča za kandidiranje poslancev, izjasnjevati se mora o profilih kandidatov, potencialnih poslancev. Kandidacijska faza volitev je obdobje, ko se začenjajo vsebinsko najbolj polne socialne interakcije, ko se vsklajujejo in tudi dokončno določajo stališča. Polna angažiranost socia-

listične zveze, zveze sindikatov, zveze komunistov ter številnih interesnih združenj in skupin je najbolj pomembna prav v kandidacijski fazi volitev.

Kandidacijske konference in zbori volivcev

Eno izmed središčnih vprašanj v zvezi z volilnim procesom v sistemu socialistične demokracije je mesto občana v kandidacijskem procesu. Občan — niti kot organiziran v okviru socialistične zveze niti kot samostojen politični subjekt — ne more biti le udeleženec v sklepnih stopnjah volilnega procesa, to je le v aktu glasovanja. V tem primeru ne bi bil ustvarjalni nosilec političnega dogajanja. Dejansko mora sodelovati v vseh stopnjah volilnega procesa, pri čemer je zlasti pomembna njegova udeležba pri kandidiranju. Naša volilna zakonodaja uveljavlja kandidacijske konference in zbor volivcev kot mehanizma v kandidacijskem procesu.

Tretjina respondentov (33,2 %) je v raziskavi »Potek kandidiranja v skupščino SR Slovenije«¹ kandidacijske konference označila kot institucijo, ki omogoča demokratično uveljavitev interesov različnih organizacij, društev, združenj in drugih skupnosti. Če k temu dodamo še tiste respondente (11,4 %), ki so menili, da kandidacijske konference demokratično vsklajujejo interese volivcev, vidimo, da se nekaj manj kot polovica respondentov pozitivno opredeljuje do kandidacijskih konferenc kot novih institucij v našem volilnem procesu. Na drugi strani pa nas mora vznemirjati podatek, da 18,0 % anketiranih meni, da kandidacijske konference zmanjšujejo dejansko vlogo volivcev v kandidacijskem postopku oziroma da je kandidacijska konferenca le filter v rokah vodilnih političnih struktur v občini (26,5 %). Po našem mnenju kandidacijske konference ne bodo zmanjševale dejanske vloge volivca v kandidacijskem postopku in ne bodo več filter v rokah vodilnih političnih struktur v občini, če bomo vzpostavljali in bistveno izboljševali komunikacije med organizacijami, ki imajo ingerenco glede kandidacijskih konferenc, prav tako pa komunikacije med vodstvi socialistične zveze, društvi, združenji na eni strani in članstvom teh organizacij na drugi strani.² Glede tega s pravnimi normami pravzaprav ne moremo dosti urediti, temeljni problem vidimo v spremembi *politične prakse*, v razvijanju (v preteklosti zanemarjene) demokratične politične kulture ter — seveda ob spoštovanju temeljnih socialističnih vrednot — v negovanju družbenopolitične tolerantnosti, ki jo sistem družbenega samoupravljanja lahko dopušča.

¹ Ta in vsi drugi empirični podatki v tem prispevku se nanašajo na raziskavo »Potek kandidiranja v skupščino SRS 1969«, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij pri FSPN v Ljubljani, raziskovalna skupina B. Markič, N. Toš, mag. P. Klinar, dr. Z. Mlinar, M. Ribarič.

² Primerjaj tudi P. Klinar »Občan in SZDL v volilnem postopku«, okrogla miza, stran 239, Teorija in praksa 2/1969.

Menimo, da bodo kandidacijske konference vse manj zmanjševale dejansko vlogo volivca v kandidacijskem postopku, če bodo poleg drugega tudi društva, strokovne organizacije in združenja razumele svojo vlogo v kandidacijskem procesu in se — v skladu z možnostmi, ki jih je odprla volilna zakonodaja — ustvarjalno vključile v delo kandidacijskih konferenc. To pa seveda od vseh institucij zahteva bolj razgibano delovanje, ne pa čakanje, da »njihovega kandidata« obvezno kandidira socialistična zveza sama.

Vsekakor pa bi kazalo institucijo kandidacijskih konferenc še izpolniti, predvsem pa preprečiti, da bi odigravale vlogo *dokončnega selektorja* v volilnem procesu, tako da bi celotno volilno telo ne ostalo prikrajšano za dokončno volilno odločitev. V institucijo kandidacijskih konferenc kaže vzditi takšne pravne mehanizme, ki bi zmanjševali možnost kandidiranja enega samega kandidata. *Demokratska raven kandidacijskih konferenc* pa je seveda v veliki meri odvisna od socialistične zveze. Spoštovanje stališč občanov, pri tem pa racionalno usmerjanje volilnega procesa, ki je osvobojeno političanskih kombinacij, utegne dvigniti kandidacijske konference v pomembnega dejavnika odločanja v celotnem volilnem procesu.

Vloga kandidacijskih konferenc v kandidacijskem postopku je nujno vplivala na mesto zborov volilcev, ki so prej imeli pomembnejšo vlogo. Rezultati raziskave so potrdili našo hipotezo, da institucija kandidacijskih konferenc potiska v periferijo kandidacijskega dogajanja institucijo zbora volivcev. Nad 70 % respondentov meni, da so zbori volivcev le formalno sprejemali kandidature oziroma da so bili na zborih volivcev kandidati predstavljeni le s formalnim branjem življenjepisnih podatkov. Le v manjši meri respondenti ocenjujejo da so se kandidati predstavili s svojimi stališči (18,5 %). Anketiranci uveljavljajo trditev da se je s celotno spremenjeno vlogo socialistične zveze vloga zborov volivcev bistveno zmanjšala.

Menimo, da tudi sistemsko funkcija zborov volivcev ni bila — ob vzporedni instituciji kandidacijskih konferenc — jasno začrtana. Kot institucija demokratičnega nadzora v kandidacijskem postopku se zbori volivcev niso uveljavili. Razvoj v smeri uveljavljanja kandidacijskih konferenc kot edinega institucionalnega mehanizma v kandidacijskem procesu — seveda, če upoštevamo uresničevanje zdaj še zgolj normativno zamišljene neforumske vloge socialistične zveze — ne bi bil ustrezen.

Socialistična zveza in volilni proces

Socialistična zveza je dobila precej večjo vlogo v volilnem procesu, kot jo je sicer prej imela pri volitvah.³ Zato je tem bolj

³ Glej okrogla miza »Občan in SZDL v volilnem procesu«, Teorija in praksa 2/1969 in dokument »Socialistična zveza delovnega ljudstva danes«, sprejet na seji RK SZDL Slovenije 20/2-1969.

pomembno, da preseže v sebi strankarske komponente. Ali bo vloga socialistične zveze v volilnem procesu demokratična ali ne, je v veliki meri odvisno od načina in vsebine dela same socialistične zveze. Pri delovanju socialistične zveze — in to še posebej velja za njeno funkcijo v kandidacijskem procesu — je zlasti pomembno prebijanje forumskega dela socialistične zveze. To pa pomeni presegati takšno delovanje, kjer so člani SZDL — tudi kot volivci in udeleženci v kandidacijskem postopku — pasivni in inertni, nekakšna »amorfna volilna masa« in kjer so aktivna le vodstvena jedra. Forumsko naravo socialistične zveze lahko presegamo z razvojem notranjih demokratičnih odnosov v socialistični zvezi, s samostojnim in jasno opredeljenim angažiranjem socialistične zveze pri vseh družbenih problemih, v odmikanju od političnega sopotništva. Sprejemljivo razvojno smer bi videli v tem, da bi se socialistična zveza oblikovala v volilnem procesu kot organizacija samih občanov in v tem, da bi zmanjševali posredniške sestavine socialistične zveze.

Menimo, da ima institucionalizacija socialistične zveze v kandidacijskem procesu lahko pozitivne posledice v demokratizaciji procesov volilnega odločanja samo, če bodo uveljavljeni pogoji, ki smo jih zgoraj navedli. V nasprotnem primeru se lahko le zmanjša lastna ustvarjalna iniciativa občanov, volitve pa pod demokratično fasado socialistične zveze dobe v svojem bistvu politično strankarsko naravo. Respondenti večidel pozitivno ocenjujejo vlogo socialistične zveze pri poteku kandidiranja v skupščino SR Slovenije v letu 1969 in menijo, da so občani-volivci ob takšni spremenjeni vlogi socialistične zveze imeli nasploh več vpliva kakor prej (33,2%). Institucionalizirana vloga socialistične zveze v kandidacijskem procesu ni vodila do zaostrovanja odnosov med posameznimi skupinami zaradi težnje po uveljavitvi lastnih kandidatov. *Neposredni* vpliv vodstev zveze komunistov pri kandidiranju ni bil vidnejši, saj je le 6,6% respondentov ocenjevalo prevladovanje neposrednega vpliva zveze komunistov v volilnem procesu. Vloga komunistov se v našem volilnem procesu socialistične demokracije razlikuje od vloge političnih strank v sistemu meščanske predstavniške demokracije, saj je pri nas volilni proces nima narave boja med političnimi strankami, ki se prizadevajo, da bi prišle na oblast ali jo ohranile. Prav tako pa se vloga zveze komunistov Jugoslavije razlikuje od vloge komunistične partije v predstavniških sistemih socialističnih držav, ki temelje na etatizmu.

Volilnega procesa tudi v relativno razvitem sistemu družbenega samoupravljanja, upošteva še vedno heterogenost družbe in spopad interesov, ni mogoče prepustiti naključju. Vloga zveze komunistov tudi v kandidacijskem procesu ni »nevtralna« in demokratičnost kandidacijskega procesa tudi ne bi mogla biti v tem, da se prikriva družbena zavzetost zveze komunistov. Čeprav se zveza komunistov ne more odreči odgovornosti v volilnem in tudi v kandidacijskem procesu, pa seveda izbor kandidatov ni monopol zveze komunistov

in tudi ne ožjih neformalnih skupin znotraj politične strukture zveze komunistov. Vloga zveze komunistov v volilnem procesu je predvsem globalno orientacijska, njen pomen vidimo predvsem v tem, da je protiutež birokratskim in politično monopolističnim težnjam. Zveza komunistov opravlja svojo globalno orientacijsko usmerjevalno vlogo tudi v kandidacijskem procesu z idejnimi sredstvi ter pri tem upošteva demokratično naravnano vlogo občanov kot subjektov v kandidacijskem procesu. Na večjo stopnjo demokratičnosti kandidacijskega procesa bo prav gotovo vplivalo skladnejše prilagajanje zveze komunistov procesu samoupravljanja in večja demokratizacija znotraj same zveze komunistov.

Ko govorimo na temelju rezultatov raziskave na eni strani o splošnem pozitivnem ocenjevanju vloge socialistične zveze pri kandidiranju, na drugi strani vendarle ne moremo zanemariti mnenja slabe četrteine respondentov (23,7 %), ki meni, da je spremenjena vloga socialistične zveze v volilnem procesu kot delen stranski produkt vendarle vodila tudi do povečanja vpliva *vodstev* posameznih organizacij v občini. Ta podatek nas opozarja na permanentno aktualnost odnosov članstvo — vodstvo, na nujno potrebno nenehno komuniciranje in pretok vpliva, idej in odločitev med članstvom ter vodstveno strukturo v vseh družbenopolitičnih organizacijah.

Številčnost kandidatov v kandidacijskem procesu

V volilnem procesu v naši družbi, ko so prevladovala manifestativno — prebiscitne sestavine, je bil monizem kandidatov (en sam kandidat) bolj ali manj razumljiv in utemeljen. Osebnosti kandidata niso poudarjali, razen če je šlo za izjemno politično pomembne osebnosti. Na volitvah v prvem obdobju razvoja naše družbe smo predvsem potrjevali nov socialistični družbeni sistem. V samoupravnem sistemu, ko volitve zgublajo manifestativno naravo, pa je kandidiranje enega samega kandidata pogosto družbeni anahronizem. Vedno bolj osveščena samoupravljavska javnost zahteva večštevilitnost kandidatov v našem volilnem procesu. Alternativno opredeljevanje za tega ali drugega kandidata vnaša v družbo dinamiko ter uveljavlja močnejše komunikacije med skupinami ljudi. V našem samoupravnem sistemu nas lahko zadovoljuje le takšen volilni proces, kjer se volivci opredeljujejo že v kandidacijski fazi volitev, to je v fazi sprejemanja družbenih obveznosti politike.

Respondentom smo zastavili vprašanje, ali bi kazalo z zakonom za eno poslansko mesto predpisati najmanj dva kandidata. Odgovori kažejo, da se večina respondentov (72,5%) zavzema za takšno prisilno normo, ki bi zahtevala zakonsko obveznost večštevilitnosti kandidatov v kandidacijskem postopku, medtem ko nekaj več kot četrtnina (26,5%) sodi, da takšna obveznost ne bi bila smotrna. Naj v zvezi s tem opozorim, da so bili tudi sicer svoj čas v naši javnosti dani nekateri predlogi in izražena mnenja (v razpravah na forumih

družbenopolitičnih organizacij, v predstavniških telesih družbenopolitičnih skupnosti, v dnevnem tisku in strokovnih publikacijah), da bi morali zakonsko urediti obveznost, da za eno poslansko mesto kandidirata dva ali več kandidatov. Tisti, ki so se v razpravah in pisemenih prispevkih zavzemali za takšna stališča, so za primerjavo navajali prepoved reelekcije in institucijo rotacije, ki sta bili vpeljani zato, da bi po zakonski poti spodbudili menjavanje ljudi na položajih. Dejansko lahko ugotovimo, da je bila zakonsko urejena prepoved reelekcije in rotacija poslancev dokaz, da problema menjavanja ljudi na položajih ni mogoče urejati le po poti družbenopolitične prakse, temveč tudi po poti pravne norme. Pri tem se seveda resnično ponuja analogija, da bi podobno pravno predpisovali tudi obveznost dveh ali več kandidatov za eno poslansko mesto.

Menimo, da je vzrok, da se je skoraj tri četrtine respondentov izreklo za zakonsko predpisovanje obveznosti večštevilčnosti kandidatur, iskati v sami naravi in položaju respondentov, ki so bili bodisi možni kandidati za republiške poslance, kandidati za republiške poslance ali tisti, ki so se le dogovarjali o svoji kandidaturi, pa na njo niso pristali, bodisi na kandidacijski konferenci njihova kandidatura ni bila potrjena. V tej zvezi pripominjamo, da smo v raziskavi skupno zajeli 211 respondentov. V položaju, kot smo ga navedli zgoraj, so očitno — zaradi soočanja z drugimi — respondenti videli najbolj pošteno odločitev v tem, da bi zakon predpisal obvezno (najmanj) dvojno kandidaturo in s tem do neke mere situacijo objektiviziral za vse. Tako bi se očitno po njihovem mnenju izognili v bistvu neenakim situacijam, ko so nekateri v položaju, da kandidirajo sami, drugi pa se soočajo s sokandidati.

Kljub tako izraženemu mnenju pa sodimo, da danes za zakonsko obvezno večštevilčnost kandidatur ni več prave družbene potrebe. Zakonsko stimuliranje obveznosti več kandidatur — kar očitno ni mogoče primerjati z zakonsko regulacijo prepovedi reelekcije in z institucijo rotacije — bi lahko vodilo do prevelike formalnosti in včasih bi dosegli tudi pasivnost volivcev, narobe kar pravzaprav želimo. Sklepamo, da je potrebno predvsem z *družbenopolitično prakso* ustvarjati takšno politično vzdušje, ki bo vzpodbujalo takšno volilno obnašanje tako zavestno organiziranih subjektivnih sil kot tudi neposredno samih volivcev, da bo večštevilčnost kandidatur postala praktično pravilo in le v posebnih primerih izjema. Takšni posebni primeri, to je primeri, ko bi se odločili za eno samo kandidaturo v kandidacijskem procesu lahko nastopijo takrat in tam, kjer en sam kandidat po svojih izjemnih kvalitetah ustreza normam in željam volivcev. V takšnih, sicer redkejših volilnih situacijah ne bi imelo pravega pomena na videz demokratično kandidirati več kandidatov, ki bi bili le neke vrste demokratični okrasek in ne resnični, enakovredni kandidati, ki bi jih občani volili. To velja v nekaterih primerih tudi za najbolj odgovorna mesta v republiki ali federaciji, saj je na dlani, da ne more biti vsakdo primeren kandidat

za člana predsedstva SFRJ, za vodstvo izvršnega sveta ali skupščine. Tu se lahko prav zares polno vsebinsko izrazi resnično demokratično dogovarjanje. Seveda pa je nujno, da je postopek dogovarjanja resnično demokratično izveden in da se pri kandidiranju pretresejo tudi stališča volilne baze, ne pa le političnih vrhov. Kjer se to ne dogaja, pride do izrazite politične manipulacije in do bistvene okrnitve sicer proklamirane demokratičnosti volitev.

Izredno velika večina respondentov se izreka za to, da je večštevilitnost kandidatov smotrna ne samo z vidika demokratičnosti, temveč tudi z vidika učinkovitosti sistema. Samoupravljalna praksa odpira možnosti, da se uveljavijo sposobni ljudje; takšni naj bi tudi kandidirali ter najbolj sposobne med njimi bi izvolili. Če bi socialistična družba priznavala kakšno hierarhijo, naj bi to bila le hierarhija talentov. To je seveda bolj tisto, kar je še vedno na ravni željenega kot pa resnično ustvarjenega. Pri nas je sicer globalni volilni program enoten, vendarle volivcu ne more biti vseeno, kdo — sposoben ali manj sposoben — ga bo kot prihodnji poslanec v skupščini in družbeni bazi souresničeval. Tisti, ki bo za poslanca izvoljen med kandidati, bo čutil do volilnega telesa kot izvoljeni predstavnik veliko večjo odgovornost⁴ kot posamični kandidat. Utemeljeno je pričakovati, da bo takšen odgovornejši kandidat tudi kot izvoljeni poslanec bolj dejaven in tudi bolj učinkovit pri svojem delu. Odgovornost in učinkovitost sta v naši družbi izrazito pereča problema, njune razsežnosti pa pogosto niso konkretizirane in tudi ne pravilno vrednotene. Odnos med poslancem in volivcem temelji na medsebojnem zaupanju, volilec pa v volilnem procesu izraža tudi svoj odnos zaupanja do kandidata — potencialnega poslanca. Dodamo naj še, da se en sam kandidat vse preveč »udobno« počuti glede pričakovanja volilnih rezultatov, kar ne vpliva spodbudno na njegovo odgovornost do volilnega telesa in do dejavnosti, ki jo kot poslanec pokaže. Tako z vidika demokratičnosti kot z vidika učinkovitosti in funkcionalnosti je večštevilitnost kandidatur utemeljena.

Naša razmišljanja o številčnosti kandidatov sklepamo z mislijo, da je večštevilitnost kandidatov v našem sistemu eden izmed dejavnikov za odstranjevanje politične apatije in dejavnik, ki mobilizira celotno volilno telo. Politološka teorija pogosto veže pluralizem kandidatov le na pluralizem partijskega sistema.⁵ V sociologiji in politologiji volilnih procesov ni sporov o tem, da je pluralizem kandidatov smiseln, kadar za različnimi kandidati stoje različne politične partije. V bistvu gre v takem sistemu za volilni proces, kjer je v večini primerov v ospredju politična stranka, ki poslanske

⁴ Primerjaj tudi: S. Miloslavlevski, »Število kandidatov na volitvah«, Teorija in praksa 12/1966, stran 1816 in naprej.

⁵ Primerjaj: J. Puljišević, »Političke stranke kao faktor suvremenog političkog sistema« uvodna studija, Zagreb 1971.

kandidature tudi kandidira.⁶ Čeprav v našem političnem sistemu ne priznavamo pluralizma političnih partij in čeprav vsi kandidati, ki nastopajo v volilnem procesu, zastopajo program socialistične zveze kot najširše družbenopolitične organizacije, vendar na temelju vseh zgornjih ugotovitev, ki jih je potrdila naša raziskava, lahko sklenemo, da je večštevilitnost kandidatov v volilnem procesu v jugoslovanski socialistični družbi smiselna. Ne kaže prezreti, da so volitve pravzaprav vedno tudi konkurenca sposobnosti. Tudi za obdobje administrativnega socializma, pa tudi za kasnejši čas ne moremo trditi, da sposobnost (kakršnakoli je že bila in v katerokoli smeri je bila naravnana) ni bila pomembna, le da se je v posameznih primerih »konkuriralo« pred zaprtimi birokratskimi strukturami.

Pravila volilnega soočanja

Meščanski politični sistem, izhajajoč iz pluralizma partij, je razvil tudi ustrezen volilni sistem, ki je v svojem bistvu funkcija takšnega političnega sistema. Politične partije, v težnji po osvojitvi oblasti zlasti v moderni dobi, ko je postalo volilno telo vse širše, tako prirejajo in oblikujejo svoje politične programe, da so privlačni za čim širši krog volilcev.⁷ Volilni boj dobiva v številnih meščanskih državah prizvok političnega spopada, kjer je dovoljen pravzaprav vsak prijem, da se doseže politični cilj. Od tod pojavi, ki v volilnem boju spominjajo bolj na volilne karnevale kot na pomembno odločanje o tem, kdo bo sestavljal ekipo, ki bo v prihodnjem mandatnem obdobju vodila državno krmilo. Pojavi volilne demagogije, nepoštena volilna konkurenca, kramarsko nabiranje glasov, pojavi političnega klikarstva niso obrobni, ampak so često bistveni pojavi volilnega procesa meščanske družbe.

Načelno in praktično utemeljena večštevilitnost kandidatov, odmik od plebiscitarno-manifestativne narave volitev je tudi v našem sistemu postavil vprašanje, kako urejati odnose med več kandidati in kakšna »pravila igre« uveljaviti. Bila bi huda zmota, če bi volilni boj v volilnih procesih držav s pluralističnim partijskim sistemom prenašali v naš samoupravni sistem, ki ne izhaja iz atomiziranega, egoističnega posameznika, temveč — vsaj normativno — iz položaja človeka v združenem delu. Tudi volilno soočanje med več kandidati naj bi bilo takšno, da bi usmerjalo volivca, da postane

⁶ Problem enega ali več kandidatov je obravnaval tudi francoski politolog Maurice Duverger. »Svoboda volivca«, pravi Duverger, »je prav tako omejena kot svoboda obiskovalca restavracije. Kadar v restavraciji servirajo le »menu«, obiskovalec nima možnosti izbire: to je isto kot volitve z enim samim kandidatom. Kadar pa je dana možnost obeda »à la carte«, obiskovalec lahko izbira med jedmi: to je isto kot volitve z več kandidati. Problem svobode kandidiranja in določanja kandidatov je bistven.« (Maurice Duverger, »Institutions politiques et droit Constitutionnel«, Paris, 1965, stran 103.)

⁷ Primerjaj P. Klinar-B. Markič, »Poslanci in politične partije«, Teorija in praksa, št. 12/1966.

aktivni dejavnik oblikovanja predstavniškega telesa. Golo posne-manje volilnega boja meščanske družbe bi nas v naših razmerah vodilo v pravo farso in karikaturu volilnih tekmovanj v meščanskih sistemih.

Ker bi odstopanje od načela večštevilčnosti kandidatur in vrnitev h kandidacijskemu monizmu bila vračanje v fazo volilnega procesa, ki smo jo vendarle že presegli — pa tudi sami volilci predvsem zaradi odpora zoper politično kadrovske monopole kaj takega ne bi sprejeli — nam ne preostane drugega, kot da izdelamo pravila volilnega soočenja. Po našem mnenju naj bi takšna pravila volilnega soočenja že do prihodnjih volitev oziroma že do prihodnjih volilnih vnaprejšnjih priprav izdelala socialistična zveza. V pripravah za sestavo pravil volilnega soočenja bi poleg politikov sodelovali sociologi, politologi, psihologi, komunikologi in pravniki. Takšen volilni kodeks, ki bi seveda odklanjal propagando meščanskega tipa in reklamiranja kandidatov v »star« slogu, bi v svojem bistvu vseboval norme volilnega obnašanja v samoupravnem sistemu in določal sankcije v primeru nasprotovanja zoper pravila volilnega vedenja, sprejeta z dogovori. Bil bi obvezen za vse subjekte v kandidacijskem in celotnem volilnem procesu.

Naša volilna raziskava o poteku kandidiranja, ki je zajela različne možne situacije volilnega vedenja tako kandidatov kot tudi socialistične zveze, že opozarja na to, kako bi lahko bile videti nekatere norme volilnega obnašanja pri volilnem soočanju med več kandidati.

Močno odklonilen je:

a) odnos do pojavov, ko bi eden izmed kandidatov navajal, da se drugi kandidat s svojim delom še ni toliko pokazal, da bi bilo mogoče presojati njegove kvalifikacije za kandidaturo;

b) odnos do pojava, da bi eden izmed kandidatov kazal na nesposobnost drugega kandidata;

c) odnos do pojava, da bi eden od kandidatov kazal na moralne (osebnostne) napake drugega kandidata in tudi še

č) odnos do pojava, da bi eden izmed kandidatov kazal na pomanjkljivosti, neuspehe in velike napake v delovanju drugega kandidata, čeprav tu ni zaslediti tako nedeljenega mnenja respondentov.

Respondenti pa so že močno razdeljeni glede odnosa do pojava, če bi eden izmed kandidatov kazal na politično neustreznost drugega kandidata zaradi njegovega protireformnega razpoloženja, antisamoupravljalске usmerjenosti ali nacionalne nestrpnosti. Tu je do dokaj deljenega mnenja, ali naj se v takih primerih volilnega soočenja angažira tudi sam sokandidat, očitno prišlo tudi zaradi tega, ker je nekatere respondente ogrožanja takih temeljnih vrednot sistema, kot so samoupravljanje, reforma in nacionalna enakopravnost s strani sokandidata, pripeljalo do sklepa, da se v takih primerih vendarle tudi *sami* neposredno soočijo s sokandidatom.

Če so respondenti večidel enotnega mnenja, da se (1) v primerih neuspeha, napak, premajhne izkušnosti in nesposobnosti sokandidata — imenujmo to kot sfero *delovnih karakteristik* — in (2) v primeru osebnostnih napak — imenujmo to sfero *moralno-etičnih karakteristik* — z njim ne bi v volilni situaciji soočali, pa se imperativno postavlja vprašanje, *kdo naj bi to bil*.

Dobljeni rezultati raziskave potrjujejo našo izhodiščno hipotezo, da bi se v takih primerih morala prvenstveno angažirati vodstva družbenopolitičnih organizacij.

Če bi odgovore na vprašanja, kdo drug poleg sokandidata lahko opozarja na negativne kandidatove osebnosti in njegovega delovanja, razvrstili, bi dobili tole podobo. Na prvem mestu so vodstva socialistične zveze in sindikatov, slede vodstva zveze komunistov, nato strokovna društva in združenja, borci, mladina, odgovorni posamezniki ter končno tisk, radio in televizija.

Glede na mesto, ki ga imajo vodstva družbenopolitičnih organizacij v celotnem volilnem, še zlasti pa kandidacijskem procesu pri nas, nas visoka uvrstitev teh institucij ne preseneča. Kaže na to, kakšno pomembno vlogo respondenti pripisujejo vodstvom političnih organizacij, ki so tudi prvenstveno odgovorne za to, da se kot kandidati za predstavniška telesa ne uveljavljajo ljudje, ki nimajo ustreznih osebnostnih in delovnih lastnosti.

Zavest o pomembnosti vloge strokovnih društev in združenj se le počasi prebija v našem življenju. Še vse preveč so te organizacije ujete v svoj profesionalni delovni krog, čeprav je njihovo mesto v sredi družbenega življenja — volitve pa so izsek takšnega družbenega življenja. Mesto strokovnih združenj in društev je pogosto prav v kandidacijskem procesu nenadomestljivo, še zlasti pri soočanju med različnimi kandidati. Dobro poznavanje ljudi (kandidatov), pa tudi lastnih strokovnih potreb, je tista sestavina, ki strokovna društva in združenja kvalificira kot dejavnike izjasnjevanja o delavnih in osebnostnih profilih kandidatov.

Mladina je kot dejavnik izjasnjevanja o sokandidatih uvrščena neupravičeno nizko, čeprav nas to glede na pogosto navzoče konservativne stereotipe o »mlačnosti« mladine, o njeni neangažiranosti niti tako ne preseneča.

Množični mediji (tisk, radio, televizija) so se znašli na dnu naše lestvice. Podoba pa je, da bi prihodnja pravila volilnega soočanja še posebej skrbno morala opredeljevati vlogo množičnih medijev pri volilnem soočanju. Tu gre predvsem za vprašanje odmerjanja prostora (v tisku) in časa (RTV) posameznim kandidatom za njihove nastope in stališča, kjer ne bo mogoče uveljavljati uravnilovke med še manj poznanimi kandidati, ki se v družbi šele žele afirmirati, in med tistimi, ki so že uveljavljeni in že bolj poznani. Tisk, radio in televizija so objektivno sposobni odigrati pomembnejšo vlogo pri volilnem soočanju kandidatov, kot jim to respondenti pripisujejo.

Na splošno lahko trdimo, da problem volilnega soočanja načenja tudi problem politične kulture v jugoslovanski (slovenski) družbi. Številni pokazatelji v mnogih jugoslovanskih socialističnih republikah kažejo, posebej kadar prihaja do politično konfliktnih situacij, da je politična kultura še dokaj nizka. Volilni proces pogosto v bolj zaostreni sliki vrže na površje številne konflikte, ki so bili sicer že prej navzoči v politični sferi. Volilni, še zlasti pa kandidacijski proces je mnogokrat pravi »trenutek resnice«.⁸

Tisk, radio in televizija lahko z nepristranskim poročanjem o delovnih uspehih, opredelitvah, stališčih kandidatov, o njihovem odnosu do bistvenih vprašanj tukajšnje družbe pomembno pripomorejo, da bi se dvignila raven politične kulture ob volilnem soočanju kandidatov. Obveščенost o delavnih in osebnostnih karakteristikah kandidatov je občanom potrebna, če hočejo kot politični subjekti sprejemati samostojne in objektivno koristne odločitve v kandidacijskem procesu. Seveda volilca ne more zadovoljiti takšna obveščенost, ki bi mu v bistvu dajala »na znanje« že sprejete odločitve, pri katerih sam ni sodeloval. Informacije, do katerih ima občan vso pravico, morajo biti še zlasti zdaj, ko smo na postopni poti odstranjevanja nekdanjih družbenih tabujev, objektivne, popolne in še zlasti tudi pravočasne. Solidna obveščенost o kandidatih lahko mnogo pripomore k večjemu zanimanju občanov za volitve. Obveščенost pa ne more biti spremenjena v ceneno in duhovno omejeno propagando, ki bi paternalistično ponujala občanom poenostavljeno in ničlo družbenega dogajanja in preproste ter neresnične podobe kandidatov. Ker v razmerah vsaj v glavnem stabiliziranega političnega sistema odklanjamo pretežno manifestativno naravo volitev, postaja zahtevnejša tudi naloga množičnih medijev.

Poseben problem pri volilnem soočanju je tudi vprašanje, kako naj se kandidati predstavljajo volilcem. Izbor poslancev kot delegatov delovnih ljudi ne more biti monopol ožjih neformalnih skupin. Nihče pri nas ne more pričakovati, da mu je »njegova partija« ali »njegova socialistična zveza« v vsakem primeru dolžna zagotoviti kandidaturo in volilni uspeh, saj bi se v takem primeru volitve sprevrgle le v boj ali manj spretno prekrito obliko birokratskega ustoličenja na položaj. Naloga socialistične zveze ni v tem, da »nasajuje« kandidate, temveč da je prireditelj široke demokratične socialistične kampanje, da vsestransko omogoči občanom, da v volilnem procesu dobro izberejo.

Vse to pa seveda ne pomeni, da je lahko kandidat v kandidacijskem procesu čisto pasiven, da se sam potopi v »volilno nirvano« in samo čaka, da ga kandidira in izkandidira socialistična zveza. Tudi s stališča interesa volilcev kandidat s takšnim modelom obnašanja ne ustreza, saj bo v primeru, če bo izvoljen, vezan predvsem na

⁸ Primerjaj: Z. Vidaković »Izborni procesi — jedno svedočanstvo o ukupnosti društvenih odnosa«, Socijalizam, št. 5/1969.

vodstvene strukture, ki so mu izvolitev omogočile, ne pa na same volilce. Sodimo, da bi tudi glede *lastnega* obnašanja kandidata v volilnem procesu ne bilo neustrezno izdelati vsaj okvirni kodeks njegovega ravnanja.

Naša raziskava kaže na pozitiven odnos do takšnega ravnanja kandidatov, kot so obiskovanje in predstavljanje na zborih volilcev ter obiskovanje sestankov in predstavljanje v delovnih kolektivih, organizacijah in društvih. V teh primerih gre v bistvu za tradicionalne oblike predstavljanja kandidatov, ki pa jih je treba napolniti z živo vsebino in se ne omejevati le na skrajno formalizirano in šablonsko sporočanje življenjepisa kandidatov.

Izrazito odklonilen je odnos do obiskovanja vplivnih posameznikov v volilni enoti, kar je tudi razumljivo, saj bi takšen način pomenil neformalno naslanjanje na politične vrhove z izrazitimi volilnimi pridobitniškimi cilji.

Ni mogoče načelno izključiti prirejanja posebnih predavanj na področju volilne enote, ki jih pripravi kandidat in tako uporablja prednosti, ki so v zvezi z njegovim poklicem. Tako bi v volilnem procesu dvignili pomen znanja in strokovne usposobljenosti ter se odmikali od političnega šarlatanstva in vsesplošnega, nikogar obvezujočega aktivističnega paberkovanja. Delna odklonitev respondentov (11,4%) glede takšnega ravnanja kandidatov kaže še vedno na tradicionalno pojmovanje volilnega procesa iz administrativnega državopartijskega obdobja naše družbe, ko so kot poslanci kandidirali v veliki meri tisti, ki jim je bila politika pravzaprav edini »poklic«, in svojih drugih strokovno-profesionalnih sposobnosti niso izražali. Vedno večji pritok novih, mladih in (visoko) kvalificiranih ljudi raznih strok in profilov, pa bo po naši sodbi tudi v praksi povzročil, da bodo kandidati zaradi uspeha v kandidaturi uporabljali prednosti, ki so v zvezi z njihovo stroko. Delovni ljudje postajajo postopoma vedno bolj politično polnoletni in tudi vedno bolj strokovno kvalificirani in profilirani. Bilo bi nerealno pričakovati, da se kandidatova strokovna kvalificiranost in poklic ne bi vključevala v volilno soočanje.

Respondenti odklanjajo uporabljanje prednosti, ki so v zvezi s funkcijami in položajem kandidata za uspeh v kandidaturi. Tako »uporabljanje prednosti« bi že mejilo na politično zlorabo in uveljavljanje politične demagogije. Enako je odklonilen odnos — zato da bi dosegli volilni uspeh — do opozarjanja na kandidatove zasluge iz preteklosti. Menimo, da nas sicer ta raziskovalni rezultat ne bi mogel voditi do sklepa, da smo v bistvu pragmatična družba, ki priznava le empirično sedanost in ne preteklost, ter ne prihodnosti, ki je še ni. Štejemo, da gre v bistvu bolj za vsekakor pozitivno zahtevo po dnevnem, sprotnem, nepretrganem, tudi v sedanosti ustvarjalnem potrjevanju ustvarjalnosti kandidata. Na drugi strani pa menimo, da vendarle ne moremo mimo ugotovitve, da smo postali družba, ki preteklost (tudi tisto neposredno) ponovno tehta in

vrednoti, kar odseva prav tako v volilnem procesu, ko poudarjanje zaslug iz preteklosti ne more biti odločujoče merilo.

Imperativno se narekuje potreba, da bi izdelali metodologijo predstavljanja kandidatov, ki bi bila v skladu z normami socialistične družbe. Volilni proces v samoupravni družbi bi se moral od najvišje možne mere osvobajati vseh naključij. Za poslance naj bi bili izvoljeni sposobni, pošteni in napredni ljudje, ki so neposredno vezani na samoupravne procese v temeljni družbeni ravnini.

Samopriavljanje in splošni ljudski odbor

Če bi se v ljudski družbi pojavila potreba po volilnem procesu, bi se morala vsaj v delu opirati na samoupravne procese in ne na politično propagando.

Primeri, ko je volilni proces postal avtomatski, so v vsaki družbi v preteklosti obstajali. V vsaki družbi je bilo tudi obdobje, ko so se kandidati sami prijavljali za volilni proces. Če bi se to danes zgodilo, bi se moralo opirati na samoupravne procese in ne na politično propagando.

Če bi se v družbi pojavila potreba po volilnem procesu, bi se morala vsaj v delu opirati na samoupravne procese in ne na politično propagando.

Če bi se v družbi pojavila potreba po volilnem procesu, bi se morala vsaj v delu opirati na samoupravne procese in ne na politično propagando.

Če bi se v družbi pojavila potreba po volilnem procesu, bi se morala vsaj v delu opirati na samoupravne procese in ne na politično propagando.

Če bi se v družbi pojavila potreba po volilnem procesu, bi se morala vsaj v delu opirati na samoupravne procese in ne na politično propagando.

Če bi se v družbi pojavila potreba po volilnem procesu, bi se morala vsaj v delu opirati na samoupravne procese in ne na politično propagando.

Če bi se v družbi pojavila potreba po volilnem procesu, bi se morala vsaj v delu opirati na samoupravne procese in ne na politično propagando.

Če bi se v družbi pojavila potreba po volilnem procesu, bi se morala vsaj v delu opirati na samoupravne procese in ne na politično propagando.

Če bi se v družbi pojavila potreba po volilnem procesu, bi se morala vsaj v delu opirati na samoupravne procese in ne na politično propagando.

Samoupravljanje in splošni ljudski odpor

Pri pojasnjevanju novih fenomenov ljudje pogosto sklepajo zelo enostransko; v pretres jemljejo le najbolj očitna dejstva, le površino dogajanja, skriti pa ostanejo najgloblji, bistveni vzvodi, ki so determinirali tisto, kar se je dogajalo, spremenilo — bodisi pozitivno bodisi negativno. Zdi se, da velja taka ugotovitev tudi za razumevanje sistema splošnega ljudskega odpora oziroma najpomembnejših dejavnikov, ki so bistveno spodbudili in afirmirali tak model vojaško-obrambne organizacije naše družbe.

Tako na primer povezujejo koncept splošnega ljudskega odpora z mednarodnim položajem naše države, ki si je morala kot majhna in neuvrščena, ne prozahodna ne provzhodna, z zelo občutljivim geostrateškim položajem pač izbrati splošni ljudski odpor kot edini izhod. Ne da bi kakorkoli podcenjevali mednarodni vidik pri oblikovanju obrambne doktrine, pa moramo vendar poudariti spregledano dejstvo, da so še številne druge majhne in neuvrščene države na prav tako občutljivih geografskih področjih, ki pa se niso opredelile za tak obrambni sistem, kot je jugoslovanski; za to so prav gotovo globlji družbenopolitični razlogi.

Prav tako kdaj pa kdaj poenostavljamo in brez prave mere poudarjamo pomen našega partizanskega skustva kot determinanto obrambnega sistema ter pri tem pozabljamo, da imajo nekatere države s še bogatejšo tradicijo partizanskega bojevanja (na primer ZSSR — 1812., 1920., 1941. leta) čisto drugačen, klasični koncept vojaške organizacije, izoblikovane v stalni vojski; tudi to ni povsem naključno, vse to določa narava družbenopolitičnih odnosov nasploh.

Enostranske so končno tudi tiste razlage sistema splošnega ljudskega odpora, ki ta sistem povezujejo le z naravo in fiziognomijo vojne v sodobnih razmerah. V vojne namene uporabljena najmodernejša tehnika, ki zabrisuje meje med fronto in zaledjem, resnično povzroča pomembne inovacije v vojaških sistemih (dispersija vojaških sil, teritorializacija obrambe, decentralizacija vojaških zadev itd.) in je v pojavnih oblikah podobna našemu sistemu splošnega ljudskega odpora in jih je možno zaradi videza tudi poistovetiti. Toda

kljub nesporni podobnosti je bistvena razlika v socialno-politični naravi sprejetih ukrepov v enem in drugem primeru. Za razliko od omenjenih novosti v drugih sistemih, ki imajo prisilno naravo družbenosti, ki jo zagotavlja država, je srečna okoliščina našega družbenega in političnega sistema, da že po svoji naravi narekuje podružbljenje obrambe kot neposredno in svobodno danost — to pa ne le kot sodobni vojni imperativ, marveč kot trajno politično rešitev, ki najbolj ustreza samoupravno-demokratski usmeritvi družbenega razvoja. Če bi ne videli enotnosti teh najpomembnejših določujočih dejavnikov podružbljanja obrambne funkcije v naši socialistični skupnosti — torej vojaškotehničnega in družbenopolitičnega — bi nujno zahajali v enostranosti, v vojnotehnicistične in ideologistično-sociologistične vulgarizacije. V obravnavi imata torej enako težo družbenopolitični pomen integracije obrambe v samoupravno-demokratski sistem kot tudi vojaško-obrambni potenciali samoupravljanja.

1. Integracija obrambe v samoupravno-demokratski družbeni sistem

Vojaškoobrambna organizacija vsake družbe je neločljivi del sistema družbenih in političnih odnosov v celoti. Potemtakem je bistveni dejavnik, ki je odločal pri koncepciji splošnega ljudskega odpora prav samoupravno-demokratska usmeritev naše socialistične družbe. Zunanji oziroma mednarodni vidiki so sicer s tem v neposredni zvezi in se dialektično prežemajo z našimi družbenimi gibanji, so pa vendarle imeli le drugotni pomen in niso bili neposredni povod za popolno afirmacijo splošnega ljudskega odpora (katere začetki so že v preteklosti). Končno so bili tudi pred letom 1968 podobni in še težavnejši zunanje-politični zapleti, pa vendar niso sami po sebi, brez danih notranje-političnih razmer, vzpodbudili procesa neposrednega podružbljenja obrambe.

Geneza vojaškoobrambne organizacije naše družbe je integralni del procesa celotnega socialističnega razvoja. Zgodovinsko gledano so bili zgrajeni temelji splošnega ljudskega odpora že leta 1941. Vojaška organizacija narodnoosvobodilne vojne kot tudi sicer vsake ljudske revolucije ne more biti nič drugega kot organizacija oboroženega ljudstva oziroma njegova samoorganizacija za boj proti nasilju. Posebnosti vojaške organizacije NOV so bile mnogotere: prostovoljnost, povezanost z ljudstvom, vodilni kadri so izšli iz vrst borcev, novi vojaški odnosi so nastali na zavestni disciplini, teritorialno in nacionalno načelo za formiranje enot, raba materinega jezika v enotah itd. Poleg vojaških enot je bil oborožen tudi del civilnega prebivalstva, predstavniki oblasti, politični delavci. Tudi oblike oboroženega odpora sovražniku so bile zelo pestre, prepletene s sodelovanjem ljudstva pri rušenju sovražnikovih objektov, v preskrbi enot, obveščanju, zdravljenju ranjenih in bolnih borcev itd. To so bile sestavine izvirne poti nastajanja naše revolucionarno-osvobodilne

armade, izraz avtentičnosti jugoslovanske socialistične revolucije in njenih pridobitev.

Razvoj naše družbe v prvem povojnem obdobju je potekal v slogu izrazitega državno-centralističnega vodenja. Zakonitost, da se vsaka revolucija končuje s krepitvijo državne oblasti, velja tudi za jugoslovansko družbo. To dokazuje, da je bila tudi naša revolucija eminentno politična, da bi se lahko kasneje uveljavila kot socialna revolucija. Na vojaškem področju se to izraža v transformaciji oboroženega ljudstva v stalno vojsko, v kateri so sicer ostali revolucionarni kadri iz vrst komunistične avantgarde, ki so zagotavljali kontinuiteto z vrednotami in cilji revolucije.

Originalni razvoj našega družbenega in političnega sistema, ki ga je zarisala uvedba samoupravljanja leta 1950, šesti kongres ZKJ, ustavni zakon in program ZKJ, je neposredno vplival tudi na nadaljnji razvoj vojaškoobrambne organizacije in sicer v smislu močnejšega oživljanja lastnih revolucionarnih skušenj in nadaljnega uravnavanja obrambnega sistema z družbeno ureditvijo v celoti — v skladu z vodenjem vojne v sodobnih razmerah. Čeprav je bil obrambni sistem še vedno izključno v rokah vojaško-državnih organov, je vendar evoluiral v smeri občenarodne organizacije. Delovni ljudje in njihove samoupravne delovne in družbenopolitične skupnosti so bile več ali manj izvrševalci sklepov centralnih državnih vojaških organov, čeprav smo tudi nanje prenesli nekatere naloge iz sektorja narodne obrambe.

Šele po brionskem plenumu CK ZKJ leta 1966, ki je bil pozitiven preobrat v celotni praksi razvoja samoupravne socialistične demokracije, je družbeni proces pospešil dozorevanje razmer, da bi se znatno zožil monopol države tudi v njenih klasičnih funkcijah, v državni varnosti in obrambi. S tem je jugoslovanska samoupravna praksa potrdila Leninovo pričakovanje, po kakšnem vrstnem redu bodo odmirale državne funkcije, ki zajame najprej ekonomiko, nato druge oblike družbenega življenja in šele potem zgodovinsko najstarejše državne posle, ki jih opravljajo vojska, policija in diplomacija.

To, kar se je začelo leta 1950 na področju delavskega samoupravljanja, je moralo slej ko prej sprožiti kot imanentna notranja nuja tudi podružbljanje vojaške organizacije. Brez integriranja obrambe v vse tokove družbenega samoupravnega gibanja naš družbeni in politični sistem ne bi bil koherenten — pač pa poln potencialno nevarnih protislovij, ki bi ga lahko potisnila v hude krize. Zato so odprti procesi vključevanja narodne obrambe v celokupne odnose — tako organizacijsko, politično, moralno in materialno — preseganje tega protislovja, vnašanje v narodnoobrambno sfero vseh tistih novih pozitivnih kvalitiet, ki jih prinaša humanistična vizija socializma in njegova demokratsko-samoupravna organizacija, za kakršno se je odločila naša družba. Potemtakem ima zasnova splošnega ljudskega odpora hkrati notranjepolitični in zunanjeobrambni

pomen. Sicer pa je ta obojestransost značilna za vsako vojaško-obrambno organizacijo.

Vedno je bila vloga vojske ne le obramba pred zunanjim sovražnikom, marveč tudi varovanje notranje ureditve, take, kakršna je ustrezala vladajočim razredom. Prav zaradi tega si je monopol nad vojaško organizacijo prilastila država, orodje vladajočih razredov. Zelo redka so obdobja v zgodovini, ko se ta monopol ukloni svobodnjaško-borbeni iniciativi najširših ljudskih množic — to pa v razmerah vojnih spopadov in okupacij, ko je obramba države postala splošnoljudski interes. Toda ko je bil zunanji sovražnik premagan, je vladajoči razred zaradi čisto notranjepolitičnih vzrokov, zaradi ohranitve dane družbene ureditve, eksploatacije in razredne dominacije ljudstvo vedno razoroževal.

Humanistično pojmovanje socializma, kakršno navdihuje naš družbeni sistem, je prav v zaupanju v ljudstvo, v človeka, proizvajalca in občana, je zgodovinsko nov korak k njegovi vsestranski uveljavitvi. Tako pojmovanje socializma je idejna podlaga za aktivistično zasnovo položaja človeka v družbi, po kateri je vsak posameznik — načelno in potencialno — subjekt snovanja in odločanja na vseh področjih družbenega življenja in seveda tudi na vojaško-obrambnem. V nasprotju s podložnikom in državljanom v klasičnem pomenu, katerega delež v družbenih poslih se je v bistvu omejeval na občasn izbor tistih, ki mu bodo vladali, mora zdaj vse bolj in bolj preraščati v celovito socialistično osebnost, ekonomsko in politično, materialno in duhovno neodtujeno, ki se vedno in neposredno uveljavlja ne samo na osebnem, ampak tudi na družbenem področju — začeni od svoje delovne organizacije pa do ožjih in širših teritorialnih skupnosti in raznih oblik političnega in drugačnega svobodnega družbenega organiziranja. Vodenje družbenih poslov je vse manj privilegij ozkega sloja profesionalnih upravljavcev, politika dobiva drugačno podobo, vse bolj se demokratizira in socializira — in hkrati se zmanjšujejo monopolistično-birokratske pristojnosti državnega aparata, ki ima tudi svoj vojaškoprofesionalni delež. Taka pozicija omogoča vsakemu članu družbe, da se vsakodnevno srečuje ne samo s svojimi interesi, ampak tudi z občimi, da spoznava njihovo konfliktnost in relativno enotnost.

Če omenjene kvalitete našega družbenopolitičnega sistema prenesemo na vojaško-obrambno področje, nam ponujajo neizčrpne možnosti raznovrstnih človeških, materialnih in moralnopolitičnih izvirov obrambnih moči naše države. Omogočajo uresničevanje ustavnih določil o obrambi kot neodtujljivi pravici in dolžnosti slehernega člana družbe kot tudi vključevanje vsake oblike družbene organiziranosti v skladen obrambni sistem. Zato lahko povsem upravičeno trdimo, da sta sistem splošnega ljudskega odpora in družbenopolitični sistem celota, sta med seboj odvisna ter da obstaja med njima povratna zveza. Drugače povedano: neposredno podružbljenje obrambe je logična posledica samoupravno-demokratskega

razvoja družbe, je nezdržljivo tako z razredno družbeno ureditvijo kot tudi z etatičnim modelom socializma — kajti v bistvu je nov korak k nadaljnji deatizaciji in debirokratizaciji družbenih odnosov.

Gledano z nacionalnega vidika je sedanja usklajenost sistema splošnega ljudskega odpora s federativno ureditvijo večnacionalne jugoslovanske skupnosti zagotovilo za neodvisnost naše države kot tudi enakopravnosti vseh njenih narodov in narodnosti. V sistemu splošnega ljudskega odpora se popolnoma izraža nedeljivost samoupravne družbene biti delavskega razreda in nacionalnih individualnosti vseh subjektov naše socialistične skupnosti. Obramba dežele kot neodtujljiva funkcija narodov in narodnosti, povezanih na temelju enakopravnosti in samoupravnosti, je dosti varnejša in učinkovitejša kot pa obrambni sistem, ki je zgrajen na metodah birokratskega centralizma in ki zanemarija vlogo republik in pokrajin. Potemtakem se z uresničevanjem koncepta splošnega ljudskega odpora federativno načelo našega družbenopolitičnega sistema polneje uveljavlja.

Vsi subjekti družbenopolitičnega sistema skupaj, vsak pa čisto po svoje lahko postanejo nezamenljivi dejavniki splošnega ljudskega odpora — seveda le tedaj, če presežejo dediščino tradicionalnih nazorov, da so vojaškoobrambni posli njim odtujena dejavnost, ki sodi v izključno pristojnost vojaških ekspertov. Če so bili do nedavnega le goli izvrševalci zanje skrivnostnih vojaških nalog, morajo poslej preraščati v samostojne in iniciativne organizatorje in realizatorje obrambne politike države.

Zakon o narodni obrambi pravi o tem takole: »V splošni narodni obrambi postanejo vsi občani Jugoslavije, delovne in druge organizacije ter družbenopolitične skupnosti aktivni dejavniki, organizatorji in izvršitelji ukrepov na področju narodne obrambe ter nosilci pravic in dolžnosti obrambe svobode in neodvisnosti svoje dežele. Zato nima nihče pravice preprečiti občanom socialistične Jugoslavije, da se ne bi z orožjem v roki bojevali zoper sovražnika, ki je napadel deželo, in nihče pravice priznati in sprejeti okupacijo dežele ali kateregakoli njenega dela, kakor tudi ne kapitulacijo njenih oboroženih sil.«

Z vidika marksistično-leninističnega nauka o socialistični revoluciji je proces podružbljanja obrambe dialektična reafirmacija in vrnitev k izvirom in avtentičnim potem, ki imajo svoj začetek že v prvobitnih revolucionarnih tokovih in njihovih pridobitvah.

»Resnična socialna revolucija, torej revolucija, v kateri prevladuje družbena stran, se nadaljuje tedaj, ko začenja revolucionarno-politična struktura zgodovinski proces svoje samonegacije, ko se začenja spreminjati v samoupravno družbeno strukturo. Šele tedaj nastane tudi problem preobražanja vseh oblik politike kot družbi odtujene sfere, torej tudi najbolj klasičnih prvin državnosti, vojske in policije. To postaja bistveni pogoj spreminjanja politične družbe v resnično človeško skupnost, oziroma spreminjanje revolucionarnega

etatizma v samoupravno družbo. Prihaja do zanimivega procesa. Revolucija se dialektično spet vrača k sebi, k svojim izhodiščim podmenam, k svoji pravi biti; rehabilitira in razvija rudimentarne oblike samoupravnosti, ki jih je politična revolucija sicer že ustoličila; med temi je tudi oboroženo ljudstvo.«¹

2. Obrambni potenciali samoupravljanja

Že prej smo zapisali, da je sistem splošnega ljudskega odpora hkrati vojaškotehnični in družbenopolitični model, v čemer so njegove prednosti pred drugimi sodobnimi vojaškimi sistemi. Povsem jasno je, da se samoupravna družba organizira za obrambo zaradi nuje, zaradi danih vojaško-političnih razmer v svetu, ki jo obdaja, ne pa zaradi nekakšnih militarističnih nagibov in ambicij. V samoupravljanju je demilitarizacija notranja nuja — ne le kot končni cilj in ideal, marveč tudi tedaj, ko se mora oboroževati in se organizirati za obrambo; to dokazuje tudi povezovanje obrambne funkcije z rednimi delovnimi nalogami državljanov. Tu se odpira proces demonopolizacije in deprofesionalizacije vojaških zadev, ki so bile tradicionalno v izključni pristojnosti države. V tem je tudi bistvena razlika med teritorialno komponento obrambe pri nas ter med drugimi vojaškimi sistemi. Na istovetnih vojaškotehničnih sredstvih sta z vidika družbenih odnosov dve kvaliteti: prva temelji na trajni, vse bolj neposredni in svobodni organizaciji, ki se ne opira le na državo, marveč tudi na nedržavne, samoupravne subjekte; druga širi etatistično-militaristični monopol prek teritorialne vojaške organizacije. Lahko bi dokazali, da je sleherna tendenca k militarizaciji v bistvu protislovna, da vsebuje tudi klice potencialne samonegacije, ki lahko v perspektivi prevlada, če bodo družbene razmere to dovoljevale — vendar pa je to že posebna tema.

Ker nas v tem primeru zanimajo predvsem obrambni potenciali samoupravljanja, se lahko vprašamo: v čem so vojaške prednosti povezovanja obrambe s samoupravno strukturo družbe? Odgovor bi bil lahko zelo kompleksen, če bi vanj vključili ne le organizacijske in vojno-tehnične vidike, marveč tudi idejne, moralno-politične in socialno-psihološke aspekte, kar pa v okviru tega sestavka lahko zgolj nakažemo.

Že pred usklajevanjem narave vojaškoobrambne organizacije naše družbe z njenim samoupravno-demokratskim sistemom je samoupravljanje pozitivno vplivalo na obrambno moč države — zlasti kar zadeva odnos delovnega človeka in občana do nalog, ki jih je vsiljeval vojaško-politični položaj v svetu. Dober samoupravljavec je moral biti tudi dober vojak, borec za varovanje revolucionarnih pridobitev svojega naroda, kajti iz samoupravljanja

¹ »Družbeni temelji splošnega ljudskega odpora«, izd. Politična šola JLA v Beogradu, 1970, str. 76, predavanje polkovnika Milivoja Oreba.

je črpal številne lastnosti, ki so potrebne za pripadnika sodobnih oboroženih sil. V samoupravljanju je vsak posameznik v položaju proizvajavca in upravljavca, tak položaj pa pospešuje vsestranske sposobnosti ljudi; samoupravljanje zahteva, da neprestano proučujemo družbene probleme in da aktivno odločamo o raznih družbenih ciljih, to pa neprestano utrjuje politično zavest ljudi; nadalje samoupravljanje razvija v ljudeh etične vrednote, v vrsti konkretnih okoliščin budi človekovo zavest, njegov državljanski pogum, samokritičnost, občutek za pravičnost in solidarnost z delovnimi ljudmi — brez teh vrednot pa tudi ni borbene morale v vojni. Iz strokovnih in moralno-političnih kvalitet samoupravljalca je vzniknila mnogostranska motiviranost za obrambo, ki poleg klasičnih in še vedno zelo pomembnih motivov (obramba življenja, družine, imetja itd.) pozna tudi nove: obramba tovarne, ki ni več tuja, marveč naša in družbena; obramba komune, nacionalne in celotne socialistične skupnosti, v kateri so občani svobodni in enakopravni.

Danes je ta motiviranost še bolj kompleksna tudi zaradi procesa dezalienacije v vojaško-obrambni sferi; v njej so samoupravni subjekti akterji in kreatorji, ne pa izvrševalci vojaških obveznosti, s katerimi prikrito manipulirajo profesionalni vojaško-državni organi. Poleg enot operativne armade, njenih poveljstev in drugih institucij, ki so v izključni pristojnosti federacije, so trajni in aktivni dejavniki splošnega ljudskega odpora tudi tisoči delovnih organizacij, približno petsto občin, šest republik in dve pokrajini, več kot dvesto petdeset družbenih organizacij in združenj občanov. Milijonska organizacija teritorialne obrambe, v kateri so čete, baterije, bataljoni, brigade in divizije, je neprebojna mreža; to mrežo je možno v najslabšem primeru načeti, ne pa uničiti — v nasprotju s klasičnimi vojaškimi sistemi, za katere je usodno, če popusti katerikoli člen verige. Samoorganiziranje ponuja sistem obrambe, ki lahko prestane vse preizkušnje in ne bo nikoli uničen.

Za najrazličnejše elemente oboroženih sil in obrambno-zaščitnih sredstev, ki prekrivajo celotno državno ozemlje, skrbe vsi subjekti družbenega in političnega življenja, pri čemer se uveljavlja njihova ustvarjalnost, iznajdljivost, bogate tradicije, nacionalne in lokalne izkušnje. Tako prihajajo na dan nove kvalitete, ki jih klasični sistemi mobilizacije in vojaških priprav niso poznali: izpopolnjevanje žive sile na kraju samem, možnosti za najprimernejši sistem osnovnega in dopolnilnega urjenja, stalno seznanjanje z orožjem in opremo, medsebojno spoznavanje in utrjevanje zaupanja v ljudi; ta sistem privzgaja nekakšno »instinktivno disciplino«, na katero opozarja Engels, ko piše o delavskih bataljonih v francosko-pruski vojni leta 1871. Skratka, po vsej državi imamo številčno močan »prvi ešalon«, ki je racionalen in bojno učinkovit, ki lahko naglo stopi v akcijo in prepreči vsakršno presenečenje; formira se in deluje brez okornega organizacijskega aparata in birokratske metode evideniranja in razporejanja. Prehod iz mirnega stanja v vojno je dosti

manj boleč, ker je možno doseči stanje mobilnosti in pripravljenosti, ko tečeta življenje in proizvodnja še normalno — brez pretiranega »papirnatega vodenja«.

Podobno je z raznovrstnimi teritorialnimi službami za izvidništvo, obveščanje, alarmiranje, za sanitetno in radiološko zaščito. Sem sodijo tudi nekatere službe, ki delujejo tudi v času miru, so pa še pomembnejše v vojni — npr. zaščita pred elementarnimi nesrečami, vodno gospodarstvo, elektrogospodarstvo, promet itd. Sistem splošnega ljudskega odpora terja in omogoča, da že v času normalnega delovanja teh služb temeljito upoštevamo njihove potrebe in namembnost v primeru vojne. Nihče ne pozna bolje potencialnih možnosti za izrabo materialno-tehničnih in strokovno-intelektualnih moči v obrambne namene kot prav ljudje, ki so zaposleni v teh službah. Iz pasivnih izvrševalcev postajajo aktivni dejavniki obrambe.

Dosedanji uspehi uresničevanja sistema splošnega ljudskega odpora dokazujejo, da je njena teritorialna oziroma samoupravna komponenta povzela vse pozitivne kvalitete vitalnosti in dinamičnosti, ki jo prinaša organizacija združenega dela. Delavci samoupravljalci se globoko zavedajo obrambnih nalog države, saj so namenili znatna sredstva za nakup orožja in opreme za svoje enote. Sproščena iniciativnost se izraža na tem v mnogočem novem področju ustvarjalnosti ter postaja s tem neločljivi del socialistične humanistične renesanse. Vojaška sila ne eksistira več v klasični obliki, marveč se staplja s humanimi cilji življenja v socialistični skupnosti; v nasprotju s tradicionalno mentaliteto podložništva in najemništva je zavestno in trezno delovanje. V tej zvezi dobiva svoboda kot najvišji cilj, katerega varuje tudi splošni ljudski odpor, nov smisel. Samoupravljanje se izraža kot višja oblika svobode, ki odpira samoupravi neslutene perspektive. Splošni ljudski odpor je kohezivna sila in na celoten družbenopolitični sistem pozitivno povratno učinkuje — ker afirmira osebnost vsakega občana in delovnega človeka, vse oblike organiziranosti — od delovne organizacije, komune, nacionalne skupnosti do strokovno-političnih regionalnih in drugih združenj. Kaže se tudi kot posebna oblika solidarnosti vseh delov družbe, kar krepi zavest o neposredni odgovornosti za obrambo dežele; nasprotno temu prenašanje odgovornosti na državno središče dezaktivira družbeno bazo.

Splošni ljudski odpor je fleksibilen sistem, ki povsem ustreza neodvisni poziciji naše države; to pomeni, da ni izključno vezan na eno samo strateško varianto, marveč ponuja možnosti za različne in učinkovite reakcije na agresijo s katerekoli strani — ne da bi že vnaprej določili sovražnika. Splošni ljudski odpor je zato lahko opozorilo morebitnim napadalcem in konstruktiven prispevek k politiki miru. Zaradi politične in vojaške neuvrščenosti, načelnosti in pravičnosti ciljev, h katerim je usmerjen, lahko sistem splošnega ljudskega odpora približa svojo strategijo vsej družbi, ki se mora zavedati, kaj jo lahko v današnjem svetu doleti in kako se bo bra-

nila. Zato nikakor ne smemo potvarjati ali poenostavljati vojaškega in političnega položaja.

Samoupravni sistem je opravil zrelostni izpit tudi na vojaško-obrambnem področju — in to ne samo glede organizacijskih in drugih pripravljalnih obrambnih ukrepov, marveč tudi v povsem konkretnih situacijah, ki so bile po nenadnosti in rušilnosti zelo podobne vojnemu stanju (potresi, poplave itd.). Zato ni nikakršnega vzroka za dilemo, ali bi bila teritorialna obramba ob predvideni vlogi operativne armade najbolj primeren odgovor na agresijo v sodobnih razmerah.

3. Teritorialna obramba in operativna armada — komplementarni komponenti enotnega sistema splošnega ljudskega odpora

Samoupravno-demokratskega sistema si še vedno ne moremo zamisliti brez države kot občega reprezentanta družbe, čeprav je sistemu podružbljanje politike imanentno. Prav tako tudi splošni ljudski odpor ne more biti predmet povsem svobodnega in neposrednega organiziranja, marveč so v njenem oblikovanju — tako kot v celotnih družbenopolitičnih odnosih — navzoči elementi samoupravnega in državnega. Razlogi so dvojni — vojaškotehnični in socialno-politični.

Kriterij za ocenjevanje mednarodnega položaja in snovanja zunanje politike naše države je realizem, ki upošteva tudi tiste dejavnike, ki nimajo nič skupnega s samoupravno-demokratsko naravo naše družbe, vplivajo pa na njeno varnost in samostojnost. To sta predvsem stanje odnosov in tendenc v sodobnih dogajanjih v svetu in tudi geostrateški položaj našega državnega ozemlja. K temu je treba dodati tudi skupaj učinkujoče delovanje zunanjega in notranjega sovražnika v vseh mogočih variantah odkrite agresije, totalne ali parcialne, in pa vojaškopolitični pritisk, ki je zelo podoben agresiji — saj je taka politika v bistvu »nadaljevanje vojne z drugačnimi sredstvi«. Če vse to upoštevamo in poznamo tudi oblike agresije in vojaških diverzij v sodobnih razmerah (nenadnost, bliskovitost, tehnična izpopolnjenost itd.), je naša družba pravilno ocenila nezamenljivo vlogo operativne armade kot moderne, stalno pripravljene oborožene sile, ki je poleg tega, da ima strokovno-vzgojno vlogo, tudi najbudnejši varuh neodvisnosti države.

Zato bo JLA kot stalni del oboroženih sil tudi nadalje deležna posebne skrbi družbenopolitičnih (in to zveznih) organov — in v njeni biti bo dosti več klasično-državnih prvin kot v katerikoli drugi družbeni instituciji. Seveda to ne pomeni, da se fiziognomija in narava operativne armade ne bo v ničemer spremenila in prilagodila sistemu splošnega ljudskega odpora. Spremembe so nujne, v armadi jih je bilo že veliko in jih bo še več, če naj se ohrani revolucionarna kontinuiteta oboroženih sil v celoti in armade posebej. Pri tem naj poudarimo, da kakor operativna armada v svoji trans-

formaciji ne sme zaostajati vojaškotehnično in družbenopolitično, prav tako ni zaželeno psevdo-radikalistično in avantgardistično prehitvanje. Zaradi njene občutljive vloge morajo procesi preobražanja armade potekati zelo previdno, brez pretresov in eksperimentiranja. Prav tako pa je res, da bi lahko postala pretirana opreznost past konservativizma, ki bi napihoval specifičnost armade, tradicionalno obremenjenost armade s formalizmom in institucionalizmom. To celotno področje je hvaležna tema za znanstveno-raziskovalno delo ustreznih družbenih in vojaških institucij, pa tudi področje idejno-politične dejavnosti zveze komunistov v družbi in v armadi.

Odnos med operativno armado in teritorialno obrambo je načelno jasen: to sta dve komplementarni komponenti enotnega obrambnega sistema. Vojaški in politični razlogi govore v prid obeh. Kot smo že zapisali, je stalna armada nujno potrebna, toda sama ne zadošča za zaščito neodvisnosti države; isto velja tudi za teritorialno obrambo. O odnosu ene komponente do druge se ne da razmišljati le s klasičnimi merili vojaške subordinacije, marveč tudi v smislu kooperacije in delitve dela. Operativna armada ni tutor teritorialne obrambe, marveč se mora vedno znova preskušati v luči uresničevanja samoupravno-teritorialne komponente obrambnega sistema. Njune neodvisnosti se ne da obravnavati predvsem s kvantitativnimi kazalci in proporci, ker se bodo proporci spreminjali skladno z mednarodnimi in notranjimi razmerami.

Splošni ljudski odpor je zapleten in gibek sistem, ki se lahko stalno izpopolnjuje, upošteva vse specifičnosti in raznolikosti: nacionalne, regionalne, socialno-profesionalne, tradicionalne in druge (vsaj v teritorialnih enotah) — v nasprotju z operativno armado, od katere ni pričakovati, da bi tako naglo in zlahka presegla »poenostavljeno enotnost« in uniformnost — tudi tam, kjer nista prav nič potrebni. Raznolikost odločitev v sklopu obrambnega sistema ne ogroža njegove enotnosti, ki jo zagotavljajo kohezivni dejavniki, kot so: enotni in pravični cilji obrambe, enotna doktrina vodenja obrambne vojne, enotno vojaško poveljstvo vseh oboroženih sil v državi.

Seveda s tem ne bi radi zbudili vtisa, da sta graditev in funkcioniranje splošnega ljudskega odpora zelo enostavna. Nasprotno: kakor hitro je to »veliki sistem«, ni brez napak; je okoren in zapleten, v njem je naglašena odvisnost delov in celote, česar se moramo vedno zavedati. Toda če je to vojaško-obrambni sistem, si ga brez izredne učinkovitosti ne moremo zamišljati. Usklajevanje enotnosti obrambnega sistema in nujne avtonomnosti njegovih številnih delov — kar lahko izrazimo s centralizacijo ciljev in decentralizacijo odločanja — terja potrpežljivo in vztrajno iskanje, kvalitetno novo in višjo kulturo vodenja vojaškoobrambnih zadev družbe; v tem iskanju se je treba izogibati zlasti sklerotičnosti vojaškega tradicionalizma v vseh njegovih oblikah.

Kadar govorimo o vojaško-tradicionalističnem kompleksu, ne merimo le na profesionalne vojaške kadre in institucije, marveč tudi

na okolje zunaj armade, na delovnega človeka in občana, na razne družbene institucije in njihove samoupravne organe; tudi pri teh lahko opazimo mnenje, da je obramba monopol države, kar je nasledek zgodovinske odtujenosti te družbene funkcije. Čeprav vojna vedno prizadene celotno družbo, niso bili občani na nobenem drugem družbenem področju tako odrinjeni od odločanja in nadzora kot prav na vojaškoobrambnem področju. Cela stoletja je birokracija zadrževala tolmačenje obrambnih interesov in opravljanje vojaških poslov v svojih rokah, tako da je prišel tak nazor tudi v kri preprostega človeka. Treba bo dosti dela in časa, da bomo to coklo preteklosti odpravili.

4. Socialno-politični pogoji za uresničevanje sistema splošnega ljudskega odpora

V sklopu vsestranskega pretresanja vseh socialno-političnih dejavnikov in vidikov deatizacije obrambne funkcije družbe se moramo vprašati: ali sistem splošnega ljudskega odpora lahko vzdrži kritiko s stališča revolucionarnega realizma, oziroma ali ga ne bremene iluzije, apologetsko dogmatiziranje samoupravljanja — izvedeno iz formalno-logične dedukcije brez resnične ocene družbenih razmer. Prikrita sumničenja in očitke si lahko pojasnimo z nezadostno materialno in duhovno razvitostjo naše družbe, z obstoječimi razlikami v stopnji razvitosti in s protislovji, ki se iz tega rojevajo, s še vedno heterogeno socialno strukturo (delavski razred je še mlad in kvantitativno v manjšini, polovica prebivalstva živi na vasi in pretežno v zasebnem sektorju proizvodnje itd.), z večnacionalno sestavo države, z nedodelanostjo sistema itd., — kar povzroča temu primerne konfliktna situacije na ekonomskem, političnem in idejno-kulturnem področju.

Dileme in skepse glede socialne dozorelosti za podružbljanje obrambe so izvirale in izvirajo iz istih tal kot zadržki in odpori do samoupravljanja in demokratizacije družbenega življenja nasploh; razlika je le v tem, da je za premajhno razumevanje in počasnejše idejno sprejemanje splošnega ljudskega odpora olajševalna okolnost — namreč tradicionalno zakoreninjeni predsodek, da je obrambna funkcija družbe monopol države.

Naše skušnje in tudi skustva drugih velikih revolucij nas uče, da si nove ideje, novi odnosi in institucije utrejo pot še preden so zanje dozorele vse družbene razmere. Če bi se družbeni preobrati dogajali le v idealnih okoliščinah, potem tudi revolucije kot pojma ne bi bilo, ker bi bila nesmiselna. Protislovja in konfliktna situacije v vsaki in tudi v naši družbi so posledica objektivnega obstoja raznih ekonomskosocialnih problemov — možnosti za njihovo izražanje pa rezultat demokratizacije družbenopolitičnega življenja. Sistem, ki lahko javno pokaže vse svoje vrline in slabosti, politično ni slab niti nezanesljiv — nasprotno, s tem izraža le svojo moč in trdnost. Če bi

oporekali tej značilnosti našega družbenega in političnega sistema, bi pomenilo, da se demokracije bojimo, to pa bi nas lahko pahnilo samo nazaj v državno avtoritarnost in totalno arbitražo. In če vemo, da sta neodvisnost in integriteta države najvišji interes, se mora družbeni »consensus«
glede vprašanj obrambe dosti bolj izraziti kot na katerikoli drugem družbenem področju. Še več: znano je, da lahko vsak obrambni sistem zaradi zunanje nevarnosti prehitvea stopnjo podružbljenosti v ekonomskopolitični sferi; seveda je trajno neskladje obrambnega sistema z naravo družbenopolitične ureditve čisto nevzdržno. Vsesplošnost in pravičnost ciljev obrambe v našem primeru še močnejše podpira dejstvo, da noben možni agresor ne bi mogel ponuditi katerikoli pomembnejši kategoriji naše družbe ugodnejše ekonomskopolitične pogoje in perspektive, kot jih ima pri nas. Zato bi bila vojna, ki bi jo bojevali za obrambo neodvisnosti, obenem tudi revolucionarno-razredna vojna.

Če gledamo stvari v procesu razvoja, ki je vedno dialektična negacija negacije, so vsi zadržki glede popolnejše samoupravne regionalne in nacionalne afirmacije narodne obrambe neumestni. Seveda ne smemo zanemariti tega, da socialistična družba, kakršno poznamo danes, ni idealna družba; zato tudi ni brez omejitev, ki jih zahtevajo skupni interesi. Končno tudi ni družba brez prisile, zato je tu še država kot pomemben konstitutivni element družbenih in političnih odnosov. S tega vidika tudi splošni ljudski odpor ni in ne more biti »čisti«
model oboroženega ljudstva, pač pa je po svojem družbenem obeležju dialektična enotnost samoupravne in državne vojaško-obrambne organizacije. Če bi razumeli samoupravljanje oziroma vse-ljudsko obrambo v pomenu stihije, nereda in neodgovornosti, brez ustrezne vloge države in organiziranih subjektivnih dejavnikov, bi bila to vulgarizacija in zloraba teh idej; to bi se naši družbi na sedanji stopnji razvoja in v danih mednarodnih odnosih hudo maščevalo. Dosežena stopnja podružbljenja obrambe, ki je zdaj navzoča kot ena izmed samoupravnih funkcij delovnih organizacij in družbenopolitičnih organizacij, se bo v prihodnje razvijala skladno z afirmacijo samoupravljanja kot temeljno obliko družbenoekonomskega in političnega življenja. Samoupravljanje in samoobramba sta nerazdružljivo povezana kot ideja, kot družbeni odnos in kot oblika organizacije.

Sedanjo dejavnost za uresničevanje sistema splošnega ljudskega odpora lahko globalno razdelimo na dve stopnji: na prejšnjo, za katero je bilo značilno, da so bile vse zadeve osredotočene v forumih in ozkih krogih — in sedanjo, ko postaja splošni ljudski odpor del vsakodnevnega življenja vseh celic in dejavnikov samoupravne družbe. V tem je tudi pravi pomen podružbljenja obrambe, namreč da poudari subjektiviteto človeka, delovnega kolektiva, raznih oblik družbene organiziranosti, vsakega naroda in narodnosti v krepitvi obrambne moči države — ne pa samo v množičnosti (ki je lastna več ali manj vsem vojaškim sistemom!), izurjenosti in opremljenosti. Zato

bi bile morebitne težnje k zoževanju samoupravne podlage splošnega ljudskega odpora, pretirani institucionalizem in normativizem, zanemarjanje nacionalno-regionalnih posebnosti, tradicij itd. hude ovire na zapleteni poti od ideje do realizacije podružbljenja obrambne funkcije socialistične skupnosti.

Ko poudarjamo te idejno-politične probleme, pa seveda ne zanemarjamo realnih in vsem očitnih težav okoli vključevanja naše številne ekonomske emigracije v obrambne priprave, problema financiranja teritorialne obrambe v nezadostno razvitih predelih in v ekonomsko slabotnejših gospodarskih organizacijah — za kar bo družba vztrajno iskala najustreznejše rešitve. Vendar pa so tehnično-financijske in organizacijske težave v primerjavi z revolucionarno-demokratsko vsebino splošnega ljudskega odpora le drugotnega pomena.

Problemi in perspektive sindikatov v sodobnem svetu

Sindikat je *per definitionem* najbolj neposredna, najbolj množična in najbolj univerzalna oblika organiziranosti delavskega razreda. Objektivna predpostavka za vse širši pomen in vpliv sindikalnih organizacij sta ekonomski razvoj in temu ustrezni večji delež delavskega razreda v skupnem aktivnem prebivalstvu. V modernem času je sindikat tudi najbolj razširjena oblika družbenopolitične organizacije v svetu. Prisoten je v vseh predelih sveta — v razvitih in nerazvitih državah, v socialističnih in kapitalističnih deželah.

Zgoraj opisana širina organiziranosti v sindikatu je največja in skoraj nepremagljiva ovira za kakršnokoli posploševanje, ugotavljanje skupnih značilnosti, problemov in razvojnih tendenc.

Vendar ni največja težava v množici samostojnih, nacionalnih sindikalnih gibanj, čeprav je tudi zaradi tega dejstva analiza dokaj zapletena. Resnični problemi nastajajo predvsem zaradi velikih razlik med posameznimi tipi sindikalnih organizacij, ki delujejo v zelo različnih družbenih okoljih in razmerah ter se srečujejo z zelo različnimi problemi in nalogami. Razmere, v katerih delujejo posamezna delavska gibanja, neposredno oblikujejo njihov družbeni položaj, vlogo, funkcijo, strukturo, notranjo ureditev, neposredne naloge in metode delovanja. Ker so ti pogoji v vseh navedenih bistvenih vidikih (od družbenega položaja do akcijskih metod) zelo različni, se tudi delavski sindikati med seboj bistveno razlikujejo.

Predmet analize tega sestavka bodo tiste organizacije, ki so: a) v bistvu samostojne v odnosu do delodajalca ali državnega aparata, b) zasnovane na razrednem načelu, c) ki upoštevajo pri včlanjevanju načelo prostovoljnosti, in d) ki se bore za ohranitev in izboljšanje ekonomskih in drugih koristi svojih članov in mezdnih delavcev nasploh.

Kljub vsem razlikam, ki opredeljujejo družbeni položaj, funkcije, organizacijske oblike in metode delovanja sindikatov, pa vendar lahko govorimo o nekaterih skupnih problemih in značilnostih.

Če razčlenjujemo podatke o gibanju števila mezdnih delavcev in sindikalno organiziranih delavcev v večjem številu držav, lahko sklenemo, da je resna zaskrbljenost zaradi pojenjajoče vplivnosti sindikata popolnoma upravičena. Analiza namreč kaže, da v večini primerov rasti števila zaposlenih ne spremlja tudi ustrezno povečevanje števila sindikalno organiziranih delavcev. Da bi se izognili morebitnim nesporazumom, naj takoj opomnimo: nedvomno drži, da število članov ni edini kazalec vplivnosti sindikata v dani deželi, nič manj pa ni zanesljiva domneva, da lahko iz natančne analize dolgoročnega trenda v številu in odstotku sindikalno organiziranih mezdnih delavcev dokaj natančno ugotavljamo vpliv, zlasti pa razvojne tendence vpliva sindikata v tej deželi. Drugič, omenjena razlika v gibanju števila zaposlenih in sindikalno organiziranih ni značilna za vse države. Te razlike, na primer, skoraj ni v tistih državah, kjer je včlanjevanje v sindikat v bistvu obvezno, zlasti kjer za to dolžnostjo stoji avtoriteta državnega prisiljevanja. Vendar pa je gibanje števila članov sindikata v takih sistemih za kakršnokoli ugotavljanje vpliva sindikata docela irelevantno, zato smo ta vidik v nadaljnjem razglabljanju pustili ob strani.

V državah, v katerih je včlanjevanje v sindikat bolj ali manj čisto prostovoljno, pa je omenjeno nesorazmerje očitno, v toliko primerih in v tako dolgih časovnih razdobjih, da mu kaže posvetiti posebno pozornost. Kar zadeva prostorsko razsežnost tega pojava, sodijo v to kategorijo domala vse razvite države, ki imajo v sindikalnem gibanju že dolgo tradicijo, v številni dežele, v katerih je sindikalno gibanje najmočnejše zakoreninjeno; to so npr.: ZDA, Velika Britanija, ZR Nemčija, Belgija, Nizozemska, Švedska, Danska, Norveška, Finska, Francija, Italija itd. V časovnem pogledu pa sta za ta pojav pretežno značilni zadnji dve desetletji.

V zadnjih dveh desetletjih so navedene države doživele buren razvoj produktivnih sil in temu ustrezno rast zaposlenih. V ZDA se je, na primer, po drugi svetovni vojni povečalo število zaposlenih kar za 20 milijonov, v Veliki Britaniji za 7 milijonov, v ZR Nemčiji pa še za več. Analize statističnih podatkov kažejo, da sodi največji del na novo zaposlenih v kategorijo mezdnih delavcev. Potemtakem se je v večini omenjenih držav v zadnjih dveh desetletjih povečalo število zaposlenih (oz. mezdnih delavcev) za 20 do 40 %. Po nekaterih ocenah se je povečalo število potencialnih kandidatov za sindikalno članstvo (osebe v mezdnem delovnem odnosu) v tem obdobju celo do 50 %. V istem časovnem obdobju pa se število sindikalno organiziranih v poprečju ni povečalo za več kot 10 do 15 %. Zlasti je zanimivo, da v zadnjih desetih letih v nobeni izmed navedenih držav ni prišlo do količnejšega pomembnega zvišanja članstva in da je za to obdobje značilna skoraj popolna stagnacija števila sindikalnega članstva.

Podatki nam ponujajo dva enako pomembna sklepa: prvič, sindikatom *ni uspelo zajeti pretežnega dela novih delavcev*, in drugič, v sindikate je danes vključen *manjši odstotek* mezdnih delavcev kot pred dvema desetletjema.

Ta pojav ni sistematično raziskan, zato zanj tudi nimamo popolne razlage. Navedli bomo le nekaj dejavnikov, ki so po našem mnenju največ pripomogli k neuspehu sindikatov, k temu, da niso v sorazmerju z večanjem števila mezdnih delavcev zvečevali svojega članstva — da sploh ne govorimo o večjem deležu sindikalno organiziranih v skupnem številu mezdnih delavcev.

Sodim, da nakazanega trenda ne moremo obravnavati kot prehodni, kratkotrajni pojav, ker ni rezultat začasno neugodnih okoliščin, napak v politiki vodilnih sil nekaterih sindikalnih gibanj. Vzroke moramo iskati v nekaterih važnih spremembah, ki jih doživljajo te države, zlasti pa v spremembah družbene biti in strukture delavskega razreda. Naša teza je, da so te spremembe soočile sindikate s preskušnjami in izzivi, na katere v večini primerov niso našli pravega odgovora, niso znali svoje strukture in politike prilagoditi času in razmeram, v katerih danes delujejo.

Zato sploh ni naključje, da je kriza rasti in vplivnosti najostrejša v najbolj razvitih državah. Prvič, v teh državah so prišle omenjene spremembe najbolj do veljave, drugič pa, ti nacionalni sindikati imajo najstarejšo tradicijo in se prav zaradi tega najteže prilagajajo večjim spremembam.

Počasnost sindikatov v prilagajanju svoje politike in strukture zahtevam in potrebam našega časa ima več vidikov. Eden najbolj pomembnih so težave, ki jih imajo sindikati pri *zajemanju mladih delavcev*. Če so bili še pred nekaj leti mlajši delavci glavna opora in vir kadrov za sindikalna gibanja, je njihova udeležba danes mnogo manjša. Zlasti je zaskrbljujoče to, da se starostna struktura sindikalnih aktivistov — in le nekoliko manj tudi celotnega članstva — počasi, pa vendar vztrajno slabša. Ta neugodna usmeritev starostne strukture članstva in aktivistov sindikalnega gibanja je očiten dokaz, da je sindikat pregloboko zakoreninjen v času, ki se je iztekkel, in da je vse manj privlačen za generacije, ki prihajajo v vrste aktivnega prebivalstva.

Podobno temu se sindikati ne zmorejo prilagoditi spremembam, ki so nastale z večjim prodorom *ženske delovne sile*. Delež te delovne sile neprestano narašča, sindikat pa jo z izredno težavo priteguje v svoje organizacije.

Težaven problem so tudi *spremembe v strukturi gospodarstva*. V vseh razvitih državah se postopno zmanjšuje pomen gospodarskih vej, ki so bile tradicionalna oporišča sindikatov, hkrati pa postajajo vse pomembnejše tiste veje, v katerih se sindikati le s težavo uveljavljajo. Za prvi zglede naj navedemo rudarstvo, železniški promet in tekstilno industrijo. Poleg grafične in delno kovinarske so bile te veje v večini držav glavna torišča sindikatov. V teh vejah gospo-

darstva so se sindikati praviloma najprej uveljavili kot resnične reprezentativne delavske organizacije. Pomembnost teh gospodarskih vej lahko osvetlimo s primerom Velike Britanije; tam je bil med prvo svetovno vojno vsak tretji sindikalno organizirani delavec rudar; približno sedmina vseh ročnih mezdnih delavcev v tej državi so bili rudarji. Zdaj je njihov delež v nacionalni delovni sili (oziroma med vsemi ročnimi delavci) približno petkrat manjši, kar ima neposredne posledice za položaj in strukturo sindikalnega gibanja. Poudarimo naj, da se število zaposlenih v nekaterih gospodarskih vejah, ki so bile tradicionalna sindikalna oporišča, ne zmanjšuje le relativno, marveč tudi absolutno. Število rudarjev v Veliki Britaniji se je, na primer, zmanjšalo od 1,4 milijona v času prve svetovne vojne na manj kot 600.000 v zadnjih nekaj letih. Po vsej verjetnosti bosta ekonomski, zlasti pa tehnološki proces te gospodarske veje še nadalje zoževala; torej je ta problem za sindikate še vedno odprt.

Na račun nekaterih klasičnih vej sekundarnega sektorja gospodarstva se razvijajo predvsem *storitvene dejavnosti*, ki so praviloma sindikalno mnogo šibkeje organizirane. To velja zlasti za tiste storitvene dejavnosti, ki imajo majhne delovne enote z manjšim številom zaposlenih. Na mesto klasičnih stopajo tudi nekatere nove industrije — na primer kemična in elektronska — v katerih naletijo sindikati na občuten odpor zlasti pri bolj plačanih slojih zaposlenih.

Največje tovrstne težave pa doživlja sindikat zaradi neprestanih *premikov v strukturi delovne sile v korist nemanualnih delavcev*. Sindikat je nastal in se vse do danes razvijal pretežno kot sredstvo kolektivne akcije ročnih delavcev. Nemanualni delavci v vseh državah so kazali mnogo manj zanimanja in pripravljenosti za to obliko organizacije in delovanja. Ta odnos tudi danes ni bistveno drugačen. Sindikat je ohranil pečat organizacije, v kateri se združujejo pretežno ali samo ljudje s tako imenovanimi modrimi ovratniki. V času, ko v vseh razvitih deželah silno hitro narašča (absolutno in relativno) število nemanualnih delavcev v mezdnem delovnem odnosu, je to brez dvoma za sindikate huda težava. Mnoga sindikalna gibanja so si zelo prizadevala, da bi se zblížala s to kategorijo delavcev, vendar so uspehi vse do danes povečini nespodbudni.

Prav gotovo to niso edini vzroki za stagnacijo in krizo vplivnosti sindikatov — prav tako zanesljivo pa so nekateri med njimi najpomembnejši. Ni izključeno, da vzrokov teh težav sindikati ne bi mogli premagati; vendar pa so potrebne poprej velike spremembe v mnogih vidikih sindikalne politike, metodah dela in načina organiziranosti. Pretežno sindikati doslej niso pokazali potrebne sposobnosti za prilagajanje, adaptacije in evolucijo.

Družbeni položaj sindikatov

V zadnjih nekaj desetletjih je prišlo do važnih sprememb v globalnem položaju sindikatov v družbi. Zanimivo je to, da je glavni

tok spreminjanja zelo podoben v večini držav, celo v deželah, ki se bistveno razlikujejo ne le po stopnji ekonomske razvitosti, temveč tudi po naravi družbenih odnosov. Splošno značilno je, da se postopno in ponekod tudi radikalno spreminja narava odnosov med sindikati, temeljnimi institucijami in vladajočimi silami družbe. Bistvo teh sprememb je *zmanjševanje, v posameznih primerih pa tudi popolno odpravljanje vseh medsebojnih antagonizmov*. Sindikat je nastal in se dolgo vrsto let razvijal kot organizacija izkoriščanih, ki je bila v nepomirljivem konfliktu ne le z delodajalcem, marveč tudi z vsemi temeljnimi institucijami, ki so branile in utrjevale interese lastniških razredov. To velja predvsem za državo, ki je v tej fazi razvoja sindikatov v večini primerov zelo grobo in neposredno nastopala in se potrjevala v vlogi varuha interesov lastniških razredov. V večini držav so delavci bojevali dolg in težaven boj ne le z delodajalci, marveč tudi z državo za pravico do sindikalne organiziranosti. Država je pogosto onemogočala delo sindikatov. Sindikalne funkcije so zapirali in na razne načine preganjali.

V državah, kjer je prišlo do radikalnih sprememb v značaju družbenih odnosov (odprava privatne lastnine proizvodjalnih sredstev in oblasti lastniških razredov), so se sindikati znašli v čisto novem položaju. Tako ali drugače so se *vkjučili v novi družbeni in politični sistem kot integralni del družbe* — v večini primerov kot sestavni del znanega transmissijskega koncepta diktature proletariata.

Podoben odnos je nastal tudi v več novih državah Azije in Afrike, kjer sindikati sodelujejo z vladajočimi političnimi silami. V nekaterih med temi deželami so sindikat sprejeli za partnerja vladajočih narodnih gibanj, v drugih pa je prišel v svojevrsten transmissijski položaj. Elementi antagonizma se izražajo delno v odnosih med sindikati in delodajalci — zlasti v zasebnih podjetjih — medtem ko je za odnose z državnim aparatom in vladajočo politično organizacijo značilno prostovoljno sprejeto ali kako drugače zagotovljeno sodelovanje.

V obeh omenjenih primerih se družbeni kontekst bistveno razlikuje od pogojev kapitalističnega sistema in je zato popolnoma razumljivo, da je družbeni položaj sindikata čisto drugačen. Za naše razglabljanje je posebno zanimivo, da je prišla omenjena usmeritev sprememb prav tako močno do veljave v veliki večini razvitih kapitalističnih držav. Spremembe, ki so nastale v družbenem položaju sindikatov v teh državah, so zlasti zanimive zato, ker niso posledica revolucionarne preobrazbe narave družbenih odnosov.

Sprememba družbenega položaja sindikatov v teh deželah je posledica dolgotrajnega zgodovinskega procesa in ga ni moč povezovati s kakim dogodkom ali trenutkom, začetek procesa pa je skoraj nemogoče časovno natančno določiti. Elementi novega tipa odnosov so se začeli kazati že v času, ko je bilo sindikalno gibanje v ostrem spopadu ne le z delodajalci, marveč tudi z vsemi drugimi važnejšimi deli dane ureditve. Poleg tega naj opomnimo, da ta

proces ni bil premočrtno gibanje. Potekal je v znamenju neprestanega prežemanja nasprotnih hotenj (sile, ki so zagovarjale »akomodacijo« v mejah danega, so bile in so še danes v sporu s silami, ki zagovarjajo bistveno drugačno vlogo sindikatov).

Bistvo novega družbenega položaja sindikata je kompromis, ko sta »obe strani« privolili v medsebojno popuščanje. Seveda ta pristanek ni le posledica subjektivne opredeljenosti vodilnih sil v sindikatih in organizacijah delodajalcev, marveč predvsem nasledek nekaterih objektivnih okoliščin. Tu mislimo predvsem na spremembe v odnosih med razrednimi silami, ki so nastale v nekaj zadnjih desetletjih in ki so vzpostavile *svojevrstno ravnotežje sil med osnovnima družbenima razredoma* — med delavskih razredom in buržoazijo. V kontekstu takega razporeda osnovnih razrednih sil in temu ustrezne državno-kapitalistične splošne linije v usmerjanju družbenega razvoja, v razreševanju in omiljanju socialnih spopadov, je vsebovana tudi nova družbena vloga oziroma položaj sindikata.

Kot na mnogih drugih področjih, kjer se neposredno spopadajo interesi dveh osnovnih razredov, je prišlo tudi tu do spoznanja, da je možen in nujen kompromis. Moč lastniškega razreda ni več obvladovala delavskega razreda in njegovih organizacij v podrejenem položaju kot nekdanj; hkrati pa moč delavskega razreda še ni tolikšna, da bi lahko tvegala razlastitev razreda lastnikov, ter da bi prevzel vso odgovornost za vodenje družbenih zadev. V takih razmerah je bil kompromis enako sprejemljiv za obe strani.

In katere so glavne komponente tega kompromisa? Sindikate so sprejeli kot pomemben integralni del dane ureditve. Zelo pogosto delodajalci, zlasti pa država — obravnavajo sindikate kot (čeprav ne popolnoma enakopravne) partnerje pri obravnavanju nekaterih važnih vprašanj nacionalne ekonomske politike. Kar je zlasti pomembno, razširjeno je področje za kolektivno pogajanje o nekaterih vidikih delovnih pogojev, ki je bilo do nedavnega še v popolni pristojnosti delodajalcev oziroma organov uprave. Sindikati se pogojno strinjajo, da je njihova *glavna dejavnost* boj za neposredne, predvsem socialno-ekonomske interese delavcev. Drugače povedano, sindikati so javno ali potihoma sprejeli stališče, da moči ekonomsko organiziranih delavcev ne bodo izrabljali za uresničevanje političnih ciljev. Tako ali drugače so privolili, da ne bodo postavljali zahtev, ki bistveno presegajo meje dane družbene ureditve.

V deželah, v katerih so sindikati pretežno ali pa v celoti pod vplivom umirjenih, reformistično usmerjenih sil, so zgoraj omenjeno koncepcijo večinsko sprejeli in je zlasti v zadnjih dveh desetletjih globoko zakoreninjena v praksi sindikatov; tam pa, kjer so vodilne sile sindikalnih gibanj v svojih političnih usmeritvah radikalnejše, ta koncept še ni v celoti uresničen. Vendar se zdi, da gre tudi v teh deželah razvoj v smeri sporazumevanja. Lahko bi rekli, da se *zrcali novi družbeni položaj sindikata mnogo bolj v praksi kot pa v pripravljenosti, da bi tak položaj tudi javno priznal*. Pogosto odkrijemo

za sindikalnimi proklamacijami zelo praktično politiko, ki še zdaleč ni tako radikalna, kot so izjave.

Nova vloga sindikata je globoko *protislovna* ne samo glede svoje družbene vsebine (ki združuje okrepitev vloge delavskega razreda in obenem meje njegove vplivnosti), marveč tudi glede bodočih možnosti za delovanje in vlogo sindikata v družbenem življenju. To protislovje se izraža zlasti v dejstvu, da novi položaj razširja vlogo in pristojnosti sindikata, po drugi strani pa ga bistveno omejuje. Razširjena družbena vloga sindikatov se izraža zlasti v njegovem vključevanju v razprave in delno tudi v odločanje na mnogih področjih, iz katerih so bili nekdanje popolnoma izrinjeni. Danes so sindikati udeleženi ne le povsod tam, kjer neposredno odločajo o spreminjanju delovnih pogojev, marveč pri vseh važnejših družbenih zadevah. Kar zadeva ekonomsko politiko, za katero so še zlasti zainteresirani, so v mnogih državah sindikatom omogočili, da s svojimi predstavniki sodelujejo, na primer, v raznih organih, ki načrtujejo ekonomski razvoj.

Sindikati so postal v vrsti razvitih držav tako pomemben integralni in delno tudi konstitutivni dejavnik ravnotežja družbenih sil in s tem tudi celotne družbene ureditve, da ga mnogi meščanski teoretiki obravnavajo kot nezamenljiv del sistema. Eden najbolj znanih meščanskih teoretikov sodobne kapitalistične družbe je ob neki priložnosti izjavil, da so sindikati tako funkcionalni, tako nujno potrebni današnji zahodni družbi, da bi si jih morala ta »izmisliti« oziroma jih osnovati, če jih še ne bi bilo. (Glej J. K. Galbraith: »The Theory of Counterbalancing Power«.)

Druga stran medalje je prav gotovo *omejevanje »dometa« družbene akcije sindikatov*. Medtem ko se je sindikat nekdanje lahko teoretično in praktično vključeval v akcije, ki so presegle meje danega — jim je to danes praktično nemogoče. Širjenje svojega področja angažiranosti, priznane pristojnosti in večji družbeni ugled in status so plačali s priznanjem temeljnih institucij kot mej, do katerih lahko gredo pri postavljanju posameznih zahtev in izvajanju ustreznih akcij. V mnogih državah so se sindikalni voditelji povzpeli v sam vrh družbene piramide, postali del politične elite, obenem pa tudi »jetniki« danega sistema.

Končno naj poudarimo, da se ne da teh sprememb čisto pravilno oceniti, če gledamo nanje skozi prizmo subjektivnih lastnosti vodilnih predstavnikov sindikalnih gibanj. To pa je za dogmatske in drugačne konservativne razlage prav značilno. Ne moremo zanikati, da gre v posameznih primerih tudi za pojave korupcije, za ambicije za vsako ceno doseči višji položaj v družbi — vendar pa je to mnogo preozka in tudi neustrezna razlaga. Posamezniki in celo najpomembnejši voditelji lahko s svojo osebnostjo vplivajo na določeno usmeritev, ne morejo je pa sami ustvarjati. Brez zgoraj omenjenih objektivnih vzrokov (predvsem spreminjanja razporeda razrednih sil) se novi

koncept ne bi nikoli uresničil, ne glede na nagibe vodilnih funkcionarjev.

In še druga sklepna pripomba: čeprav je sedanja konstelacija dokaj stabilna, ne moremo sprejeti razlage, da je s sedanjim družbenim položajem sindikatov že končan njihov zgodovinski proces v vseh državah. Tako bi lahko razsojali le v primeru, če bi nas temeljna predpostavka (ravnotežje razrednih sil) navajala k takemu sklepu. Vendar doslej še nismo našli dokaza za tako ugotovitev. Nasprotno: mnogo več razlogov nas prepričuje, da lahko sedanje ravnotežje obravnavamo kot relativno in začasno stanje.

Sindikati in sodelovanje delavcev pri upravljanju

V sodobnem svetu so najrazličnejše poti in oblike, kako delavci uresničujejo svojo zgodovinsko težnjo, da bi vplivali, nadzorovali ali v celoti obvladovali pogoje za svoje življenje in delo. V praksi sodobnih delavskih gibanj se srečujemo z neukrotljivo pahljačo takih oblik — od tistih, ki zagotavljajo le zelo posredno in omejeno sodelovanje v obliki nasvetov in priporočil o pretežno manj pomembnih vprašanjih — do zelo meritornega odločanja. Zadržali se bomo pri tistih oblikah, ki so uveljavljene kot posebne institucije, prek katerih lahko delavci vplivajo na delo organov uprave — torej pri primerih, ko delavci ne upravljajo sami, marveč le vplivajo na delo organov uprave.

Tovrstne institucije poznajo v mnogih državah, zlasti v razvitih kapitalističnih državah — pa tudi v nekaterih afriških, azijskih in celo v vzhodnoevropskih državah. Obravnavali bomo probleme, ki nastajajo zaradi delovanja teh institucij v tistih državah, kjer ni prišlo do radikalnih sprememb v družbenih odnosih in kjer je pretežni del gospodarstva v rokah zasebnih lastnikov.

V večini primerov so sindikati podprli te institucije, v nekaterih državah pa so celo njihovi najbolj odločni zagovorniki. Obenem so za odnos sindikatov do teh ustanov značilni tudi nekateri pomsleki in dileme. V zadnjem času so v posameznih primerih sindikati svoja stališča ponovno pretresali; v teh razpravah je bila v središču pozornosti dilema, ali je to prava pot boja za radikalno izboljšanje družbenega položaja mezdnih delavcev.

Ko v naši deželi spremljajo te razprave, pogosto poudarjajo, da so te dileme predvsem izraz ideološkega konservativizma, zbirkratiziranosti sindikalnih vrhov ter njihovih prizadevanj, da bi ohranili vlogo predstavnikov neposrednih interesov mezdnih delavcev. Prav gotovo je prisoten tudi birokratizem, težnja po monopolu in ideološki konservativizem, vendar zgoraj omenjene ocene ne moremo sprejeti kot popolno in pravilno razlago stališč sindikatov. Po naši presoji so tudi nekatere objektivne okoliščine, ki sindikate navajajo k temu, da so zadržani do nekaterih vidikov delovanja teh institucij. Navedli bomo le nekatere najvažnejše zadržke:

a) Ideološko preudarjanje

Svobodno razredno sindikalno gibanje je zasnovano na vse-splošno sprejetem spoznanju o različnosti — če že ne na spopadu — interesov dveh osnovnih razredov. Sindikat se je pojavil šele tedaj, ko se je pri delavcih razvila zavest o posebnostih njihovih težnj. Ta kriterij je še dandanes važna sestavina sindikalne organiziranosti in delovanja.

Največ institucij, v katerih sodelujejo delavci pri upravljanju s posvetovalno pravico, je sestavljenih po načelu paritete; to načelo izraža obenem tudi kompromis glede razrednih interesov, h katerim naj bi obe strani težili. Mnogi protagonisti v njih vidijo v institucijah odraz in sredstvo za uresničevanje tako imenovanih skupnih interesov kapitala in dela.

Srečujemo se z dokaj resnimi očitki, da te institucije pospešujejo ozračje razrednega miru in razrednega sodelovanja ter s tem spodkopavajo temelje, na katerih sloni moderno sindikalno gibanje. Če je to res, potem bi morali sindikati zelo resno proučiti svoje stališče do slehernega tovrstnega predloga. Celo sindikalno gibanje, ki ne sprejema teze o razrednem boju in nepomirljivem spopadu interesov kapitala in dela, ne more graditi svoje perspektive v razmerah, kjer prevladuje ozračje razrednega sodelovanja, v katerem bi delavci sprejeli tezo o skupnosti interesov kapitala in dela. Razlog je preprost: če so ti interesi zares skupni, ni vzroka za obstoj posebne, na razredni podlagi zasnovane organizacije.

Naš odgovor na zastavljeno dilemo je takle: te institucije lahko prispevajo k ozračju, ki je naklonjeno razrednemu sodelovanju, ni pa nujno. Vse je odvisno od tega, kako so zasnovane in katere sile na delavski strani jim dajejo pečat. Če so te institucije zamišljene kot sestavni del dane družbene ureditve, kot njeno dopolnilo, ki naj jo nekako »strne« v demokratičnem duhu — potem je zelo verjetno, da bo ta mehanizem sejal razpoloženje in iluzije v smeri razrednega sodelovanja. Če pa je zamišljen in uporabljen le kot stopnica k osvajanju popolne oblasti, upravljavskih pravic in preseganja razmer in institucij razredne družbe, tedaj so rezultati lahko čisto drugačni.

b) Odnos do mehanizma kolektivnega pogajanja

Dokaj pogosto so težave v razmejevanju sfere delovnih odnosov in pogojev za delo, ki sodijo v pristojnost kolektivnega pogajanja in mehanizmom delavskega soodločanja ali industrijske demokracije. Na tej relaciji nastajajo za nekatera sindikalna gibanja hude težave. Sindikati si prizadevajo, da bi zadržali v tej sferi kolektivnega dogovarjanja odločanje o vseh življenjskih vidikih delovnih pogojev. Seveda če organi industrijske demokracije nimajo nikakršnega vpliva na obravnavanje teh problemov, zanimanje delavcev za njihovo dejavnost zelo pojema. Zato so razumljiva prizadevanja, da tudi

nekatera vprašanja iz področja kolektivnega dogovarjanja zajamejo v okvir dela organov industrijske demokracije.

So zelo utemeljeni razlogi, da se sindikati upirajo razširjanju področja delovanja in s tem krepitvi organov industrijske demokracije.

a) Ob razpravljanju in odločanju o tovrstnih življenjskih delavskih zahtevah prek mehanizma kolektivnega pogajanja se zahteve delavcev konec koncev vedno opirajo na grožnjo, da bodo uporabili organiziran pritisk, katerega skrajni izraz je stavka. V organih industrijske demokracije takih možnosti ni.

b) V sistemu kolektivnih pogajanj ima sindikat možnost, da doseže popolno kontrolo nad oblikovanjem in izvajanjem revindikacijskih zahtev. V drugem primeru to ni povsem zanesljivo, ker ni možna popolna kontrola sestave in politike delavske strani v paritetno sestavljenih organih.

c) Kolektivno pogajanje zagotavlja izvajanje nacionalne revindikacijske politike, v mehanizmu industrijske demokracije pa se omejuje pretežno na raven podjetja.

c) Možnost manipuliranja z industrijsko demokracijo proti sindikatom.

Pojav dveh paralelnih struktur v podjetju, od katerih sta obe zgrajeni na načelu delavskega predstavništva — sindikat v celoti, industrijska demokracija le delno — odpira nekatere resne probleme. Poleg drugega dovoljuje tak položaj možnosti za manipulacije proti interesom sindikatov. Najpogostejše oblike manipulacije so:

— delodajalci v nekaterih državah kažejo pretežno mnogo večje razumevanje za zahteve delavcev, če prihajajo le-te iz mehanizma industrijske demokracije, kot pa če podobne zahteve postavljajo sindikati. Če pride v kakem podjetju večkrat do takih primerov, potem ni izključeno, da bo del delavcev začel resno dvomiti o učinkovitosti in celo o *potrebnosti* sindikatov — prav to pa je tudi želja delodajalcev.

— Mehanizem industrijske demokracije omogoča delodajalcem, da pritegnejo, izrabijo za svoje namene del vidnejših in sposobnejših delavskih predstavnikov, ki bi v drugačnih razmerah sicer s svojo sposobnostjo mnogo koristili delavskemu gibanju.

— Vzporedno delovanje dveh struktur, ki ju sestavljajo izvoljeni predstavniki delavcev, nujno povzroča situacijo, v kateri lahko prihaja do neenotnosti, do konflikta lojalnosti in temu ustreznega pojemanja enotnosti in omahovanja delavcev v konfrontaciji z delodajalci.

Sindikati in znanstveno-tehnološka revolucija

V državah, ki se odlikujejo z intenzivno znanstveno-tehnološko revolucijo, stoje sindikati pred zelo zapletenimi problemi; v odnosu

sindikativ do teh sprememb se pojavljajo resne dileme. Namreč, sindikati se zavedajo neizogibnosti in progresivnosti močnega prodora novih tehnoloških postopkov ter drugih pridobitev znanosti v sodobno gospodarstvo. Znanstveni in tehnični napredek je povzročil veliko povečanje produktivnosti dela, zniževanje proizvodnih stroškov, povečanje narodnega dohodka in izboljšanje življenjske ravni. Standard delavcev se seveda ni izboljšal v istem sorazmerju, nedvomno pa je občutno izboljšanje materialnih pogojev življenja delavcev, do katerega je prišlo zadnjih deset let v mnogih razvitih državah, posledica znanstveno-tehnološkega napredka. Zato je samo po sebi razumljivo, da morajo sindikati ta proces podpirati. Tako bi morali ravnati celo v primeru, če bi bile posledice te revolucije za materialni položaj delavcev mnogo manj ugodne, kot pa so bile v zadnjih desetih letih. Sindikati se, skratka, ne morejo upirati znanstveno-tehničnem napredku.

Po drugi strani prinašajo te spremembe tudi probleme, ki vzbujajo sindikatom skrb in tudi odpor. To so predvsem vplivi na *stopnjo zaposlenosti*. Večji prodori nove tehnike povzročajo v določenih proizvodnih vejah občutno manjše povpraševanje po živem delu. Sindikati do tega pojava ne morejo biti ravnodušni. Pojasnjevanje, da ni nujno, da bi prišlo v celotni družbi do zmanjšanja števila zaposlenih oziroma da do globalnega zmanjšanja sploh ne bo prišlo, sprejemajo sindikati s pridržki — ali pa se jim zdi celo nesprejemljivo.

Ker sindikati razumejo nujnost sprememb, povezujejo svojo privolitev s predhodnim sporazumom o zaposlitvi delavcev, ki ostanejo brez dela zaradi raznih inovacij v tehnologiji in organizaciji dela. Kot najbolj ustrezno rešitev terjajo ponovno zaposlitev delavcev v isti gospodarski veji. Če pa to ni možno, zahtevajo, da delodajalci in država zagotovijo ustrezne prekvalifikacije in da imajo delavci v času, ko se pripravljajo na novo stroko, zagotovljen dohodek. V vrsti držav so tak sporazum že dosegli.

Druga težava za sindikate je v tem, da tehnološka revolucija zvečuje *delež nemanuelnih delavcev* v primerjavi z ročnimi delavci. Ker pa se nemanuelni delavci v mnogo manjšem odstotku včlanjajo v sindikate, se zožuje njihova socialna baza.

Končno naj omenimo, da nova tehnologija in uvajanje novih proizvodov zelo pogosto povzročata tudi velike spremembe v *neposrednem delovnem okolju*: npr. opuščanje mnogih pravil, navad in uzanc, ki jih ne ureja noben sporazum ali predpis, so pa izredno pomembne za vsakega delavca. Raziskave so pokazale, da delavci velikokrat zelo vztrajno branijo te »pridobljene pravice« ter da prihaja zaradi njih do hujših delovnih sporov. Tudi za ta primer sindikati nimajo učinkovitega zdravila. Če bi podprli delavce, bi se spopadli s tehničnim napredkom, če pa se brez vseh omejitev postavijo na stran sprememb, lahko zgube podporo dela članstva.

V zadnjih nekaj letih se je svet srečal s pojavom burnega vzpona velikih mednarodnih kapitalističnih koncernov, ki imajo velik vpliv na svetovni trg. Nekateri ocenjujejo, da bo čez nekaj let približno petindvajset velikih mednarodnih kapitalističnih skupin nadziralo več kot polovico najbolj pomembnih proizvodov na svetovnem trgu.

Sindikati do nedavnega sploh niso posvečali pozornosti temu vidiku procesa koncentracije in centralizacije kapitala. Neuspehi, ki so jih doživljali v nekaj zadnjih letih v konfrontacijah s temi družbami, so sindikate v Veliki Britaniji, Franciji, Belgiji in še v nekaterih drugih deželah streznili, tako da so začeli resno razmišljati o tem fenomenu. Sindikat je kot nacionalna organizacija v svoji dejavnosti nujno omejen predvsem na svojo deželo. Vsi dosedanji poskusi, da bi prišlo do koordinacije v mednarodnih merilih, niso prinesli bistvenih uspehov. Sicer pa tudi ni bilo izrazite potrebe po tej koordinaciji. Oba akterja v delovnih sporih — sindikat in delodajalec (ali delodajalci) — sta delovala samo znotraj državnih meja. Potreba po sodelovanju in koordinaciji v mednarodnih merilih se je pokazala le tedaj, kadar so hoteli delodajalci uvažati iz druge dežele blago, katerega proizvodnja je bila prizadeta zaradi stavke delavcev.

Z nastankom velikih mednarodnih koncernov, ki proizvajajo isto ali podobno blago v večjem številu držav, se je stanje bistveno spremenilo. Poslej ima v primeru delovnega spora ena stranka v sporu nacionalne razsežnosti, druga pa mednarodne. V primeru spora se delodajalec mnogo laže upira zahtevam delavcev, ker ima vse možnosti, da zgubo na eni strani nadomesti z dobičkom v drugi deželi. Ustavitev proizvodnje za mednarodne družbe zdaj ni več tako huda grožnja, kot je bila nekdanj. Lahko se dogodi, da se znajdejo delavci ene dežele v odnosu do delavcev druge dežele objektivno v vlogi stavkokazov, čeprav se tega sploh ne zavedajo.

Se bolj zapleteni so problemi na področju tarifne politike in prelivanja presežne vrednosti iz ene države v drugo. Dobiček, ki je nastal v eni državi, družba prenaša v drugo državo, ker so tam proizvodni stroški nižji.

Čeprav se zdi, da je izhod iz te zagate več kot očiten, je vendar tudi zelo zapleten. Čisto je jasno, da se lahko mednarodnim družbam učinkovito upre le mednarodno povezovanje sindikatov, ki bi svojo dejavnost razširili čez nacionalne meje. V načelu je to nesporno, vendar težko uresničljivo. V času, ko sindikati s težavo dosegaajo usklajevanje akcije v okviru ene države, je to še težavneje doseči v mednarodnih razsežnostih. V zadnjem času je bilo več mednarodnih posvetovanj industrijskih in strokovnih sindikatov, na katerih so obravnavali ta problem. Doseženo je bilo obče soglasje o potrebi sodelovanja in usklajevanja akcij, dalj pa niso prišli.

V večini držav so se sindikati razvijali pod neposrednim in zelo močnim vplivom ali celo patronatom delavskih partij. Tak odnos je razviden iz dejstva, da so sindikati sprejemali vodilno vlogo partije pri določanju osnovne idejno-politične usmeritve in najvažnejših neposrednih političnih nalog vseh organiziranih sil delavskega razreda v dani državi. O primatu partije v nacionalnih delavskih gibanjih prepričljivo govorita tudi naslednji dejstvi.

Prvo, sindikati niso bili popolnoma samostojni niti na tistem področju, ki je po tradicionalni delitvi dela med partijo in sindikati pripadalo zadnjim — namreč revendikacijske zahteve in boj za druge neposredne ekonomske interese delavskega razreda. Partije so močno posegale v oblikovanje te politike, ponekod pa so sprejeli tezo, da morajo sindikati tudi to dejavnost usklajevati s politiko partije. Najbolj ostra oblika podrejenosti se kaže v zahtevi partije, naj sindikat organizira stavke, da bi podprl politično akcijo ali stališče partije, ki je bilo sicer le malo važno za večino članov sindikata.

Drugo, partije so imele močan, ponekod pa celo odločilen vpliv na kadrovske politike sindikatov. Tak odnos se je uveljavljal zlasti ob volitvah osebnosti za najvidnejša mesta v sindikalnem gibanju.

Opisani model ni univerzalen. V stopnji ingerenc, ki so jih uveljavljale partije v posameznih državah, so razlike. Je nekaj primerov, ko so imeli odnosi med partijo in sindikati popolnoma drugačno vsebino. Primer za diametralno nasprotje teh odnosov je na primer Velika Britanija, kjer je bil sindikat še nekaj desetletij po ustanovitvi laburistične stranke nesporen »starejši partner«. V zadnjih dveh desetletjih je opaziti vse močnejšo težnjo po osamosvajanju sindikatov. Ta težnja se je najprej pojavila in se tudi materializirala v sindikatih, katerih »partner« so bile socialnodemokratske partije, danes pa je zelo občutna tudi v sindikatih, ki so pod vplivom bolj radikalnih struj v delavskem gibanju.

V teh odnosih vse bolj prevladujejo elementi enakopravnosti. Sindikatom je uspelo izbojevati popolno samostojnost v oblikovanju in izvajanju politike na področju, ki je bilo tradicionalno njihovo — boj za neposredne interese delavcev. Poleg tega so si priborili pravico, da se dokaj samostojno opredeljujejo do vseh drugih družbeno pomembnih problemov ter s tem aktivno in ustvarjalno sooblikujejo občo idejno-politično usmeritev organiziranih sil delavskega razreda v svoji deželi. Tudi na tem področju ne žele ostati le »transmisije«. Nasploh je že dokaj izginila taka praksa, da bi industrijsko akcijo (stavko) uporabljali le kot podporo političnim stališčem in zahtevam partije. Prav tako so se sindikati močno otresli varuštva partije tudi na področju svoje kadrovske politike.

Lahko bi našteali več dejavnikov, ki so vplivali na ta preobrat. V nekaterih okoljih poudarjajo, da je to predvsem posledica želje

sindikalnih vrhov, da bi si kar najbolj utrdili monopolni položaj predstavnika ekonomskih interesov delavskega razreda. V tem pogledu ocenjujejo to težnjo kot negativno. Mislim, da je taka ocena nesprejemljiva. Čeprav je čutiti težnjo po monopolizaciji in tudi birokratizaciji sindikalnih vrhov, novega tipa odnosov ne moremo pojasniti le s temi dejstvi. Številne raziskave dokazujejo, da je prejšnji tip odnosov, poleg nekaterih nedvornih prednosti (predvsem na področju usklajevanja politike in akcije), prinašal tudi resne probleme in povzročil mnogo napak. Raziskave so ugotovile, da je bilo tesnejše povezovanje s partijami, zlasti pa podrejanje sindikatov, občutna zavora za širjenje vpliva sindikatov. Del delavcev, ki bi se sicer včlanjevali v sindikat, je to odklanjal samo zato, ker se ni strinjal s politiko partije, s katero se je sindikat identificiral. To so bili delavci, ki so sicer razumeli nujnost kolektivne akcije za obrambo neposrednih delavskih interesov, niso pa dojeli potrebe po radikalnih družbenih spremembah, ki so bile v programu delavskih partij; neposredno podrejanje partiji, zlasti pa uporabo organizirane moči sindikatov (industrijska akcija — stavka) za podporo kake zahteve partije, so ti delavci podoživljali kot zlorabo in so zaradi tega celo izstopali iz sindikata.

Dosedanje izkušnje so pokazale, da sodelovanje med sindikati in delavskimi partijami ne predpostavlja nujno odnosa podrejenosti. Prav nasprotno! Izkušnje kažejo, da je za interese delavskega razreda mnogo bolj koristno enakopravno sodelovanje med partijami in sindikatom.

V dežalah, kjer ni politične enotnosti delavskega razreda, kjer deluje več delavskih partij, so še posebni razlogi, da se sindikati odtegujejo vplivu in varuštvo delavskih partij. V mnogih primerih je razcep na političnem področju narekoval posebno strukturo sindikalnega gibanja, razdeljenega na nekaj nacionalnih središč (Italija, Francija, Belgija, Nizozemska, Indija itd.). Razcep v sindikalnem gibanju v večini primerov odseva stanje odnosov v političnem delu delavskega gibanja dane države. Obstoj in delo več avtonomnih in rivalskih sindikalnih organizacij v delavskem gibanju je brez dvoma za delavce neugodna okoliščina. V takih razmerah lahko delodajalci in državni aparat mnogo uspešneje izrabljajo eno sindikalno centralo proti drugi.

V zadnjem času se krepi spoznanje o nujnosti tesnejšega sodelovanja med sindikati in celo o sindikalni enotnosti. Prav tako pa je navzoča zavest, da je taka enotnost docela nemogoča, dokler so posamezne struje v sindikalnem gibanju tesno povezane z njemu najbližjimi delavskimi partijami. Kolikor močnejše in jasnejše je spoznanje o nujnosti za sodelovanje in enotnost sindikalnega gibanja, toliko močnejše so tudi težnje k osamosvojitvi sindikatov.

Lahko ugotovimo, da je prehojen že dobršen del poti v tej smeri in da je postavljen bistveno drugačen tip odnosov, ki zagotavlja bolj ali manj popolno samostojnost sindikatov v odnosih do delavskih

partij. Seveda ne v vseh državah. Iz tega nekateri opazovalci povzemajo sklepe o tako imenovani *depolitizaciji sindikatov*. Tudi ta ocena se mi zdi nesprejemljiva. Dejstvo, da sindikati ne delujejo več kot podaljšana roka delavskih partij, ne dokazuje, da so nezainteresirani za širše družbene probleme. Kot smo že poudarili, so sindikati tudi poslej zelo zainteresirani za politične in druge družbene probleme. To, kar se je v odnosih med sindikati in delavskimi partijami spremenilo, je način uresničevanja tega dela sindikalne dejavnosti. Če so nekdanje svoje politične preokupacije izražali prek partije, si poslej prizadevajo, da jih izrazijo neposredno. Od tod tudi težnja, da bi bili sindikati zastopani v vseh področjih družbenega življenja. V svojih programskih in drugih važnih dokumentih se opredeljujejo do vseh pomembnih in perečih družbenih problemov.

Čas spraševanja vesti

Bežen pogled v preteklost in v polpreteklost nam kaže, da nimamo opraviiti samo s cikličnim razvojem našega gospodarstva, marveč da se ta cikličnost kaže na posebne načine tudi v politiki, v političnih odnosih, v kulturi, prosveti, znanosti, pa tudi v odnosih med ljudmi. Krizna obdobja niso tipična samo za gospodarstvo, marveč so tipična tudi za politiko, kulturo, prosveto, znanost, pa tudi za odnose med ljudmi. Mogli bi ugotoviti izrazito konjunkturna, zelo uspešna obdobja in pa obdobja izrazite recesije, neuspešnosti z vsemi znamenji, ki eno in drugo vrsto obdobja spremljajo. Tega cikličnega razvoja gotovo ne moremo označiti kot jugoslovansko posebnost, saj spremlja vse, zlasti na blagovnem gospodarstvu temelječe družbe. Šokantno, osupljivo je bilo in je še dogajanje pri nas zato, ker je vsaj nekaj let po osvoboditvi (1945) prevladoval ne le uradni, marveč tudi množični optimizem o tem, da bodo poti in oblike družbenega razvoja pri nas bistveno drugačne od poprejšnjih, oziroma o tem, da se pri nas nikoli več ne morejo ponoviti take stvari, kot so brezposelnost, ekonomska emigracija, nacionalni konflikti, politični opozicionalizem, bogatenje na tuj račun, zlorabe družbenega premoženja, življenje nekaterih drugih skupin na robu existenčnega minimuma, nepismenost, privilegij nadaljnega šolanja samo za nekatere itd. Ko vse to ugotavljam, ne morem, pa tudi ne nameravam zanikati, da pa navzlic vsemu obstaja vse od 1945. leta dalje neka trdna linija napredka oziroma da ne more biti sporov o tem, da je za naš družbeni razvoj, kljub vsemu, značilen stalen napredek, ki se kaže tako količinsko kakor tudi kakovostno.

Tvegano bi bilo razmerja med krizami v različnih sektorjih našega življenja postavljati kot razmerje vzrok-posledica in npr. trditi, da je v krizi gospodarstva iskati tudi vzroke za krizo v politiki. Možna bi bila celo druga hipoteza, da je neustrezna politika vzrok krizi v gospodarstvu v določenem času. Najbolj pa bi verjetno ustrezala hipoteza o soodvisnosti kriznih situacij na različnih področjih. To pomeni npr. tudi to, da težavno stanje v gospodarstvu (v obliki nestabilnosti, divjanja cen, neli kvidnosti in v vsem drugem, kar se prav zdaj dogaja pred našimi očmi) navadno odseva tudi v politiki: v načinih uresničevanja vodilne vloge Zveze komunistov, v stopnji politične demokracije, v iskanju politične odgovornosti, v restrikcijah.

Empirični primer te vrste se odvija tako rekoč pred našimi očmi in vsakdo je v ta proces na neki način vključen. Sočasno doživljamo gospo-

darsko in politično krizo, in to na dokaj dramatičen način, zlasti za zunanje opazovalce. Mislim pa, da je ta »dramatičnost« (namenoma jo dajem v navednice) vendarle v zvezi z neko odliko naše demokracije. Če je namreč možno v marsikateri socialistični deželi konflikte in krize vseh vrst (od krize v vodstvu do bolj množičnih socialnih konfliktov) še prikriti ali navzven zmanjšati, tega pri nas ni več mogoče. Pa ne samo to. Rečem lahko, da je družbena politika vendarle v bistvu naravnana v to, da se razrešujejo konflikti in krize pred očmi vse javnosti. Tudi sedanja kriza pri nas je na obeh vseh delov javnosti, vsakdo je po svoje v tej »družbeni igri«, vsakdo ima o tem tudi svoje mnenje, prepletata se optimizem in pesimizem, vsi ki so obrnjeni k socialističnemu družbenemu projektu, želijo, da bi bilo marsikaj čimprej za nami.

Popolnoma razumljivo je, da položaj najmočnejše odmeva v zvezi komunistov, preprosto zato, ker je ZK ne le ustavno, marveč tudi po svoji subjektivni zagnanosti tista družbena sila, ki je odgovorna tako za preteklost kakor tudi za sedanjost in prihodnost in od katere je nadaljnji razplet v mnogočem odvisen. Zato prav nikomur (niti tistim ne, ki želijo socialistični usmeritvi slabo) ni vseeno, kako bo opravila svoje poslanstvo. Odmevi kriznega položaja v organizaciji ZK in med članstvom imajo različne oblike. Najbolj izrazita oblika te odmevnosti, odmevnosti, ki se tudi forumsko spodbuja, je opredeljevanje in razčiščevanje odgovornosti komunistov za tisto, kar je bilo ugotovljeno kot napačno ravnanje, za splošni položaj, pa tudi za določitev potov in načinov družbenega razvoja v prihodnje. Prišlo je, in to samo po sebi ni napak, do pravega spraševanja vesti: vsakdo, vsak komunist, predvsem pa skupine komunistov na posameznih področjih, naj bi se odkritosrčno povprašali o tem, ali so napravili kaj napak, ali so dovolj zavzeti pri uresničevanju programov, ali je vedenje posameznikov v skladu s sprejetimi sklepi, ali ti in ti tovariši še zaslužijo, da so člani Zveze, kaj je zunanji in notranji razlog za neučinkovitost Zveze in podobno. Za vitalnost vsake organizacije je takšno spraševanje vesti, zlasti če je doživeto in iskreno, zelo koristno, ker utrjuje psihosociološke vezi člana z organizacijo, kar večja ugled organizacije v javnosti, ker dokazuje njeno zavzetost in pripravljenost delati bolje in bolj odgovorno... Kaj lahko pa se to sprevrže v formalno igro, v samokritiko zaradi samokritike, v lažno kesanje, zato da bi se izognili hujšemu, v svetohlinsko obžalovanje preteklih dejanj, zato da ne bi kdo mogel izpodbijati družbenega družbenoekonomskega statusa in položaja, ki ga kdo ima, v vdano zagotavljanje lojalnosti navzgor, da ne bi dobil udarca navzdol, v ihtavo kazanje s prstom na drugega, da ne bi kdo vprašal po tebi, v nadevanje pobožnih in vdanih mask, zato da bi nekako preстал »čas preizkušnje« in potem delal po starem, v prirejanje vdanostnih in spokorniških ceremonij, na katerih se nekateri »danes« zavzeto posipajo s pepelom in vsi po vrsti priznavajo: mea culpa (moja krivda), čeprav so »včera« vihteli drugačne meče ali ploskali nečemu drugemu od tistega, kar se poudarja »danes«; v kričave vzklike zvestobe, v bleščeče paradno skandiranje resničnih ali lažnih revolucionarnih gesel in v še kaj temu podobnega. Primerom te vrste se v celoti ni mogoče izogniti, toda mogoče se je izogniti temu v obliki množičnega prakticiranja, v obliki prevladujočega:

1. če se spraševanje vesti ne zastavi in pojmuje hierarhično. To pomeni, da ne bi smel veljati obrazec, po katerem so dolžni sprašati samega

sebe le osnovne organizacije in »navadni« člani v bazi, ki naj bi bili zato, ker so najbolj številni in ker so v neposredni družbenopolitični praksi, tudi predvsem odgovorni za to, da družbena gibanja ne gredo v pravo smer. Tako kot zanje bi moralo to veljati tudi za komuniste v višjih forumih in še zlasti za tiste, ki imajo v našem sistemu vladavine najbolj odgovorne položaje in jih zasedajo profesionalno. Vsakomur je jasno, da so njihove možnosti za vplivanje na dogajanje precej večje;

2. če se spraševanje vesti »zgoraj« ne opravlja na forumski način. Vsi vemo, da so se v forumski ali skupinski obliki vsa zadnja leta sprejemali v bistvu dobri sklepi, pravilne analize in napotki (o tem sem prepričan; če pa ni tako, je vse to treba znova pretresti in ugotoviti, kaj je napak) in da bi se marsičemu izognili, če bi se vse to uresničevalo v praksi. Zato je nesprejemljivo, da to neuresničevanje znova ugotavljajo forumi, v katerih so odločujoča grupa tisti vodilni družbeni in politični delavci, ki, kot sem to že ugotovil, zasedajo vodilne položaje, oblasti ključna mesta na vseh področjih javnega in družbenega življenja in ki so predvsem odgovorni za neuresničevanje sprejetega. Vzemimo za primer sporne t. i. nepokrite investicije. V nobenem primeru o tem ne more imeti pregleda navaden državljan in komunist v bazi. O investicijski politiki odločajo drugi, vemo tudi, kdo ima pregled nad njo. Zakaj še doslej ni objavljen noben konkreten primer o tem in odgovornost zanj. In dalje, primer (ne)plačevanja obveznosti republik in pokrajin v zvezni proračun in druge zvezne fonde? Kdo je odgovoren za to, da ena republika te obveznosti poravnava, drugi pa ne? Morda komunist v bazi? Zase sem prepričan, da bi v teh stvareh morali nehati slepomišiti;

3. če bomo preprečili, da se poravnava in ureditev politične in družbene krize ne bo izvajala v obliki množičnega iskanja odgovornih in političnih krivcev za vsako ceno (kar popularno imenujejo lov na čarovnice), v vsaki organizaciji, podjetju, krajevni skupnosti, fakulteti, šoli, zavodu ali katerikoli drugi obliki družbene organiziranosti, tako da bi se uspešnost posameznika ali skupine na koncu vrednotila na podlagi seštevka »odkritih« ali »prikritih« zaveznikov nacionalizma, tehnokratizma, anarholiberalizma, antimarksizma in vsega temu podobnega, kar se v kriznih obdobjih tako rado našteva in ustvarja vtis, da lahko na pristaša tega ali onega naletiš skoraj za vsakim vogalom ali pa da je vsakdo npr. direktor ali profesor morda samo prikrit zaveznik in je umetnost v tem, da mu snameš masko z obraza in kot takega poistovetiš;

4. če ne bomo ustvarjali vtisa, da je politični boj istoveten z obračunavanjem s posameznikom za vsako ceno in da politično nisi uspešen, če nikogar ne ožigosaš ali razkrinkaš. Ni potrebno mnogo, da se razplamenijo strasti te vrste in da se prične metati kamenje na posameznike. Taki ljudje, ki »gredo prek trupel«, se vedno najdejo. Ni mogoče zanikati, da ni več ljudi, ki komaj čakajo na namig ali pa vsaj na ozračje, v katerem bi lahko pokazali svojo »borbenost« in »revolucionarnost«, kazoč prst na druge. Ko pa takšna metoda dobi domovinsko pravico, je njeno uveljavljanje zelo težko preprečevati. Ravnanje te vrste ni daleč od tiste morale, za katero je temeljno geslo, da cilj posvečuje sredstva, da lahko izbereš vsako sredstvo, samo da živiš v prepričanju, da delaš za dobro stvar;

5. če bomo znali v kali zatreti uveljavljanje tistih ljudi, ki se navadno pokažejo v kriznih situacijah. Že prej so vedeli, tako pravijo, da stvari

ne gredo dobro, vendar da niso mogli priti do besede, da se niso mogli izkazati. Zdaj pa je napočil njihov trenutek in za revolucijo so v vsem na razpolago. Navadno so v teh primerih v igri najbolj koristoljubni in karieristični motivi prilesti po hrbtih drugih do pravega mesta, pa naj bo cena kakršnakoli. Taki kričavi »junaki« in »revolucionarji« revolucionarnemu gibanju nikoli niso bili koristni. Vedno se je čez čas pokazalo, kaj je z njimi. Žal pa so bile prav na njihovo pobudo medtem drugim storjene mnoge krivice, ki se težko popravijo in odpravijo;

6. če ne bomo vsake politične zmote, vsakega napačnega političnega koraka ali celo le drugačnega političnega mnenja od mnenja, ki je prevladovalo, istovetili s političnim opozicionalizmom ali celo s političnim rovarjenjem. Tako ravnanje je že imelo v marsikateri socialistični deželi hude, zelo hude posledice, celo tja do fizičnega uničevanja. Vsakdo je odgovoren za napačno politično dejanje, in če je kot tako spoznano, je razumljivo, da ne more več uživati političnega zaupanja v tej obliki, da bi lahko opravljal odgovorne družbenopolitične funkcije. Toda vsak tak politik ima vendarle pravico do osnovne življenjske in poklicne eksistence in more imeti vsaj vse tiste državljanske pravice in dolžnosti kot tisti, ki se ne menijo mnogo za vprašanje graditve socializma, nevznemirljivo živijo svoje poklicno življenje in zamahnejo z roko, če jim kdo omeni potrebo po družbenopolitičnem angažiranju;

7. če bomo razumni glede restrikcij (omejitvev), ki se pokažejo navadno kot eno nujnih sredstev za umiritev položaja po nastopu kriznega in hudo konfliktnega obdobja. V ekonomiji se kaj kmalu spontano in zakonito pojavi reakcija, če so administrativne omejitve ali utesnitve preobsežne in predolgotrajne. Drugače pa učinkujejo restrikcije v politiki, v kulturi... Omejitve demokracije ali pa administrativni politični posegi so lahko hitro možni in na videz se ne bo dogodilo (kot reakcija) nič vidnega in vidno vznemirljivega. Toda tisto, kar se ne kaže kot v gospodarstvu npr. v obliki slabe in nizke proizvodnje, marveč v politični zavesti ljudi kot grenak priokus razočaranja in otopelosti, je mnogo težje popraviti. Mostove množičnega zaupanja v smisel družbenopolitičnega angažiranja tega ali onega družbenega sloja je kaj lahko podreti. Tudi jih je mogoče nadomestiti z zasilnimi brvmi avtoritativnega političnega odločanja ob resignaciji večjih ali manjših družbenih grup, toda zaupanje povrniti je mnogo težavneje.

Očitno je, da je spraševanje vesti koristno in potrebno delo, toda povezano je z mnogimi tveganji. Ali se tega zares dobro zavedamo?

Z. ROTER

Čisti računi

Vsak državniški obisk zbudi določeno mero pozornosti. Razgiba politično gladino tako doma kot v državi gostiteljici. Medtem ko se politično aktivni državljani zanimajo, kaj bo obisk prinesel na političnem področju, se drugim zdijo najvažnejše protokolarne zadeve, tretji pa se hudujejo nad

razkošjem in računajo, kaj vse bi se dalo narediti z denarjem, ki ga država za tak obisk porabi.

Tudi obisk predsednika ZIS Džemala Bijedića v Avstriji je v naši državi vzbudil veliko zanimanje. To pot se je omenjenim »pozornostim« pridružilo še zanimanje, koliko in kaj bo obisk prinesel slovenski in hrvaški manjšini na Koroškem in Gradiščanskem. Že lep čas pred obiskom, še posebno pa po srečanju med zunanjima ministroma Avstrije in Jugoslavije Kirshschlägerjem in Tepavcem v Zagrebu, so se naši politični krogi intenzivno pripravljali na srečanje na Dunaju. Posebno v Sloveniji so zelo natančno pripravljali elaborate in študije, ki naj bi našo delegacijo seznanile s položajem slovenske manjšine na Koroškem in ki naj bi jih le-ta porabila za pogovore na Dunaju.

Do Bijedićevih pogovorov z avstrijskim zveznim kanclerjem dr. Brunom Kreiskim je prišlo ravno v času, ko sta slovenska javnost in politika ter slovenska manjšina v Avstriji pred izredno težko preizkušnjo. Treba je oceniti in postaviti na pravo mesto v nedavni preteklosti storjene korake avstrijske zvezne in koroške deželne vlade. Konkretno gre tu za tako imenovani »Simov načrt« o uvedbi dvojezičnih topografskih napisov na južnem Koroškem, za nameravano reorganizacijo občinskih struktur na tem področju in za sklep avstrijskega zveznega kanclerja o ustanovitvi posebne komisije za stalne stike z manjšino, katere predsednik naj bi bil on sam.

Že nekaj časa je minilo od tedaj, ko je koroški deželni glavar v soglasju z vsemi tremi strankami, ki so zastopane v koroškem deželnem zboru, izdelal predlog, po katerem naj bi v delu dvojezičnega področja južne Koroške postavili dvojezične topografske napise, torej del tistega, kar predvideva avstrijska državna pogodba v členu 7. Predlog temelji na popisu prebivalstva iz leta 1961 (ki ga tako manjšina kot matični narod odklanjata kot nekorektnega) in na pogoju, po katerem naj bi bilo 20 odstotkov slovenskega prebivalstva v posameznem kraju tista meja, pod katero postavitev dvojezičnega napisa ne bi bila mogoča (najbrž ni treba posebej poudarjati, da tudi ta pogoj ni v skladu z avstrijsko državno pogodbo in kot tak tudi v Avstriji protiustaven).

Tudi z reformo občin se Avstrija že dolgo ukvarja. Poudarim naj, da je reorganizacija občinskih struktur izključno avstrijska notranja zadeva, kljub temu pa je treba, vsaj v grobih črtah, pojasniti, kaj pomeni nameravana reforma za slovensko manjšino v Avstriji. Sosednja dežela želi z reformo občin, tako vsaj uradno zatrjuje, kolikor mogoče zmanjšati izdatke za številno administracijo in izboljšati delovanje občin. Zato hoče odpraviti majhne občine in jih pridružiti velikim ali pa več majhnih združiti v veliko občino. To pa lahko z drugimi besedami pomeni, ker je v majhnih občinah število Slovencev največje, postopno in nenasilno asimilacijo slovenskega prebivalstva, zmanjšanje števila slovenskih županov in s tem v zvezi dosti manjšo vlogo Slovencev pri ustvarjanju politike na občinski ravni. Manjšina — tako piše njen tisk — vidi v spremembah občin predvsem praktično kršitev dvojezičnega prostora, čeprav hkrati upa, da ne bo prišlo do večjih sprememb na tem področju. Oblasti namreč nameravajo dati krajevnim zastopnikom v novih občinah večje pristojnosti.

Zadnji korak, namenjen reševanju odprtih vprašanj slovenske in hrvaške manjšine v Avstriji je prav gotovo odločenost kanclerja Kreiskega, da ustanovi komisijo za stalne stike z manjšino. To nam daje upanje, da

se nobeno manjšinsko vprašanje ne bo reševalo mimo manjšine, kot se je doslej pogosto dogajalo.

Naša državna delegacija je bila z vsem tem in še z marsičem natančno seznanjena. Na pogovorih so bila vprašanja manjšine tudi vidno zastopana. Toda vtis, ki smo ga dobili ob spremljanju obiska in ob skopih informacijah, ki jih je bila voljna dati naša delegacija dvema ducatoma jugoslovanskih novinarjev, je bil, da je predvsem naša stran vprašanja manjšine obravnavala samo načelno. Morda je to samo vtis in je politični realizem narekoval predstavnikom Jugoslavije, da pozdravijo in z zadovoljstvom vzamejo na znanje pozitivne premike v zadnjem času, zlasti pripravljenost Kreiskega, da ustanovi komisijo za stike z manjšino. Prepričan pa sem, da je naša javnost — o tem, kaj je pričakovala slovenska manjšina, ne morem in nočem soditi — pričakovala več. Morda se ta »več« tudi ne da natančno opredeliti, toda najmanj, kar naj bi pomenil, če pustimo ob strani reorganizacijo koroških občin kot notranje-politično avstrijsko zadevo, je opozorilo avstrijskim sogovornikom, da trda odločenost avstrijskega kanclarja Kreiskega, da uresniči »Simov načrt«, ni v skladu s črko in duhom avstrijske državne pogodbe in da Jugoslavija kot sopodpisnica te pogodbe ne more biti zadovoljna z nameravano delno ureditvijo enega izmed odprtih vprašanj slovenske manjšine na Koroškem. Kolikor je bilo mogoče zvedeti, je prav to povedala predsedniku ZIS tudi delegacija slovenske in hrvaške manjšine, ki jo je Bijedić sprejel med obiskom na Dunaju.

Ne samo, da niti manjšina niti Jugoslavija ne more biti zadovoljna in ne more soglašati s »Simovim načrtom«, temveč je tudi način, po katerem je do njega prišlo, za obe nesprejemljiv. Neposredno prizadeti, to je manjšina, pri genezi tega načrta niso sodelovali in seznam tistih 205 krajev, ki naj bi dobili dvojezične napise, je manjšina dobila šele pred kratkim, po obisku predsednika ZIS na Dunaju in po sprejemu predstavnikov slovenske manjšine pri kanclerju Kreiskem.

Ob zadnjih stikih državnikov Jugoslavije in Avstrije se je izoblikovala formulacija, da mora biti manjšina most, ki bo povezoval obe državi in poglobil sodelovanje. Predsednik Bijedić je celo dejal, da manjšina ne sme biti predmet spora, ampak prijateljskega sodelovanja med državama. Seveda je v interesu obeh držav in v konceptu obeh zunanjih politik čim tesnejše in širše sodelovanje na vseh področjih, zlasti na gospodarskem. Prepričan sem, da predsednik Bijedić z izjavo, da manjšina ne sme biti predmet spora, ni mislil, da je manjšinsko vprašanje tisto, pri katerem lahko Jugoslavija popušča na račun drugih vprašanj, ki naj bi bila za odnose med Jugoslavijo in Avstrijo pomembnejša.

Avstrija je Jugoslaviji prijateljska država. Toda medsebojno prijateljstvo naj temelji tudi na zagotovitvi vseh tistih pravic manjšini, ki jih zagotavljajo nemoten vsestranski razvoj in ki so zapisane v državni pogodbi. Nedvomno ni v državnem, slovenskem in manjšinskem interesu, da prijateljske stike med državama ruši z nacionalističnimi izpadi in s kategoričnim zanikanjem vseh tistih pozitivnih premikov, ki smo jih na avstrijski strani zadnje čase opazili. Toda naša dolžnost in pravica je, da kot sopodpisnica avstrijske državne pogodbe opozorimo našo sosedo na nepravilnosti in pomanjkljivosti pri zagotovitvi pravic manjšini.

Morda smo od obiska na Dunaju preveč pričakovali. Morda si izvajanja predsednika Bijedića, ko je dejal, da se Jugoslavija zavzema

za uresničitev vseh tistih pravic, ki so zapisane v državni pogodbi in ki zagotavljajo manjšini vsestranski razvoj, razlagamo kot premalo odločna. Morda je temu vzrok tudi, da »Simov načrt« še ni uresničen. Toda iz pisanja avstrijskega tiska in iz izjav dobro obveščenih krogov je razvidno, da bo kancler Kreisky že junija letos predložil parlamentu osnutek zakona, ki bo temeljil na tem načrtu. Takrat, ko bo zakon sprejet, pa upravičeno pričakujemo, da bo Jugoslavija odločno reagirala in protestirala, kajti samo čisti računi na tem področju nam lahko zagotovijo razširitev in poglobitev prijateljskega sodelovanja, ki je bilo načrtovano ob Bijedičevem obisku na Dunaju.

D. NEČAK

Za kakšno angažiranost in kako?

Čisto verjetno je, da sem tudi jaz kaj zagrešil na račun preciznosti, zato naj bo še meni dovoljeno nekaj stvari precizirati.

Nikoli nisem trdil, da se tovariš Ošlak zavzema za nazorsko neopredeljeno šolo. Izrazil sem samo mnenje, kako njegova stališča objektivno učinkujejo. Zelo pogosto se namreč dogaja, da ljudje (posebno če gre za ihtavo govorjenje ali pisanje) kaj drugače razumejo, kot je pisec mislil, ne da bi bili pri tem zmerom zlobni ali neumni.

Kaj pomeni v naših okoliščinah teza o neopredeljeni šoli, vemo že dalj časa. Najbrž pa je tudi jasno, da nam ne gre samo za opredeljenost kot tako. Kakšna pa naj ta opredeljenost bo — o tem bo treba še marsikaj razmišljati, razčiščevati, pa tudi delovati. Dvajset tisoč pedagoških delavcev v Sloveniji je vsak dan v položaju, ko se morajo opredeljevati. Kako? Ali naj to opredeljevanje odklanjajo? Sem zato, da prizadeto, argumentirano, strokovno povemo kako — nisem pa zato, da kdo vsakogar, ki se opredeli — recimo z ateističnih izhodišč — kar vsevpred razglasi za primitivca, prav tako kot nisem zato, da bi tistega, ki se opredeljuje z religioznih izhodišč, imel za lažnjivca in prevaranta. Če bi se s takimi ocenami strinjali, potem bo reakcija številnih učiteljev pač taka, da se bodo — taki ali drugačni, bolj ali manj posrečeni, vsekakor pa iskreni — opredelitve izogibali. Ne vem, če temu lahko rečemo »poklicna užaljenost«. Ne bi kazalo prezreti dejstva, da je tovariš Ošlak v svoji polemiki z »Ognjiščem« dokaj natanko opredelil nosilce izkrivljene verske vzgoje, obstoj, razširjenost in miselno obzorje »ateističnih aktivistov« je pa določil kar vsevpred. Še več, zapisal je celo trditev, da cerkveni vpliv med mladino narašča, in sicer zavoljo »ateističnega misijonarstva«. Neverjetno kako blizu je ta trditev tistim skrajnejšem, ki bi radi šoli pripisali skoraj izključno krivdo, da po 25 letih socializma ljudje še hodijo v cerkev. Pa ne trdim, da tovariš Ošlak tako misli — samo za objektivni učinek gre.

Tako kot nismo za neopredeljeno šolo, tako nam ne more biti vseeno, za kakšno opredelitev gre. Tisti, ki nismo po poklicu filozofi, se pač ne moremo opredeljevati predvsem ob sistemih, ampak bolj ob dejstvih.

Zato bi vendarle povabil tovariša Ošlaka, da podrobneje razloži in z dejstvi podpre vsaj dve svoji trditvi, in sicer:

— katera so »slepila in narkotiki, brez katerih ne more obstati socialistična država«. (Pri tem mislim čisto preprosto na to našo domačo slovensko državo, saj vsi skupaj še premalo poznamo Kubo, Kitajsko, SZ itd., da bi lahko teoretizirali o socialistični državi nasploh). Neokusna opomba o partizanskih komisarijih namreč po mojem skromnem mnenju ni argument.

— v čem je »program socializma« (in spet prosim, da ostane kar pri našem socializmu in naših programih) v moralnem pomenu korak nazaj v primerjavi s krščansko oz. precizneje s katoliško moralno 20. stoletja. Pričakujem pa seveda dejansko analizo programov in moralnih kategorij, ne pa samovoljnih trditev, kot je ta, da je (edini?) kriterij krščanstva »moralnost«, socializma pa »naprednost«.

In še to — iskreno, toda brez naivnosti si želim razčiščevanja, ne pa razprav o palčkih.

P. KEJŽAR

TOZD je preveč resna stvar, da bi se z njo igrali

Nekaj prav gotovo drži: tako imenovani delavski amandmaji, to je 21., 22. in 23. ustavno dopolnilo, bodo v prihodnjih letih med najbolj pogosto obravnavanimi temami v jugoslovanski družbi. Še več, med temami, okoli katerih se bo pri nas pletlo največ sporov, navzkrižnih interesov in hotenj, kjer že zdaj vlada veliko nerazumevanja ali napačnega razumevanja in tudi špekuliranja. To nas sicer ne more presenečati, saj gre pri teh dopolnilih za iskanje novih oblik popolnejšega uresničevanja samoupravljanja kot družbenega odnosa, ki zanj nimamo vzorov in ki zahteva ne samo institucionalne, temveč korenite spremembe predvsem v zavesti, v načinu mišljenja. Vztrajnost in trdovratnost starega načina mišljenja, navad in običajev, pa sta močnejši, kot si to marsikdo more misliti.

Verjetno še najbolj občutljiva in zapletena situacija nastaja pri izvajanju 21. dopolnila. Konflikte pravzaprav napoveduje že samo besedilo tega dopolnila: najprej daje z nekaterimi pogoji pravico delavcem v vsakem delu delovne organizacije, da se organizirajo kot temeljna organizacija združenega dela, vendar pa to ni mogoče, če s tem kršijo pravice delovnih ljudi v drugih delih te organizacije ali pravice organizacije kot celote. Dopolnilo kot da domneva, da bosta nastala dva ali celo trije različni interesi, ki pa jih še nismo natančno definirali in opredelili, za katere še nimamo izdelanih jasnih družbenih kriterijev. Kdaj kdo krši pravice delovnih ljudi v »drugih delih«, in še bolj zanimivo vprašanje, ali imajo in kdaj imajo »interesi in pravice organizacije kot celote« prednost pred drugimi pravicami in interesi? Včasih, kar nam kaže tudi praksa, nastaja videz, kot da bi se v tem konfliktu soočala na eni strani delavski razred, ki si hoče z organiziranjem TOZD zagotoviti čimbolj stvarne možnosti za samoupravljanje, to je za vplivanje

na upravljanje družbene reprodukcije — na drugi strani pa tehnobirokratska struktura v podjetju, ki poskuša pod videzom zaščite interesov organizacije kot celote obdržati svoje pridobljene pozicije?

Tako preprosto modrovanje nas kajpada ne bi pripeljalo daleč. Zmešnjave nastajajo zlasti tudi zaradi tega, ker mnogim ali večini ni čisto jasno razmerje med kriterijem, po katerem naj se organizira TOZD, in kriterijem za organizacijo (ali reorganizacijo) podjetja po načelih optimalne delitve funkcij v delovnem oziroma tehnološkem procesu. Kateri kriterij naj ima prednost? In ali sploh mora biti to razmerje antagonistično? Rekli bi, da jugoslovansko gospodarstvo sploh še ni tako popolno organizirano, organizacijsko usposobljeno za enakopravno vključevanje v mednarodno delitev dela (če smo že to postavili kot eksistenčni pogoj prihodnjega razvoja, kot alternativo avtarkičnosti, ki nas nikoli ni nikamor pripeljala), da bi si lahko glede organizacije podjetij in oblikovanja integracijskih tvorb (kot drugi, neizogibni korak tudi v organiziranju TOZD!) privoščili kakšne nepremišljene improvizacije.

V zvezi z omenjenim razmerjem danes med drugim ugotavljamo, da ni bistveno vprašanje, kako reorganizirati podjetje na načelih delitve funkcij, temveč kako in koliko ustanoviti temeljnih organizacij združenega dela, da bi se kar najbolj uveljavila odločanje in volja delavskega razreda. Slednje sicer drži, iz tega izhajamo v graditvi samoupravnih socialističnih odnosov na podlagi združenega dela. Ne strinjajo pa se vsi s trditvijo, da reorganizacija podjetja na načelih delitve funkcij ni bistvena. V nekaterih podjetjih so celo organiziranje TOZD za kakšno leto ali dve odložili — ker pač pravkar v sodelovanju z ustreznimi domačimi in tujimi strokovnimi institucijami pripravljajo reorganizacijo podjetja po načelih sodobne znanstvene organizacije dela in podjetij. Ko bo to delo končano, se bo videlo, kateri deli podjetja so »zreli«, da se oblikujejo kot TOZD.

Ali prav ravna? Morda vedno tudi ne, saj že sam amandma pove, da gre pri TOZD za neko ekonomsko proizvodno-tehnološko celoto. Ker pa že dolgo ugotavljamo, da je ena največjih pomanjkljivosti našega gospodarstva, ki mu onemogoča učinkovitejše poslovne poteze in koncentracijo sredstev v naložbe, da bi hitreje sledilo popraševanju in porastu kupne moči ter uspešneje prodiralo na tuje trge — velika razdrobljenost, odsotnost čuta za sodelovanje, skupne akcije, in ker že ves čas govorimo da s takim načinom gospodarjenja ne moremo več nadaljevati — bi si v zvezi z organiziranjem TOZD vseeno upali svetovati previdnost. Že dosedanje skušnje namreč opozarjajo, da nastajajo ponekod, ko izkoriščajo to novo ustavno pravico, take situacije, ki so zelo daleč od težnje po večji stopnji intergriranosti gospodarstva. Vsaj prevelika naglica ne bi bila priporočljiva, saj je treba poprej natančno opredeliti in s samoupravnimi sporazumi in akti normirati pravice in obveznosti med TOZD in celotnim podjetjem, razčistiti finančne odnose iz preteklega poslovanja in predvideti situacije, ki bodo nastale v prihodnosti — kar sploh ni lahko in preprosto delo.

Tam, kjer so stare delovne ali ekonomske enote in obrate samo formalno preimenovali v TOZD, so storili toliko kot nič. Ne razumejo pač, da je TOZD nova kvaliteta, kot taka pa mora najbrž imeti tudi lastnost pravne osebe, zakaj kako naj bi sicer delavci v njej upravljali in odločali o svojem družbenoekonomskem položaju, o reprodukciji, dohodku itd., če nimajo priznane neke »suverenosti«. Seveda pa ima ta »suverenost«

TOZD svoje izredno resne posledice. Lahko jo prenaša na podjetje in druge integracijske tvorbe, lahko jo z njimi deli — ali pa tudi ne. Skratka, TOZD se lahko integrira ali pa dezintegrira, kar ima lahko za podjetje, ki je morda desetletja ali več gradilo svojo organizacijo in poslovno politiko in doseglo s tem svojim prizadevanjem tudi velike uspehe — daljnosežne učinke.

Z drugimi besedami, TOZD je vse preveč resna zadevščina, da bi se lahko z njo igrali. Še zlasti zato, ker motivi raznih skupin in ljudi v posameznih delih delovne organizacije, ki zahtevajo organiziranje TOZD, niso vedno tako čisti in jasni — kot so ustavna dopolnila ali pa nekatere teoretične razprave politikov. Za »uveljavljanjem večjih samoupravnih pravic« in »željo doseči večje poslovne uspehe« se lahko skrivajo težnje, ki imajo z duhom ustavnih dopolnil zelo malo skupnega. Zelo lahko se tudi zgodi in se tudi dogaja, da je temeljni in edini cilj takšne skupine ljudi v delu podjetja, katerega blago ali storitve se dobro realizirajo na trgu in ki dosegajo visoko akumulacijo (kar seveda sploh ni nujno, da bi bila to zasluga teh ljudi), osamosvojitve oziroma odcepitve, ki jim bo omogočila drugačno delitev. Take težnje sicer niso danes nič novega, novo pa je to, da se zgovarjajo na pravice iz ustavnih dopolnil in da uporabljajo institucijo TOZD kot mostišče za — nekakšno privatizacijo donosnih poslov družbenega sektorja.

Če ne bi pravočasno spregledali takih teženj — je na primer dejal neki sindikalni funkcionar, ko so na nedavni seji republiškega odbora sindikata delavcev industrije in rudarstva Slovenije razpravljali o teh vprašanjih — bi slabo obesili socializmu, drugi dobri del pa prepustili bogatenju ...

I. RAVNIKAR

O besedah z mnogimi priokusi

Skoraj 'bos po črepinjah', da ne bi ponavljali 'bos skozi pekel', se zdi človek, ki zastavi besedo ali dve v prid urejanja položaja politično informativne ali mladinske publicistike. Kot da bi se sredi socializma borili za kapitalistične vrednote ali za kaj še posebej škodljivega so označeni ljudje, ki zaman prepričujejo 'družbo', da na tem področju gorijo že prav vse rdeče luči. Eden od možnih pristopov k tem vprašanjem je bilo pretresanje srbske odločitve o obdavčenju šunda. Ker sem se ob tem z zapisom v TIP »Čigava je morala in čigav je zakon« pri ustreznih ljudeh ustrezno 'zaznamoval', ne bo nič hudega, če v pričujočem zapisu poenostavljeno zabeležim nekatere poglede, ki so se v tisku pojavili ob komentiranju morebitnega davka na šund oziroma njegovo uvajanje v Srbiji.

Ker gre za glosu oziroma nekaj temu podobnega, se bom vzdržal komentiranja okusov besed, ki govore proti davku na šund.

1. Okus po skrbi za malega človeka

Nekaj ljudi je po naravi umsko manj razvitih. Tem je treba dati tako čtivo, ki ga razumejo in ne resnega, intelektualističnega branja.

Zabavni tisk zato vrši pomembno poslanstvo. Ljudje, ki so po naravi manj pametni, sodijo med socialno najšibkejše sloje. Z davkom na šund bi malemu, na dno socialne lestvice potisnjenemu človeku, vzeli še tisto nekaj malega, kar ima. Zopet ukrep, ki v socializmu jemlje malim, revnim ljudem. Treba je sprejeti realnost, tako kot je: neumnejši morajo brati lažje publikacije, kdor je pameten, naj bere resne časopise in tednike (prosto po Anteni).

2. Očitajoči okus po idejni šibkosti

Proti šundu in sploh svobodnejšim nazorom je Cerkev, zato ji je zabavni tisk trn v peti. Ker se ne more sprijazniti z njim, zahteva borbo proti njemu; tudi z davkom. Naša država, ki ji stvari ne gredo pretirano dobro od rok, Cerkvi ni sposobna kljubovati. Zato ji daje koncesijo in rožlja z davkom.

K tej res prav svojstveni misli bi dodal še eno, ki po vsebini ne sodi poleg, je pa prav tako ganljiva:

Ce bi obdavčili šund, bi ne smeli izvzeti tujega tiska. S tem pa bi ga podražili in od naše dežele odvrnili tuje turiste (poročilo na kulturni strani Dela o seji na to temo v organizaciji ZKPOS).

3. Okus po Einsteinu ali vse je relativno

Šund je hudo relativen pojem in za nekoga nekaj je šund, za drugega spet ne. Tudi Naši razgledi so včasih šund za Jožeta Javorška in Josipa Vidmarja (znova citiram Anteno). Kdo naj odloča, kaj je šund ali družbeno manj pomembno? Kdo je tako pameten, da lahko odloča v imenu ljudi, ki bi se morali opredeliti sami? Vsaka kategorizacija publicistike je administriranje, birokratizem, centralizem, etatizem, elitizem, stalizem, ždanovstvo, cenzorstvo in nesvoboda. S čem takim bi bil storjen korak nazaj. Ne bodimo znova licemerci; najprej je treba resne publikacije očistiti, šele nato pa naj se politika vtika v ostale stvari.

4. Okus po borbi za odločne resnice

Z davkom na šund si nekateri želijo umiti roke, ker bi se lahko hvalili, da so za kulturo storili vse, kar so mogli in je bilo v tem trenutku družbenega bogastva mogoče. Davek sam je ideja protikulturnih politikov, ki kulture tako ali tako ne marajo in so jo pripeljali v povsem nemogoč položaj, saj je očitvidno na tleh. Ker bi bila resna publicistika financirana iz z davkom dobljenih sredstev, bi bili vsi naklonjeni naraščanju šunda, da bi dobili čim več denarja. Tu se pokaže protikulturno bistvo ukrepa, ki je šundu objektivno zelo naklonjen (Mladost). Poleg tega je davek silno cenena in dvočlana stvar, saj udarja po posledicah, tako da bi se v lovu za čarovnicami zakrilo bistvo (nesposobnost te družbe urejati svoja temeljna vprašanja) (Susret).

5. Svarilni okus po splošni paniki

Z davkom na šund bomo uradno tolerirali šund. S tem je publikacijam iz tega naslova dovoljeno objavljati vse in očitno se bodo nad to deželo prav po uvedbi davka zgrnili vsi možni pornografski oblaki. Meja ne bo več, saj bo šund pač šund in bo družbi odvajal koristna sredstva. Moralizirajočim osebkom se bomo odslej blagohotno muzali (približno tako je sam sebe opredelil Čik).

6. Okus po moderni samoupravljaljski osebnosti

Elitna kultura je zašla v krizo, ker ni sposobna slediti zahtevam sodobnega človeka. Kultura naj bo taka, kakršno zahteva trg. Ukiniti je treba razdeljevalske mehanizme in v kulturi ohraniti tisto, kar se je sposobno samo vzdrževati.

In ob tem glas samoupravljalcev, ki se še ukvarjajo z izdajanjem resnejše publicistike:

Po ustavi smo vsi enaki in imamo enake pravice. Zakaj naj bi na nas slonele kulturne, vzgojne, prosvetiteljske, idejne naloge, če pa zaradi tega žrtvujemo svoje dohodke in sebe za to nevhvaležno družbo?! Če hoče družba imeti kvaliteto, naj jo plača.

Ob vseh teh mislih in njihovih okusih, ki jih je slišati v razpravi o davku na šund, ostaja še en, zelo izrazit okus. Okus grenkobe. Kajti če taki argumenti, kot so bili navedeni, lahko normalno krožijo, potem se počasi že kar zastavlja vprašanje o zdravju nekaterih ljudi.

Ta družba zna razpravljati; to smo dokazali in dokazujemo znova in znova.

Ta družba zna ukrepati. Tudi za to dokazi niso redki.

Očitno pa je, da ta družba nekaterih stvari noče videti in urejati.

Ko se odgovarja na vprašanje — zakaj tako? — pridejo na vrsto izrazito zlobne misli in bi zato v imenu spodobnosti zapisa veljalo postaviti poslednjo piko.

S. PREGL

Dvojnost našega časa

Z vseh strani nas zasipajo s podatki o vojni v Vietnamu. Vse agencije, vsi časopisi, vse radijske postaje. Vsaj enkrat vsako leto je vietnamska vojna nekaj tednov osrednja tema v pisanju o mednarodni politiki. Komentarji se sicer razlikujejo od Vzhoda do Zahoda, toda bistveno le ostane eno: gre za boj malega naroda za nacionalno osvoboditev in za politično samoodločbo. Vemo, da socialistične države moralno in materialno podpirajo pravično stvar vietnamskega naroda. Materialno zlasti Sovjetska zveza in Kitajska, ki sta najbližje in tudi najsposobnejši pomagati.

Zgodí pa se, da v najbolj dramatičnem času vietnamske vojne začutimo dvojnost. Danes zvemo, da v dolgoletnem osvobodilno-revolucionarnem boju dve veliki socialistični državi pomagata po svojih močeh, da bi zmagala pravica. Jutri pa nas obvestijo, da vietnamska vojna ne vpliva na dobre odnose vsaktere od teh dveh sil s tretjo, ki vodi totalno vojno v Indokini. Danes je torej vietnamska vojna stvar človeštva in socialističnega sveta še posebej, jutri pa se mora skriti pred dobrimi odnosi med velikimi silami.

Razumen odgovor na to dvojnost je zelo preprost. Eno so idealna merila pravičnosti, svobodoljubnosti, drugo pa je resničnost, v kateri je pač treba živeti. Tako je oboje po svoje logično. Enkrat podpremo vietnamski boj zato, ker ga preprosto moramo po svoji vesti in v skladu

s pogledi na svet, drugič pa podpremo prav tako pozitivno zблиževanje in sporazumevanje med velikimi državami, kar vsaj načelno omogoča ohraniti mir v svetu.

Oboje je dobro vsako zase in večje je pomembnejše od manjšega. Za naš splošni mir se nam zdi prav, da vietnamska vojna ne bi vplivala na toplino in na prisrčnost odnosov med velikimi. Navsezadnje je ta dežela le daleč in kdo ve, ali ima pravico motiti naš lepi, urejeni svet.

Tako sodi ljudski glas, ki se po kratkem premisleku zdi sprejemljiva na-zemlji-stoječa filozofija. Toda še premišlujem. Zdaj si veliki merijo potrpežljivost na hrbitih nekih ljudi v Aziji. Kako bi bilo, če bi si jo začeli na naših? Naša majhnost bi bila videti v svetovnem merilu enako nepomembna, kot se zdaj zdi vietnamska. Na vprašanje, ali je zaradi majhne zadeve vredno napenjati lok svetovnega nasprotja, bi bil odgovor nepri-zadetih prav gotovo — ne.

Merjenje majhnega in velikega, življenjsko pomembnega in obrobne-ga je v mednarodni politiki zakonitost, in kot kaže, nujnost. Majhni so bili že večkrat drobiž v računih velikih in motili bi se, če bi mislili, da je z ustavno listino Združenih narodov in z razglasitvijo suverene enakosti vseh držav ter pravice do samodoločbe vseh narodov pravilo izgubilo vso nekdanjo težo. V zunanjih oblikah se je prav gotovo spremenilo, drugače pa je z bistvom.

Ob koncu druge svetovne vojne so govorili o interesnih sferah, o pod-ročjih izključnega političnega in idejnega vpliva. Po vojni so govorili o sivih conah, kjer vplivi še niso dokončno porazdeljeni, kjer je torej treba počakati na čas, ko bi bilo vpliv že mogoče deliti. Hladna vojna je zaostрила kriterije ločevanja in po svoje povečala veljavo sivim conam, ne zato, ker bi neopredeljeni sodili v logiko hladne vojne, ampak zato, ker so bili zanimivi za obe strani. Postopno zблиževanje ob koncu hladne vojne je zato pomenilo zmago razuma, prineslo obete za trajni mir na svetu, toda hkrati obnovilo staro dilemo: koliko časa je majhno toliko pomembno, da lahko ostane zvesto samo sebi in ne postane drobiž v po-ravnavanju velikega, svetovnega.

Vprašanje ni akademsko, ker je v zadnjem času znova slišati o nek-akih »nedefiniranih« območjih v Evropi, zlasti v Sredozemlju, kar hkrati s kopičenjem vojaške moči v tem delu sveta vzbuja nenavadne asociacije. S tezo o nedefiniranih območjih se ponavlja teza o praznih prostorih, o sivih conah iz časa blokavske konfrontacije, le prilagojena je novim razmeram, zlasti uveljavitvi politike neuvrščenosti kot tretje, neodvisne možnosti med dvema pritiskoma. Nedoločena območja pomenijo pritiske, grožnje, izsiljevanja na strani velikih, kar povzroča skoraj neposredno notranje politično diferenciacijo v deželah, ki so cilj takega ravnanja.

Današnja blokavska konfrontacija se razlikuje od spopada v času hladne vojne. Zdaj so meje, mnogo močnejše kot poprej, začrtane z jedr-skim ravnotežjem in prek tega ne more nobena stran. Odprte so torej le »manjše«, »obrobne« možnosti. Konfrontacijo tako neposredno začuti le sorazmerno majhen del človeštva, kar se da navadno pustiti ob strani v primerjavi z globalnimi interesi miru in varnosti.

Ob našem Sredozemlju in ob obnovljenih težah o sivih in nedefini-ranih območjih, kjer je torej blokavska konfrontacija dovoljena, sem se spomnila Vietnama in se skušala vživeti v položaj tamkajšnjih ljudi. Vojna, katere posledic v življenju prihodnjih generacij sploh še ni mogoče

predvideti, prizadeva samo nje. Možnosti, da se vojna konča, so še vedno majhne in vojna lahko traja še deset let. Zamišljam si, kako razočaranje mora biti zanje podoba smejočega se Nixona v Pekingu in v Moskvi. Priznanje in razumevanje resničnosti? Za nas je to logično, toda kako je zanje?

Zdi pa se mi, da prav simbolični pomen vietnamskega odpora kljub oviram, ki se mu postavljajo na pot, pomeni pravo ohrabritev za vse »majhne«, ki bi kdaj v prihodnosti lahko postali drobiž v velikih računih. Naučili so se živeti z resničnostmi: za svoj cilj vedo in ga ne opuste, čeprav se kdaj pa kdaj že zdi, da je moč nasprotne strani prevelika. Vedo, da so včasih povod za spore med svojimi zavezniki, ki imajo drugačne pobude, in to, da nekateri kujejo na njihov račun tudi kak solzav politični dobiček. Toda kljub temu ohranjajo samostojnost odločanja, ki jo opirajo na vero v svoje sposobnosti in v svojo strnjeno moč. Če hoče kdo pomagati od zunaj, prav. Če ne bi, bi bil boj sicer mnogo težavnejši, toda cilj bi ostal prav tak.

Vietnam tako vendarle popravlja železna pravila v mednarodni politični strategiji. Majhno ni nujno drobiž, če samo tega noče.

20. 4. 1972

M. D. MURKO

Variacija na temo: mladi in religija

Pod približno takšnim naslovom je uredništvo verskega lista »Družina« komentiralo (št. 7/1972, str. 1) novogoriško minianketo, ki jo je objavila revija »Mladina« (št. 9/1972 str. 34). Česar se je vzdržala »Mladina« (nobenega komentarja k anketi), mimo tega ni mogla »Družina«. Poudarki komentarja verskega lista ob tej anketi bi bili tili:

1) zlasti med mladino je zadnji čas močno oživelo zanimanje za verska vprašanja;

2) kljub temu Cerkev nima razloga, da bi triumfirala;

3) kajti mladi iščejo Boga po svojih (necerkvenih) poteh;

4) kljub temu da naša šola kakršnikoli veri ni naklonjena;

5) kljub temu da mora dijak pokazati dokajšno mero poguma, če se hoče deklarirati za katoličana, ki javno opravlja svoje verske dolžnosti;

6) za versko krizo mladoletnih zadene temeljna krivda odrasle: starše, učitelje, vzgojitelje, katehete ...

7) Cerkev lahko to krizo presega le tako, če se njen nauk ne bo preveč oddaljeval od govorce mladim.

Dijaki šolskega centra za blagovni promet (2. b razred ESS) v Novi Gorici najbrž niso pričakovali tolikšnega odziva (poleg njih) na njihovo iskreno izpovedano anketo o vprašanju: Ali veruješ v Boga in zakaj? Odziv pa, vsaj po mojem mnenju, navaja k sklepu, da v našem družbenem prostoru še vedno obstaja tekmovalni odnos glede (ne)verovanja v Boga. Mnoge (navadno odrasle) še vedno navdaja s skrbjo to, da so med mladimi taki, ki verujejo v Boga ali pa ne verujejo v Boga. Nikakor ne morejo privoliti v to, naj si mlad človek, potem ko so pred njim

razgrnjene različne alternative in različna življenjska pota drugih, sam izbere svoj življenjski nazor. Če duh, ki veje iz komentarja v »Družini« prevladuje v slovenski katoliški Cerkvi, potem lahko rečemo, da se tudi Cerkev aktivno vključuje v to tekmovanje za vpliv na mlade, ali pa kot bi rekli drugi: v bitko za mladino. Samo tako lahko razumem obči sklep obravnavanega komentarja, ki išče krivdo (odgovornost) za »stranska pota« mladih, ki ne verujejo ali preživljajo versko krizo ali pa verujejo na način, ki je cerkvenemu nauku tuj. Če se že sklicujejo na različne ankete ali druga raziskovanja religioznosti mladih in jim dajejo svoj ideološki komentar, najbrž tudi potem vedo, da obstaja v okviru sociologije religije cela vrsta različnih hipotez v razlagah ne toliko o oživitvi zanimanja med mladimi za verska vprašanja, kolikor o nazadovanju t. i. verske prakse mladih, o nekonformizmu njihove vere (če so religiozni) in še o marsičem. Potem najbrž tudi vedo, da je t. i. verska kriza v najtesnejši zvezi z drugačnim načinom življenja modernega človeka kot posameznika in človeške družbe kot celote, z drugačnim položajem, ki ga religija ima v sodobni družbi. Vedo tudi, da moderna družba odpravlja pogoje za t. i. »sociološko« krščanstvo, ko je praktično vsakdo moral biti kristjan, če je hotel normalno živeti v družbah s krščansko ureditvijo, torej tam, kjer je Cerkev imela določeno družbeno kontrolo, ki jo je izvajala bodisi neposredno prek klera, ki je imel privilegiran položaj, ali posredno s pomočjo drugih institucij, kot so krščanske družine ali posvetne krščanske institucije.¹ Hote ali nehote, v to se ne morem spuščati, avtorji komentarja v »Družini« objokujejo prav takšno odsotnost krščanske klime, tj. sistema institucij, ki bi bile religiji naklonjene. Pogrešajo »pravo« ozračje, v katerem bi mladi »vdihovali« tako doma kot v šoli, v cerkvi in drugod versko govorico. K temu sklepu me navaja njihovo tarnanje o krivdi odraslih za versko krizo mladoletnih: »Kljub vsemu pa imata obe anketi nekaj skupnega: krivdo odraslih pri verskih krizah mladostnika. V to kategorijo odraslih bi mogli uvrstiti starše, učitelje, vzgojitelje, katehete, skratka, »strukture«, ki mladim pogosto nekaj dopovedujejo v govorici, ki je ne razumejo.« Te t. i. »strukture« bi morale biti torej krščanske, in to na takšen način, da njihova govorica mladim ne bi bila tuja.

Časi »sociološkega« krščanstva pa so, k sreči, za nami in po mojem trdnem prepričanju nepovratni. K sreči sem zapisal zato, ker sem sam živel v njih, kakor seveda še številni drugi vrstniki, in vem za prav vse razsežnosti skrbi za versko življenje.² Prav bi bilo, da bi iluzornost in utopičnost želja in pričakovanj o »krščanski ureditvi« sveta spoznali tudi avtorji komentarja v »Družini«. Če pa so moji sklepi o vsem tem napačni, bom drugačnega teoretičnega in praktičnega pogleda cerkvenih avtorjev samo vesel.

Z. ROTER

¹ Glej o tem npr. delo Josepha Lalouxa, »Uvod u sociologiju religije«, izd. Krščanska sadašnjost, 1972, str. 105. Laloux definira sociološko krščanstvo kot »tradicionalno krščanstvo, v katerem se verska praksa uresničuje pod vplivom družbenega okolja«.

² Samo na robu bi rad dodal še to, da je za našo samoupravno družbo prav tako nesprijemljiv kakršenkoli model »sociološkega« ateizma.

Janko Pleterski

**Komunistična
partija Jugoslavije
in nacionalno
vprašanje
1919—1941¹**

Pisec analizira stališče KP Jugoslavije do nacionalnega vprašanja razvojno, po obdobjih, ki jih ves čas navezuje na splošni politični položaj v Jugoslaviji in na razmere v svetovnem komunističnem in delavskega gibanju. Obe komponenti namreč, sposobnost partije, ko je zavzemala stališča, ki so bila v nasprotju s politikom meščanskih strank, in prevladujoča stališča drugih partij, zlasti pa kominterne, sta posredno vplivali tudi na postopno oblikovanje lastnega, iz razmer zraslega stališča. Razvoj je šel od ideje o enem narodu prek dobesedne uporabe leninskega načela o samoodločbi z odcepitvijo do spoznanja, da je boj proti fašizmu in za družbeno preobrazbo mogoč in uspešen predvsem v okviru vsakega naroda in tako po tej poti vseh jugoslovanskih narodov skupaj.

Avtor obravnava najprej obdobje 1918—1922 in ga zaokroži z naslovom »Ena država — en narod, neuspeh v revolucionarni situaciji.« Na začetku omenja znana dejstva, ki so vplivala tudi na politiko KPJ: jugoslovanska država je nastala pod političnim vodstvom meščanskih sil, ne delavskega razreda. Čeprav se je nova država združila v nedemokratskih razmerah, je

¹ Komunist, Beograd 1971.

prikazi, recenzije

p

vednarle postala resničnost in delavska gibanja posameznih jugoslovanskih narodov so se znašla pred nalogo opredeliti svoje stališče do te resničnosti. Tako je tudi socialistična delavska stranka Jugoslavije (komunistov) sprejela idejo o tem, »da nastane enotni jugoslovanski narod v enotni nacionalni državi, torej da niti Srbi, ne Hrvati, ne Slovenci in še manj drugi nacionalni elementi niso posebni narodi« (str. 9). Pozneje se je pokazalo, da je stališče, ki zanika nacionalno vprašanje, napačno, in pisec v tej zvezi ugotavlja, kje so vzroki. Po njegovem mnenju je bil eden izmed temeljnih razlogov za zavesten unitarizem v nacionalnem vprašanju želja, da bi ustvarili čim uspešnejše pogoje za revolucionarni obračun z vsemi jugoslovanskimi buržoazijami, prav tako pa tudi pravilno spoznanje, da je tak obračun mogoč samo z združitvijo vseh revolucionarnih dejavnikov v deželi.

Poleg analize objektivnih razlogov avtor navaja še enega in sodi, da je ideja o nacionalni enotnosti, o unitarizmu ustrezala centralističnim koncepcijam. »Tudi jugoslovanska komunistična partija ni bila imuna pred splošno nevarnostjo birokratskega centralizma, in tak centralizem zelo rad uporabi geslo o obrambi enotnosti.« (str. 11). Ne-

ugodne posledice takega stališča (posebej na volitvah v ustavodajno skupščino) so spodbudile stvarnejšo analizo nacionalnega vprašanja, kjer so pobude dajali predvsem slovenski in hrvatski komunisti. Pisec dokumentira tudi razvoj dogodkov in ugotavlja, da tudi poznejši razvoj še ni prinesel odločilne opredelitve do nacionalnega vprašanja, kar pripisuje predvsem naspotjem med desnico (na čelu s Simom Markovićem) in levico.

Drugo obdobje je avtor postavil v leto 1923, v čas tretje deželne konference KPJ, ko so sprejeli nova stališča o nacionalnem vprašanju. Resolucija s te konference je priznala narodom pravico do samoodločbe vključno z odcepitvijo, čeprav resolucija hkrati poudarja, da ta odcepitev ni obvezna. Da bi uresničili samoodločbo, pa naj bi oblikovali močan delavsko-kmečki blok, ki bi se boril za prostovoljno združitev v delavsko-kmečke republike.

Pod naslovom »Kaj je samoodločba«, kjer obravnava leta 1924 do 1928, pisec analizira tedaj aktualno dilemo, ali je samoodločba nujno hkrati razbitje Jugoslavije, ali pa je Jugoslavijo treba razumeti kot podlago, kjer se boj za družbeno preobrazbo povezuje z bojem za demokratično reševanje nacionalnega vprašanja. V tej zvezi omenja tudi intervencijo petega kongresa komunistične internacionale, ki je zavzel stališče, da se je treba boriti za samoodločbo, ki naj se uresničuje z izločenjem Hrvatske, Slovenije in Makedonije iz Jugoslavije. Tako stališče povsem jasno nakazuje, da združitev jugoslovanskih narodov, zgodovinsko gledano, ni bila napredna. Idejni boji v partiji ob tem življenjskem problemu jugoslovanskih narodov so bili nato pod neposrednim vplivom stališča 6. kongresa kominterne, ki je sodila, da Francija pripravlja imperialistično vojno proti Sovjetski

zvezi in da bi Jugoslavija lahko bila v tem boju njena zaveznica. Da bi ohranili prvo deželo socializma, so torej sprejeli stališče o taki interpretaciji samoodločbe jugoslovanskih narodov, ki bi pomenila razbitje Jugoslavije in nastanek samostojnih držav. Toda pisec pri tem ugotavlja, da kljub geslom KPJ nikoli ni vodila politike razbijanja Jugoslavije. Bolj kot politika je bila to taktika partije, kar avtor pripiše tudi premalo zrelemu razumevanju, kakšen pomen ima odnos med delavskim in nacionalnim gibanjem. Dokazi za trditev, da jugoslovanski narodi v resnici niso želeli samoodločbe v obliki odcepitve, so številni in prepričljivi, še posebej za Slovence, ki so jih v sosednjih državah, v Avstriji in Italiji, kar najhuje zatirali.

Pod naslovom »Taktične ideje iz emigracije in njihovo soočenje s stvarnostjo v deželi v letih 1929 do 1933« avtor ocenjuje neskladje med abstraktnimi zamislimi in resničnostjo, kar velja posebej za iluzije o nacionalno revolucionarnih težnjah v meščanskih nacionalnih strankah. Navaja več odgovorov na vprašanje, zakaj je boj proti diktaturi po letu 1929 tako dolgo ostal brez podpore množic (parola o razbijanju Jugoslavije ni bila realna, del krivde pade tudi na kominternski odklonilni odnos do konkurentov v delavskem gibanju — socialnih demokratov). Ugotavlja tudi, da je postopna fašizacija sosednjih držav vendarle prepričevala revolucionarne sile, kje so pravi interesi jugoslovanskih narodov. Postalo je jasno, da odcepitev ni rešitev za nobenega izmed jugoslovanskih narodov.

Kvalitetno novo obdobje v odnosu KPJ do nacionalnega vprašanja so leta 1934—1936. Nastale so Kardeljeve teze o nacionalnem vprašanju, kjer so klišeji opuščeni: nacionalno vprašanje ni več samo kmečki problem, ampak širok kom-

pleks problemov, ki zajemajo celotno družbeno vrhno stavbo, kar pomeni, da je nacionalni problem v bistvu socialni. Četrta deželna konferenca in splitski plenum CK KPJ sta oblikovala in potrdila novo smer v delu KPJ. Ustanovili so partiji za Hrvatsko in Slovenijo z enim samim namenom, da bi približali delo pravim nacionalnim problemom s ciljem, ki je bil skupen vsem jugoslovanskim množicam. Potrjena je težnja k enotni narodni fronti vsakega naroda Jugoslavije, s tem pa vseh skupaj. Pisec še ugotavlja, da je skupni interes (braniti Jugoslavijo pred fašistično nevarnostjo) zahteval politično silo, ki bi bila sposobna zjeti ta interes in ga izraziti.

V obdobju od 1937—1941, ki mu daje pečat novo vodstvo KPJ, se je partija odločilno usmerila glede nacionalnega vprašanja. Ustanovna kongresa KP Hrvatske in Slovenije sta k temu pomembno prispevala in opredelila prihodnost teh dveh narodov v svobodni zvezi z bratskimi narodi Jugoslavije v obliki zvezne države. Nadaljnji temeljni kamen v izoblikovanju novega stališča je po avtorjevem mnenju tudi poskus urediti nejasnosti v zvezi s položajem in prihodnostjo srbskega naroda, ki se je moral ločiti od velikosrbskega hegemonizma. Razvoj se je logično končaval v ugotovitvah resolucije pete deželne konference 1940, ki je za vsak narod, posebej še za prebivalstvo Bosne in Hercegovine, postavljala v ospredje njegov ožji nacionalni interes v popolnem soglasju z razredno naravo delavskega gibanja. Avtor končuje študijo z ugotovitvijo, da je bila KPJ tik pred vojno dorasla zgodovinski družbeni nalogi, ko je ustvarjalno povezala boj za nacionalno neodvisnost z bojem za družbeno preobrazbo, prav ta zmožnost pa je partiji odpirala pot do prve zgodovinske zmage.

M. D. MURKO

Vlado Vodopivec

Simpozij o mestu in vlogi sindikatov

(Beograd, 22. do 23. februarja 1972)

Večinoma nepričakovane in težke politične, ekonomske in socialne krize* v zadnjem letu, ostri družbeni konflikti in številne spremembe, ki so bile njihova posledica, so potisnile spet v središče političnih razprav vprašanje: kako moremo in moramo vplivati na naš družbeni razvoj. Kako naj bi preseгли današnje krize in začeli hitreje in uspešneje uresničevati bližnje, pa tudi bolj oddaljene socialistične cilje, ki smo se zanje opredelili. Z drugimi besedami: kakšno mesto in vlogo naj imajo organizirane socialistične politične sile in katerih nalog naj se lotijo — to so že dobro leto tista aktualna vprašanja, na katera je bilo treba nenehno zelo nedvoumno odgovarjati.

Še posebej velja to za sindikate. Tri glavne teme: mednacionalni od-

* Pojem kriza, ki se ga politični jezik izogiba, ker pomeni nered in zmedo, uporablja v izvornem pomenu kot »trenutek odločitve« (krinein — odločiti). Kriza je razpotje v družbenem razvoju, ki zahteva veliko intelektualnega in akcijskega napora. Seveda ustvarja nekaj časa negotovost, nikakor pa ni nujna zmeda in preplah. Zaradi tega je zatiranje, da »smo že iz krize«, neutemeljeno. Ves svet je danes v skoraj permanentni krizi, kajti komaj najde poti iz ene, se že sooči z drugo. Prof. Jungk piše, da zahteva proučevanje kriz že posebno disciplino — krizologijo.

nosi, ekonomska stabilizacija in socialna diferenciacija, o katerih smo največ razpravljali, so zahtevale odgovora predvsem o tem, kako naj se sindikati aktivirajo, znotraj organizirajo in akcijsko usmerijo. Ni si namreč mogoče misliti, da bi bila naša družba kos tem problemom brez čim večje aktivnosti sindikatov.

Ta aktivnost ne bi smela imeti narave kampanje, marveč bi po vseh omenjenih razgovorih morala biti pravi prevrat v njihovem delovanju. Krizna situacija jim nalaga nove odgovornosti, ki se jih doslej nismo zavedali. Kajti zaradi narave problemov, s katerimi smo soočeni, postaja socialistični razvoj v Jugoslaviji brez aktivnosti sindikatov problematičen. To še zlasti, ker je kljub dosednji aktivnosti po empiričnih podatkih njihov vpliv na družbena dogajanja marginalen. (Primerjaj študijo centra za samoupravljanje, št. 34, ki se ukvarja s tem vprašanjem.)

Tehnokratska in birokratska koncepcija razvoja je očitno postala tudi v naši družbi marsikje dominantna in je potisnila sindikat kot množično organizacijo delavcev na periferijo. Ne mislim, da je to posledica diverzije posameznikov ali skupin, temveč je posledica razvojne logike, ki je značilna za današnji svet na sploh. Zaradi naglega tehničnega in ekonomskega razvoja v drugi polovici tega stoletja je bil v ta vrtnec potegnjen tudi naš socialno zgodovinski prostor. Za afirmacijo te koncepcije pa so bile razmere pri nas še posebej ugodne (relativna nerazvitost, heterogenost v doseženi stopnji razvoja itd.).

Če naj postane delavec zares subjekt družbene reprodukcije, kar je pogoj večje stopnje samoupravljanja in bolj razvitih socialističnih odnosov, potem se je afirmaciji tehnokratske alternative mogoče

upreti samo organizirano, z jasno perspektivo in drugo alternativo ter večjo vplivnostjo sindikata kot instrumenta naraščanja moči delovnih ljudi. Organizacija večine delavstva je lahko sposobna, da določa vsakodnevne taktične naloge v skladu z globalno socialistično strategijo in za te naloge mobilizira svoje članstvo ter tako afirmira socialistično alternativo.

To ni prilagajanje razmeram, ki se je dogajalo že doslej (zmanjševanje vloge državne administracije, sprememba vloge ZK, sprememba v ekonomskem sistemu), marveč odločilno razpotje. Danes je očitno, da se tudi socialistična družba ne more zavarovati pred razvojnimi trendi modernega kapitalizma in administrativnega socializma samo s sistemskimi rešitvami. Uspešno se lahko zavaruje samo z delavskim razredom, ki se zaveda svoje moči in ki postaja sposoben, da proti tem trendom uveljavlja alternativo neposredne demokracije. Se tako popoln verbalno socialističen sistem se brez ideje in akcije organizirane delavstva, ki mu je sistem sredstvo socialistične preobrazbe, spremeni v politično tehnologijo tehnokratsko-birokratskega in elitičnega paternalizma.

Letošnji beograjski simpozij je v kontekstu te problematike in interesov socialističnega razvoja izvenel anahronistično, prazno in odtrgano od aktualnih družbenih vprašanj. Zaradi tega tudi ni dosegel namena sindikatom olajšati, da bi se odtrgali od današnjega razpotja. Odgovornost za to ne zadenje organizatorjev, referentov in koreferentov ter diskutantov, ni je pa mogoče tudi prevreči na tako imenovano »objektivno« situacijo. Simpozij bi moral biti že v začetku leta 1971, pa se je iz meseca v mesec odlagal. Lahko sklepamo, da je podatkih. Tako sta samo ta dva

bil vsebinski koncept zamišljen od vsega začetka kot dialog med znanostjo in politiko. Toda verjetno že takrat koncept ni bil dovolj domišljen, kar je po enem letu v spremenjenih razmerah postalo še bolj očitno.

Referenti in koreferenti na simpoziju naj bi v skladu s tem konceptom informirali politiko o znanstvenih, teoretičnih in empiričnih spoznanjih ter v medsebojnem dialogu poiskali realne rešitve za neposredno prakso in sindikalno akcijo. Toda na simpoziju je dvanajst referentov in šestnajst koreferentov odgovarjalo na vsa mogoča vprašanja v zvezi z vlogo in mestom sindikatov v samoupravni družbi z vidika znanosti oziroma strokovnosti, kot da v kriznih situacijah ni prioritete in ključnih vprašanj in kot da je prepuščeno presoji posameznika, ne pa vnaprejšnjemu konsenzu, kaj se bo na takem simpoziju razpravljalo.

Seveda je bila večina referatov, pa tudi koreferatov izraz odličnega sociološkega in politološkega znanja uglednih profesorjev, ki o teh temah ne le predavajo, marveč so jih večinoma že tudi publicirali. Tako nismo imeli priložnosti slišati ničesar bistveno novega, ne novih vprašanj in ne odgovorov, razen nekaj preciznejših definicij. To ne velja samo za referate znanstvenih delavcev, univerzitetnih profesorjev in akademikov — z redkimi izjemami, ki mednje sodi referat prof. Pribičevića, ki ga je pripravil posebej za ta simpozij — marveč tudi za prispevke političnih delavcev, katerih stališča so bila še bolj popularizirana, po večkrat publicirana ali vsaj javno povedana.

Kaže omeniti še posebej kot značilnost, da sta od vseh referatov in koreferatov samo dva (referat dr. Bogdana Kavčiča in koreferat Mire Krizmanić iz Zagreba) temeljila na najnovejših empiričnih

podatkih. Tako sta samo ta dva prispevka skladno opozarjala na aktualno situacijo sindikatov. Drugi prispevki pa so se omejevali na teoretične, splošne in abstraktne razlage. Te pa so na simpoziju imele naravo monologov in opredeljevanj, ki so se deloma ujemale, deloma razhajale.

Tako organiziran simpozij je ves prvi dan in skoraj polovico drugega dne potekal v prebiranju povzetkov, napisanih referatov in koreferatov. Šele nekaj ur pred koncem se je začela diskusija, ki je včasih tudi aktualno in kritično opozarjala na prioritete naloge sindikatov v sedanji situaciji. Zato je bilo za praktično rabo mogoče iz vsega malo povzeti. Vprašanja, zaradi katerih so simpozij priredili, so ostala večinoma brez odgovora, misel in akcija pa sta ostali spet vsak sebi.

Ne zanikam visoke znanstvene vrednosti nekaterih teoretičnih razmišljanj na simpoziju. Toda simpozij je bil bolj podoben seminarju, ki je namenjen študentom politologije, za katere se sme domnevati, da se prvič kompleksno seznanjajo s problematiko sindikatov v naši družbi. Edukativno-informativna narava tako ni bila vprašljiva, kot ni bila vprašljiva večinoma akademska raven prispevkov. Dvomim pa, da tak način tudi ustreza simpoziju v času, ko naj bi sindikati koncipirali konferenco o aktualnih nalogah. Dokaz za to je pomanjkanje vsakega dialoga, ki se ob ritualnem, včasih pa tudi poenostavljenem dociranju referentov, ki so s svojimi razlagami že veliko pred simpozijem seznanili udeležence, ni mogel razviti.

Spet je bilo videti, da se nekaj dogaja ob avtoritativni znanstveni pomoči in vendar se ni zgodilo skoraj nič, kar bi olajšalo sindikatom, da se lotijo aktualnih nalog.

VLADO VODOPIVEC

Kronika

PEDAGOSKO ZNANSTVENA EKSKURZIJA NA SLOVENSKO KOROŠKO Z DELOVNIM CILJEM: MEDNARODNO SPORAZUMEVANJE

Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo univerze v Ljubljani organizira v mesecu maju kot eno izmed svojih pedagoških in znanstvenih akcij delovno ekskurzijo na slovensko Koroško. Pedagoški cilj ekskurzije je seznanjanje študentov s političnimi, sociološkimi in komunikacijskimi problemi sosedse Avstrije, zlasti pa slovenske in avstrijske Koroške. Raziskovalni cilji se omejujejo na obstoječe raziskave, ki potekajo v raziskovalnem centru CJM MK pri fakulteti z naslovom »Mednacionalno komuniciranje«, »Mednarodno komuniciranje« in še nekatere druge. Celoten namen ekskurzije je spoznavati in proučevati oblike in možnosti sporazumevanja dveh sosedskih narodov z vidika mednarodnih, političnih, socioloških in komunikoloških ved.

Pedagoške vnaprejšnje priprave za ekskurzijo potekajo na dveh ravneh:

1. *Uvodna predavanja* o problematiki sosedskih odnosov z Avstrijo in političnih, ekonomskih, socioloških, komunikacijskih in nacionalnih problemih na slovenskem Koroškem s tehle vidikov: — mednarodno-politični odnosi z Avstrijo, geneza odnosov in mednarodne pogodbe; — zgodovinsko-narodnostni vidik slovenske Koroške, — politični sistem v Avstriji, oblike demokratske ureditve in strankarski pluralizem na slovenskem Koroškem, — ekonomski vidiki sodelovanja z Avstrijo; — kulturni vidiki sodelovanja z Avstrijo; — manjšinsko vprašanje v Avstriji in stanje

manjšin, — slovenska Koroška z zgodovinskega, nacionalnega, narodnoosvobodilnega in mednarodnega vidika, — mednarodno in inter-kulturno komuniciranje, — problem religije in slovenskih organizacij na Koroškem, — slovenske kulturne organizacije in društva na Koroškem; — šolstvo na slovenskem Koroškem, — sredstva množičnih komunikacij na slovenskem Koroškem itd., so imeli: dr. Franci Zwitter, predsednik zveze slovenskih organizacij; Drago Druškovič, direktor inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani; dr. Vlado Klemenčič, izredni profesor filozofske fakultete univerze v Ljubljani; profesorji FSPN — dr. Vlado Benko, dr. Ernest Petrič, dr. Stane Južnič, mag. France Vreg, dr. Fran Vatovec in drugi.

2. Raziskovalno delo s študenti v okviru raziskovalnih načrtov fakultete in sorodnih raziskovalnih institucij. Raziskovalni cilj je *proučevanje oblik sporazumevanja* med slovensko manjšino v Avstriji in avstrijskim narodom na eni strani, pa tudi oblik sporazumevanja med Avstrijo in Jugoslavijo, ki ga posreduje slovenska manjšina na Koroškem kot »most« med narodom in sicer: — na mednarodni ravni — na meddržavni ravni — sosedske odnose med Slovenijo in Koroško — gospodarske odnose — politične stike organizacij — komunikacijske stike — znanstvene stike — kulturne stike — stike med šolskimi institucijami — turistične izmenjave — športne izmenjave — izmenjave na ravni univerzitetnih institucij — stike med gospodarskimi organizacijami, med kmečkimi organizacijami — medmestno ali medobčinsko povezavo (bratenej mesto) — stike med različnimi organizacijami, društvi, interesnimi skupinami, verskimi organizacijami itd. — stike med dijaki in študenti itd. Poseben vidik je registracija in proučevanje ovir, ki nastajajo na poti sporazumevanja in njihove politične, socialne, komunikacijske, narodnostne vidike. Tu je vključeno proučevanje oblik komunikacijskih odnosov (konjunktivni in disjunktivni odnosi), zlasti pa možnih oblik kooperacije. Raziskovalni cilji so dolgoročne narave in so sestavni del večletnega raziskovalnega projekta Fakultete.

Pedagoško-znanstvene ekskurzije se udeležuje okrog 20 profesorjev in 60 študentov, ki so že v fazi priprav razdeljeni v 8 pedagoško-raziskovalnih skupin in se ukvarjajo s posameznimi tematskimi sklopi, kot so npr. geneza in perspektiva mednarodno-političnih odnosov z Avstrijo,

avstrijski univerzitetni sistem itd. Po skupinah se bodo na Koroškem študentje in profesorji sestali s predstavniki strank in organizacij (zveza slovenskih organizacij, narodni svet koroških Slovencev, Sozialistische Partei Österreich, Österreichische Volkspartei) obiskali razne institucije in redakcije avstrijskih in slovenskih listov v Celovcu, s področja šolstva in kulture je poskrbljeno za obisk pri Gutenbergruerju in predavanje o FSPN na slovenski gimnaziji, s področja gospodarstva in kmetijstva obisk združne zveze in gospodarske zbornice itd.

Ekskurzija poteka v času, ko slovenska in jugoslovska javnost pozorno spremljata dogajanja na slovenskem Koroškem. Priprava in izvedba ekskurzije zato zahtevata odgovorno in občutljivo delovanje, saj ekskurzija posega na področje mednarodnih in meddržavnih stikov.

ANKETA »SLOVENSKO JAVNO MNENJE 72«

Je četrta sistematična raziskava stališč in mnenj polnoletnih občanov Slovenije o aktualnih in temeljnih družbenih vprašanjih. Raziskavo opravlja center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij (CJM MK) pri fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo univerze v Ljubljani. V zasnovi letošnje raziskave so sodelovali: prof. dr. Jože Goričar, pravna fakulteta; izr. prof. dr. Vlado Benko, izr. prof. dr. Zdravko Mišnar, docent dr. Veljko Rus, višji pred. Stane Kranjc, viš. pred. mag. France Vreg, viš. pred. mag. Janez Škerjanec, viš. pred. Tomo Martelanc, viš. pred. Zdenko Roter, pred. Boštjan Markič, viš. pred. Niko Toš, predstojnik CJM MK (nosilec raziskave), strok. sod. Drago Zajc, asis. Mirjana Nostran, asistent Vojko Antončin, vsi FSPN. Načrt vzorca, ki obsega 2100 po naključju izbranih anketirancev iz več kot 250 krajev Slovenije, je pripravil redni prof. dr. Marijan Blejec iz ekonomske fakultete univerze v Ljubljani. Anketiralo bo 140 posebej izbranih in poučenih sodelavcev centra v času od 25. 3. do 15. 4. 1972.

Večletna metodološka in vsebinska skušnja omogoča eno bistvenih prednosti vsakoletnih raziskav slovenskega javnega mnenja — primerjavo podatkov med leti. Vprašanja, ki se ponavljajo, dajejo namreč stalnejši pogled v mnenja in stališča občanov z vidika njihove obveščenosti, družbene dejavnosti ter vrednot in aspi-

racij; druga vprašanja, ki se dotikajo aktualnih dogajanj in jih zato v nekaterih trenutkih opredeljuje takojšnja odzivnost, so sicer manjšega pomena z vidika celote ali ugotavljanja trendov, vendar odgovori nanje kljub temu kažejo nekatere značilnosti. Raziskava zajema nekaj temeljnih skupin problemov, z več vprašanji o istem problemu, med njimi npr.: obveščenost in stališča v zvezi s socialnimi razlikami med ljudmi (ocena akcije slovenskih komunistov za zmanjšanje teh razlik; kako posamezne razlike npr. v izobrazbi, v plačah, v premoženju, med vodilnimi in drugimi, v ugledu, v vplivu, med kmeti, delavci in uslužbenci, med vernimi in nevernimi razdvajajo ljudi v Sloveniji; ocena predlogov ukrepov za odpravljanje socialnih razlik; problem dolgoročnih posojil na nizke obresti; vprašanje najemnin in zidave novih stanovanj; urejanje prometa in preprodaje z zemljišči; problem nakupovanja in privilegirancev v naši družbi itd.); obveščenost in stališča v zvezi z aktualnim družbenopolitičnim in družbenoekonomskim dogajanjem v Jugoslaviji (tudi npr. ZK in delavcev v njej, vplivov raznih organizacij in skupin v družbi, ocena samoupravljanja v naši družbi, ocena možnosti izražanja interesov v SZDL, spremembe zvezne in republiške ustave, kdo je razredni sovražnik pri nas, vzroki študentskih nemirov, odločanje z referendumom v občini in republiki, razlog prihoda na volitve, sodelovanje pri izbiri kandidatov za odbornike, poslance, npr. o slovenski državni himni), razvoj pojmovanja funkcij skupnosti, ukrepi za stabilizacijo našega gospodarstva, odnosi med razvitimi in manj razvitimi republikami v Jugoslaviji, področja dejavnosti, ki naj jih razvija družbeni ali zasebni sektor, način nagrajevanja v delovni organizaciji in odnosi med ljudmi, razpon mesečnega osebnega dohodka iz rednega delovnega razmerja, problem objave davčnih prijav, problematika kmetijstva, problem onesnaženja naravnega okolja, razmere in možnosti za življenje v posameznih deželah, vprašanje naroda in mednacionalnih odnosov, vpliv religioznosti na človekovo moralnost (poštenost), ocena jugoslovske zunanje politike, občutek ogroženosti iz tujine in obrambni ukrepi, vprašanja o informacijskih sredstvih in sredstvih množičnih komunikacij ter problem reklame, ocena koristnosti raziskave, sociodemografska obeležja in še nekatera druga posamična vprašanja.

b

(Iz dokumentacije Inštituta za sociologijo in filozofijo v Ljubljani)

A. ČLANKI IN KNJIGE IZ SFRJ

I. MARKSIZEM

- : AKTUELNOST Marksove misli. Okrugli sto »Pregleda« povodom 2. izd. Vranickog: »Historija i marksizam. Pregled, Sarajevo, 1972, št. 1, str. 51—108.
- BLOCH Ernst: Marksizam i prirodno pravo. Gledišta, Beograd, 1972, št. 2, str. 321—347.
- SIFTAR Marjan: Marksistični krožki. Nekaj ugotovitev republiškega centra marksističnih krožkov. Naši razgledi, Lj., 10. marca 1972, št. 5.
- SHIBATA Shingo: Vijetnamska revolucija i marksistička filozofija. Praxis, Zagreb, 1972, št. 1—2, str. 237—246.
- MAJER Boris: Izkupiček. (Polemika.) Delo, Lj., 18. marca 1972.

II. FILOZOFIJA

- BERLINGER Rudolph: Humanost i utopija. Praxis, Zagreb, 1972, št. 1—2, str. 45—51.
- BURGER Hotimir: Ideologija kao stvarnost. Praxis, Zagreb, 1972, št. 1—2, str. 99—107.
- ĐURIC Mihailo: Dvosmiselnost utopije. Praxis, Zagreb, 1972, št. 1—2, str. 24—35.

- FLEISCHER Helmut: Normativističko i materijalističko shvaćanje socijalističke transformacije. Praxis, Zagreb, 1972, št. 1—2, str. 191—198.
- GUERIN Daniel: Spontanost, organizacija i anarhizam. Praxis, Zagreb, 1972, št. 1—2, str. 119—128.
- INĐIĆ Trivo: Anarhokomunizam — pokret i pouke. Praxis, Zagreb, 1972, št. 1—2, str. 109—118.
- KANGRGA Milan: Zbilja i utopija. Praxis, Zagreb, 1972, št. 1—2, str. 9—24.
- KOLAKOWSKI Leszek: August Comte — pozitivizam epohe romantizma. Pregled, Sarajevo, 1972, št. 1, str. 119—133.
- KOLAKOWSKI Leszek: Pozitivizam epohe modernizma. Gledišta, Beograd, 1972, št. 3, str. 505—526.
- PACI Enzo: Spontanost kao temelj i modalitet Praxisa. Praxis, Zagreb, 1972, št. 1—2, str. 129—135.
- PETROVIĆ Miloje: Kategorija prakse u radovima jugoslovenskih filozofa. Gledišta, Beograd, 1972, št. 2, str. 293—313.
- PETROVIĆ Gajo: Čemu Praxis? Zagreb, Praxis 1972. 240 str. (Praxis, 11/11.) — Sign. I/2542-10/11.
- PICCONE Paul: Utopija i stvarno prevladavanje otuđenja. Praxis, Zagreb, 1972, št. 1—2, str. 81—90.
- STOIANOVICI Dragan: Humane vrijednosti u Marxovoj koncepciji i nadilaženje utopije. Praxis, Zagreb, 1972, št. 1—2, str. 91—97.
- URBANČIČ Ivan: Ničevost semnja. Se nekaj o slovenskih epigonih. Delo, Lj., 18. marca 1972.
- VOLKMANN-SCHLUCK K. H.: Kako je ideja postala utopija. Praxis, Zagreb, 1972, št. 1—2, str. 37—43.

III. SOCIOLOGIJA

- DENIĆ D. Zivojin: Sociologija nastanka, egzistencije i funkcije robnog privredivanja. Praxis, Zagreb, 1972, št. 1—2, str. 199—221.
- DORĐEVIĆ Zivorad: Socijalne vrednosti i omladina. Gledišta, Beograd, 1972, št. 3, str. 493—504.
- GROZDANIĆ Stanko: Odgovornost i konflikti u praksi radničkog samoupravljanja. Socijalizam, Beograd, 1972, št. 2, str. 189—211.

- HADŽISTEVIĆ** Vojin: Osnovni društveni sukobi u socijalizmu i njihova osnovica. Naše teme, Zagreb, 1972, št. 1, str. 21—58.
- JELČIĆ** Ivo: Neki sociološki i socijalno-medicinski aspekti masovne motorizacije u Zagrebu. Naše teme, Zagreb, 1972, št. 1, str. 119—147.
- JEROVŠEK** Janez: Kakšna je naša uprava? Organizacijski problem. Delo, Lj., 12. febr. 1971.
- JOGAN** Maca: Ali se razlike manjšajo? Naši razgledi, Lj., 10. marca 1972, št. 5.
- KAUFMANN** F.-X.: Sociologija i praktična djelotvornost. Naše teme, Zagreb, 1972, št. 1, str. 170—177.
- MIKSIĆ** Dragutin: Prekvalifikacija — tehnički, privredni ili ljudski problem? (Povodom simpozija... Opatija, 22.—24. XI. 1971.) Naše teme, Zagreb, 1972, št. 1, str. 178—184.
- POGAČNIK** Bogdan: Nenehno popravljanje sedanost. Naši in tuji sociologi obravnavali konfliktne situacije. Delo, Lj., 19. febr. 1972.

IV. PSIHOLOGIJA

- KECMANOVIĆ** Dušan: Duševni poremećaji ekonomskih emigranata. Naše teme, Zagreb, 1972, št. 1, str. 149—169.

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — ŠOLSTVO

- BAHR** Hans-Dieter: Budućnost napretka. Praxis, Zagreb, 1972, št. 1—2, str. 149—162.
- DOBROV** G. M.: Potencijal nauke. Prevod. (Prev. S. Stojanović, B. Milenković.) Beograd, Institut za naučno-tehničku dokumentaciju i informacije 1970. 141 str. (Nauka o nauci. 7.) — Sign. 12.051-7.
- ECO** Umberto: Srednji vek se je že začel. (II). Naši razgledi, Lj., 10. marca 1972, št. 5.
- FLERE** Sergej: Društvena pokretljivost i obrazovanje. Gledišta, Beograd, 1972, št. 3, str. 481—492.
- : **FRAGMENTI** z univerze o univerzi. Delo, Lj., 5. febr. 1972.
- : **ISKANJE** boljše srednje šole. Pogovor v uredništvu Dela o načrtovanju srednješolskih sprememb. Delo, Lj., 15. jan. 1972.
- JÄHNING** Dieter: Umjetnost i zbilja. Praxis, Zagreb, 1972, št. 1—2, str. 67—79.
- JAVORNIK** Marjan: Vidiki samoupravne kulture. Delo, Lj., 25. marca 1972.
- JUNGK** Robert: Radionice budućnosti. Praxis, Zagreb, 1972, št. 1—2, str. 143—147.
- KLOPČIĆ** France: O prevodih iz ruščine. Sodobnost, Lj., 1972, št. 3, str. 300—312.
- KOS** Janko: Slovenska literarna veda in pojem pesniškega. Sodobnost, Lj., 1972, št. 3, str. 260—268.
- MAJSKI** Josip: Kibernetika in naša stvarnost. Naši razgledi, Lj., 10. marca 1972, št. 5.
- MIKELN** Miloš: Aktualne kulturne dileme, prave in neprave. Delo, Lj., 18. marca 1972.
- MIRKOVIĆ** Dragoslav: Efikasnost studiranja. Pregled, Sarajevo, 1972, št. 2, str. 213—238.
- MUMINOVIĆ** Rasim: Utopicism kao indikacija krize humanizma. Praxis, Zagreb, 1972, št. 1—2, str. 53—66.
- : **NACRT** razvoja vzgoje in izobraževanja v SR Sloveniji. Prosvetni delavec, Lj., 17. marca 1972, št. 6.
- PAVLOVIĆ** Jasminka: Političko kazalište. Naše teme, Zagreb, 1972, št. 1, str. 92—118.
- PESIĆ-GOLUBOVIĆ** Zagorka: Kultura kao most između utopije i realnosti. Praxis, Zagreb, 1972, št. 1—2, str. 247—260.
- PODMENIK** Slavko: Problemi idejnosti v šolstvu, znanosti in politici. Komunist, 10. marca 1972, št. 10.
- ROTOVNIK** Mitja: Uresničevanje družbenih vzgojnoizobraževalnih smotrov. Komunist, Lj., 17. marca 1972, št. 11.
- SALAHOVIĆ** Sana: Naučni i tehničko-tehnološki razvoj i tendencije u obrazovanju žena Jugoslavije. Pregled, Sarajevo, 1972, št. 2, str. 229—245.
- VIDMAR** Josip: Boris Kidrič in kultura. Ob obletnici rajstva. Delo, Lj., 18. marca 1972.
- : **VZGOJNE** praznine. Pogovor v uredništvu Dela o reformnih težnjah naše osnovne šole. Delo, Lj., 8. jan. 1972.
- ZIHERL** Boris: Politika, kultura, socializem. Delo, Lj., 12. febr. 1972.
- ZLOBEC** Marijan: Lov na čarovnice. K našemu trenutku (J. Vidmar). Delo, Lj., 29. jan. 1972.

ZARKOVIĆ Grujica: Kadrovska slika univerziteta. Pregled, Sarajevo, 1972, št. 2, str. 197—212.

VI. POLITIČNE VEDE

1. Splošna dela:

—: KAKO je socijalizam danas moguć? Pogovor: ... Gledišta, Beograd, 1972, št. 2, str. 203—264.

KOZUL Franjo: Uspori in pad opozicije. Pregled, Sarajevo, 1972, št. 1, str. 5—13.

PUHOVSKI Žarko: Kultura politike i socijalizam. (Socijalizam i kultura:) Praxis, Zagreb, 1972, št. 1—2, str. 273—279.

MARKOVIĆ Milenko: Mistifikacije u ideologiji samoupravnog socijalizma. Socijalizam, Beograd, 1972, št. 2, str. 166—187.

2. Druženopolitični sistem SFRJ:

BILIĆ Jure-Stipe šušvar: Ali je bila kontrarevolucija? Dogodki na Hrvatskem. Delo, Lj., 26. marca 1972; Nedeljski dnevnik, Lj., 2. aprila 1972.

DEROSSİ-BJELAJAC Ema: Karakteristika i dimenzije idejno-političkih devijacija u Savezu komunista Hrvatske. Naše teme, Zagreb, 1972, št. 1, str. 1—20.

ĐUROVSKI Lazar: Prilog diskusiji o novom ustavnem određenju opštine. Socijalizam, Beograd, 1972, št. 1, str. 92—106.

—: GLAVNA je skrb za človeka. Socialni program Zveze sindikatov Slovenije. Komunist, Lj., 24. marca 1972.

GLOBEVNIK Josip: Družbeno dogovarjanje in državno urejanje družbenih razmerij. Delo, Lj., 8. jan. 1972.

GLOBEVNIK Josip: Revizija ustave in republiška ustava. Delo, Lj., 5. febr. 1972.

KAVČIĆ Bogdan: Kdo odloča o samoupravljanju. Delo, Lj., 18. marca 1972.

KAVČIĆ Stane: Zahteva je: samoupravna ekspanzija. Delo, Lj., 12. febr. 1972.

KOMATINA Milija: Klasa i avangarda u svetlosti druge konferencije SKJ. Socijalizam, Beograd, 1972, št. 1, str. 78—91.

KREFT Ivan: Zanimiv primer politične pornografije. (:Delo, 18. marca:). Delo, Lj., 25. marca 1972.

MAJER Boris: Politički aspekti socijalne diferenciacije. Socijalizam, Beograd, 1972, št. 2, str. 220—225.

MAJER Boris: Odgovornost komunistov za strokovno in idejno raven. Delo, Lj., 11. marca 1972.

MARINČ Andrej: V boju s silami, ki potiskajo ob stran interese delavskega razreda in s tem slovenskega naroda. Delo, Lj., 21. jan. 1972.

—: MED včeraj, jutri in o sreči. Neformalen pogovor ob formalnem dnevu, 8. marcu, prazniku žena. Delo, Lj., 11. marca 1972.

MIHELIC Mira: Kakšen bo letos moj osmi marec? Delo, Lj., 4. marca 1972.

MILIĆ Jolka: 8. marec — praznik žena ali cvetličarn. Delo, Lj., 8. marca 1972.

MIRKOVIĆ Iko: Radnički uticaj u Savezu komunista. Socijalizam, Beograd, 1972, št. 2, str. 212—219.

PASIĆ Najdan: Klasne pretpostavke međunacionalnih odnosa u Jugoslaviji. Socijalizam, Beograd, 1972, št. 2, str. 145—165.

—: POMEMBNOST družbene morale. Delo, Lj., 4. marca 1972.

—: PREDLOG družbenega načrta Jugoslavije za obdobje od leta 1971 do 1975. Delo, Lj., 12. marca 1972.

—: SAMOUPRAVLJAVCI, organizirani kot država. Delo, Lj., 12. febr. 1972.

RIBIČIĆ Mitja: Program nove etape bitke za samoupravni socializem. Delo, Lj., 25. jan. 1972.

RUPNIK Anton: Naša diplomacija od znotraj. Kaj vse ji otežuje delo? Delo, Lj., 8. jan. 1972.

SPADIJER Balša: Razvoj jugoslovenskog samoupravnog federalizma i ustavni amandmaji. Socijalizam, Beograd, 1972, št. 1, str. 27—41.

TITO: V partijskem članstvu je dovolj sil, da lahko nevarne pojave spodrežemo takoj pri koreninah. Delo, Lj., 29. jan. 1972.

TITO: Če se bolje organiziramo in upoštevamo že doseženo, naše težave niso prevelike. Delo, Lj., 26. jan. 1972.

TOŠ Peter: Kam, neposredno samoupravljanje? Delo, Lj., 18. jan. 1972.

VIDOJEVIĆ Zoran: Smisao jednakosti i mogućnosti njenog ostvarivanja u našem društvu. Gledišta, Beograd, 1972, št. 3, str. 390—430.

VLASHOVIĆ Veljko: V vsej zvezi komunistov je potrebna enotna politika glede vseh poglavitnih problemov. Delo, Lj., 26. jan. 1972.

VODOPIVEC Vlado: Zanimiv primer politične pornografije. Delo, Lj., 4. marca 1972.

VUJACIĆ Vidak: Društvena enakost i samoupravni socializam. Gledišta, Beograd, 1972, št. 3. str. 375—390.

VUKASOVIĆ Milan: Sindikat u novim uslovima. Socijalizam, Beograd, 1972, št. 1, str. 105—120.

3. Politični sistemi in organizacije:

BRKIĆ Dušan: Kina između juče i danas. Pregled, Sarajevo, 1972, št. 2, str. 251—262.

GALBRAITH K. J.: Nixonova Amerika. (II). Naši razgledi, Lj., 10. marca 1972, št. 5.

—: **PRAŠKA** izjava. S posvetovanja politično-posvetovalnega odbora članic varšavskega sporazuma. Naši razgledi, Lj., 10. marca 1972, št. 2.

4. Delavska in progresivna gibanja:

CORRADI Egisto: Okrvavljena Irska. Obzornik, 1972, št. 4, str. 227—233.

JAKOPOVIĆ Ivan: Njemačka Demokratska Republika i neka bitna pitanja suvremenog socializma. Naše teme, Zagreb, 1972, št. 1, str. 59—91.

MIČIĆ Zdravko: Obnova na poti socializma. XIII. Kongres KP Italije. Komunist, Lj., 17. marca 1972, št. 11.

PRIKLMAJER-TOMANOVIĆ Zorica: Teorija partije u komunističkom pokretu Zapada. Socijalizam, Beograd, 1972, št. 1, str. 63—77.

5. Mednarodni odnosi:

DRUSKOVIĆ Drago: Nekaj vprašanj koroških Slovencev. Naši razgledi, Lj., 10. marca 1972, št. 5.

KUVAČIĆ Ivan: O izvorima nacionalizma. Gledišta, Beograd, 1972, št. 2, str. 314—320.

—: **MED** zanikanjem in čaščenjem. O nacionalnem vprašanju oziroma o kulturnih Slovencih, ki razmišljajo o svojem narodu. Delo, Lj., 19. febr. 1972.

MESSNER Janko: Klubu koroških študentov in slovenski javnosti. Delo, Lj., 12. febr. 1972.

POLIČ Svetozar: Najbolj aktivna, samoupravno organizirana Italijanska narodnostna skupina v Jugoslaviji — zgled za samoupravno urejanje vprašanj narodnosti. Delo, Lj., 15. jan. 1972.

VII. POLITIČNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO

ALBREHT Roman: Za poštenje gre. Delo, Lj., 4. marca 1972.

BAJT Aleksander: Kdo je proti visokim in hitro naraščajočim osebnim dohodkom. Delo, Lj., 12. febr. 1972.

BEGOVIĆ Vlajko: Pripombe tovariša Kidriča. O izdelavi gospodarskega sistema. Delo, Lj., 11. marca 1972.

ČERNE France: Otvorena pitanja političke ekonomije. Gledišta, Beograd, 1972, št. 3, str. 469—480.

GLIGOROV Kiro: V gospodarstvu so nujni temeljitejši posegi, a tudi idejna enotnost o socialistični smeri. Delo, Lj., 26. jan. 1972.

KAVČIČ Stane: Umiriti gospodarska gibanja zlasti porabo — prvi korak. Delo, Lj., 25. jan. 1972.

LAVRAČ Ivan: Boris Kidrič kot ekonomist. Delo, Lj., 25. marca 1972.

MAKSIMOVIĆ Ivan: Teleološke i genetičke osnove ekonomskih problema savremenog socializma. Praxis, Zagreb, 1972, št. 1—2, str. 175—190.

MANDEL Ernest: Rasprava o marksističkoj ekonomiji. (Traité d'économie marxiste. Prev. Ž. Vidović, B. Ibrahimpašić.) Sarajevo, Veselin Masleša 1970. 2 knj. (Logos). — Sign. 12.837,1,2.

MARKOVIĆ Petar: Aktualna pitanja daljeg razvoja poljoprivrede. Socijalizam, Beograd, 1972, št. 2, str. 188—197.

MILOJEVIĆ Aleksa-Vladimir Sultanović: Zapošljavanje u inostranstvu. Pregled, Sarajevo, 1972, št. 1, str. 33—47.

POGAČNIK Bogdan: Ekonomska misel Borisa Kidriča. Delo, Lj., 4. marca 1972.

RAKOČEVIĆ Zivojin: Pragmatična granica ekonomske politike. Socijalizam, Beograd, 1972, št. 1, str. 3—26.

SIROTKOVIĆ Jakov: Nova reforma ni potrebna. Delo, Lj., 22. jan. 1972.

SMOLE Janko: Naš tržišni sistem je še vedno podoben letalu na tleh. Delo, Lj., 11. marca 1972.

VACIĆ Aleksander: Političko-ekonomske osnovne socijalne politike. Gledišta, Beograd, 1972, št. 3, str. 430—449.

VIII. SREDSTVA MNOŽIČNEGA OBVEŠĆANJA I IN JAVNO MNENJE

—: »NOVI dometi televizije«. Skup, Bled, 2. do 5. jun. 1971. (Referati). Novinarstvo, Beograd, 1971, št. 3—4, str. 5—178.

RUS Vojan: Beseda o objektivnem obveščanju. (:Delo, 4. dec.:). Delo, Lj., 15. jan. 1972.

VATOVEC Fran: Aktualna problematika interfakultetske saradnje u obrazovanju novinarskog kadra. Novinarstvo, Beograd, 1971, št. 3—4, str. 209—216.

VREG France: Novinarsko obrazovanje i komunikologija. Novinarstvo, Beograd, 1971, št. 3—4, str. 204—209.

X. ZGODOVINA — GEOGRAFIJA

KARDELJ Edvard: Oblikovanje slovenskega naroda je usodno povezano s kmečkimi panti. Delo, Lj., 18. marca 1972.

REDŽIĆ Enver: Jugoslovenska državna zajednica u dokumentima rukovodstva KPJ o ustanku 1941. godine. Pregled, Sarajevo, 1972, št. 2, str. 153—174.

STIPLOVSEK Miro: NOB kot vseljidska vojna in socialistična revolucija. Naši razgledi, Lj., 10. marca 1972, št. 5.

XI. POTOPISI — BIOGRAFIJE — PRIROČNIKI — SLOVARJI

KRAIGHER Boris: Utemeljitelj reforme. Delo, Lj., 8. jan. 1972.

ZIHERL Boris: Mož revolucionarne misli in dejanja. Obzornik, Lj., 1972, št. 4, str. 209—213.

B. KNJIGE IZ TUJINE

I. MARKSIZEM

LESER Norbert: Die Odysse des Marxismus. Auf dem Weg zum Sozialismus. Wien (itd.) F. Molden (1971.) 432 str. — Sign. II/11.604.

—: MARXISM and Sociology. Views from Eastern Europe. Ed. by Peter L. Berger. New York, Appleton-Century-Crofts & Meredith Cor. (1969.) XV + 246 str. — Sign. II/12.660.

II. FILOZOFIJA

—: ARTISTIC Expression. John Hoppers, Ed. New York, Appleton-Century-Crofts (itd.) (1971.) VI + 333 str. (The Century Philosophy Series.) — Sign. II/11.583.

—: THE CRITICAL Spirit. Essays in honour of Herbert Marcuse. Ed. by Kurt H. Wolff and Barrington Moore, Jr. Boston, Beacon (1968). XI + 436 str. (Beacon Paperback. 302.) — Sign. 6645-302.

HEIMSOETH Heinz: Transzendente Dialektik. Bd. 4: Die Methodenlehre. Mit einem Nachwort und Register für alle vier Teile. Berlin & New York, Walter de Gruyter 1971. Str. 639—847. — Sign. II/12.669-4.

III. SOCIOLOGIJA

AMMEN Alfred: Die ausserhäusliche Berufstätigkeit des Vaters. Eine empirische Untersuchung zur Familiensoziologie. Mit 20 Abbild und 60 Tab. Stuttgart, F. Enke 1970. VIII + 177 str. (Göttinger Abhandlungen zur Soziologie und ihrer Grenzgebiete, 18.) — Sign. II/4739-18.

ARENDT Hannah: Macht und Gewalt. (... übersetzung aus dem Englischen von Gisela Uellenberg. On Violence. 2. erw. Aufl.) (München, Piper Vlg 1971.) 135 + (II) str. (Serie Piper, 1.) — Sign. 12.832-1.

ASCHAUER Erika: Führung. Eine soziologische Analyse anhand kleiner Gruppen. Mit einem Vorwort von G. Eisermann. Stuttgart, F. Enke 1970. XI + 120 str. (Bonner Beiträge zur Soziologie, 8.) — Sign. III/2754-8.

ASCHENBRENNER Karl: The Concepts of Value. Foundations of Value Theory. Dordrecht, D. Reidel (1971). XVII + 462 str. (Foundation of Language. Suppl. ser. 12.) — Sign. III/2824-12.

BEN-DAVID Joseph: The scientist's Role in Society. A comparative study. Englewood Cliffs, Prentice-Hall 1971. XI + 207 str. (Foundations of Modern Sociology Series, 13.) — Sign. II/9736-13.

BOER Jo: Gemeinwesenarbeit.-Community organization.-Opbouwerk. Einführung in Theorie und Praxis. Verfasst von Jo Boer, übersetzt und bearbeitet von Kurt Utermann. Stuttgart, F. Enke 1970. XI + 282 str. — Sign. II/12.667.

CHERNS Albert: The Use of the Social Sciences. Loughborough, University of Technology 1967. (13) f. (Xerox). Sign. 12.863.

CULBERTSON John M.: Macroeconomic Theory and Stabilization Policy. New York (itd.) McGraw-Hill & Mladinska knjiga (1971.) (XIII) + 549 str. (McGraw-Hill Series in Sociology.) — Sign. 12.844.

HACKER Friedrich: Aggression. Die Brutalisierung der modernen Welt. Mit einem Vorwort von Konrad Lorenz. Wirm (itd.), F. Molden (1971.) 464 str. — Sign. II/11.605.

OETTERLI Jörg: Betriebssoziologie und Gesellschaftsbild. Berlin & New York, Walter de Gruyter 1971. 194 str. — Sign. II/11.602.

—: **PERSPECTIVES** on the Community — Junior College. Selected Readings. Ed. by W. K. Ogilvie and M. R. Raines. New York, Appleton-Century-Crofts (idr.) (1971.) XI + 635 str. — Sign. III/2812.

PIERIS Ralph: Studies in the Sociology of Development. Rotterdam, University Press 1969. VII + 222 str. — Sign. II/11.600.

SCHNEIDER Eugene V.: Industrial Sociology. The social relations of industry and the community. 2. ed. New York (itd.), McGraw-Hill & Mladinska knjiga (cop. 1971.) XII + 637 str. (McGraw-Hill Series in Sociology.) — Sign. 12.846.

WILLIAMS Walter: Social Policy Research and Analysis. The Experience in the Federal Social Agencies. New York, American Elsevier Pub. Co. 1971. XV + 204 str. (Policy Sciences Book Series.) — Sign. II/11.587.

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — ŠOLSTVO

ASHBY Eric: Technology and the Academics. An essay on universities and the scientific revolutions. London (itd.), Macmillan 1966. VII + 117 str. — Sign. 12.839.

BENJAMIN A. Cornelius: Science, Technology and Human Values. Columbia, Univ. of Missouri Press (1965.) V + (IV) + 296 str. — Sign. III/1788.

DROR Yehezkel: Design for Policy Sciences. New York, American Elsevier Publ. (1971.) (X) + 165 str. (Policy Sciences Books Series.) — Sign. II/11.588.

—: **FREIHEIT**, die sie meinen. 17. Beispiele. Hrsg. von Uwe Schultz. (Frankfurt a. M. & Hamburg), Fischer 1967. 255 str. (Fischer Bücherel. Bücher des Wissens, 833.) — Sign. I/1404-833.

GABOR Dennis: Innovations: Scientific, Technological, and Social. (London), Oxford University Press 1970. VI + 113 str. (Science and engineering policy series.) — Sign. II/11.608.

MELSEN Andrew G. van: Science and Responsibility. Pittsburgh, Duquesne Univ. Press, 1970. 172 str. (Duquesne Studies. Philosophical Series, 26. — Sign. III/1894-26.

VI. POLITIČNE VEDE

1. Splošna dela:

EASTON David: The Political System. An inquiry into the state of political science. (2. ed.) New York, A. Knopf (1971.) XX + 377 + X str. — Sign. 12.759.

X. ZGODOVINA — GEOGRAFIJA

BARNAVE Antoine: Theorie der Französischen Revolution. Übersetzt und mit einer Einleitung hrsg. von Eberhard Schmidt. München, Wilhelm Fink Vlg. 1972. 97 str. (Studententexte, 5.) — Sign. 12.843-5.

DEAKIN F. W.: The Embattled Mountain. London (itd.), Oxford Univ. Press 1971. (XIX) + 283 str. + 2 vdv. + (21) fot. — Sign. II/12.666.

Iz domačih revij

NAŠE TEME, Zagreb, št. 1, 1972

Članki, razprave: EMA DEROSI-BJELAJAC: Značilnost in razsežnosti idejno-političnih deviacij v Zvezi komunistov Hrvaške; VOJIN HADŽISTEVIĆ: Temeljni družbeni spopadi v socializmu in njihov izvor; IVAN JAKOPOVIĆ: Nemška demokratična republika in nekatera bistvena vprašanja sodobnega socializma; JASMINKA PAVLOVIĆ: Politično gledališče; IVO JELCIĆ: Nekateri sociološki in socialno-medicinski vidiki množične motorizacije v Zagrebu; DUŠAN KECMANOVIĆ: Duševne motnje ekonomskih emigrantov; *Esej:* FRANZ XAVER KAUFMANN: Sociologija in praktična dejavnost; *Pogledi:* DRAGUTIN MIKSIĆ: Prekvalifikacija — tehnični, gospodarski in človeški problem; *Razstava knjig:* STJEPAN PULIŠEVIĆ: Politične stranke kot dejavniki sodobnega političnega sistema (Ivan Jakopović); BRANISLAV ŠOŠKIĆ: Teorija vrednosti — klasična ekonomska analiza (Svetislav Polovina); FILIP LIPOVEC: Mere uspešnosti in gospodarski razvoj (Ante Lešaja); GEORG LUKACZ: Solženicin (Etol Somborac); *Iz domačih in tujih revij.*

GLEDIŠTA, Beograd, št. 3, 1972

Članki, razprave: VIDAK VUJACIĆ: Družbena enakost in samoupravni socializem; ZORAN VIDOJEVIĆ: Smisel enakosti in možnosti za njeno uresničevanje v naši družbi; ALEKSANDAR VACIĆ: Politično-ekonomske osnove socialne politike; *Dogajanja:* ARTUR PALAČEK: Ethos je narodova usoda? RATKO MARKOVIĆ: Da pobuda postane predlog; *Raziskovanja:* FRANCE ČERNE: Odprta vprašanja politične ekonomije; SERGEJ FLERE: Družbena gibljivost in izobraževanje; ŽIVORAD ĐORĐEVIĆ: Družbene vrednote in mladina; LESZEK KOLAKOWSKI: Pozitivizem epohe modernizma; *Pogledi, prikazi:* JASNA JANICJEVIĆ: Svet čutil in občil; SMILJAN JURIN: Linearno programiranje in cene (Dragutin Šoškić).

ANTHROPOS, Ljubljana, št. 1—2, 1971

Psihološke razprave: JANEK MUSEK-MARKO POLIČ: Vpliv serialnega konteksta na vrednostno ocenjevanje znakov; STANISLAV BRAS: Hipnoza v analitični psihoterapiji; VERA DOMA: Intelektualne sposobnosti dvojčkov; MARKO POLIČ: Spreminjanje sinestetičnega pomena znakov z asociacijami; MILICA BERGANT: Permisivna in represivna vzgoja; *Filozofske in družboslovne razprave:* ANTON ŽUN: Poskus opredelitve znanstvenega področja sociologije prava; ANDREJ KIRN: Zgodovinski pogoji za nastanek in razvoj sociologije znanosti; FRANCE ČERNE: O nekaterih vprašanih tako imenovane »politične ekonomije socializma«; JANEZ DOKLER: Socialni razvoj in institucije; ŽIGA KNAP: Nekateri kvantitativni modeli za analizo socialne mobilnosti in stratifikacije; JANEZ ARSENIJUK: Nekateri problemi nizke izobrazbene strukture zaposlenih v občini Maribor; VOJAN RUS: Moralno dejanje in moralizem; MARKO KERSEVAN: Althusser in marksistična teorija v družbenih vedah; BORIS MAJER: Še enkrat: Človek — struktura — zgodovina; *Ocene in poročila.*

SODOBNA PEDAGOGIKA, Ljubljana, št. 1—2, 1972

HELA NOVAK: Vpliv družinskega okolja na razvoj otrokovih intelektualnih sposobnosti; DANICA MARION: Delo z generacijsko mešanimi skupinami; VELJKO TROHA: Pedagoški vidiki samouprave učencev na srednjih šolah; FRANC PEDICEK: Premiki v slovenski pedagoški misli; NUŠA KOLAR: Vzgoja k samoizobraževanju kot smoter in metodično izhodišče predšolske vzgoje; JOŽE VOGRINC: Teorija informacij in pedagogika; JANEZ SAGADIN: O nekaterih načelih in problemih eksperimentalnega raziskovanja na pedagoškem področju; FRANCE OSTANEK: Slovenski šolniki in Hrvatski književni zbor; FRANC KVATERNIK: Ob uvedbi nove matematike v I. razredu osnovne šole: Od množic do številčnega sistema; *Za okroglo mizo:* Razgovor o koreferatu dr. Peđička na blejskem posvetu. *Doma in po svetu. Ocene in poročila.*

UDC 380.1(497.1)

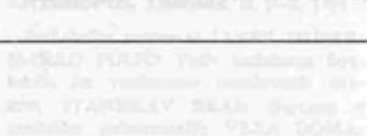
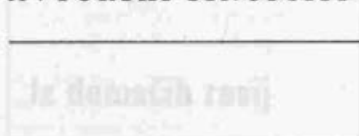
ČERNE, Dr. France: Some Open Questions of Our Market System
Teorija in praksa, Vol. 9, No. 4, p. 537—553, Ljubljana 1972

The author discusses three fundamental questions of our market system: (1) How and in what ways does the chosen socio-political and economic order determine the type and operation of the market, (2) What kinds of commodities, or rather markets, can have an efficient existence with us with regard to the given economic structure and constitutional norms, and (3) How to build into the market system an appropriate social intervention mechanism. The author thinks that some answers (both theoretical and practical) to this question are not satisfactory, while some are even contradictory. It would be only useful for a historically justified market mechanism if these questions are answered theoretically consistently.

UDC 001.5:32(497.12)

BIBIČ, Dr. Adolf: The Position of Political Science in Slovenia
Teorija in praksa, Vol. 9, No. 4, p. 554—567, Ljubljana 1972

In Slovenia political science appeared as an academic discipline only some ten years ago. The author lists the reasons having a hampering influence upon the development of political science and also emphasizes the first results as achieved by political science in Slovenia. Giving a short outline of the disciplines of political science, the author lists those disciplines which should be specially developed in the coming years and strengthened with new cadres. In this connection the article gives concrete recommendations to the Research Community of Slovenia.

AVTOR: dr. France Černe
 NASLOV: Je država ali trg?
 Ljubljana 1972

UDK 380.1(497.1)

ČERNE, dr. France: Nekatera odprta vprašanja našega tržnega sistema
Teorija in praksa, Ljubljana 1972, let. 9, št. 4, str. 537—553

Avtor obravnava v prispevku troje temeljnih vprašanj našega tržnega sistema: 1. kako in v čem določata izbrana družbenopolitična in gospodarska ureditev tip in delovanje trga, 2. kakšne vrste blaga oziroma trgov lahko učinkovito zažive pri nas glede na dano gospodarsko strukturo ter ustavne norme in 3. kako vgraditi v tržni sistem ustrezni družbeni intervencijski mehanizem. Avtor članka meni, da so nekateri odgovori (teoretični in praktični) na ta vprašanja nezadovoljivi, nekateri pa so celo v medsebojnem protislovju. Zgodovinsko upravičenemu tržnemu mehanizmu pri nas bi samo koristilo, če bi ta vprašanja dobila teoretično dosleden odgovor.

AVTOR: dr. Adolf Bibič
 NASLOV: Položaj politične znanosti na Slovenskem

UDK 001.5:32(497.12)

BIBIČ, dr. Adolf: Položaj politične znanosti na Slovenskem
Teorija in praksa, Ljubljana 1972, let. 9, št. 4, str. 554—567

Politična znanost na Slovenskem se je kot akademska disciplina pojavila šele približno pred desetimi leti. Avtor navaja vzroke, ki so vplivali zaviralno na razvoj politologije, poudarja pa tudi prve rezultate, ki jih je politična znanost na Slovenskem dosegla. Potem ko daje kratek pregled politoloških disciplin, navaja tiste discipline, ki bi jih bilo potrebno v prihodnjih letih še posebno razvijati in jih kadrovsko krepiti. V tej zvezi daje prispevek konkretna priporočila Raziskovalni skupnosti Slovenije.

AVTOR: dr. Adolf Bibič
 NASLOV: Položaj politične znanosti na Slovenskem

UDK 001.5:32(497.12)

MARKIČ, Boštjan: Candidating as a Fundamental Element of Electoral Process**Teorija in praksa, Vol. 9, No. 4, p. 631—643, Ljubljana 1972**

In our self-management system we can be satisfied only with such electoral process in which voters decide already in the candidating phase of elections, that is in the phase of accepting the social obligations of policy. The electoral process cannot be limited to the final act of voting. Only those who demonstrate such political power and social influence in the candidating phase of elections have actual political power and social influence in the electoral process. The institution of candidating conferences should be completed, their role of a final selector in the electoral process should be prevented, so that the electoral body would not be deprived of its final electoral decision. It would be reasonable to build into the institution of candidating conferences such legal mechanisms which would reduce the possibility of selecting one candidate only. The results of research prove the hypothesis that the institution of candidating conference pushes the assemblies of voters to the periphery of the candidating events. The last amendments give to the Socialist Alliance of Working People an important role in electoral process; this makes it the more necessary for it to overcome party elements and forum nature of work. The larger element of democracy in the process of candidating is influenced also by a more consistent adjustment of the League of Communists to the process of self-management and by increasing democratization inside the League of Communists.

PRIBICEVIĆ, Dr. Branko: The Problems and Perspectives of Trade-Unions in the Contemporary World**Teorija in praksa, Vol. 9, No. 4, p. 657—671, Ljubljana 1972**

In his article about the trade-union movement in the world the author establishes a general crisis in growth. Thus he states that the membership in national trade-unions (based upon the principle of voluntariness) is lagging behind the increase of new wage earners. In the last two decades the number of employees increased approximately for 40 %, while the number of the workers organized in trade-unions increased only for 15 %. Trade-unions meet with considerable trouble especially in attracting young workers, female labour, intellectuals and employees in tertiary activities. He sees the reasons for such a position in the changed social position of trade-unions in relation to the governing forces, or rather in a special equilibrium of the basic social classes, in introduction of trade-unions into the mechanism of industrial democracy, and in co-deciding about the most important social matters. As the second important reason he lists the scientifico-technical revolution, which changes essentially the structure of employees, reduces the number of manual workers, while the methods and forms of the work of trade-unions still always have their roots in the past.

UDK 342.84(497.1)

MARKIČ, Boštjan: Kandidiranje kot temeljna sestavina volilnega procesa
Teorija in praksa, Ljubljana 1972, let. 9, št. 4, str. 631—643

V našem samoupravnem sistemu nas lahko zadovolji le takšen volilni proces, kjer se volilci opredeljujejo že v kandidacijski fazi volitev, to je v fazi sprejemanja družbenih obvez politike. Volilni proces se ne more omejiti le na končni akt glasanja. Dejansko politično moč in družbeni vpliv v volilnem procesu ima tisti, ki takšno politično moč in družbeni vpliv izkazuje v kandidacijski fazi volitev. Institucije kandidacijskih konferenc bi kazalo še izpopolniti, predvsem pa preprečiti, da bi odigravale vlogo dokončnega selektorja v volilnem procesu, tako da bi volilno telo ne ostalo prikrajšano za dokončno volilno odločitev. V institucijo kandidacijskih konferenc bi bilo smiselno vgraditi takšne pravne mehanizme, ki bi zmanjševali možnost kandidiranja enega samega kandidata. Rezultati raziskave potrjujejo hipotezo, da institucija kandidacijskih konferenc potiska zbere volivcev na periferijo kandidacijskega dogajanja. Z zadnjimi spremembami je SZDL dobila pomembno vlogo v volilnem procesu, zato je tem bolj nujno, da preseže strankarske sestavine in forumsko naravo delo. Na večjo demokratičnost v kandidacijskem procesu vpliva tudi skladnejše prilagajanje ZK procesu samoupravljanja in večja demokratizacija znotraj same ZK.

UDK 331.881

PRIBICEVIC, dr. Branko: Problemi in perspektive sindikatov v sodobnem svetu
Teorija in praksa, Ljubljana 1972, let. 9, št. 4, str. 657—671

Avtor ugotavlja v prispevku o sindikalnem gibanju v svetu občo krizo rasti. Tako navaja, da organiziranost v nacionalnih sindikatih (ki temelje na načelu prstovoljnosti) občutno zaostaja za porastom novih mezdnih delavcev. V zadnjih dveh desetletjih se je število zaposlenih zvečalo približno za 40 %, število sindikalno organiziranih delavcev pa le za 10—15 %. Sindikati imajo velike težave zlasti pri pritegovanju mladih delavcev, ženske delovne sile, umskih delavcev in delavcev, ki so zaposleni v terciarnih dejavnostih. Vzroke za to vidi predvsem v spremenjenem družbenem položaju sindikatov v odnosu do vladajočih sil oziroma v svojevrstnem ravnotežju med osnovnima družbenima razredoma, v vključevanju sindikata v mehanizem industrijske demokracije in v soodločanje o najpomembnejših družbenih zadevah. Kot drugi važni razlog pa navajajo znanstveno-tehnološko revolucijo, ki bistveno spreminja strukturo zaposlenih, zmanjšuje število klasičnih manualnih delavcev — pri čemer so oblike in metode dela sindikatov še vedno zakoreninjene v preteklosti.

V oceno smo prejeli

Založba KOMUNIST, Ljubljana:

- Socialno razlikovanje (III. seja konference ZKS)

CANKARJEVA ZALOŽBA, Ljubljana:

- V. I. LENIN: Država in revolucija

Založba NOLIT, Beograd:

- NOAM ČOMSKI: Gramatika i um

Inštitut za kriminologijo pri pravni fakulteti univerze v Ljubljani:

- Dr. MAGDA BAYER: Uporedna študija o nekim vrstama imovinskega kriminaliteta u Jugoslaviji, Austriji i Poljskoj

iz vsebine naslednjih števil

- **Janez Ferbar:** Kazen in šola
- **Kasim Suljevič:** Ustava in etnične kategorije
- **Janez Šinkovec:** Nekateri problemi samoupravnega prava
- **Desa Romič:** Politični profesionalizem v samoupravljanju
- **Matija Golob:** Neposredno opazovanje z udeležbo v družboslovju podeželja
- **Emil Milan Pintar:** Družbeno-ekonomski okvir raziskovalne politike
- **Katja Vodopivec:** O konceptualnih problemih grupnega dela
- **Tomo Martelanc:** Vloga TV v permanentnem izobraževanju
- **Jovan Andrijašević:** Sistem permanentnega izobraževanja
- **Vlado Benko:** Ideologija in zunanja politika
- **Mitja Jermol:** Delna in popolna prepoved jedrskih poskusov
- **Boris Verbič:** EGS pred institucionalno krizo
- **Peter Gibbon:** Razredna dialektika v Ulstru
- **Vinko Mlakar:** Stanovanje danes in jutri
- **Dušan F. Likar:** Armada v luči kibernetike

teorija in praksa

t